

**LAISVĖS
KOVŲ ARCHYVAS**

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

31

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISTORIJS ŽURNALAS

31

Leidybinė komisija

Balys Gajauskas, Povilas
Jakučionis, Andrius Dručkus
Antanas Lukša (pirmininkas)

Leidinį konsultuoja
rezistencinių kovų dalyviai

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Violeta Jakučiūnaitė,
Vaiva Krikvaitė
Irma Džiugienė,
Bonifacas Ulevičius

IŠLEISTAS RĖMĖJŲ LĖŠOMIS

Dėkojame už paramą

Lietuvių Fondui

(Lemontas, JAV)

Lietuvių Tautos Fondui (JAV)

Kanados Lietuvių Fondui

**Lietuvių Partizanų Globos
Fondui (JAV)**

**Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo, aukų
rėmimo ir įamžinimo fondui**

Viršelyje: Žemaičių apygardos vadas Vladas Motvydas-Žemaitis
Nuotraukos iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus fotonuotraukų fondo.

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 31. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2002. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas, tel. 32 32 14. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 32 31 79. □ Spaudė: spaustuvė "MORKŪNAS ir Ko, Draugystės g. 17, LT-3031 Kaunas. □ Užsakymo Nr. 2-073. □ Tiražas 2000 egz. 8 sp. 1.

1-04/11670

Klaipėdos miesto savivaldybės
VIEŠOJI BIBLIOTEKA
Skaitmeninio paveldo skyrius

TURINYS

Atsiminimai, liudijimai Vakarų Lietuva

Irena Montvydaitė-Giedraitienė. Žemaičių priesaika: partizanų vadas Vladas Montvydas-Žemaitis ir jo kariai	5
Mečislovas Vitkus. Nepriklausomybės atgavimo keliu žengiant	64
Marta Vyšniūnienė. Partizanų ligoninės seselė	76
Eugenija Ivanauskaitė-Ennukson. Tvirtai pasiryžęs apginti tėvynę . .	82
Vladas Meškauskas. Jurbarko partizanai	91
Dar kartą apie kpt.Juožą Čeponį. Parengė Feliksas Tiškus.	120
Angelė Laurinavičiūtė-Dabašinskienė. Manė vadino Rūta	130

Straipsniai

Doc.Kazys Strazdas. Lietuvos laisvės kovos ideologas	149
Elena Pakalniškytė. Išėję nesugrįžta	176

Kalėjimai, lageriai

Vladas Meškauskas. Mes – "lagų" žmonės	193
Balys Juknevičius. Liudija grįžę	202
Tamara Grigorjeva. Balchašlago kaliniai	229

Laiškai, patikslinimai	232
----------------------------------	-----

Humoristinės partizanų dainos ir eilėraščiai	233
--	-----

Asmenvardžių rodyklė	239
Vietovardžių rodyklė	252

SANTRUMPOS

a.	– amžius	med.	– medicinos
a.sl.	– agentūrinis slapyvardis	mėn.	– mėnuo
aps.	– apskritis	MGB	– Ministerstvo Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo ministerija
B.	– byla	mjr.	– majoras
Bh	– Baudžiamos bylos	mstl.	– miestelis
BDPS	– Bendrasis Demokratinis Pasi- spriešinimo Sąjūdis	MVD	– Ministerstvo Vnutrennich Del – Vidaus reikalų ministerija
d.	– diena	NKGB	– Narodnij Komisariat Gosu- darstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo liaudies komisariatas
doc.	– docentas	NKVD	– Narodnij Komisariat Vnutre- nich Del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
DKA	– Didžiosios kovos apygarda	Nr.	– numeris
dr.	– daktaras	P., psl.	– puslapis
egz.	– egzempliorius	p.	– ponas, ponias
cil.	– cilutė	plk.	– pulkininkas
F.	– fondas	prof.	– profesorius
g.	– gimęs, gimimo	psk.	– puskarininkis
gen.	– generolas	pvz.	– pavyzdžiai
GULAG	– Gosudarstvennoje upravle-nije lagerej – Centrinė SSSR la- gerių valdyba, visas kalinimo viečių tinklas	r.	– rajonas
j.	– jaunesnysis	red.	– redakcija, redakcijos
JAV	– Jungtinės Amerikos Valstijos	RFSSR	– Rusijos Federacijos Sovietinė Socialistinė Respublika
K.	– Kaunas	rn.	– rinktinė
k.	– kaimas	rub.	– rubliai
kap.	– kapeikos	skyr.	– skyrius
KGB	– Komitet Gosudarstvenoj Be- zopasnosti – Valstybės saugu- mo komitetas	sl.	– slapyvardis
kpt.	– kapitonas	sr.	– sritis
L.	– lapas	SSRS	– Sovietų Socialistinių Respub- likų Sąjunga
LAF	– Lietuvių aktyvistų fondas	Š.	– šaltinis
LYA	– Lietuvos ypatingasis archyvas	Šv., šv.	– šventas, šventasis
LLA	– Lietuvos Laisvės Armija	T., t.	– tomas
LLK	– Lietuvos Laisvės Kovotojai	V.	– Vilnius
LLKS	– Lietuvos laisvės kovos sąjūdis	val.	– valanda
LKA	– Laisvės kovų archyvas	VD	– Visuomeninė dalis
LKP	– Lietuvos komunistų partija	VLIK	– Vyriausiasis Lietuvos Išlais- vinimo Komitetas
LKT	– Liaudies komisarių taryba	vls.	– valsčius
LSSR	– Lietuvos sovietų socialistinė respublika	vnk.	– vienkiemis
LVCA	– Lietuvos valstybinis centrinis archyvas	vršl.	– viršila
ltn.	– leitenantas		
m.	– metai		

Irena Montvydaitė-Giedraitienė

ŽEMAIČIŲ PRIESAIKA: PARTIZANŲ VADAS VLADAS MONTVYDAS-ŽEMAITIS IR JO KARIAI

GYVENIMO PRADŽIA

Vladas Montvydas gimė 1911 m. Šilalės r. Gatautiškės kaime. Kai mas prigludęs prie Lūksto ežero, o netoliese dunkso, apipintas legendom, Medvėgalio kalnas. Tėvai buvo Gatautiškės dvaro darbininkai. Nepriklausomybės metais, kaip daugelis, gavo iš dvaro 8 ha pelkėtos žemės, ūkininkavo.

Sunkus buvo šio šimtmečio pradžioje bežemio žemdirbio gyvenimas – tebeslėgė Rusijos priespauda, skurdas, vargas, ligos, daug gyvybių nusi-nešdavo į kapus. Tarp trijų Kazimiero Montvydo žmonių, išėjusių Amžinybės gyvenimui neįpusėjęs, buvo ir Vlado mama – Petronėlė Siutelaitė-Montvydienė, palikusi tėvo ir pamotės globai keturis mažamečius vaikus: dvi dukras ir du sūnus.

Vienintelė vyriausioji Vlado sesuo Petronėlė, gimusi 1906 m., pragyveno visus šio šimtmečio karus, Lietuvos Nepriklausomybės metus, okupacijas, tremtį ir sulaukusi Lietuvos Atgimimo, 1995 metais atsigulė Amžinam poilsiui. Buvo geraširdė, ką paveldėjo iš savo mamos, labai sutarė su broliu Vladu. Daug kentėjo nuo enkavedistų už tai, kad bendravo su “nusikaltėliu” broliu. Buvo žiauriai tardoma, mušama, paskui su šeima ištremta į Sibirą. Sugrįžusi išaugino anūkus, paskui padėjo brolio Vlado anūkus auginti. Su didžiu susidomėjimu klausydavau jos paskojimų apie praeitį. Petronėlė jautė širdgėlą, kad iš keturių brolių, ilgam gyvenimui liko viena. Tėvo būta aštraus būdo, o pamotės duona karti, todėl tik paūgėjus, kiekvienam vaikui teko kurti savo gyvenimą. Sesuo Kazytė – kaimo gražuolė, dar paauglė būdama išėjo tarnauti į Klaipėdos kraštą, vėliau

ištekęjo už vokiečių tautybės vyro, turėjo nuosavą laivą. Brolis Stasys, darbštus jaunuolis šienaudamas dvaro pievas perkaity ir susirgęs plaučių uždegimu, mirė. Pati Petronėlė anksti ištekėjo už bežemio jaunuolio Petro ir kartu nešė vargingų nuomininkų dalią. O brolis Vladas nuo pat mažens mėgdavęs meistrauti. Dar būdamas vaiku, iš rąsto galo išsipjovęs ratus darėsi dviračių. Baigęs Požerės pradžios mokyklą, pramokęs staliaus amato dirbo įvairius darbus. Vladas tarnavo Lietuvos kariuomenėje, dalyvavo visuomeninėje veikloje ir Šaulių sąjungoje.

Daugel metų Vladas gyveno kartu su sesers Petronėlės šeima. Išsinuomuojuose ūkiuose įsirengdavo staliaus dirbtuves. Pagrindinis staliaus įrenginys buvo varstotas, dažniausiai jis gamindavo medines detales brikelėms, o geležinius apkaustus nukaldavo kalviai. Vladas buvęs darbštus, negirtuokliavo, nerūkė. Net ne visi pasiturinčių ūkininkų sūnūs galėjo įsigyti dviračius, laikrodžius, radijo aparatus bei geresnę aprangą, tačiau darbštus jaunuolis visą tai turėjo. Mėgo skaityti knygas, laikraščius, dalyvavo įvairiuose inteligentijos sambūriuose.

1935 m. su sesers šeima išsinuomojo apleistą ūkį Varnių valsčiuje, Nevardėnų kaime pas Elzbieta Ralienę. Ūkininkė gyveno viena su paaugle dukra Bronislava. Jos vyras, dar dukrai esant mažai, išvyko į Argentiną užsidirbti pinigų, sumokėti skoloms už ūkį. Deja, taip ir nesulaukė nei žmona vyro, nei dukra tėvo, o skolas už ūkį sumokėjo Vladas jau tapęs žentu.

ŪKIO KLESTĖJIMAS

1938 m. Vladas Montvydas susituokė su septyniolikmete ūkininkės dukra Bronislava Ralyte ir tapo ūkio šeimininku. Žemės buvo apie 20 ha, ne labai derlingos, molėtos, apžėlusios krūmais. Rovė krūmus, kultūrinio, tręšė. Atremontavo pastatus, pasistatė kalvę, išvystė bričkučių gamybą. Gaminiai paklausą turėjo – verslas klestėjo. Klestėjo ir ūkis. Įsigijo javų kūlimo technikos, arkliais sukamą grūdų malūną. Ant gyvenamo namo stogo iškiilo vėjo generatorius, kambariuose švietė elektros lemputės. Šalia senojo sodo užveisė naują, apsodino dekoratyviniais krūmais. Išvalė prūdą, ruošėsi statyti pirtį. Žardyje į medį įkeltoje gandrinėje pavasariais kalendavo gandrai, o kieme iš beržų lašėdavo sula. Samdė darbo jėgą, pats kartu dirbo. Ne visi ūkiai taip atrodė, net turintys 80-100 ha žemės.

Džiaugėsi močiutė Elzbieta, matydama laimingą dukrą, gerą žentą ir

□ Vladas Montvydas, Albinas Avelys, Varnių pašto darbuotojas, Stasys Andrijauskas, Nevardėnų mokyklos mokytojas. Varniai 1937 m.

□ Varnių valsčiaus Nevardėnų kaimo jaunalietuvių sueiga Nevardėnų mokykloje apie 1936 m. I eilėje sėdi antras Vladas Montvydas, stovi 4-as mokytojas Stasys Andrijauskas, 5-as pašto darbuotojas Albinas Avelys

klestintį ūkį. Džiaugėsi kas metai gimstančiais vaikais, nes jos vaikų išaugo tik viena dukra Bronislava, kiti mirė ką tik gimę.

Lankydavosi pas brolių Vladą ir sesuo Kazimiera, gyvenusi Klaipėdoje. Džiaugėsi brolio sėkme, o labiausiai – vaikais. Likimas lėmė, kad negalėjo tapti motina, tai prašėsi brolio ir brolienės, kad leistų pasiimti vieną jų atžalą. Ypač buvo nusižiūrėjusi vyriausią dukterį Ireną. Miestai visada pirmavo pramone, o, be to, sesuo gyveno pasiturinčiai, tai brolio šeimai buvo vežami ir siunčiami rūbai, vaikų rūbeliai, o iš brolio – lašiniai ir kiti maisto produktai. Gražiai sutvarkytame ūkyje buvo tinkamai apsirengę. 1944-ųjų metų vasarą, atsisveikino Kazimiera su brolio šeima, susitarė palauksianti geresnių, ramesnių laikų. Deja, po karo negauta jokių žinių, gal su nuosavu laivu priglaudęs jūros dugnas?

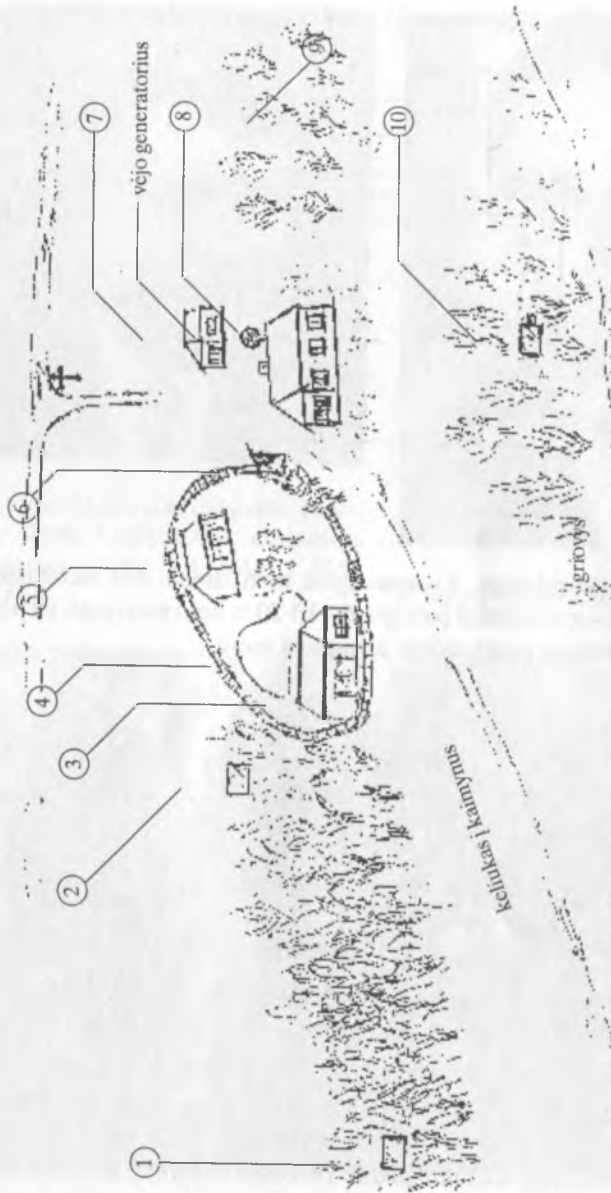
Prie keliuko, vedančio į sodybą, 1943 metų vasarą, V. Montvydas pastatė ažuolinį kryžių. Kryžius, matęs įvairius okupacinius žiaurumus, kaip liudininkas stovi ir šiomis dienomis. Nesudegė, kai degino sodybą, nes buvo toli nuo namų. Daug kam nepatikdavo, nuplėsdavo Dievo atvaizdus. Geri kaimynai vėl prikaldavo, apsodindavo medeliais, o sribai, eidami pro šalį, nusikeikdavo.

PIRMOSIOS PARTIZANŲ SLĖPTUVĖS

1944 m. vasara buvo karšta: išdžiūvo šuliniai, suskeldėjo žemė, per anksti pagelto javų varpos. Žemaitijos krašto gyventojai su nerimu žvelgė į dangų, laukė lietaus, o girdėjo ne perkūno griausmus, pranašaujančius lietį, o lėktuvų ūžesį ir pabūklų dundesius. Artėjo antroji rusų okupacija. Gyventojai dar nebuvo pamiršę 1940 m. raudonojo okupanto trėmimų, Rainių tragedijos, o artėjančios okupacijos nežinia nauja našta prislėgė šio krašto gyventojus.

Daugelis žemaičių ruošėsi palikti gimtines, trauktis į Vakarus. Vladas Montvydas pasirinko kitą kelią – tėvynę nuo okupantų ginti savo gimtajame krašte. Dar tų pačių metų pradžioje Varnių apylinkėse jis pradėjo organizuoti LLA Vanagų grupę.

Vis rečiau ir rečiau dirbdavo su samdyta šeimyna savo klestinčiam ūkyje, vis daugiau ir daugiau laiko skirdavo pasiruošimui artėjančios okupacijos partizaniniam karui. Tilo dainos ir juokas jo ūkyje dirbusio jaunimo.

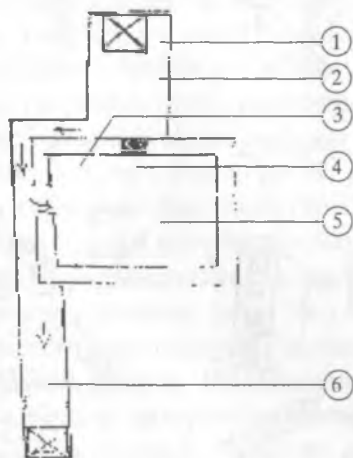

Vlado Montvydo-Žemaičio atkurtos sodybos planas (su bunkerio išdėstymais):

1 – bunkeris, 2 – bunkeris, 3 – tvartas, 4 – iverkinys, 5 – daržinė, 6 – lauko tualetas su tarpšienyje ginklų slėptuve, 7 – kalvė, 8 – gyvenamasis namas, 9 – sodas, 10 – pirmasis bunkeris, išduotas. 1944 m. spalio mėn. jame vyko kautynės.

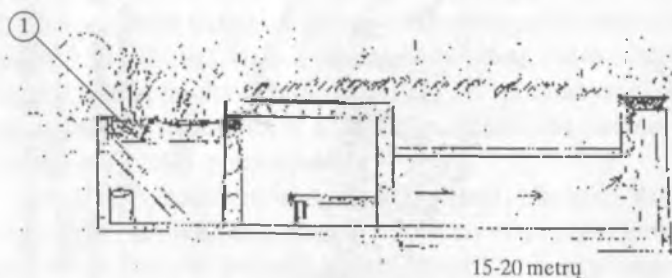
Irenos Montvydaitės-Giedraitienės piešinys

Vlado Montvydo-Žemaičio pirmojo bunkerio jo žemėje, netoli namų, planas

1 – dangtis, 2 – koridorius, 3 – apsauginė rąstų siena, 4 – stebėjimo ir šaudymo anga, 5 – gyvenamoji patalpa, 6 – 13-20 m ilgio atsarginis išėjimas, kuriuo abu partizanai pasinaudojo apsupties metu

Skersinis pjūvis

1 – ant įėjimo dangčio alyvų krūmas prikaltom šaknim, apdėtas velėnomis

Pagal Jurgio Urniežiaus, talkininkavusio bunkerio įrengime, suteiktas žinias. Planą paruošė Irena Montvydaitė-Giedraitienė

□ Vladas Montvydas-Žemaitis, Etmonas, Dėdė, ketvirtasis ir paskutinis Žemaičių apygardos vadas (1911-1953)

□ Stasys Beniulis-Senelis

□ Varnių partizanai

Jaunimo būta nemažai: žemės ūkio darbams – jaunuolis Povilas, staliaus darbams – Juozas, mažamečių vaikų priežiūrai ir padėjėja šeimininkėms – aštuoniolikmetė Vincutė (Vincenta Bielskytė). Vyriausiasis arba pagrindinis kalvis – Stasys Kairys, žemaitiškai vadinamas Kairių Stasiuku, žymaus lakūno Jurgio Kairio dėdė. O kur dar trumpai talkininkaujantys? Per porą savaičių būdavo padaromi dveji treji vežimai (bričkelės) ir parduodami. Kiek būdavo linksmo klegesio, kai prie kalvės susirinkdavo jauni ir senyvi kaimynai – ūkininkai, atvedę kaustyti savo arklių. Įstrigo atmintyje vieno kalvio pokštas, kai jis prikišo įkaitintą geležį prie "staravieriškos" barzdos kaimynui Simenkovui. Užėjus antrajai okupacijai, abu Simenkovo sūnūs tapo "stribiteliais", jų juodi darbai minimi daugelyje prisiminimų.

Laisvalaikiu namiškiai ir kaimynai, susirinkę didžiajame kambaryje prie radijo aparato, įdėmiai klausydavosi žinių, diskutuodavo. Veiduose vis dažniau pasirodydavo liūdesio ir susirūpinimo išraiška. Į Žemaitiją artėjo siaubingas 1944 m. ruduo. Į Vlodo Montvydo namus slapčia buvo vežami ir slepiami ginklai. Kiemo pakraštyje stovėjo lauko tualetas, kurio tarpaisyne buvo suslėpti ginklai.

LLA PRIESAIKA

Savo prisiminimais dalijasi V.Montvydo bendražygis iš gretimo kaimo **Jurgis Urniežius**, buvęs politinis kalinys.

– Mūsų šeimos ūkis tuomet buvo už poros kilometrų nuo V.Montvydo ūkio. Su 10 metų vyresniu V.Montvydu buvome vienminčiai. 1943 m. jis buvo Varnių Šaulių sąjungos vadas, rengdavo gegužines ant Gargždutės kalno. Mes su keliais patikimais vyrais talkininkaudavome: iškeldavome Trispalvę bokštelyje ant kalno, organizuodavome bilietų pardavimą ir t.t. Į šventines sueigas sueidavo ir suvažiuodavo daug įvairaus luomo ir amžiaus žmonių iš aplinkinių rajonų ir vietinių gyventojų.

Vlodo Montvydo sodyba buvo pavyzdinė, gražūs ir tvarkingi pastatai, padargai, jo paties niekas nematė neblaivaus, rūkančio. Savo ūkyje jis gamino bričkutes, viename namo gale turėjo įsirengęs stalių dirbtuves, pasistatė kalvę, joje dirbo samdytas kalvis Stasys Kairys. Aš kalvėje dirbau pagalbiniau. Per porą savaičių padarydavome dvi jas bričkutes, turėjusias paklausą. Ūkyje, be mūsų, būdavo samdomas darbininkas ir padėjėja šeimi-

□ I eilėje Alfonsas Venskūs-Dėdė, Vladas Andriuška-Zableckis, Juozas Strecas-Raila, Rugelis(sl.). II eilėje: Petras Bagdonas-Algirdas (mūšyje sužeistas, paimtas į nelaisvę, 25 m. kalėjo lageryje), Zofija Bagdonaitė-Zeipartienė-Žarija (iš Pagirgždučio, ž.1949 09 21 Spirgiuose, Kražių vls.), Jonas Andriuška-Plunksna (iš Luokės, užkastas Luokės žvyruobėje); Vladas Montvydas-Žemaitis, Vladas Venckus-Rūkas, Stanislovas Juška-Žilytis (ž.1949 m. rudenį savo tėviškėje Ri-

dikų k.), Petras Monkus-Sidabras (iš Labūnavos). Pirmieji Varnių partizanai (visi žuvę, išskyrus Algirdą), veikę apie Varnius, Pavandenę, Janapolę. Dauguma gimę Pavandeno mstl. ir apylinkėse. 1947 07 23 Telšių aps. Pušinės miške (A.Juškos aprašas 1991 m.)

□ Jurgis Urniežius prie paminklo buvusiam vadui Vladiui Montvydui. Gatautiškių k., Šilalės r. 1999 08 22

ninkėms.

1944-ųjų pradžioje, gerai prisimindami 1940-uosius, nieko gero nesitikėjome. Metų pradžioje V.Montvydas Varnių apylinkėse pradėjo organizuoti LLA Vanagų grupę. Priešai, kurios tekstą reikėjo išmokyti atmintinai, priėmiau Vlodo Montvydo namuose. 1944 m. liepą su artimiausiu bendražygiu Stasiu Beniuliu surinkęs visus vyrus su ginklais iškeliavo į stovyklą. Stovykla buvo Plungės rajono Platelių miškuose prie ežero. Ten vyko taktiniai užsiėmimai. Susipažinome su įvairiais ginklais: vokiškais, rusiškais, čekiškais ir belgiškais.

Stovyklaujant teko atlikti keletą užduočių. Traukdamiesi vokiečiai Platelių apylinkėse atiminėjo ūkininkų gyvulius, skerdė kiaules, karves, arklius rišo prie gurguolių ir ruošėsi trauktis į Vokietiją. Gyventojai, žinodami, kad mes stovyklaujame, kreipėsi į mūsų vadus. Vadai nutarė apsaugoti gyventojus nuo plėšikavimo. Po kovinės parengties komandos praėjus 15-20 minučių, jau buvome žygyje. Buvo įsakyta nešaudyti tiesiai į vokiečių kareivius, tik virš galvų, kad justų kulų švilpimą ir kiltų panika. Turėjome kelias nedidelio kalibro patrankėles – artileristai buvo atsivežę iš vermachto. Plateliuose atidengėme ugnį. Mums pasisekė be aukų išgąsdinti vokiečių kareivius – jie spruko, palikdami gyvulius, vežimus su maistu ir ginklus.

Rugsėjo viduryje mus pradėjo skirstyti arčiau savo gimtųjų rajonų. Mūsų pulkas apsistojo Telšių rajono Pušinės-Pareškečio miške, o vėliau kėlėmės į saugesnes, sunkiau prieinamas vietas, ruošėme slėptuves. Tris slėptuves teko kasti kartu su V.Montvydu. Berošiant vieną slėptuvę, užgriuvo žemės. Vienas partizanas, buvęs slėptuvės koridoriuje, spėjo iššokti laukan, vadą, tuo metu stačiusį įtvirtinimus, iš viršaus užgriuvo keletas kibirų smėlio, o mane prispaudė visa lavina. Ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai. Kitas tris slėptuves-bunkerius buvome išsikasę Vlodo Montvydo žemėje.

Išsiskirsčius į grupeles po 3-4 vyrus, aš patekau į Juozo Radavičiaus skyrių kartu su Sinkumi ir Jankausku. V.Montvydas mums buvo įsakęs nevaikščioti be reikalo, nesirodyti viešose vietose.

1944 m. rudenį išgirdau, kad enkavedistai apsupo V.Montvydo sodybą. Jis buvo bunkeryje netoli namų kartu su Stanislovu Beniuliu. Slėptuvė buvo įrengta sumaniai: koridoriukas prieš angą, toliau apeinama siena 45-50 cm storio. Kita anga skirta kulkosvaidžiui. Už tos storos rąstų sienos gyvenamoji patalpa, toliau, už 15-20 metrų, atsarginis išėjimas alyvų krūmuo-

se. Neiškentę slėptuvėse kitų kaimų partizanai išėjo pasižvalgyti ir suimti papasakojo, ką žinojo, o Feliksas Sragauskas parodė bunkerio vietą. Suradę angą, čekistai atidarė dureles ir sumetė kelias granatas. Apsupę slėptuvę laukė, manydami, kad operacija baigta. Tačiau staiga sukaleno kulkosvaidis, negana to, iš antros angos į būrį čekistų nukrito dvi surištos granatos. Pasigirdo trenksmas, krito enkavedistai negyvi ir sužeisti, kiti gulėjo, galvas įbedę į žemę. Kiek tada krito priešų, niekas ir neskelbė. V.Montvydas su S.Beniuliu išsoko iš už sargybinių nugarų pro atsarginį išėjimą su automatais, dar keletą nušovė, pasiėmė jų ginklus ir, prisidengdami grioviu, sveikutėliai pasitraukė.

Žiema praėjo be didelių pavojų, man daugiausiai teko būti Tverų ir Kražių apylinkėse. Pavasarį būrėmės į didesnius būrius, įsirenginėjome miškuose slėptuves, palapines.

1945-ųjų gegužės ar birželio mėn. buvome susirinkę Gatautiškės miške, netoli V.Montvydo gimtinės. Mūsų sargyba pastebėjo, kad supa įgulos kareiviai. V.Montvydas tuoj įsakė vieniems užimti pagal galimybes pozicijas ir pirmiems atidengti ugnį, o kitiems atsitraukus užimti gynybos pozicijas. Kai atidengs ugnį antroji pozicija, pirmajai pozicijai be panikos trauktis. Gaila, tada žuvo mano pusbrolis ir skyrininkas Juozas Radavičius. Iš jo paėmiau rankinį kulkosvaidį, vieną nebaigtą šaudyti, kitą pilną diską šovinių ir atsitraukėme į kitas pozicijas. Mūsų laimei, pradėjo temti ir priešai nustojo persekioti. Po šių kautynių atsidūrėme už 20 kilometrų Liudo Rekašiaus būryje.

Mano tėvukas man buvo gavęs dokumentus, kad dirbu Telšių-Klaipėdos ruožo geležinkelyje, todėl galėjau keliauti net ir dienos metu ir palaikyti ryšį su kitais būriais. Sutikęs enkavedistus, parodydavau pažymą su nuotrauka ir paleisdavo. Vengti reikėjo tik nepatikimų pažįstamų. Vieną kartą, kai reikėjo susitikti su V.Montvydu-Žemaičiu, rimtai įkliuvau. Iš Pušinės-Pareškečio miškų ėjau pro Janapolę, Pavandenę paežeriais, vos praeinamomis pelkėmis. Atsargiau vaikščioti buvome išmokę. Prie Zdoniškės kaimo pamatęs ant kelio mašinų koloną, supratau, kad patekau į "šukavimą". Spėjau paslėpti pistoletą TT, bet nei grįžti atgal, nei pasislėpti nebuvo įmanoma. Leitenantui tikrinusiam mano dokumentus, paaiškinau, jog einu iš darbo vietos. Jaučiausi laimingas, keliavau toliau, tik pamačiau, kad atbėga iš mūsų apylinkų vietinis ruselis Popovas ir šaukia: "Kam palei-

dot, jis banditas!” Paskui mano aiškinimai nepadėjo. Kaip visuomet iškra-
tė, gerai primušė, surišo rankas, kojas ir įmetė į sunkvežimį. Nuvežę už 8
km į Varnių NKVD, neatrیشę įmetė į rūšį ir išlaikė visą naktį. Ryte prasidė-
jo tardymai ir mušimai. Ir vis klausė kur Montvydas. Aš taip įtikinamai
aiškinau, kad seniai tuose kraštuose nebuvau ir nieko nežinau, jog beveik
patikėjo ir ėmėsi mane verbuoti. Savaitę jie mane kankino: nedavė nei
valgyti, nei gerti. Ištrūkti iš jų nagų – maža vilties, todėl pradėjome galvoti,
gal apdumti jiems akis, duoti sutikimą bendradarbiauti? Ką jie ten prirašė
– nežinau, davė slapyvardį “Kazys” – toks buvo tėvuko vardas, kad neuž-
mirščiau. Taip Varnių enkavedistai galvojo turintys dar vieną šnipą. Tada
jau davė maisto ir atsigerti, bet neleido namo, kol neužgijo žaizdos ir mė-
lynės.

Sugrįžęs namo, viską papasakojau, nuliūdinau tėvuką. Namuose dar 7
mažamečiai broliukai, o sesutė, trejais metais jaunesnė, jau ištremta į Ka-
reliją, mama – ligonė. Susiruošiau į susitikimą su savo vadu, vyresniuoju
draugu ir patarėju Vladu Montvydu. Visą iki smulkmenų papasakojau.
Išklausęs nepatikėjo, jog galėčiau būti išdavikas. Ilgai svarstęs paprašė su-
rasti ir atnešti paslėptą pistoletą TT. Kai suradęs atnešiau, kiek pagalvojęs
pasakė: “Esu numatęs tave pasiųsti į Vilnių į vairuotojų mokyklą. Tėn tu
būsi naudingesnis negu pasilikęs su mumis”. Liepė gerai mokytis, kad iš-
mokčiau taisyti variklių benzininius ir garo generatorius. Išvykstant nuo-
širdžiai atsisveikinome, negalvodami, kad tai bus paskutinis atsisveikini-
mas.

Vairuotojų mokykloje Vilniuje su mumis kartu mokėsi Lietuvos polici-
ninko sūnus Vytautas Mikutis, partizanas Povilas Jankūnas nuo Švenčio-
nėlių, ryšininkas Vacys Kanišauskas. 1946 m. spalio 22 d., kai baigėsi moky-
mo laikas ir nuėjome į kadrų skyrių atsiimti dokumentų, mus keturis areš-
tavo. Niekada negalvojau dirbti ir niekada nedirbau priešams nei laisvėje,
nei lageryje. Koks buvau, toks esu šiandien!

STRIBŲ PIKTADARYBĖS

1946 m. liepos 26 d. Pagirgždučio k. gyventojai sribai Grigorijus Gusa-
rovas, Michailas Laktionovas, Popovas, broliai Simenkovai, jų giminės ir
draugai, tarnavę okupantams Varniuose, su enkavedistais vyko prie Dir-

□ Kur veda žemaičių partizanų kelias?

□ Partizanai broliai Vasiliauskai: Antanas, Justinas, Blažiejus ir Vytautas. Visi 4 žuvę 1949 m. rugsėjo 29 d.

Klaipėdos miesto savivaldybės
VIEŠOJI BIBLIOTEKA
Skaitytojų
vimo skurimo

meikių sodybų. Surinko kelių šeimų senelius ir seneles, tėvus, mažamečius vaikučius – iš viso apie 15 įvairaus amžiaus žmonių. Suvarę visus į vieną Dirmeikių sodybos namą, lentomis užkalė duris, langus ir uždegė. Degantį namą su gyvais žmonėmis vandalai saugojo apsupe, kad kas nors neišbėgtų. Sunku įsivaizduoti, ką išgyveno kankiniai. Partizanai išgelbėti pasmerktųjų negalėjo: jėgos buvo nelygios. Iš trobesių likus tik pelenams, sužvėrėję budeliai nuvyko prie Urniežių sodybos. Urniežiai buvo išvykę į malūną. Namie likę vaikai, pamatę stribus, pradėjo klykti. NKVD karininkas liepė palikti juos ramybėje ir pažadėjo likviduoti kitą kartą su tėvais...

NUTEISTAS MIRTI

Apie tolimesnį Vlado Montvydo partizanavimą pasakoja **Povilas Bagdonas**, gyvenantis Telšiuose. Partizanavo 10 metų, kol užverbuotų ryšininkų apnuodytas maistu pateko į NKVD rankas. Nuteistas mirti, tačiau... Tikriausiai gimęs po laiminga žvaigžde, nes dabar gyvenimo saulėlydžio dienas leidžia savo gimtojoje Žemaitijoje.

– Buvo 1944 m. rudenio. Mūsų ūkininkų šeima gyveno Telšių r., Kulių-Daubos kaime (netoli Jonapolės). Vieną rytą tėvas, nuėjęs į tvartą šerti gyvulių, daržinėje ant šieno rado besiilsinčius du partizanus – Stasį Beniulį ir ūkininką Vladą Montvydą. S.Beniulis buvo nesunkiai sužeistas į galvą. Vyrai papasakojo apie vakarykščias kautynes Vlado Montvydo žemėje. Porą dienų pailsėję vyrai išvyko, pažadėję grįžti po poros savaičių. Man reikėjo rinktis – ar eiti tarnauti į sovietinę armiją, ar įsijungti į kovotojų gretas. Kai po poros savaičių atėjo V.Montvydas su S.Beniuliu ir L.Lukausku, prisijungiau prie jų ir aš. Jie mane nusivedė į įruošą bunkerį pas Liudo Lukausko tėvelius Kuršų kaime (netoli Janapolės bažnytkaimio). Bunkeris buvo įrengtas po tvartu – mažas, drėgnas, jame trūko deguonies; galiausiai apniko utėlės. Tačiau sunkios buitinės sąlygos neišgąsdino. Tai buvo pirmieji partizanavimo žingsniai su būsimaisiais apygardų vadais: S.Beniuliu-Seneliu ir V.Montvydu-Žemaičiu.

Tų pačių metų gruodžio pabaigoje okupantai pradėjo deginti įtartinas sodybas. V.Montvydas sužinojo, kad Kūčių vakarą sudegino jo naujai atstatytą sodybą, o žmoną ir penkis mažus vaikus išvarė iš namų. Pabūgę, kad nebūtų sudeginta ir Lukauskų sodyba, bunkerį palikome. Taip pirmą-

□ Šatrijos rinktinės partizanai. I eilėje sėdi: Ignas Čėsna-Žentas, Kurapka(sl.), Elena Bagdonaitė. II eilėje: Vytautas Vasiliauskas-Vyturys (?), neatpažintas, Stovi: trys neatpažinti, Vladas Montvydas-Žemaitis, Liudvikas Rekašius-Vėtra, Kazys Andriuška-Linksmutis, Alfonsas Urbonas-Stirna, neatpažintas (Jonas Jankauskas-Grevaldas?), Povilas Bagdonas-Atlantas.

□ Paminklo atidengimo partizanui Žemaičių apygardos vadui Vladui Montvydai-Žemaičiui iškilmės kalba buvęs partizanas Povilas Bagdonas (viduryje). 1999 08 22 Gatautiškės k.

ją partizanavimo žiemą visi kartu slapstėmės sodybose, kol atėjo 1945 m. pavasaris ir priglaudė motina gamta. Prie mūsų prisijungė Pranas Lukauskas, Benas Milašius. Vėliau susibūrėme iš kelių apylinkių į didesnius pulkus. Vasarą stovyklavome Pušinės miškuose (Telšių r.), kol tapo nesaugu, tada persikėlėme į Biržuvėnų miškus. Tą pačią vasarą buvome užpulti raitų sriubų. Pasisekė laimingai pasitraukti, nes traukdamiesi lindome per užtvertas ganyklų tvoras, o jie raiti negalėjo prajoti. Supratome, kad didelais pulkais sunku išsilaikyti, todėl skirstėmės į mažesnius būrius.

– Su Vladu Montvydu pirmaisiais partizanavimo metais teko daug bendrauti, – toliau savo prisiminimais dalijasi Povilas. – Kartu mokėme karo meno jaunesnius partizanus, įrenginėjome bunkerius-slėptuves. 1947 m. buvome įsirengę gerą bunkerį Kuršų kaime (Varnių vls.) ūkininkų Servos ir Juškos pirtyje (ji buvo abiejų ūkininkų bendra). Kasant daug smėlio supylėme į bulvių rūsius, juodžemį paskleidėme, apsėjome javais, bulvėmis. Sienos ir lubos buvo iš rąstų, virš lubų akmenys. Kratų metu badant, kai durtuvus atsimušdavo į kietą įtartiną daiktą, atkasę rasdavo akmenis. Įėjimas į bunkerį buvo iš pirties per sieną. Norėdamas įeiti, turi išsiimti akmenį, įėjęs vėl įstatyti. Buvome įsirengę atsarginį išėjimą, tačiau neteko juo pasinaudoti. Turėjome net elektrą – prasivedėme laidą pro sienelę iš vietinio malūno. Pragyvenome metus, paskui kažkam užkliuvo, kad ateiname, bet neišeiname. Vieną rudens dieną privažiavo pilnos mašinos sriubų, kareivių. Kratė, vertė, badė, trypė, o mes bunkeryje viską girdėjome. Pasigirdo šūviai. Kaip paaiškėjo vėliau, iš Telšių į Janapolę namoėjo sriubas. Jam liepė sustoti, tačiau šis negirdėjo ar stoti nenorėjo, tad paleisti šūviai. Atpažinimui buvo atvežtas apylinkės pirmininkas. Ir šį bunkerį teko apleisti.

Aš dažnai būdavau Plungės miškuose, o grįžęs į savo kraštus susitikdavau su vadu. Aptardavome įvairius reikalus. 1949 m. rudenį į mūsų Šatrijos rinktinę atvyko karių iš srities. Vykome prie Alsėdžių į partizaninio karo taktinius mokymus. Vadas pasiėmė ir mane, kadangi buvau tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, turėjau patirties, galėjau pamokyti kitus. Mus iki geležinkelio Klaipėda-Kaunas lydėjo dar likę gyvi keturi broliai Vasiliauskai. Kai grįžome į savo kraštą vėlyvą rudenį, visi Vasiliauskai buvo žuvę.

– 1952 m. vasarą grįžau iš Plungės miškų į savo kraštą – Telšių miškus, – tęsia Povilas Bagdonas. – Sutikau jauną partizaną Stasiuką Sakaliuką, pavardės nežinau. 1952 m. birželio 17 d. pasaloje Sakaliukas žuvo, o man

□ Neatpažintų Žemaitijos partizanų kūnai apie 1947 m. prie Varnių stribynio

□ Iš dešinės: Vladas Montvydas su Povilu Bagdonu-Atlantu žygyje į Alsėdžių miškus partizanų apmokymui. Tame žygyje buvo ir broliai Vasiliauskai, kiti nepažįstami atvykę iš Jūros srities. 1949 m. vasara

kliudė ranką, sudraskė palapinę, sudaužė laikrodį, peršovė piniginę, kepturę, tik galva liko sveika.

Prisimenu ir paskutinį bunkerį Pušinės miške (Telšių r.), kuriame 1953 m. vasarą paskutinį kartą susitikau su Vladu Montvydu-Žemaičiu. Tada mes buvome dviese su Martynu Kazlausku. Jis atvedė ir paprašė į būrį priimti Vienuolį – buvusį Tauragės vienuolino virėją. Tada vadas paskyrė mane Šatrijos rinktinės vadu. “Esate trys, gal atsiras daugiau karių ir sudarysite visą rinktinę”. Tai buvo paskutinis susitikimas (tos pačios vasaros pabaigoje Montvydas žuvo prie Lūksto ežero). Grįžęs iš lagerių, buvusio bunkerio vietoje radau įdubimą ir išaugusią didelę eglę.

Paskutinius metus visi trys nesiskyrėme. Gretos nei padidėjo, nei pamažėjo: Martynas Kazlauskas, Vienuolis ir aš. Vieną rudens naktį užėjome į sodybą maisto. Šeiminkė ruošė, pjaustė lašinukus, barstė pipirais, o mes skubino, nes rytas netoli, o mums dar toli eiti. Davė išgerti rūgusio pieno. Man iš karto pasidarė blogai. Kaip išėjau – neatsimenu. Nežinau po kiek laiko prabudau – žiūriu ant gultų sėdi žmogus. Į mano klausimą, kur esu, atsakė, kad Vilniaus saugume. Galva, rankos subintuotos, visas sudaužytas. Paskui per tardymus sužinojau, kad buvau toli nubėgęs, priešinausi, norėjau ištrūkti. Tačiau pats nieko neatsiminiau. Apie bendražygio Vienuolio likimą – kad po poros mėnesių medžiotojai rado jį pelkėje sušalusį – sužinojau vėliau. Apie Martyną Kazlauską nežinau nieko iki šiolei.

Sovietinių teismų Povilas buvo nuteistas mirties bausme ir jos įvykdymo laukė 4,5 mėnesio. Trylika metų išbuvo mirtininkų kameroje. Atlikus pusę bausmės, perkėlė į bendrą kalėjimą. Iš viso kalėjimuose praleido 20 metų, kalėjo su Petru Paulaičiu ir kitais Laisvės kovotojais.

KAUTYNĖS

Iš ryšininkės Julijos Bielskytės-Kavaliauskienės prisiminimų

Darbuoto sodyboje

Buvo 1947 ar 1948-ieji metai. Žiema artėjo į pabaigą. Kelmės r., Kražių ap., Pečiulių k. Vladas Montvydas-Žemaitis su jaunu partizanu Anta-

nu Čėsna-Šilu dienojo Darbuto sodyboje. Vyras gyvenamajame name taisėsi batus, šeimininkas kieme skaldė malkas. Staiga pamatė, jog kiemas pilnas čekistų. Majoras paklausė šeimininko, ar nėra "banditų". Išgirdęs, kad nėra, drąsiai žengė į vidų. Žemaitis tuo metu jau buvo užlindęs priangyje už durų ir, majorui įžengus, metė į jį granatų ryšulį ir vienu metu kojine pasileido Pašilės eglyno link. Į bėgantįjį pasipylė kulka, bet Žemaitis bėgo, kėlėsi, atsišaudė ir vėl bėgo. Gal tokia buvo lemtis, gal Dievas saugojo, bet išbėgo sveikas ir net nesužeistas. Jaunasis partizanas Antanas Čėsna-Šilas žuvo, bandydamas pabėgti pro kamaraitės langą. "Buvo gražus jaunuolis", – prisimena tuometinės mergaitės.

Kaimynas vežimu vežė Antaną į Varnius, bet pakeliui mirė. Palaikai buvo išniekinti prie Varnių stribyno.

Lingių kaime

Kelmės r. pakraštyje nuo Pašilės Kaltinėnų link vingiuoja kaimo keliukas, prie kurio už šimto metrų buvo Bielskių sodybėlė, o šalia – pirmojo Lietuvos prezidento Aleksandro Stulginskio ūkis su 30 ha žemės (šeimininkai jau buvo ištremti į Sibirą).

1948 m. šaltą žiemos rytą į Bielskių namus su partizanų būriu atėjo Žemaitis. Apsistojo troboje. Po pusryčių ruošėsi ilsėtis, kai staiga pamatė keliuku nuo Pašilės artėjantį stribų pulką. Dėdė Montvydas davė komandą: "Greit į Stulginskių sodybą!" Kol stribai pakilo į kalniuką, visas partizanų būrys jau buvo tuščioje Stulginskių sodyboje.

– Skubėdama kroviau šiaudus į lovas, nes čiūžiniai tada buvo šiaudiniai. Radau pamestų šovinių, o stribai vis artėjo, – su giliu atodūsiu pasakoja Julija. – Grįžta brolis Vladas su vandens statinėmis, nes per šalčius užšaldavo šuliniai. Pamatęs artėjantį stribų pulką ir žinodamas padėti, paleido arklius su rogėmis vienus, o pats pasuko į kitą pusę. Stribai, atėję iki kelelio, vedančio į mūsų ir Stulginskio sodybas, sustojo, šnekučiavosi, rūkė, trypė ir patraukė Kaltinėnų pusėn. Partizanų ginklai buvo nukreipti į stribų pulką. "Taip norėjosi tiems okupantų tarnams, einantiems "žąsele", iš užnugario duoti ugnies, bet...", – svarstė vakare dėdė, parėjęs vakarienės į mūsų namus.

1948 m. rudenį Kelmės r. NKVD kariuomenė “šukavo” Vašikėnų mišką. Buvo sutraukta keletas dalinių, suvežtos patrankos, leidžiamos rake-tos. Nuo šaudymų medžių viršūnės neatlaikė, net ūkininko karvę nušo-vė... Kareiviai vienas prie kito kas 10 metrų, o apsuptyje Vladas Montvy-das-Žemaitis ir Ignas Čėsna-Žentas. Apsupties žiedas vis artyn ir artyn... Atidengti ugnį iš savo pozicijų beviltiška – nelygios jėgos. Išėities nėra ir žūtis neišvengiama. Galų gale, pasiruošę ginklus, traukėsi atbuli pro ka-reivių tarpus. Jie nepaleido šūvių. “Kodėl? Galvojo, kad savi? Gal saugojo Dievas?”- mąstė išlikę gyvi vyrai, trumpam apsistoję Bielskių sodyboje.

Antano Baltrušio sodyboje

Ėjo 1949-ieji. Saugumui buvo pranešta, kad į Baltrušio sodybą ateina partizanai, bet neišeina. Vieną dieną privažiavo mašinos kareivių, apsu-po sodybą. Iškratė, perkasė kambarius. NKVD kariauna nieko neradusi paliko sodybą. Partizanai lengviau atsikvėpė. Slėptuvė buvo po krosnimi, o įėjimas – už krosnies. Slėptuvėje tuo metu buvo V.Montvydas-Žemai-tis, Ignas Čėsna-Žentas, Keršys-Napaleonas, Eugenija Martinavičiūtė-Marti. Žemaitis viena ranka laikė slėptuvės dangčio rankeną, o kitoje buvo paruoštos granatos. Visi pasimeldė ir ruošėsi mirti, bet mirtis ir šį kartą juos aplenkė...

KAUTYNĖS PIPIRŲ SODYBOJE

Iš Aldonos Pipiraitės prisiminimų

Ūkanotą 1948 m. rudens dieną buvo pranešta Kaltinėnų NKVD, kad į Pakarčemio kaimą atėjęs V.Montvydas su būriu. Į kaimą suvažiavo maši-nos, pilnos enkavedistų. Pasklido po kaimą, apsupo sodybas. Į Pipirų sody-bą atėjo nešinas kulkosvaidžiu stribas, pastatė ant stalo, atidarė langą ir nukreipė vamzdį sodo link. Pipirienė buvo iškalbinga kaimo moteris. Ne-pasimetusi dėl padėties, pradėjo klausinėti stribo, ką tai reiškia. Stribas geranoriškai paaiškino, kad kaime yra "banditų" ir kad jie apieško visus

□ Kelmės r. Karklėnų ap. Beračkų k. pa Joną Gajauską 1946-1948 m. vasarinėje virykloje už lentom atitvertos sienos buvo įrengta pagrindinė spaustuvė. Leidiniai buvo laikomi gyvename name slėptuvėje po grindimis, kuri išliko iki šių dienų, kaip ir visas ūkis. 1948 m. spaustuvė iškelta. Nuotraukos 1999 07

namus. Tuo metu Pipirų sodyboje ant tvarto, šiene įrengtoje slėptuvėje, į kurią patekdavo iš tvarto kopėčiomis, dienojo Žemaitis su 11 partizanų. Sodybos šeimininkas Pipiras, neišlaikęs pasiprašė stribo, kad išleistų į malūną, o Pipirienė toliau klausinėjo. Suruošusi ėdalą gyvuliams, liepė paauglei dukrai Aldonai eiti šerti. Aldona, nuėjusi į tvartą pas partizanus, papasakojo apie stribus ir girdėtus pokalbius.

Diena ėjo vakarop. Išėities nebuvo: sodyba ant kalvos, pasislėpti nėra kur, kaimas pilnas NKVD kariuomenės. Vyrai nusprendė trauktis. Pasi-meldę nusileido nuo tvarto ir užsidėję rusiškas pilotes patraukė per sodą Pašilės-Kaltinėnų kelio pusėn, kur stribų nebuvo. Žemaitis su vyrais, su-tikęs enkavedistus, rusiškai atidavęs pagarbą, nukeliavo skersai kelio...

VIENKIEMIS, KURIAME 1946-1948 M. BUVO ŽEMAIČIŲ APYGARDOS SPAUSTUVĖ

Alfonso Gedučio-Jonuko pasakojimas

Kelmės r., Kražių seniūnijoje, prie kelio Pašilė-Kražiai, vingiuojančio per miškingas vietas, yra Beračkų kaimas, kuriame ant kalvos stovi daug menanti sodyba. Šios sodybos vasarinėje virtuvėje buvo įrengta Žemaičių apygardos spaustuvė. Už krosnies – lentų siena, už sienos – maža patalpė-lė. Sodybos šeimininkas Jonas Gajauskas, buvęs 1941 m. sukilimo dalyvis, gyvenamojo namo virtuvėje po grindimis buvo iškasęs slėptuvę. Joje buvo slepiami spaudiniai, popierius, mašinėlė. (Slėptuvė išliko iki šių dienų kaip ir sodyba, nepaliesta naikinimo vajaus. Tik rizikavę šeimininkai iš-ėjo Amžinybėn...)

– Dažnai čia ateidavo arba atvažiuodavo ir pats apygardos vadas Vla-das Montvydas-Žemaitis. Būdavo, kad partizanai spausdindavo visą pa-rą, o mudu su dėde J.Gajausku saugodavome nuo negerų akių, – pasako-ja Alfonsas Gedutis. – Tada gyvenau legaliai, nors buvau prisiekęs pa-čiam apygardos vadui V.Montvydui-Žemaičiui, kuris įteikė man kovinį 7-o kalibro “Valterį”. Mano slapyvardis – Jonukas. 1948 m. sodybos šei-mininkas pajuto, kad jį seka. Spaustuvė buvo iškelta į nežinomą vietą.

1949 m. balandžio mėn., kai buvo išduoti mūsų krašto partizanai, NKVD iššifravo ir mus su seserimi Aldona. Persikėlėme gyventi pas gi-

☐ Prie paminklo žuvusiems partizanams Aldonai Gedutytei-Gegutei ir Vladui Mišeikiui-Tarzanui. Iš dešinės stovi Alfonsas Gedutis. Skaudvilės apyl. 1999 07

☐ Kapinės žuvusiems partizanams Skaudvilėje

mines prie Skaudvilės (Tauragės r.) ir netrukus įsijungėme į Kęstučio apygardos partizanų gretas. 1950 m., jau būdama partizanė, sesuo Aldona išteklėjo už partizano Vlado Mišeikio-Tarzano. Deja, šeimynine laime džiaugtis teko neilgai. 1951 m. kovo 19 d. bunkeris, buvęs Skaudvilės sen., Mažintų k. Ančios upės krante, buvo išduotas. Tuomet bunkeryje žuvo sesuo Aldona ir jos vyras Vladas. Manęs tuo metu bunkeryje nebuvo, nes tą naktį nustojo snigti, ir aš, pabijojęs, kad neliktų pėdsakų, užsnūdau pas J.Zekarauską Šiaudinės k. Pabudau nuo komandos "Rankas aukštynt!" ir pajutau, kad jau rišamos rankos. Tik atsitiktinumo dėka esu gyvas, nors teko paragauti ir Šubartinės, ir Klaipėdos saugumo ir lagerių duonos.

Prisimenu, kaip Skaudvilės stribynio kieme stribai fotografavo dar šil-tą sesers Aldonos kūną, pasodinę prie sienos. Tolimesnį išniekintų palai-kų likimą sužinojau tik atgimimo metais...

Skaudviliškiams ir žuvusiųjų artimiesiems padedant įamžinome nu-kankintuosius įrengdami Kankinių kapinaites.

PAŽINTIS SU ŽEMAIČIŲ APYGARDOS VADU

Prisimena Kazimieras Kasiulaitis

– Buvome jauni ir drąsūs. Atrodo, kad neskaudūs buvo sužvėrėjusių okupantų fiziniai bei moraliniai smūgiai, – išskilmėse, žvelgdamas į jaunų savanorių gretas, dažnai ištaria Kazimieras Kasiulaitis, gyvenantis Laukuvoje.

– Mano tėviškė buvo Traksėdžių k., Šilalės r., prie Šilalės-Kvėdarnos kelio. Rusams užėjus, šeimoje buvau vienas jauniausių brolių. Vyriausias brolis Povilas tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Rusų okupacinei kariuo-menei peržengus Lietuvos Respublikos sienas, kariuomenės dalinys, ku-riame tarnavo Povilas, buvo išsidėstęs pasienyje ir pasiruošęs atakai. Ta-čiau neteko iššauti į priešą nė vieno šūvio – toks buvo vado Vitkausko sprendimas. Brolis agitavo draugus savavališkai pradėti pasipriešinimą, bet daugelis kariškių pabūgo. Taip ir nusviro ginklas brolio rankose...

1947 ar 1948 m. žiema. Senokai pasnigtas sniegas buvo sumindžiotas, sušalęs, kai vieną naktį tėvų namų lango stikle išgirdome sutartą signalą

– ne beldimą, o trynimą pirštais į stiklą. Už lango pamačiau išsigandusį Jono Kentros-Rūtenio iš Užlaukio k., Butageidžio rinktinės vado, veidą. Tais laikais buvau pagrindinis jo pagalbininkas, vykdysdavau visus jo nurodymus: klijavau atsišaukimus, palaikiau ryšius su kitais būriais. Galėjau laisvai keliauti, gyvenau legaliai, buvau kaimo muzikantas, pramokęs siuvėjo amato, kas didino galimybę bendrauti su žmonėmis ir mažino NKVD įtarumą.

Rūtenis, įėjęs į vidų, ėmė pasakoti: “Esame didelis pulkas partizanų. Mus iš Žemaitijos gilumos, nuo Varnių, vejasi NKVD kariuomenė. Vyks ta “šukavimas”. Jungiamės į didesnius būrius, kad galėtume priešintis. Rusų kelios igulos. Jėgos nelygios, reikia trauktis”. Paprašė pakinkyti arklius į roges. Visi svarstėme, kaip išvengti pražūtingo mūšio: ar trauktis, ar slėptis, ar ruoštis atakai. Mūsų sodyboje pasilikti nesaugu. Sodyba apaugusi medžiais, eglėmis, matomumas blogas. Nusprendėme, kad reikia įsitaisyti Juozo Varaniaus sodyboje: sodybėlė išsidėsčiusi ant kalvos, matomumas geras, judri vieta – pro sodybą kertasi sumindžioti sniego takeliai. Apie pora dešimčių kovotojų tą šaltą žiemos naktį sugriuvo į Juozo Varaniaus namus. Netoliese pastačiau arkliais pakinkytą vežimą. Šeiminkas išsigandęs išėjo iš sodybos, kas sukėlė įtarimą. Šeiminkė tik verkė ir meldėsi, lyg nujausdama gyvenimo pabaigą. Taip sulaukėme kito sausio dienos ryto.

Staiga pamatėme enkavedistų virtines, supančias mūsų kaimą. Visi partizanai buvo užėmę tinkamas pozicijas, ginklai paruošti kovai.

Štai “žasele” išsidėsčiusi kita okupantų kariaunos virtinė traukia takeliu, vinguriuojančiu pro sodybą tiesiai Varaniaus namų link. Likus 100-150 m visi sulaukė kvėpavimą ir laukė įsakymo. Iki šių dienų prisimenu: visų ginklai buvo paruošti ir nukreipti į priešus. Rūtenis kairiąja ranka (dešinioji buvo sužeista ankstesnėse kautynėse) vis taikėsi paspausti gaiduką ir iššauti į artimiausią enkavedistą, tačiau vyresnis neaukštas partizanas šaltakraujiškai komandavo dar nešauti. Mes patys savo akimis nepatikėjome pamatę, kad per kiemą vinguriuojančiu takeliu kareivių pulkas patraukė iki kito takelio ir paliko kaimą. Netrukus ir kiti enkavedistų pulkai, iškrėtę sodybas, pasitraukė iš kaimo.

Lengviau atsikvėpėme. Užsimezgė kalbos. Rūtenis supažindino su vyresniuoju partizanu, kuris pasirodė beesąs apygardos vadas. Aš privalė-

jau klausyti jo komandos “neatidengti ugnies”. Vadas padėkojo už pagalbą ir tėviškai palinkėjo sėkmės. Taip buvo išvengta nelygių jėgų kautynių ir kaimas nenukentėjo, ir mes likome gyvi, – baigė pasakojimą Kazimieras. – O kautynių išvengta apygardos vado Vlado Montvydo-Žemaičio dėka.

Jonas Kentra-Rūtenis žuvo 1951 m. Šilalės r., Laukuvos apyl., Girvainių k. Racevičiaus sodyboje, kur buvo įrengtas bunkeris. Pagal likusių gyvų liudininkų pasakojimus, vyko didelės kautynės. Žuvusiųjų palaikus nuvežė į Varnių stribyną.

STEBUKLINGAS IŠLIKIMAS

Steponas Rimkus – buvęs Žemaičių apygardos partizanas, vienintelis iš devynių bendražygių, stebuklingai išlikęs 1947 m. birželio 3 d. mūšyje su okupantų kariauna Kareiviškių k., Kelmės r. Šiuo metu savo gyvenimo saulėlydžio dienas leidžia Tauragėje ir dalijasi tų dienų prisiminimais.

Steponas Rimkus gimė 1924 m. ir augo ūkininko šeimoje, greta Kaltinėnų miestelio Šilalės r., Gedminiškės k. Tėvai – geraširdžiai žemaičiai, vokiečių okupacijos laikais padėję slapstyti rusų kareiviams, slėpę žydaite.

– Praslinkus frontui, mūsų žemelėje liko vokiečių ginklų sandėliai, – pasakoja Steponas Rimkus. – Mudu su vyresniuoju broliu Antanu susitempėme ginklus į savo ūkį, paslėpėme bulvių rūsiuose. Jau pirmaisiais metais po karo areštavo brolių Bronių, per pirmuosius trėmimus šeimą ištrėmė į Sibirą. Aš slapsčiausi, turėjau dokumentus, kuriuose buvau metais pajaunintas. Kai nusprendžiau eiti partizanauti, galėjau pasirinkti: ar į Kęstučio apygardą, ar į Žemaičių. Mūsų žemę kirto plentas Kaunas-Klaipėda. Dešinėje pusėje – Žemaičių, iš kairės – Kęstučio apygarda. Bendraujant su Žemaičių apygardos partizanais, Vladas Montvydas-Ženaitis įkalbinėjo mane pasilikti jų apygardoje. Jis sakė, jog jam reikalingi gabūs kovotojai, gerai žinantys vietas ir pažįstantys gyventojus. Gretimoje Linkuvos apylinkėje Bilionių k. gyveno geras siuvėjas Stasys Mikutis, siūdavęs rūbus partizanams. V.Montvydo-Žemaičio prašymu buvo pasiūta nauja Lietuvos kariuomenės uniforma, apkantuota geltona medžiaga. 1946 m. pavasarį man suteikė Gintaro slapyvardį. Jau tų pačių metų

□ Steponas Rimkus, vienas iš partizanų, likęs gyvas po 1946 06 03 vykusią kautynių Kareiviškių miške

□ Paminklas Kaltinėnų kapinėse (Šilalės r.) žuvusiems 8 partizanams Kareiviškių k. 1947 06 03. (V. Astrauskas, Kaltinėnų bažnyčios zakristijono sūnus žuvo vėliau)

□ Paminklas žuvusiems partizanams Šilalėje. 1998 10 18

□ Kazimieras Kasiulaitis. 1951 m.

rudenį buvo ir pirmas “krikštas”. Bevežant į bunkerį maisto produktus žiemai, mus pastebėję priešai apšaudė. Peršovė žiūronus, kulka perėjo per milinę, tačiau likau sveikas.

Didesnių susirėmimų su okupantų kariauna neteko patirti, išskyrus tą nelaimingą 1947 m. birželio 3 d. rytą.

Po sunkios šaltos žiemos mūsų pulkus priglaudė motina gamta. Stovyklaudavome didesniais būriais. Stovyklavietes įrengdavome miškuose, miškeliuose. Tų metų birželio 1 d. mes, 14 partizanų, buvome apsistoję Bilionių k. (Laukuvos aps., Šilalės r.) miškelyje. Su mumis buvo ir Vladas Montvydas-Žemaitis. Jis vadovaudavo priimant sprendimus, jo žodis buvo lemiamas. Pats visada pasitempęs, tvarkingas, apsilvilkęs Lietuvos kariuomenės uniforma su skiriamuoju ženklu. Tą dieną jis su keturiais partizanais išsiruošė į susitikimą prie Šatrijos kalno (Telšių r.), o mums įsakė apsistoti Sodalės k. (Šilalės-Kelmės r. sandūroje) ir laukti jų sugrįžtant. Mes tą pačią naktį, aplenkę Kaltinėnų miestelio enkavedistus, perbridę vasariškai čiurlenantį Akmenos upelį, apsistojoje miškelyje prie Sodalės k. Birželio 2-osios dienos pavakare pastebėjome, kad palei ganyklos tvorą pasilenkę kiūtina du vyriškiai. Supratome, kad vyksta siautimas. O gal ir mus pastebėjo? Svarstėme, kaip elgtis toliau. Būryje buvo įvairių pasiūlymų: pasiruošti atakai tame pačiame kaime, trauktis už 2-3 km į Pašilės eglynus ir t.t. Galiausiai priimtas Stasio Mikniaus-Stambuolio pasiūlymas: apsistoti gretimame Kareiviškių k., buvusiame Petro Jakučio dvare. Pats Stasys buvo kilęs iš kaimyninio Pakarčemio k. ir gerai pažinojo visus gyventojus. Dvaro šeimininkas buvo emigravęs į Vakarų, o sodyboje gyveno komunistinių pažiūrų šeimos. Tokių sodybų nekrečia, todėl planavome prabūti, kol praeis siautimas. Dar giliai nesutemus, pusantrų kilometro ėjome po du labai atsargiai. Apsistojoje dvaro gyvenamajame name, kuriame gyveno kelios šeimos. Gyventojams įsakėme niekur neiti. Laisvieji nuo sargybos snaudė sėdėdami arba skersai lovų. Apie 5 valandą ryto perėmęs sargybą vadas Budginas-Drąsutis užlipęs ant aukšto pasižvalgyti nieko nepastebėjo. Tačiau netrukus apsižiūrėjome, kad troboje nėra vyriausio Martinkaus; ar kas iš kitų gyventojų buvo pasišalinę iš namo – nepastebėjome. Kilo įtarimas. Supratę padėties pavojingumą, nusprendėme pasitraukti.

Aplink dvarą likę vokiečių kariuomenės apkasai tą rytą buvo pilni

gerai įsitvirtinusios NKVD kariuomenės. Kiek kartų bandėme trauktis iš namo, tiek į mus pasipildavo šūvių lietus. Vos spėjau paleisti iš kulkosvaidžio šūvių seriją, kai priešų kulka, pataikiusi į diską, sužeidė ranką. Kulkosvaidis iškrito. Pasitraukęs atgal į pastatą, pasislėpiau rūsyje. Matydamas, kad ir čia nesaugu, laiptais užlipau į antrą aukštą. Už kamino paslėpęs planšetę su dokumentais ir naganą be šovinių, pats pasislėpiau kampe. Po kiek laiko nutilo šūviai, tik kieme girdėjosi sribų riksmas. Skaičiavo mano draugas: "Yra aštuoni, trūksta dar vieno". Mačiau, kaip laiptais užlipę sribai su vyriausiuoju Martinku sūnumi visur apžiūrėjo. Mane pastebėjo tik Martinkus. Pridėjęs pirštus prie lūpų, paprašiau tylėti. "Čia nieko nėra", – garsiai pasakė Martinkus, ir visi nusileido žemyn. Aš perbėgau į kitą pusę ir pasislėpiau. Tik po valandėlės į tą pusę nuo laiptų pasipylė šūvių serijos. Nutaikęs momentą, bandžiau sprukti žemyn – geriau tegul nušauna, kad tik gyvo nepaimtų. Nepajutau, kaip automato buože trenkė į sprandą, galvą. Kai iš po laiptų ištempė į kiemą, atgavau sąmonę. Kieme prie šulinio buvo sumesti bendražygių kūnai, girdėjosi sužeistų dejonės. Kūnus sumetė į tris vežimus. Mane surištomis rankomis pririšo prie vežimo, ant galvos uždėjo Stasio Mikniaus plaukuotą viršugalvį. Rankos surištos, veidas kraujuotas, apdriбęs smegenimis, suveltai plaukais buvau tempiamas paskui vežimą, iš kurio upeliais tekėjo žuvusiųjų draugų kraujas. Už 5-6 km Kaltinėnų miestelis, ten ant grindinio išmetė visus kūnus. Privedę reikalavo pasakyti vardus, pavardes, slapyvardžius. Jauna Kaltinėnų miestelio gyventoja, sribų draugė Jadzė Siminaitė mindė ir spardė žuvusiųjų kūnus, o man trenkė per veidą išspausdama: "Rupūžė!..."

Žuvusiųjų kūnus užkasė netoli miestelio Raguvos kalno įkalnėje, o man tai buvo tik kančių kelių pradžia. Apie 10 mėnesių buvau tardomas Tauragės Šubartinėje.

– Tiek kankino, kad ne kartą buvau išėjęs į kitą pasaulį ir vėl atgaivintas, – tęsia toliau Steponas Rimkus. – Teisė Šilutės kalėjime. Gavau 25 metus: penkerius – tremties, penkerius – be teisės gyventi tėvynėje. Jau po teismo Šilutės kalėjime neiškentęs nusprendžiau pats išeiti iš šio pasaulio. Nusivilkęs apatines kelnes pasidariau virvę su kilpa. Nėriau ant kaklo, tačiau pro durų akį pastebėjo sargybinis...

Ne kartą anksčiau ir dabar pamąstau: jeigu nuo mūsų būrio nebūtų

□ Žemaičių apygardos vado susitikimas su Raudgirio (Kelmės r.) partizanais (Kęstučio apygarda, Birutės rinktinė): Ignas Kybartas, ž.1956 m., Jonas Bartkus-Vėjelis, ž.1953 10 12, Edmundas Kmita-Evaldas, ž.1961 m., Kęstučio apygardos vadas Labanauskas-Justas (išdavikas), Vladas Montvydas-Žemaitis, ž.1953 08 23, Bronius Alūza-Bedalis, ž.1953 08 23, Andrius Kmita-Aidas, ž.1953 10 12, Vytautas Kybartas-Budrys (?). Apie 1953 m.

tada atsiskyręs V.Montvydas-Žemaitis! Jis savo sumanumu ir orientacija tikrai būtų išvedęs iš šitos situacijos ir okupantų kulkos nebūtų nusinešusios tiek jaunų gyvybių. Su liūdesiu reikia prisipažinti, kad šį mūsų laimėjimą enkavedistai...

“APDOVANOJIMAI”

Praslinkus mėnesiui kitam nuo siaubingo birželio trečiosios ryto, vieną dieną į buvusio dvaro kiemą motociklu (tokiais važinėdavo tik enkavedistų viršininkai) atvažiavo du vyrai, apsirengę milicininkų uniformomis su antpečiais ir žvaigždutėmis. Jie elgėsi labai atsargiai ir klausinėjo, ar nėra kaime “banditų”. Čia gyvenusios Martinkų, Čepkausko ir Gri-

ciaus šeimos aiškino, kad dabar nebėra ko bijoti, nes Montvydo "banda" beveik visa sunaikinta. Atvykėliai prisistatė esą iš Raseinių NKVD ir norintys apdovanoti padėjusius sunaikinti "banditų" būrį. Du atvykėliai, sukinėdamiesi tarp komunistuojančių gyventojų, klausinėjo ir užsirašinėjo padarytas "paslaugas". Visi noriai pasakojo savo "nuopelnus". Net senoji Martinkų motina, sėdėdama lovoje, rankų gestais esą davusi ženklus sūnums. Po pasisakymais buvo paprašyta pasirašyti. Pareigūnai, viską surašę, surinkę parašus, atsisveikino ir liepė laukti iškvietimo apdovanojimams.

Gyventojams, pasidarbavusiems okupantų labui, po poros savaitių kilo įtarimas. Kreipėsi į Raseinių NKVD. Enkavedistai nustebo pirmą kartą išgirdę apie ruošiamus "apdovanojimus".

Atėjo ruduo, pailgėjo naktys. Kareiviškių kaimas kėlė jausmą, kai į buvusį dvarą atėjo "apdovanojimai". Likę gyvi žuvusiųjų draugai įvykdė nuosprendį išdavikams. Po nuosprendžio ant krūtinų buvo prisegti rašteliai su aprašytais "nuopelnais" ir jų pačių parašais...

* * *

Po birželio 3-iosios įvykių ilgai buvo dainuojama kaimuose daina apie žuvusius partizanus:

*Kareiviškės kaime
Smarkus mūšis buvo. –
Aš, karys karžygis,
Lietuvoj pražuvęs...*

Kalbėjo, kad partizanai buvo nugirdyti degtine, ginklai pripilti smėlio, užmigdyti migdomaisiais, kuriuos Martinkui davęs "Raudonplaukis" – aršus Kaltinėnų enkavedistas. Tačiau iki šių dienų išlikęs gyvas liudinininkas Steponas Rimkus tokius gandus neigia.

Kai kuriems partizanų ryšininkams buvo žinoma, kas rizikavo, pasivadinę enkavedistais, važiuoti į buvusį dvarą viską išaiškinti. Pats V. Montvydas-Žemaitis, dažniau vadinamas Dėde, kalbėdamas su Bielskių šeima, pasakė (Julija Bielskytė-Kavaliauskienė ir dabar prisimena jo žodžius): "Kol pats neįsitikinau, kol neišgirdau savo ausimis tikrų faktų apie išdavystę, remdamasis girdėtais gandaiis nuosprendžio išdavikams negalėjau priimti".

Atgavus Lietuvos Nepriklausomybę, buvo pradėta ieškoti užkastų, į durpynus bei lauko išvietes sumestų laisvės kovotojų palaikų. Pradėta kasinėti ir Kaltinėnų (Šilalės r.) Raguvos įkalnė. Rasti visų 8 partizanų palaikai, tačiau nerasta... viena kaukolė. Sugrįžus į tas dienas ir prisiminus, jog žuvusio Stasio Mikniaus viršugalvis buvo uždėtas ant Stepono Rimkaus galvos, tikėtina, kad buvo išdraskyta visa galva. Buvo atvejų, kai sribai šautuvų buožėmis daužydavo nukautų partizanų galvas.

1992 m. likusio gyvo partizano S.Rimkaus ir Pašilės gyventojų Vytauto Dinapo iniciatyva rasti palaikai perkelti į Kaltinėnų kapines.

UŽUOVĖJOS NAMAI

Pašilės bažnytkaimis įsikūręs Kelmės r. pakraštyje. Iš vienos pusės jį dengia miškas, vadinamas Pašilės eglynu. Kitoje pusėje, už keliolikos kilometrų prie senojo Žemaičių plento – Kaltinėnai, todėl tokia Pašilės geografinė padėtis labai tiko rezistencinei veiklai. Toli nuo centrų, miškų apsupta Pašilė traukė ir pusšesčių metų partizanų apygardai vadovavusį mano tėvelį. Čia ne kartą vyko partizanų vadų susirinkimai, ryšininkai žiemą rogėmis vežė Karklėnų pusėn Kęstučio apygardos vadą Joną Žemaitį-Vytautą, kurio atokioje ūkininko sodyboje laukdavo Vladas Montvydas-Žemaitis.

Pašilės apylinkių miškuose 1948-ųjų vasarą susirinkę trijų – Prisikėlimo, Kęstučio ir Žemaičių – apygardų vadai įkūrė Jūros, arba Vakarų, sritį. Pro Pašilę V.Montvydas-Žemaitis su savo adjutantais skubėdavo susitikti su Kęstučio apygardos Birutės rinktinės partizanais broliais Kmitais, Kybartais... Jis sakydavo: “Skubu į susitikimą su Raudgirio vyrais”. Įsiklausę į nakties tylą, jie kirsdavo per krūmynus vingiuojantį vieškeliuką Pašilė-Kražiai, prie kurio dabar stovi kryžius žuvusiam partizanui, garbanplaukiui vaikinui E.Kmitai.

Ne kartą partizanai mažoje Pašilės bažnyčioje meldavo Aukščiausiąjį palaiminti kovą už Tėvynės laisvę. Čia abi Montvydo dukros priėmė pirmąją Komuniją, čia klebonavo žinomas patriotas kun.Pranas Gustaitis, kurį areštavo ir sušaudė kartu su vyskupu V.Borisevičiumi. Po P.Gus-

taičio klebonauti į Pašilę buvo paskirtas kun. Vaclovas Stirbys. Jis ne tik vykdė pastoracinę veiklą tarp partizanų, bet ir padėjo leisti Žemaičių apygardos laikraštį „Laisvės balsas“. Pogrindinės spaudos slėptuvė buvo Pašilės kapinėse. Parengė ir pogrindžio spaustuvėlėje išleido maldų ir apmąstymų rinkinį „Malda girioje“. 1949 m. kun. V. Stirbys nebeatlaikė NKVD persekiojimų ir pradėjo slapstytis. Ilgai slapstėsi klebonijoje, bet buvo išduotas. Saugumas norėjo jį areštuoti, bet persirengęs moterimi kunigas pabėgo iš apsupties. Vėliau buvo suimtas ir nuteistas 25 metams kalėti. Grįžęs kunigavo toliau. Mirė Alsėdžiuose (Plungės r.).

Pašilės mokykloje dirbęs mokytojas Ignas Čėsna, kilęs iš Vašikėnų, palikęs mokinius, irgi pasitraukė į partizanų gretas. Kurį laiką buvo V. Montvydo-Žemaičio adjutantu. Toje pačioje mokykloje dirbo ir Elena Rakauskaitė, kartu su seserimis kūrusi eilėraščius pogrindinei spaudai. Partizanais tapo Pašilės apylinkėse gyvenę Stasys Miknius, Juozas Reimontas, Kazys Šerpetauskas ir kiti.

Į vakarus nuo Pašilės, kur gyveno Juliaus Bielskio šeima, yra Aukštoji Pašilė, gyventojų vadinama Lingiais. Nepriklausomybės metais iš dvaro šeimai buvo atmatuota 6 ha molingos, pelkėtos žemės. Augo sūnus Vladas ir dukra Julija. Praūžus Antrajam pasauliniam karui, vaikai neišskrido iš lizdo, globojo tėvus, kantriai dirbo savo žemę, vėliau tapusią kolūkine. Iš išorės sodybėlė atrodė varginga, skurdi, tačiau joje gyveno kilnios dvasios žmonės – Lietuvos patriotai. Čia prieglobstį, paramą, atjąutą rasdavo ir Žemaičių apygardos partizanai.

1949 m. V. Montvydas-Žemaitis į Bielskių sodybą atvedė ir paprašė pagloboti mažąją dukrelę Danutę Joaną. Bielskiai, gyvendami neturtinškai, užteko duonos ir tėviškos šilumos mažajai įnamei, kuri, įregistruota Vaitkutės pavarde, vėliau lankė Pašilės mokyklą. Čia atokvėpiui apsistodavo Žemaitis su savo vyrais, čia užsukdavo ir jo žmona Bronislava. Kiek būta pavojų, bet visi – gal Dievui padedant – baigdavosi laimingai. Buvo atvejis, kai Bronislava Montvydienė, pamačiusi sribų pulką, norėjo bėgti, bet tie pasiviję susigražino ją ir užsidarę sodyboje tardė. Mama pasisakė kitą pavardę, įtikinėjo, kad jai reikia pareiti į Varnių rajoną, kad jos laukia maži vaikai. Paleido, bet po kelių dienų Pašilės sribas Karlikauskas per Julijos pusbrolių Pečiulį perdavė: „Jeigu Bielskiai nori ramiai gyventi, tokie svečiai tegul nesilanko jų namuose“.

1951-ųjų vasarį, areštavus mūsų mamą, tėvelis pakeitė visų vaikų gyvenamąsias vietas, kad ji, neatlaikiusi tardymų, neišduotų. Į Žemaitijos gilumą iš Bielskių buvo perkelta ir mažoji Joana. Tik po tėčio žūties 1955 m. per buvusių ryšininkus sužinojome jos gyvenamąją vietą. Joana Danutė, prisiminusi Bielskių šeimą, pasiprašė atgal. Grįžusi toliau lankė Pašilės septynmetę mokyklą, buvo registruota tikrąja Montvydaitės pavarde. Julija, nuvedusi į mokyklą, pristatė mano seserį, paaiškino, kieno ji duktė. Direktorė neprieštaravo. Politinė įtampa tada jau buvo sumažėjusi, be to, beveik visi šios mokyklos mokytojai – partizanų ryšininkai, o dalis – pagrindinės spaudos žurnalistai.

1951 m., kai buvo suimta mūsų mama, kažkas išdavė ir Juliją Bielskytę, kurią irgi areštavo, žiauriai tardė, tačiau bylos nesudarė. Baisiaus tardymai, kaip prisimena Julija, buvo Rietavo NKVD. Žiaurus žydas jaunutę mergaitę kankino įvairiais būdais: dideliais kerziniais batais traiškė kojų pirštus, rovė plaukus... Neiškentusi kankinimų, buvo priversta rašyti, ką liepė. Klaipėdos kalėjimuose tardymo egzekucijos buvusios švelnesnės. Julija vėl viską neigė, motyvuodama, kad anksčiau neatlaikė fizinį kančių ir buvo priversta sakyti netiesą. Teismas nusprendė J.Bielskytę palikti papildomam tardymui. Bylos nesudarę paleido namo.

Po poros mėnesių jos aplankyti ir viską sužinoti atėjo pats V.Montvydas-Žemaitis. 1952-ųjų pavasarį jis netoli Bielskių namų, buvusioje kaimynų Dinapų žemėje, daubos pakraštyje išsikasė vasarinę slėptuvę. “Rimtai išsigandau, – prisimena Julija. – Slėptuvę ruošė trise: V.Montvydas-Žemaitis, jo adjutantas Bronius Alūza-Bedalis ir vokietis Nicmonas”. Pastarasis – vokiečių armijos kirpėjas, užėjus sovietinei okupacijai, slapstėsi Pašilės klebonijoje pas kun.P.Gustaitį ir Stirbį, kuriam išėjus partizanauti, ir Nicmonui teko pasitraukti. Jis buvo priimtas į Žemaitijos apygardos štabą, per radiją priiminėjo ir vertė žinias, kurios būdavo skelbiamos pagrindžio spaudoje.

– Slėptuvė netoli mūsų namų buvo nedidelė. Joje gyvendavo tik vasarą. Išvykdamą partizanų trijulė į maišus supakuodavo daiktus, sunešdavo pas mus ir prašydavo paslėpti iki kito atvykimo. Vieną 1953-ųjų rugpjūčio dieną V.Montvydas-Žemaitis ir B.Alūza-Bedalis ilsėjosi alksnynėje. Atrodo, jie buvo grįžę iš susitikimo su Raudgirio vyrais. Tą dieną Dėdė (V.Montvydas-Žemaitis) užsiprašė vakarienės anksčiau. Nešiau įsidėjusi

□ Irena Montvydaitė ir Julija Bielskytė.
1955 06 27

□ Julija Bielskytė su tėvais 1953 m.

□ Prie žymeninio atminimo paminklo Žemaičių apygardos vadui Vladui Montvydui-Žemaičiui stovi dukros Irena ir Danutė. Šilalės r. Gatautiskės k. 1999 08 22.

į kibirą, neva ėjau karvių melžti. Po vakarienės atsisveikinę išėjo. Tai buvo paskutinis susitikimas. Po dienos radau prie bunkerio išgulėtą vikių lauką ir supratau, kad ten būta stribų. Pasklido žinia apie V.Montvydo ir jo adjutanto žūtį prie Lūksto ežero, o dar vėliau – apie susektą bunkerį Šilalės r., Putvinskių k., Gečo sodyboje, – prisimena Julija.

Po kurio laiko ji gavo kvietimą į Vilniaus saugumą. Tardė kažkoks Saldatovas.

– Tardymas, lyginant su ankstesniu, buvo kultūringesnis ir lengvesnis, nebuvo smurto. Visus pateiktus faktus neigiau, – prisimena Julija. – Prasidėjo akistata. Prie mūsų, trijų sėdinčių moterų, atvedė buvusį partizaną Nicmoną, pasidavusį Gečo sodyboje. Šis tiesiai pasakė: “Šitą panelę gerai pažįstu. Žemaitis ją buvo pasiuntęs vaistų į Varnius, buvo atėjusi ruošiant slėptuvę, skalbė drabužius, laikydavo parneštus iš slėptuvės daiktus”. Aš viską neigiau, o jis dar įžūliau įrodinėjo. Kad būčiau galėjusi – nežinau, ką būčiau jam padariusi. Pagaliau riktėlėjau supykusi: “Kaip sako žemaičiai, kaip vokietis, taip po pietų ir sudurnėja”. Nors parodymus neigiau, tačiau vis tiek reikėjo pasirašyti. Antrajai akistatai atvedė Gečą, pas kurį buvo rastas bunkeris. Nors šis ilgai žiūrėjo, aš net akį mirktelėjau, tačiau vis dėlto pasakė: “Šita”. Pradėjo aiškinti, jog iš mano namų į savo bunkerį pervežęs spausdinimo mašinėlę ir kitus daiktus. Lai-me, trečio liudininko akistatai nebuvo. Taip ir ši kartą nesudarė bylos.

1956 m. iš lagerio grįžo mūsų mama. Julija ir toliau bendravo su mūsų šeima: padėjo mamai įsikurti, šelpė materialiai. Pati sukūrė šeimą, išaugino du sūnus ir dukrą, melžė kolūkio karves, dirbo nelengvą žemdirbio darbą. Ne kartą girdėjo sovietiška nusiteikusių žmonių žodžius, jog buvusi “banditų” ryšininkė. Kartą Pašilės klebonas P.Šlička, pilnoje žmonių parduotuvėje sutikęs Juliją, pasakė: “Čia dar viena fašistė vaikšto, kuri sėdėjo dėl banditų”. “O tu – išdavikas”, – atkirto Julija.

Julija Bielskytė-Kavaliauskienė tebegyvena gimtojoje Pašilėje. Atgimimo sulaukė ir jos šimtametė mama, sugebėjusi atžaloms įskiepyti patriotizmo dvasios, bet 1995 m. išėjo Amžinybėn. Julija, buvusi Žemaičių apygardos partizanų ryšininkė, apdovanota pasipriešinimo dalyvio kryžiumi “Už nuopelnus Lietuvai”. Beje, 1952 m. jai Padėkos raštą buvo įteikęs ir Žemaičių apygardos vadas V.Montvydas-Žemaitis.

Vyriausioji V. Montvydo-Žemaičio dukra sunkiais partizaninio karo metais rado prieglobstį Kražių vls. Brukų kaime bevaikių valstiečių Stasės ir Ignaco Peldūnų sodyboje.

Tėvui partizanaujant, motina su penkiais vaikais buvo priversta slapstyti. Vieną naktį Peldūnų sodybą ant Brukų kaimo kalvos aplankė vyriškis su mergaite ir, paprašęs priglauti, tepasakė: “Neturim kur dėti”.

Taip Irutė tapo Peldūnų įname, ėjo į Kražių vidurinę mokyklą. Tėvas ją retkarčiais aplankydavo. “Užeidavo, pasišnekėdavo ir dingdavo”, – prisimena S.Peldūnienė.

Vėliau kurį laiką jie augino ir jauniausiąjį Montvydų sūnų Rimantą.

Penki V.Montvydo-Žemaičio vaikai prisimena savo geradarius, tarp kurių ir Peldūnų šeima iš Brukų kaimo.

PARTIZANO VADO ŠEIMOS LIKIMAS

1944 m. gruodžio mėn. pradžioje Montvydams gimė penktoji atžala – sūnus Rimantas. Taip ir liko nežinoma ar tėtis, nugalėdamas pavojus, lankė savo naujagimį, nes Rimantui gimtuose namuose teko gyventi tik keletą savačių. Namai virto pelenais.

Buvo ramus ir nešaltas 1944-ųjų metų Kūčių vakaras. Man, vyriausiajai iš vaikų, buvo šešeri metai, tačiau siaubingi vaizdai neužsimiršta. Močiutė Kūčių stalui buvo paruošusi virtinukų su burokų sirupu. Mama sudino mus prie stalo prisimindama kažkur vargstantį tėvelį. Po vakariinės namuose iš kažkur pasklido rusų kareiviai. Nesupratome rusų kalbos. Močiutė nubėgo vertėjo pagalbos pas kaimynę Simenkovienę. Namuose sąmyšis – rusų karininkas su šautuvu puldinėjo mamą, kažką rusiškai šniokštė, o senoji Simenkovienė vis griebė už šautuvo. Mes, vaikai klykėm, kad nenušautų mamos. Kareiviai pradėjo nešti šiaudus, kambario viduryje krauti baldus, pilti benzina. Mums liepė išeiti. Mama vystė naujagimį, trys vyresnieji apsirengėme patys, o antruosius metus einantis broliukas Algiukas nesugebėjo apsirengti ir pasimetė. Stovėjome kieme, šaukėme, verkėme žiūrėdami į degantį namą. Pamatėme einantį kareivį, kuris nešėsi susivyniojęs mūsų broliuką ir šautuvo buože daužė langus.

Enkavedistai tą vakarą mamą su mažuoju Rimantu išsivežė į Varnius ir uždarė areštinėn, o mus nusivedė nakvoti kaimynė Simenkoviėnė.

Kitą dieną apsistojome pas kaimynus Antanavičius. Praėjus pusmečiui, 1945 m. liepos 26 d., šios šeimos likimas baigėsi tragiškai: enkavedistai sudegino sodybą kartu su gyvais žmonėmis. Tokia pat tragedija tą dieną ištiko Dirmeikių, Gužauskų ir kitas šeimas. Aštrūs, degančia mėsa dvokiantys, dūmai sklido po visą Varnių rajoną. Vietiniai gyventojai gerai pažinojo baisios akcijos vykdytojus. Tai tų pačių kaimų gyventojai, broliai Simenkovai, mėgdavo pasigirti, kad susitvarkę su V.Montvydo "banditais".

Gausi V.Montvydo šeima liko be pastogės, tačiau likimas lėmė, kad visi išliko sveiki, gyvi. Močiutė Elzbieta (uošvė) apsigyveno kaimynų Lapinskų sodyboje, kurie, rusams užėinant, buvo pasitraukę į Vakarus. Laikė karvę, sėjo, sodino. Pagyvendavo pas ją ir vyresnieji anūkai. Buvo tardoma ir nesusimta kaip jaukas – žento pasirodymui. Kiti šeimos nariai prisiglaudė pas kitus gimines.

Gyventi darėsi vis pavojingiau. Retėjo giminių gretos. Pirma netektis, kai 1948 m. žiemą ištremė šešiasdešimtmetį Vlodo Montvydo tėvą, gyvenusį Gatautiškės kaime. Tėvas po poros metų mirė tremtyje. Kartu buvo ištremta ir Vlodo Montvydo sesuo Bronislava iš trečiosios tėvo santuokos, ligonė, su dviem mažomis dukrelėmis. Į tą patį trėmimą pateko ir močiutė Elzbieta (uošvė). 1948 m. pavasarį ištremė seserį Petronėlę su šeima. 1949 m. pavasarį buvo ištremtas ir mažiausias sūnus Rimantas, jau būdamas 4 metukų, kartu su puseserės Marytė Gricienės šeima.

Prasidėjo kolektyvizacija. Gyvenimas pablogėjo. Laimei, kad mama buvo pramokusi siūti. Siuvėja buvo reikalinga, galėjo pabūti valstiečių šeimose greta savo vaikų – mažiau įtarimų. Vėliau, tėvų rūpestingumo dėka, vaikai buvo apgyvendinti Žemaitijos valstiečių šeimose.

Gyvenimas Lietuvoje buvo skurdus. Duonos trūko. Valstiečiai, suvaryti į kolchozus, turėjo teisę laikyti tik vieną karvę, kiaulę ir kelioliką vištų. Kolūkio uždarbį už metus neštinai parsinešdavo. Tačiau užtekdavo ir svetimam vaikui, kurį glaudė kaip savą, slėpė, saugodamiesi įtarių kaimynų, enkavedistų. Turtingesni buvo tie, kurie dirbo fermose, sandėliuose. Keletą kartų tėtis yra prašęs patikimų valdininkų, kad papildomą pusmaišį atseiktų tiems gyventojams, pas kurį glaudėsi jo vaikai.

□ Paskutinė žiema Karagandoje, artėja išėjimas į laisvę, šypsena veiduose. Politinės kalinės lietuvaitės II eil. 1-a Bronė Montvydienė. Nikolskas, 1956 m.

□ Montvydų šeima 1988 12. Sėdi: mama Bronislava ir močiutė Elzbieta. Stovi vaikai: Rimantas, Danutė, Vytautas, Irena, Algirdas

ВЫПИСКА ИЗ Приговора

ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

12 декабря 1954 года Военный Трибунал войск МГБ Литовского пограничного

кого округа в расположении в

гор. Клайпеда в составе:

председательствующего майора юстиции Трушкина

и членов: капитана Душанко и и лейтенанта Тряпкина

при секретаре ст. лейтенанта юстиции Берестецком

с участием обвинения и защиты нем. ВП войск МГБ Литовского пограничного

подполковника юстиции Владимирова и адвоката царевой

рассмотрел дело по обвинению Монтевидено-Монтевидене-Брониславы Бронисловны

по ст. ст. 88-1а и 88-11 УК РСФСР

П Р И Г О В О Р И Л :

Монтевидено-Монтевидене-Брониславу дочь Антанаса на основании статьи 88-1а УК РСФСР заключить в ИТЛ сроком на 25 лет, с поражением в правах по пунктам а, б, в ст. 31 УК РСФСР сроком на 5 лет, с конфискацией всего имущества.

Срок наказания осужденной исчислять с 17 января 1951 года. Выплатить осужденной в пользу Клайпедской криминальной 400 рублей за адвоката Царевой.

Был обжалован в Военный Трибунал войск МГБ Литовского округа через Военный Трибунал, вынесший приговор с момента вручения копии приговора осуж-

Председательствующий (Трушкин)

☐ Bronė Montvydienė, paskutinieji kalinimo metai. Užrašas ant nuotraukos:

Prisiminimui,
Mylimai Irenai,
Nuo mamytės.
Nikolskas. 1955 X 30

1951 02 17 Šilalės r. Jaunodavos k. susekta ir suimta mūsų mama Bronė Montvydienė. Kartu su ja buvo dar neturintis aštuonių metų sūnus Algirdas. Jį atskyrė nuo mamos ir apgyvendino Čiobiškio vaikų namuose Petrausko pavarde.

Mama beveik metus buvo tardoma Klaipėdos saugume. Reikalavo žinių apie vyrą ir ... nuteisiama kaip tėvynės "išdavikė" 25 metams kalėjimo. Teismo sprendimo dokumente, nurodoma, kad advokatui, "gynusiam" Bronę Montvydienę teisme, turi būti išieškota iš jos 400 rublių. Viskas vyko kaip absurdo spektaklyje...

Mama buvo įkalinta Karagandos srityje Džeskazgane. Iškalėjo penkeris metus, vos gyva liko per Kengyro kalinių sukilimą: tanko vikšrai praėjo nuo kojų 10-20 cm atstumu, kai kalinės stovėjo susispaudusios kolonoje.

Po mamos arešto pasunkėjo gyvenimas ir vaikams: slėgė ne tik ilgesys, bet trūko aprangos, išaugome rūbelius, nunešiojome klumpes, batus. Gyventojai pavalgydindavo, tačiau aprangos ir patys neturėjo. Tėtis per susitikimus palikdavo vieną kitą rublį sąsiuviniams, knygoms. Pamenau, lankydama šeštą klasę, pasibėdojau tėčiui, kad visai nebeturiu paltuko. Po kurio laiko perdavė per ryšininkus moterišką paltą. Vėliau paaiškėjo, jog tai buvo pagrindinių leidinių redaktorės Irenos Petkutės paltas – partizanė nusprendė, kad jai nebereikalingas, ir sušelpė vado dukrą...

MOKYTOJAS VYTAUTAS DIKŠA

Tėčio ir mamos rūpestingumo dėka, kad būtų saugiau, buvome perkelti ir apgyvendinami vis naujose nepažįstamų valstiečių šeimose. Su-teikiamos naujos pavardės ir klasių baigimo pažymėjimai reikalingomis pavardėmis. Trečią klasę lankiau Šilalės r. Pempų k. Kalnėnų pradžios mokykloje netoli Medvėgalio kalno. Mokykla buvo Juškų sodyboje. Prieš mano atvykimą, metus šią mokyklą lankė brolis Vytautas. Tačiau abu buvome skirtingomis pavardėmis ir klasės draugai nežinojo, jog mes iš vienos šeimos.

Toje mokykloje mokytojavo jaunas, gražus mokytojas su kojų prote-

zais. Sklido kalbos, jog kojas susisprogdinęs likusiais nuo karo sprogmėmis. Pamenu, kaime pasirodžius sribams ar enkvedistams, mokytojas ką nors iš mokinių siūsdavo pas netoli gyvenusį apylinkės pirmininką Stanislovą Lukoševičių pasakyti, jog "reikia" fotoaparato, nes "liaudies gynėjai" nori nusipaveiksluoti. Mokytojas žinojo, jog pas Lukoševičius nuolat slapstosi Žemaičio žmona – mūsų mama, ir taip perspėdavo. Aš kurį laiką gyvenau pas Stefos Lukoševičienės tėvus Bardauskus.

Vytautas Dikša, kaip ir daugelis kaimo mokytojų, talkininkavo Žemaičių apygardos partizanams. Tik sulaukus Nepriklausomybės sužinojau, jog jis buvo atklydęs iš Linkuvos. 1998 m. gegužės 23 d. po iškilmingo Partizano dienos minėjimo, kai tėčiui buvo suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties), prie manęs priėjęs senyvo amžiaus vyriškis pasveikino: "Sveikinu, ponio Montvydienė!" "Aš ne Montvydienė, aš Montvydaitė. Dukra". Vyriškis sumišęs atsiprašinėjo. Nesitikėjo, kad per pusšimtį metų ir dukra tapo žilagalvė...

Išsikalbėjusi sužinojau, kodėl mano mokytojas liko be kojų ir kaip pateko į Žemaitijos gilumą.

– Mes, Linkuvos gimnazistai, buvome įsteigę pagrindinę organizaciją, leidome laikraštėlį "Nepavergtos mintys". Organizacijos nariai buvo sekami. Kartą per Jonines grįžau į namus. Naktį, kai visa šeima miegojo, vietiniai sribai, išmušę langą ir sumetė priestankines granatas. Likau gyvas, tik netekau abiejų kojų. Kol gydžiausi, kitus grupelės narius suėmė, teisė. Užbaigęs gimnaziją, susiradau vietą toliau nuo perskiotojų ir pradėjau dirbti su protezuotomis kojomis.

Mokytojui, tuometiniam jaunuoliui, suteiktas Laisvės Kovotojo statusas ir, Partizanų dienos proga, įteiktas Lietuvos vyriausybės apdovanojimas. Vytautas Dikša su žmona Julija, tremtinių dukra, ilgą laiką dirbęs mokytojo darbą Rietave, Plungės r. ir dabar ten gyvena.

LAUKUVOS GIMNAZIJA

Žemaitijos krašto Laukuvos miestelio gimnazijoje okupacijos metais subrendo daug puikių mokytojų – Lietuvos patriotų. Jos auklėtiniai po baigimo išsisklaidydavo po Žemaitijos kaimo mokyklas. Daugelis kaimo mokytojų buvo pagrindinės spaudos poetai, žurnalistai. Šiandien darniam

pedagogų ir mokinių kolektyvui vadovauja Vincas Jurgaitis, tos pačios mokyklos auklėtinis, gimęs partizaniškoje šeimoje, bunkeryje.

Irena Petkutė-Vilnelė, Neringa, Lakštingala. Medingėnų septynmetės mokyklos mokytoja, poetė, ryšininkė. NKVD susekta, suimta, tardyta, verbuota. Galiausiai pasitraukė į pogrindį – į Žemaitijos apygardos štabą. Pogrindinių leidinių “Malda girioje”, “Kovojantis lietuvis” redaktorė, partizaniškų eilėraščių, populiarių ir šiandien, autorė. Dažnai skamba jos posmai buvusių kovos draugų sueigose, šventiniuose minėjimuose.

1953 m. rugpjūčio 7 d. trumpos jaunystės žydėjimas nutrūko išduotame bunkeryje Gečo sodyboje. Gyva priešams nepasidavė. Paskutinę kulka pasiliko sau... Užgeso pakeliui į Telšių ligoninę...

Palaikai buvo numesti prie buvusio Varnių stribino tvarto. Tėvas, atvestas atpažinimui, prašė enkavedistų, kad atiduotų palaidoti vienintelės dukros palaikus. “Neužsitarnavo!” – atkirto enkavedistas. Gal todėl, kad netarnavo okupantui, kuris partizanų spaudos žodžio bijojo labiau už ginklą. Išsėkis ramybėje, Žemaitijos lakštingala...

Teresė Rubšytė-Ūksienė. Jaunodavos septynmetės mokyklos mokytoja, partizanų ryšininkė, poetė, susekta, suimta, teista... Politinės kalinės kelias Šiaurės gulaguose. Su poezija nesiskiria ir šiomis dienomis. Jos kūryba pasižymi patriotiškumu: poetei brangi gimtoji žemė ir žmonės, tačiau brangiausi tie, kurie tą žemę gynė, kovojo už jos laisvę ir žuvo. Teresės Rubšytės-Ūksienės eilėraščiai patraukia ir jauną, ir seną nuoširdumu, ciliavimo lengvumu, dainingumu.

Elena Vitkutė-Samana. Palokysčio septynmetės mokyklos mokytoja, Žemaičių apygardos ryšininkė, Vlodo Montvydo-Žemaičio dukros Irenos, kuri mokėsi jos mokykloje, globėja. Rašė į pogrindinę spaudą ir ją platiavo.

Aldona Šulskytė – mokytoja, partizanų ryšininkė. Kūrybos plunksna nesvetima ir šiomis dienomis. Išleido eilėraščių rinktinę “Vėjas nukirptais plaukais”.

Kostancija Luganeckaitė-Košinskienė – Palokysčio mokyklos mokytoja, partizanų ryšininkė. Žemaičių apygardos vado Vlodo Montvydo-Žemaičio vaikų globėja.

*Mes kylame iš ten, kur žemė kruvina.
Neklauskite, kas mes. Mes - laisvė ir kova!
Praeisime visur kaip aidas, kaip daina,
Palaimins ir minės - motulė Lietuva.*

*O mirštant neraudos mama anei sesuo...
Nieks kapo nesupils ir kryžiaus nestatys.
Pagalviu pasiliks sunkus laukų akmuo,
O patalų - kraujuotas gatvės grindinys.*

Neringa, 1953 m.

□ Irena Petkutė-Neringa, Vilnelė

□ Elena Vitkutė-Samana

□ Teresė Rubšytė-Ūksienė

Su Vladu Montvydu-Žemaičiu, Dėde pirmą kartą susitikau 1950 m. rugpjūtį Šilalės r., Jaunodavoje, Galminų sodyboje, tuo metu buvusioje septynmetėje mokykloje, kur mane, vos baigusią Laukuvos vidurinę, paskyrė mokytoja.

Žemaitis buvo vidutinio ūgio, stambokas, išsiskirias iš kitų susikaupimu ir ramybe. Jo santūrumas kėlė pagarbą, be to, jis buvo vyresnis už daugelį savo bendražygių.

Vėliau, jau pradėjusi dirbti Jaunodavoje, su Žemaičiu ir jo vyrais susitikdavau dažnai. Ypač giliai atmintyje likęs jo adjutantas Ignas Čėsna-Žentas, Benamis, buvęs mokytojas, daug pasidarbavęs leidžiant pogrindžio spaudą.

1952 m. vasarą suėmus žmoną, Vladas Montvydas atvedė pas mane savo dukrelę Ireną ir paprašė ją pagloboti: surasti prieglobstį, kur galėtų gyventi ir mokytis. Irena, nuostabiai graži garbanė, keletą dienų pabuvo pas mane. Visam laikui likti negalėjo. Tolimesniu jos likimu pasirūpino Elytė Vitkutė-Samana, dirbusi mokytoja Palokysčio septynmetėje mokykloje.

Vlado Montvydo-Žemaičio niekada nemačiau nusiminusio. Tai buvo nepaprastai drąsus, energingas, tikįs savo idėjų pergale žmogus. Visada pasitempęs, optimistas. Sunkios gyvenimo sąlygos ir kova jo nepalaužė. Žemaitis buvo įsitikinęs savo žygio pergale. Tās jo tikėjimas palaikė visus, su juo bendravusius. Net 1953 m., jau gerokai praretėjus partizanų gretoms, Žemaitis rūpinosi pagrindine spauda. Gerai atsimenu, kaip jis atėjo su Bedaliu (Broniumi Alūza) ir keliais partizanais pas mane, kur jų laukė Irena Petkutė-Neringa, ištrūkusi iš saugumo nagų.

Net žinodamas, kad esu sekama, kad saugumiečiai prie sodybos, kurioje gyvenau, dažną naktį tyko partizanų ir tik todėl manęs nesuima, Žemaitis dažnai aplankydavo, perduodavo siuntas Simo Budreckio-Algirdo būrio partizanams.

Su bendradarbio Vytauto Jokubkos fotoaparatu ne kartą fotografavau Žemaičio ir Algirdo būrio vyrus. Abu slapčia darėme naktimis nuo-

traukas... Grįžusiai iš kalėjimo nepavyko surasti nei negatyvų, nei nuotraukų...

Miškas praeitį mena

*Gūdus žalias miškas
Praeitį vis mena.
Jis nuo okupantų
Slėpė partizaną.*

*Tūkstančiai bernelių
Krašto gintiėjo,
Nepabūgę keršto
Priešų, pavergėjų.*

*Miškas tarsi brolis
Partizanus gynė.
Tūkstančiai jų krito,
Žuvo už Tėvynę,*

*Už motulių, sesių
Ašaras ir kančių.
Džiaugės piktas priešas,
Kad lietuviai kenčia.*

*Sibire ir Šiaurėj
Už plieninių grotų
Jiems nebuvo vandens
Lašą kas paduotų.*

*Partizanai stojo
Į nelygią kovą,
Kol širdis krūtinėj
Plakusi paliovė...*

*Miškas viską žino,
Miškas visa mena.
Amžių giesmę ošia
Sūnui-partizanui.*

VADO BUNKERIO SARGAS

Pasakoja Steponas Gečas-Plienias, buvęs Žemaičių apygardos vado Vlado Montvydo-Žemaičio ryšininkas. Užrašė Teresė Rubšytė-Ūksienė

1949 m. mano tėtis Jonas Gečas, aš, Vladas Montvydas-Žemaitis, Bronius Alūza-Bedalis (Žemaičio adjutantas) mano tėviškėje Putvinskių k., Kaltinėnų vls., Varnių r. (dabar Šilalės r.), po klėtimi iškasėme 2,5 m aukščio, 4 m ilgio ir 3 m pločio bunkerį. Dirbome ilgai, naktimis teko išnešti daug žemių. Vidų visą iškalėme lentomis, iš lentų padarėme gultus, stalą.

Maždaug po metų, 1950 m. rudenį, į šią slėptuvę persikėlė Žemaičių apygardos štabas – Vladas Montvydas, Bronius Alūza ir Nicmonas.

Išėjimas į slėptuvę buvo iš klėties. Klėtyje, prie pat slenksčio atkėlus 6 grindų lentas, pasirodydavo žemės, o jas nukrapščius – krašteliai žemių pripiltos dėžės, kurią atkėlus atsiverdavo anga su kopėčiomis. Be mūsų pagalbos partizanai negalėdavo nei išeiti, nei grįžę pasislėpti. Turėdavome iškelti dėžę, išleisti juos ir grįžusius vėl užmaskuoti.

Slėptuvėje buvo spiritinis primusas. Valgyti daugiausia gamindavo vokiečiai. Jis taip pat klausė žinių vokiečių kalba ir vertė į lietuvių kalbą. Žemaitis ir Bedalis tvarkydavo dokumentus. Dažnai juos maitindavo mano mama Apolonija Šimkutė-Gečienė. Ką skanesnio pagaminusi, visada nešdavo partizanams. Per šventes mama suruošdavo vaišes. Kūčias, Kalėdas, Vasario 16-ąją, Velykas mama, tėtis ir aš visada švėsdavome bunkerį su partizanais. Broliai Petras ir Juozas likdavo namuose drauge su babūne – Michalina Šimkiene. Jei kas užeidavo, jie pasakydavo, kad tėvai išvykę pas gimines.

Mes parūpindavome partizanams maisto: iš žmonių parsiveždavome mėsos, bulvių, miltų. Mama kepdavo duoną ir kt. Dėdė Juozas Šimkus buvo brigadininkas. Iš jo brigados paėmė arklius važiuodavome pasirink-

ti maisto. Aš būdavau tik vežėjas ir pas žmones neidavau. Vežant partizanų, ne kartą teko susitikti su sribais. Partizanai, apsirengę maskuojančia apranga, "iškrisdavo" iš rogių, o aš nuvažiuodavau. Paklaustas, kur važiuoju, sakydavau, kad pas gimines. Visada pasisėkdavo.

1953 m. Vasario 16-osios proga mane apdovanojo "Laisvės kovos kryžiaus" medaliu – kaip Žemaičių apygardos talkininką Plieną už nenuilstamą ir pastovų darbą talkininkaujant Laisvės kovoje.

1952-ųjų gruodyje į bunkerį atėjo Irena Petkutė-Neringa. Ji buvo nuolatinė spaudos darbuotoja, leido laikraštėlį "Malda Girioje", pagrindžio sąlygomis parengė partizanų bei pagrindžio poezijos rinktinę "Kovos keliu žengiant". Pas žmones ji nesirodydavo.

Naktimis Irena ir kiti partizanai ateidavo į kambarį, nusiprausdavo, išsimaudydavo. Kartais bunkerį atidarydavome ir dienos metu. Partizanai išlipdavo į viršų pakvėpuoti grynu oru. Buvome jauni, mėgome pažuokauti, paišdykauti. Žemaitis (mes jį dažniausiai vadindavome Dėde) kartais ir supykdamas, kai per daug siausdavome, sakydavo:

– Nebūkite piemenys...

Esu kartą gavęs nuo Dėdės per ausį. Buvo taip. Ėjau su dviem pusberniais, savo draugais, į šokius Jaunodavoje. Ėjome išdykaudami, švysčiodami prožektoriumi. Nelauktai susitikome partizanus, ir bemandravodamas švystelėjau į juos. Tada Dėdė ir trinkelėjo. Paskui, kai grįžau, paklausė, ar neskaudėjo. Jis privalėjo taip padaryti dėl mano palydovų.

Prie įėjimo į klėtį, prie pat durų stovėjo šuns būda. Svetimų, ypač sribų ir enkavedistų, šuo nekenė, visada puldavo piktai lodamas, o partizanams nieko nedarydavo, niekada ant jų nelodavo, pasitikdavo linksmai šokinėdamas. Per tą šunį ir pakliuvau į Varnių saugumą.

Visai netoli mūsų namų, vadinasi, ir partizanų slėptuvės, buvo ferma. Kaimynai Stasys Koncius ir Jonas Kvestys, pastatę arklius, kalbėjosi su tėčiu. Tuo tarpu pasirodė partizanai. Šuo ant jų nelojo. Kaimynai tai pastebėjo ir nežinau kuris, berods Kvestys, mane įskundė saugumui. Enkavedistai išsikvietė į Varnius ir 5 paras tardė sribyne. Gavau kaip reikiant. Užteko visko. Saugumiečiai reikalavo, kad dirbčiau jiems. Paleido prieš pat Velykas. Bėgau pas Dėdę patarimo. Žemaitis sako:

– Jei toks reikalas – gausi dirbti. Mes tau pasakysime, ką kalbėti saugume.

Paskui kas savaitę važinėjau į Varnius. Tai buvo 1953 m. pavasarį ir tęsėsi iki mano arešto.

1953 m. rugpjūčio 23 d. Žemaitis atėjo į susitikimą. Prie Paršežerio jų laukė pasala. Išdavė Naujokas (dabar jau miręs). Apsuptyje žuvo Žemaitis ir Bedalis.

Po Žemaičio ir Bedalio žūties Neringa bandė susisiekti su partizanais, likusiais laisvėje. Rūpėjo ir tėvui, ir man. Visi galvojome. Nutarėme, kad reikia pakalbėti su buvusio partizanų ryšininko Jasiulio, suimto ir mirusio kalėjime, sūnumi Vytautu Jasiuliu. Mudu buvome lyg ir draugai, bendraamžiai, kartu mokėmės Jaunodavos vidurinėje mokykloje.

Lyg tarp kitko pasiteiravau Vytauto, gal jis žino, kaip būtų galima susitikti su partizanais. Vytautas pažadėjo. Apie mūsų namuose esantį bunkerį ir ten esančius partizanus jam neprasitariau. Grįžau temstant, o auštant mūsų sodyba buvo apsupta...

Aušo rugpjūčio 27-osios rytas. Įgulos kareiviai apsupo mūsų sodybą trimis žiedais. Pirmasis buvo maždaug už 400 m, kiti du – toliau. Čekistai ir stribai, kurių buvo nedaug, buvo gerai įsitvirtinę. Čekistams įėjus į kambarį ir visus pakėlus, pasidarė aišku, kas vyksta. Tikėjausi, kad taip gerai užmaskuoto bunkerio nesuras. Visus namus apvertė aukšyn kojomis – ir nieko. Ruseno viltis, kad viskas baigsis gerai. Išdavė netikėtai čekistų surastas paslėptas už dažų statinės radijo antenos galiukas. Jį ištraukę suprato, kur bunkeris. Durtuvais išbadė klėties lentas, reikalavo tėvo atidaryti. Kai ateidavome savi, sutrepsėdavome tris kartus. Šį kartą bunkeryje slėpėsi Neringa su vokiečiu suprato, kad susidūrė su mirtimi.

Atidarę angą, čekistai įsakė lipti į viršų ir pasiduoti. Iškeltomis rankomis iš slėptuvės išlipo vokiečiai. Čekistai pakartojo reikalavimą, bet tuo tarpu pasigirdo šūvis, kurį enkavedistai palydėjo dujine granata.

Nurimus įlipę kareiviai iš bunkerio iškėlė peršauta galva, sąmonės netekusią Ireną Petkutę-Neringą, pasodino, atrėmę į tvarto sieną, pastatė greta mudu su tėveliu, vokiečių ir fotografavo. Po to suvertė į atvažiauvusią mašiną ir išvežė į Varnius.

Varnių stribyne tik pernakvojome. Mudu su tėveliu išvežė į Vilniaus saugumą. Tardė vienuolika mėnesių! Po to ten pat, Vilniuje, vyko Pabalčio Karinio tribunolo teismas... Pamenu – teisme klausė, ar reikia advokato. Sakiau, kad vežtų pas baltąsias meškas. Išvežė į Uralo lagerius...

Vėliau sužinojau, kad Vytautas Jasiulis buvo MGB agentas "Tėvas". Jis, matyt, apie mūsų pokalbį raportavo saugumui. Jei ne tas nelemtas antenos galiukas – saugumiečiai būtų nieko nepešę. Būdamas kalėjime, sužinojau, kad Vytautas švaistosi rubliais, o dar vėliau kažkur Rusijoje gavo galą...

TRYS BIDONAI ARCHYVŲ?

Po 1953 m. Žemaičių apygardos partizanų štabo sunaikinimo ir Stalino mirties, trys kaimynai iš Šilalės r., Mažulių k. – Pranas Auryla, Bronius Šimkus ir Stanislovas Jablonskis – pradėjo svarstyti, kur padėti tris bidonus Žemaičių apygardos partizanų dokumentų. Nutarė suslėpti į apgriuvusius bulvių rūsius. Apie tai tada žinojo tik jie trys, bet kažkuris, matyt, netyčia prasitarė, ir visi gavo kvietimus į Šilalės MVD. Kaimynai išsigando. Sėdi nuo pat ryto, jokio tardymo, visur tyla. Tyli ir jie, tačiau jaučia, kad klausomasi. Ilgai tylėję ėmė tarp savęs kalbėtis: "Kodėl mes čia uždaryti? Ką galime sakyti, jei nieko nežinome?" Vakarop be jokios apklausos paleido namo.

Prabėgo keturi dešimtmečiai. Išaušo Nepriklausomybės rytas. Apie tris paslėptus bidonus prisiminė Stanislovas Jablonskis, gyvenantis Kaltinėnuose, ir pasitarė su kaimynu Vaclovu Pikeliu. Šis pranešė Kultūros paveldo bendrijai "Atmintis", kuri rado tik vieną bidoną. Jau surūdijusio ir drėgmę praleidžiančio bidono turinys kuklus, tačiau papildė partizanų archyvinę ekspoziciją. Dvi tautinės vėliavos – didelė ir maža, prie kurių partizanai duodavo priesaikas. Mažąją apygardos vadas nešiodavosi planšetėje, didžioji vėliava būdavo naudojama didesnėse sueigose. Maldų knygelė "Ženkime su malda", kurią sudaro įvairių maldelių rinkinys, padėkų lapai su apygardos vado parašais ir Žemaičių apygardos antspaudais, pajamų-išlaidų kvitai bei kiti dokumentai, liudijantys partizaninę buitį. Deja, nerasta laiškų, dienoraščių...

Liečiu tuos daiktus ir galvoju, jog prieš pusšimtį metų jais naudojosi mums artimi ir brangūs žmonės. Liko jų tikėjimas, kad viskas nesibaigs mirtimi...

□ Pogrindiniai leidiniai, kuriuos redagavo Monika Alūzaitė-Aldona, o po jos arešto – Irena Petkutė-Neringa, Vilnelė

□ Stanislovas ir Olimpija Jablonskai, gyv. Šilalės r. Kaltinėnuose. Likę gyvi vieni iš 3-ų šeimų žinoję apie paslėptus partizanų dokumentus. 1999 08

1997 m. lapkričio 7 d. mirė Monika Alūzaitė, garsioji žemaičių partizanė, buvusi ryšininkė, pagrindžio leidinių redaktorė, žūtūtinai gynusi prieš apsuptame bunkeryje. Per stebuklą likusi gyva. Iškentėjusi pragariskus kankinimus, nieko neišdavusi. Liko pavyzdinė žemaitiška ištikimybė Lietuvai!

Monika gimė 1931 m. Želvių k. Užvenčio vls. gražiame vienkiemyje ant kalvos. Tėvai buvo pavyzdingi ūkininkai. Šeimoje augo trys vaikai: Elena, Bronius ir Monika. Skaudūs pergyvenimai teko motinai, dukrai Monikai ir sūnui Broniui pasirinkus Lietuvos partizanų kelią.

Monika būdama šešiolikos metų, įsijungė į pagrindžio veiklą. Užvenčio gimnazijoje Žemaičių apygardos vado Vlodo Montvydo iniciatyva veikė pagrindininkai, turintys literatūrinių gabumų. Pagrindžio organizacijai vadovavo Aldona Jokubauskaitė, veiklaus partizanų ryšininko Leono Jokubausko-Paukštelio dukra.

NKVD išaiškinus pagrindį, Monika išėjo pas partizanus. Partizaninę priesaiką priėmė pats Žemaitis bunkeryje prie spingsulės. Po priesaikos Monika dirbo štabe, redagavo pagrindinius leidinius "Malda girioje", "Kovojojantis lietuvis".

1952 m. gruodžio 23 d. buvo suimta Telšių aps. Lauksodos vienkiemio bunkeryje. Stribai ir kareiviai su išdaviku priekyje apsupo bunkerį. Partizanė, sudeginusi dokumentus, iššaudė į priešus visus šovinius, vieną pasiliko sau. Apžiojusi ginklo vamzdį, nuspaudė gaiduką. Kulka kliudė kaukolę ir išėjo prie kairiosios akies. Be sąmonės pateko į priešų rankas.

Net sužeistai pasigailėjimo nebuvo, bet ji ištverė tardymus, kalėjimus, lagerius. Nepalūžo!

Grįžusi iš lagerių, atkakli žemaitė baigė vidurinį mokslą, įsigijo medicinos seselės specialybę. Sukūrė šeimą, užaugino 4 vaikus. Su džiaugsmo ašaromis akyse sutiko Lietuvos Atgimimą. Buvo veikli, energinga. Po gimtąją Žemaitiją rinko archyvinę medžiagą apie okupantų žiaurumus, kovotojų likimus ir spėjo paskelbti knygoje "Erškėčių keliu".

Nemokėjo tautos didvyrė savęs tausoti. Išėjo mūsų Monika Amžinybėn atlikusi didelius darbus Lietuvai Tėvynei. Atgulė šalia tėvų Užvenčio Šilainėje.

☐ Žemaičių apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis

☐ Minint V.Montvydo-Žemaičio, B.Alūzos-Bedalio, S.Petkutės-Neringos žuvimo metines. Monika Alūzaitė stovi trečia. 1993 08

Bronius Alūza-Bedalis (1933-1953)

▣ Žemaičių
apygardos
partizanai. 3-
as Vladas
Montvydas-
Žemaitis

Bronius Alūza-Bedalis, Perkūnas Žemaičių apygardos vado Vlado Montvydo-Žemaičio adjutantas gimė 1933 m. rugsėjo 23 d. Kelmės r. Užvenčio apyl. Želvių k.

– Užaugo draugiškas, geros širdies, darbštus, tikras tėvo pagalbininkas, – taip apibūdino brolių Monika. – Man išėjus partizanauti, Bronius nuolat buvo tardomas. Pažįstamas sribokas įspėjo, kad bus suimtas. Pasitraukęs į pogrindį, atėjo į Šatrijos rinktinę. Buvome kartu.

Iš pradžių Bronius buvo kandidatu, paskui tapo partizanų. Buvo drausmingas, veiklus. Jam suteikė grandinio laipsnį. Netrukus apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis paskyrė jį savo adjutantu. Vaikinui vadas buvo kaip draugas, patarėjas, tėvas. Nesulaukęs dvidešimtojo gimtadienio, žuvo išduotas kartu su vadu prie Lūksto ežero.

Prie Varnių sribyno atpažinimui atvežė seserį Eleną ir mamą. Skaudu buvo matyti negyvą sūnų: peršauta galva, išdrėksta akis. Palaidoti kūno neleido. “Neužsitarnavo!” – atkirto enkavedistas.

* * *

Vytautas Urniežius prisimena: “1953 m. vasaros pabaigoje lankiausi Varniuose pas savo pusbrolių Zigmą Urniežių ir sužinojau, kad nušautas nuo 1944 m. partizanavęs nesusekamas Žemaitijos partizanas, apygardos vadas Vladas Montvydas. Nuėjau prie sribyno. Prie tvarto pusiau sėdom su ginklais ant krūtinės gulėjo du negyvi vyrai, vilkintys lietuviškomis kariškomis uniformomis. Po kiemą vaikščiojo čekistai, girti sribai ir pasakojo apie sėkmingą operaciją.

Pasak jų, buvo gavę infomaciją, kur yra Vladas Montvydas ir 250 čekistų apsupo pelkes keliais žiedais. Čekistai kalbėjo, kad perėję per dvi apsupties grandis, paguldę pelkėse 38 rusų kareivius, partizanai atsидūrę prieš trečią grandį. Jie gerai žinojo pelkių takus. Nors Vladą Montvydą buvo įsakyta paimti tiktai gyvą, kilus pavojui, kad partizanas vėl pabėgs, teko likviduoti abu. Ištraukus kūnus iš pelkės, pamatė, kad partizanai nebeturėjo šovinių...

Atkreipiau dėmesį į abiejų uniformas: nė vienos kulkos skylės uniformose nebuvo (taip sakė ir sribai), tik abiejų partizanų smilkiniuose ma-

УТВЕРЖДАЮ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ МГБ
КЛАЙПЕДСКОЙ ОБЛ. - ПОЛКОВНИК

(подпись)

/ СЕИИИ

Составляется на каждое лицо,
разрабатываемое по агентурному
делу.

(фамилия)

ИЮЛ

1952 г.

РЕГИСТРАЦИОННЫЙ ЛИСТОК

по агентурному делу №

1. Фам. МОНТВИДАС

2. Имя Владас

3. Отч. Ионович

4. Год рожд. 1910 дата рожд.

5. Место рожд. дер. Полукети, Варняйского р-на
Клайпедской области,

6. Адрес

7. Проф. и спец

8. Место работы и должн. главарь Т.К. штаба "Кекайтийского бандокруга"

9. Парт. б/п 10. Нац ЛИТОВЕЦ 11. Гражд. СССР

12. Образование 13. Семейное положение

14. Соц. и полит. прошлое

15. Сведения о прежней суанности

16. Особые приметы

17. Присвоенная кличка об"ект разработки аг.дела "Шатрия" № 42

Ст. Сперуполномоченный отд. 2-н

УМГБ КЛАЙПЕДСКОЙ ОБЛ. - СТ ЛЕЙТЕНАНТ

"СОГЛАСИЛ" Нач. 1-го отдела отд. 2-н

УМГБ КЛАЙПЕДСКОЙ ОБЛ. - МАЙОР

Нач. 2-го отдела 2-н УМГБ

КЛАЙПЕДСКОЙ ОБЛАСТИ - ПОДПОЛКОВНИК

Зарегистрировано в Отделе, отделении, группе "А"

(наименование органа)

Зак 170

19 г.

(расшифровка, отглаживание)

Иск. 8/10/61
21.05.53

tėsi didelės šautinės žaizdos. Matyt, iššaudė visus šovinius, paskutinį pasilikdami sau...

ŽINIA APIE TĖCIO ŽŪTĮ

Į pasimatymus su tėčiu keliaudavau, kai gaudavau žinią – “esu sveikas” – iš savo globėjos, ryšininkės mokytojos Elenos Vitkutės. Kitokio slapyvardžio neturėjome. Tada buvau apgyvendinta Kvėdarnos vls. (Šilalės r.) Alupio k., pas Valeriją Pudžemytę. Lankiau Palokysčio septynmetės mokyklos baigiamąją klasę. Iki Laukuvos miestelio 10-12 km nueidavau pėsčia arba nuvažiuodavau skolintu dviračiu, toliau – Žemaičių plentu pravažiuojančiomis mašinomis iki Baravykų k. Kaltinėnų apyl. pas ūkininką Kazimierą Kasperavičių. Susitikimo vieta keletą metų nesikeitė. Tėtis primindavo: reikia būti atsargiems, apie pasekmes. Niekada nekalbėjo apie žūtį ir kaip mums, vaikams, toliau elgtis, gyventi, jeigu įvyktų ta nelaimė.

1953 m. rugpjūčio pradžioje kalbėjome apie gyvenimą, mokslo reikšmę. Papasakojo, kad ir jis mokosi, nes reikalingos žinios, ypač kalbų mokėjimas. Paklausinėjo, kas man būtiniausia. Pamenu pasakiau, kad man labai reikalingas lagaminėlis asmeniniams daiktams susidėti. Taip viską aptarę išsiskyrėme. Susitikti susitarėme po dviejų savaitių, t.y. rugpjūčio 23 d.

Atvykusi sutartu laiku ir rytą pabudusi, pagalvojau: “Gal nenorėjo žadinti?” Šeimininkai paaiškino, jog niekas nebuvo atėjęs. Žaidžiant su šeimininkų vaikais – dukra Adele 5 metų ir sūnumi Kaziuku 2 metų – atėjo kaimynas Zėringis, taip pat pažįstamas ryšininkas. Ilgai kalbėjo su šeimininku Kazimieru, o paskui pasikvietė mane, pasisodino prie stalo ir pradėjo pasakoti: “Vakar vakare prie Požerės miestelio, tarp ežerų įvyko kautynės...”

Kaip jaučiausi tai išgirdus – nesinori nei dabar prisiminti...

Vėliau vienas Požerės bažnytkaimio gyventojas pasakojo, jog tą vakarą kolūkio mokyklos salėje buvo rodomas kinas, o po kino, sustumdžius suolus, vyko šokiai. Pasigirdę šūviai. Buvęs tykus vasaros vakaras, garsai pasikartojo aidu. Išsigandęs jaunimas išsilakstė. Susišaudymas tęsėsi apie porą valandų.

Dažnai susapnuoju, kad tėtis grįžo. Tai su partizaniška uniforma, tai civiliai apsirengęs, tai nuliūdęs, tai besišypsantis, jaunas, gražus. “Tėti, kur

taip ilgai buvai? Ką mes žmonėms pasakysime?!” Sušunku, pabundu. Deja... Tai tik sapnai. Mano atmintyje išliko, o mažiesiems ir to neliko.

Nepriklausomybė, Laisvė, apie kurią svajojo, dėl kurios kovojo, grįžo į Jo gimtąjį kraštą. Už laisvę atidavė brangiausią turtą – gyvybę. Laikas teka kaip upės vanduo. Vieni palieka šį pasaulį, kiti ateina... Slėptuvės, kuriomis buvo nusėta Lietuvos žemė, liko įdubimais, o atmintyje – tuometinės jaunystės šypsenos ir meilė Tėvynei Lietuvai...

VARNIŲ KŪDROS PASLAPTYS

Raudonieji atėjūnai-okupantai Varniuose buvo įkurdinę stiprų NKVD skyrių, kurio būstinė buvo miškų urėdijos pastate, atokiau nuo miestelio centro. Po juo būta rūsijų nusikaltėliams kalinti, bet NKVD neužsiėmė vaigių ir žmogžudžių gaudymu. Šalia administracinio pastato stūksojo tvartas, o netoliese telkšojo kūdra. NKVD teritorija buvo apaugusi piktžolėmis, brūzgynais, tad buvo patogų paslėpti nužudytų ar nukankintų laisvės kovotojų kūnus. Artimieji jautė, kur užkasti jų šeimos narių palaikai, todėl dažnai, ypač Vėlinių vakarais, toje vietoje slapčia uždegdavo žvakutes, padėdavo gėlių.

1953 m. rugpjūčio 23 d. prie to paties tvarto buvo išniekinti Žemaičių apygardos partizanų palaikai: Vlodo Montvydo-Žemaičio, Broniaus Alūzos-Bedalio, Irenos Petkutės-Neringos. Pasimėgaudami enkavedistai vedė atpažinimui jų artimuosius ir kaimynus. Broniaus Alūzos motina alpo, matydama išniekintą sūnaus kūną... Atpažinti Irenos Petkutės buvo atvestas jos tėvas. Enkavedistai paklausė: “Ar pažįsti?” “Ne tėvas būčiau, kad nepažinčiau savo vaiko”, – atsakė skausmo prislėgtas Petkus. Ir jam neleido dukters palaidoti. Vlodo Montvydo artimųjų, išskyrus vaikus, jau nebebuvo. NKVD nežinojo, kur gyveno vaikai, tad atpažinimui iškviėtė Montvydo kaimynus iš Nevardėnų.

Tebėra paslaptis, kur enkavedistai užkasė paskutiniųjų Žemaičių partizanų palaikus. 1960 m. Bronė Montvydienė, grįžusi iš lagerių, vaikščiojo po Varnius ir atkakliai klausinėjo dar gyvų sribų, kur užkasti vyro palaikai. Stribai tylėjo arba melavo.

Kiti žmonės girdėję, jog kūnai sumesti į kūdrą. Praėjus keliems dešimtmečiams po tų siaubingų įvykių, buvo ruošiamas plotas turgavietei. Stum-

dant buldozeriais žemę, iškildavo žmonių kaulai, batai, drabužių likučiai. Vietiniai pasakojo, kad traktorininkas pabėgo, nebegalėdamas dirbti, tačiau darbai nesustojo – žemę su palaikų likučiais nustūmė prie kūdros.

Bėgo dešimtmečiai, seko kūdros vanduo. Pakrante buvo nutiesta gatvė, pastatyti gyvenamieji namai. Po pusšimčio metų pasitvirtino, kad į kūdrą buvo metami žuvusiųjų kūnai. 2000 m. pavasarį, tvarkant aplinką, ekskavatorius iškėlė žmonių kaulus. Man suvirpa širdis – o gal tai mano tėčio Vlodo Montvydo palaikai? Gal dvidešimtmečio Broniaus Alūzos?

Apygardos vadui – Žemaičiui (Vladui Montvydui)

*Buvai Viltis –
tavim šventai
tikėjom.
Buvai Žvaigždė –
į Laisvę mus
vedei.
Tu pusę amžiaus
pamirštas
budėjai,
Į Laisvę
žygdarbiais savais
visus kvietei.
Širdies savo krauju
palaistei
Laisvės daigą.
Jis nenuvyto –
Subujojo jau!
Prisiekiu tau
šiandien
prie kryžiaus šito:
kol plaks širdis,
Tėvynė –
nevergaus!*

Teresė Ūksienė

NEPRIKLAUSOMYBĖS ATGAVIMO KELIU ŽENGIANT

Mečislovas Vitkus – medicinos m.dr., mikrochirurgas, Respublikinio mokslinio Vilniaus mikrochirurgijos centro vadovas, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto docentas. 1949 m. baigė Kauno u-to Medicinos f-tą. 1951-1953 – Skuodo r. ligoninės vyr.gydytojas ir Chirurginio skyriaus vedėjas, 1953-1960 m. – Resp.Klaipėdos ligoninės Traumatologinio sk.ved., 1960-1967 m. – Resp.Vilniaus ligoninės Chirurginio sk.ved.

Lietuvos valstybinės premijos lauretas (1988). Mikrochirurgijos Lietuvoje pradininkas (1980 m. kartu su sūnumi Kęstučiu Vitkumi sėkmingai replantavo nupjautą ranką).

Tobulinosi moderniosios rekonstrukcinės chirurgijos klausimais JAV chirurginiuose centruose – Mayo klinikose, Standfordo u-te, San Francisko, Los Angeles Pietų Kalifornijos u-te, Teksaso medicinos centre, Lozanos u-te (Šveicarijoje), Maskvoje ir kt. Virš 80 mokslinių straipsnių rekonstrukcinės plastinės chirurgijos klausimais, monografijos "Odos plastika" autorius.

1940 m. birželio 15 d. Žemaitijos žvyrkeliais nuvilnijo sovietinės armijos "išvadautojos" pulkų sukelti dulkių debesys. Vasara buvo karšta, be lietaus.

Lietuvos žmonės susirūpinę stebėjo, vyresnieji raudėjo, kad žūsta Nepriklausomybė ir Lietuva po 20 nepriklausomo gyvenimo metų patenka vėl į raudonojo "caro" žnyples.

Tik pradėjus kurti tarybinį gyvenimą, buvo uždarytos katalikiškos, tautinės organizacijos – jos paskelbtos fašistinėmis ir jų vadovai areštuoti. Prie šių organizacijų buvo priskirta ir Šaulių organizacija, kuri visada buvo visaliaudine susipratusių lietuvių visuomenine, nepolitine organizacija.

Netgi ir Šaulių sąjungos nariai privalėjo registruotis naujuosiuose liaudies milicijos skyriuose. Kai kurie aiškiaregiai iš karto pakeitė gyvenamąsias vietas, kad galėtų išvengti būsimų nemalonumų.

Mano tėvukas Pranas Vitkus, labai patriotiškai nusiteikęs, gerai pažino caro režimą. Aš, mokydamasis Šilalės progimnazijoje (jau buvau baigęs 2 klases), priklausiau Šaulių organizacijai, bet dėl jauno amžiaus buvau šaulių rėmėju. Tėvas saugumo sumetimais mane iš Šilalės tęsti mokslų perkėlė į Kelmės gimnaziją. Spėjimai pasitvirtino: jau prieš Naujuosius 1941 metus visi Šaulių organizacijos nariai ir rėmėjai liaudies milicijoje buvo užregistruoti (aš, kaip naujai atvykęs, nesiregistravau).

Mokantis Kelmės gimnazijoje, nepaisant politruko etato įvedimo, jau nuo pat mokslo metų pradžios ėmė augti mokinių pasipriešinimas naujai santvarkai, ypač skausmingai priėmė trispalvės vėliavos uždraudimą. Pirmųjų spalio revoliucijos "švenčių" demonstracijos parade išvydome virš gimnazijos skardinio stogo iškeltą Trispalvę. Po šio įvykio buvo areštuoti ir išvežti į Raseinių kalėjimą gimnazijos mokytojas Rusas, mokiniai E.Merkys, V.Butkus, E.Jokubauskas, L.Karpis (dabar gyvena Palangoje). Vėliau, vokiečiams subombardavus Raseinių kalėjimą, likimas leido visiems pasprukti.

Didelį įspūdį padarė vokiečių kilmės kelmiškių išvažiavimas į Vokietiją. Išlydimi Lietuvos vokiečiai, nepaisydami milicijos apsaugos, garsiai šaukė: "Nenusiminkite ir nieko negriaukite, mes netrukus grįšime".

Kelmės gimnazijoje susidarė 17-18 metų amžiaus bendraminčių grupė, kurioje dalyvavau ir aš. Nutarėme išplėsti Varnių ginklų sandėlius. Išžvalgius sužinojome, kad ginklų sandėlį saugo keletas kareivių (nepriklausomybės laikais Varniuose buvo dislokuotas Lietuvos kariuomenės drausmės bataliono būrys). Kadangi pavasarį trumpos naktys, operaciją nutarėme atidėti rudeniiui, tačiau nuo šios avantiūros išgelbėjo prasidėjęs karas.

1941 metų rudenį susirinkę į klases buvome liūdni: nors Lietuva ir nusikratė raudonųjų teroro, bet neberadome mūsų brangių mokytojų Lastauskų, klasės auklėtojos Mockienės, kurią labai mylėjome ir gerbėme (jos sūnus A.Mockus – žymus Raudonojo kryžiaus ligoninės urologas).

1943 m. iš Kauno atvažiuodavo dėdė J.Žebrauskas (jis buvo Lietuvių Aktyvistų Fronto dalyvis). Tuo metu vokiečiai gaudė Lietuvos jaunimą darbams į Arbeitsamtą ir į vokiečių kariuomenės pagalbinius dalinius Rytų fronte. Jaunuoliai slėpėsi miškuose ir jau nuo tada juos imta vadinti miškininkų arba žaliukų vardais. Kartą man pavyko išsigelbėti nuo gaudy-

nių pasislėpus tvartuke po šiaudais. Dėdė Žebrauskas mane įtaisė į Telšių rajono Duseikių durpyną, kurio darbuotojai buvo atleidžiami nuo karo tarnybos, mechaniku. Dirbdamas palaikiau ryšius su Kauno ir Telšių aktyvistais ir gautą iš jų informaciją platinau tarp vietinių žmonių.

Pagrindinė spauda tvirtino, jog "išlaisvintojai" Rytų fronte pralaimi, o atvykus kitiems "išlaisvintojams", irgi nebus leista čia likti, nes sąjungininkai, nors dabar ir tvirtai remia "raudonuosius", pareikalaus grįžti į ikikarines ribas ir bus atstatyta Nepriklausoma Lietuva. Dėl to visoje Lietuvoje kūrėsi Lietuvos Laisvės Armija.

Pagaliau grėsmingai artėjant "raudonajam tvanui" buvo pradėta organizuoti gen.P.Plechavičiaus armija, turėjusi sudaryti būsimosios Lietuvos kariuomenės branduolį, kuris lemiamu momentu galėtų ginti Tėvynę. Tačiau būta ir nuomonių, kad vokiečiai Lietuvos jaunimą įjungs į Vermachto dalinius ir jie gali žūti, taip ir nesulaukę sąjungininkų laimėjimo prieš hitlerizmą. Tokios nuomonės buvo mūsų klasės auklėtojas J.Biržiškis, ilgametis Šilalės viršaitis. Jis laikėsi LLA idėjų ir buvo aktyvus šios organizacijos koordinatorius, stengėsi išlaikyti gyvąją jėgą Nepriklausomai Lietuva. Nė vienas iš mano giminių į gen.P.Plechavičiaus dalinius nestojo, o iš Šilalės gimnazijos 1944 m. abiturientų likome likome laikyti brandos atestato tik 5 mokiniai: A.Kolyčius (žuvęs), Z.Brinkis (dabar gyvena JAV), A.Poškus (vėliau docentas, miręs), V. Aužbikavičius ir aš. Kiti 13 abiturientų, kuriems buvo išduoti gimnazijos baigimo atestatai, įstojo į gen.Plechavičiaus armiją. Tarp jų buvo Ž.Batys, J.Barškys, V.Eismontas, A.Girskis (išvykęs į JAV), A.Kinsgaila (žuvęs partizanų 1947 m.), J.Kvietkauskas, A.Lingis (pasitraukė į JAV), K.Petrožius (žuvęs partizanų 1948 m.), A.Rupšlauskis, E.Steponavičius (pasitraukė į JAV), A.Sungaila, A.Šatkus ir K.Vašeikis.

Kai 1944 m. baigiau Šilalės gimnaziją, grėsmingai artinosi frontas. Liepos-rugpjūčio mėn. raudonoji okupacija užplūdo visą rytinę Lietuvos dalį. Jaunimas blaškėsi, kai kurie ruošėsi trauktis kartu su vokiečiais, kad vėliau patektų į Vakarų zoną pas sąjungininkus. Visi šventai tikėjo, kad po karo pabaigos bus atstatytos Europos tautų ikikarinės nepriklausomų valstybių sienos.

LLA naujos okupacijos išvakarėse apėmė visą Lietuvą. Miesteliuose veikiantys štabai stengėsi palaikyti ryšius su kaimyninėmis organizacio-

mis. Konspiracijos sumetimais, artinantis frontui, štabų vadavietės buvo slepiamos. Pavyzdžiui, Kaltinėnų LLA štabas buvo pas mano tėvą Praną Vitkų Dirgėlų k., 4 km nuo Kaltinėnų. Pas mus gyveno vyr.leitenantas Kazakevičius. Į štabo sudėtį buvau įtrauktas ir aš – rūpintis organizaciniais klausimais, Petras Dargis, žvalgybos organizatorius, B.Augustinavičius, Dirgėlų k. ūkininkas, tarnavęs ulonų pulke, V.Budginas (štabo narys), tarnavęs kariuomenėje vyr.puskarininkiu, vėliau sudaręs ginkluotos apsaugos būrį, į kurį įėjo mūsų kaimynai Vaišvilai, Montvydai iš Beržės k., Antanas ir Stepas Rimkai ir kt.

Kaltinėnų LLA priklausė ir valsčiaus viršaitis Zdanavičius, tarnautojai Pakalniškis, Petras Ivanauskas (mokėsi Kauno Universiteto Medicinos fakultete, suimtas ir žuvo lageryje), V.Žukas, Borisevičius ir kt. Prie valsčiaus savivaldybės po pamaldų buvo rengiami mitingai, sakomos ugningos kalbos. Frontas stovėjo ties Dubysa ir Šiauliais.

Ypač geras oratorius buvo Kaltinėnų valsčiaus viršaitis, mano tėvo geras draugas Zdanavičius. Jis Pirmajame pasauliniame kare kovojo kaip Amerikos armijos Europoje kareivis, turėjo Amerikos pilietybę. Labai drąsiai ir įtikinamai sakydavo, jog komunistų Lietuvoje neliks ir bus atkurta nepriklausomybė, ragino napanikuoti ir nebėgti į Vakarus. Jis pats niekur nebėgo ir rusų kariuomenę sutiko savo namuose, tačiau pikti liežuviai netrukus jį įskundė fronto “Smerš” daliniams, kurie nežiūrėdami, kad jis Amerikos pilietis, suėmė ir nusivarę sušaudė. Archyve rasti duomenys, kad jį nugabenę į Vilnių sušaudė Tuskulėnuose. Žmona Zdanavičienė liko su 3 vaikais. Dukra Lionė Zdanavičiūtė mokėsi su manimi gimnazijoje, vėliau Kaune baigė Seserų mokyklą, dirbo Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, palaikė ryšius su Kauno pagrindžiu bei partizanais. Kolegės med.sesers buvo išduota ir areštuota, 8-erius metus praleido katorgoje.

Kaltinėnų LLA štabo žvalgybos tarnybos organizatorius P.Dargis pasiliko mokytojauti Bartašiškės pradžios mokykloje, 8 km nuo Kaltinėnų, ir buvo suimtas tų pačių metų gale. Toks pat likimas ištiko ir gimnaziją baigusi V.Žuką, kuris pasiliko mokytojauti ir buvo suimtas.

Po Stalino mirties grįžę iš “gulagų” P.Dargis ir L.Zdanavičiūtė apsivedė. Motina Zdanavičienė išsaugojo dokumentus apie tėvo, Amerikos kareivio, dalyvavimą kare. Dokumentus motinai Zdanavičienei pavyko pa-

slėpti per kratas, dėl to L.Zdanavičiūtė-Dargienė, kaip žuvusio Amerikos piliečio dukra, su šeima išvyko į JAV pastoviai gyventi, gavo pilietybę.

LLA neturėjo tikslo atvirai kariauti su raudonųjų ordomis. Jų tikslas – išsaugoti gyvąją jėgą iki sąjungininkai derybų keliu privers atstatyti nepriklausomos Lietuvos ribas. LLA susirinkimai buvo organizuojami slaptose vietose, kad komunistų šnipeliai negautų informacijos. Prisimenu vieną didesnių susirinkimų Gedminiškės k. eglyne, prie grafo Volmerio kapų. Čia dalyvavo daug valstybinių įstaigų tarnautojų ir policijos valdžios iš jau okupuotos rytinės Lietuvos dalies (tai buvo apie rugpjūčio vidurį). Susirinkimo metu buvo suformuluotas LLA tikslas – išsaugoti jaunimą. Žinodami, jog gyvoji jėga rytinėje okupuotoje dalyje prievarta mobilizuojama Berlyno paėmimui, LLA vadovai rekomendavo daryti miškuose slėptuves ir jose slėptis, ir tik ypatingo pavojaus atveju pasipriešinti ginklų. Jeigu prasidėtų masiniai trėmimai, apsaugoti taikius gyventojus. Taip pat buvo siūloma iš dezertyruojančių vokiečių kareivių įsigyti ginklų, mainant juos į maisto produktus, degtinę. Kad būtų galima ne tik apsiginti, bet ir apginkluoti būsimąją Lietuvos kariuomenę. Kaltinėnų LLA štabui Gedminiškės kaime Rimkams pavyko užvaldyti vokiečių ginklų sandėlį. Apie tai pasakojo išlikęs gyvas partizanas Steponas Rimkus, po tremties gyvenantis Tauragėje (Bronius Rimkus ir motina Rimkienė su dviem dukromis mirė tremtyje).

Dar prie vokiečių dirbdamas LLA štabo organizatoriumi, iš mūsų vado vyr.ltn.Kazakevičiaus gavęs pavedimus, turėjau važinėdamas dviračiu atlikti užduotis ir palaikyti ryšius su Tauragės, Skaudvilės, Kelmės, Kražių, Šilalės, Varnių LLA. Daugel vietovardžių, atsakingų asmenų pavardžių jau pasimiršo. Kaip iškilią asmenybę prisimenu Tauragės LLA Vanagų vadą Babilių. Tuomet Vidmantuose, Varnių r., susitikau su Liudu Januševičiumi, kurį pažinojau iš Telšių gimnazijos ir kuris aktyviai dalyvavo antinacinėje ir antikomunistinėje veikloje. Vėliau jau studijuodamas Kaune sužinojau, kad L.Januševičius dalyvavo Sedos mūšyje sovietinei kariuomenei veržiantis į Žemaitiją. Po mūšio grįžo į Kauną, įsijungė į Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos veiklą, nes kaip vyresnio kurso studentas buvo atleistas nuo tarnybos armijoje. 1946 m. suimtas.

Šilalėje susipažinau su būsima garsių partizanų Kentrų šeima. Ken-

tra-Tigras žuvo mano tėviškėje Dirgėlų k. pas K.Katauską. Katauskai mirėjo savo tėvo Anupro mirties metines, jose dalyvavo kunigas Aužbikavičius. Tuo metu iš bunkerio pasišildyti pavasario saulėje išlindo sužeistas partizanas Kentra-Tigras. Stribai, buvę pasaloje, pamatė jį ir nušovė. Po to mirė ir kunigas Aužbikavičius, kurį tada stribai smarkiai sumušė ir įmetė į bunkerį išvaryti partizanų, nors jų ten nebuvo. Aužbikavičiaus brolis buvo Lietuvos kariuomenės pulkininkas, ištremtas pirmuoju trėmimu. Jį aš atsimenu iš tų laikų, kai vasaros metu atvažiuodavo atostogų – mes bėgdavome pasisveikinti ir apžiūrėti automobilio. Pulkininko brolio sūnus Vaclovas Aužbikavičius buvo mano klasės draugas nuo pradžios mokyklos iki gimnazijos baigimo. Baigęs gimnaziją mokytojavo gimtinėje ir buvo suimtas. Jį ištremė, o iš tremties negrįžo. Vaclovo Aužbikavičiaus brolis Alfonsas grįžęs iš tremties dirbo kolūkyje.

Iš partizanų Kentrų išliko gyvas jauniausias – Albinas Kentra, kuris buvo 10-12 m. amžiaus suimtas, kankintas. Grįžęs iš tremties dirba Vilniaus universitete, audio-video laboratorijos moksl.darbuotoju. Veiklus Sąjūdžio dalyvis turi sukaupęs didžiulį dokumentinį video filmų archyvą nuo Sąjūdžio pradžios.

Jonas Kentra-Rūtenis, partizanų būrio vadas, buvo sužeistas 17 kartų, žuvo prie Laukuvos. Jo brolis Leonas-Tauras žuvo prie Rietavo.

Lietuvos žmonės norėjo, kaip ir vokiečių okupacijos metais, išlikti neįsivėlę ginkluotus susirėmimus. Tačiau žiaurus okupantų elgesys nulėmė ir ginkluotą pasipriešinimą. Pirmiausia buvo paskelbta visuotinė vyrų, gimusių 1906-1926 m., mobilizacija ir pradėtos gaudynės. “Smeršo” ir NKVD daliniai eidavo per kaimus ir gaudydavo į kariuomenę. Vyrai slėpėsi daržinėse, miškuose, iš pradžių dar nenorėdami ir neturėdami ginklų priešintis atėjūnams. NKVD daliniai, eidami laukais, šaudydavo kaip medžioklėje net į toliau einančius žmones. O jei įtardavo, jog kur nors slepiasi vyrai, padėgdavo ištisus kaimus.

Prisimenu savo dėdės Kazimiero Vitkaus iš Pagrybės k., Kaltinėnų vls. pasakojimą, kaip jis su trim ar keturiais vyrais, užplūdus “aktyvistams” ir kareiviams, įlindo į daržinę. Pajutę, kad daro kratą, beginkliai vyrai pasileido per lauką bėgti (buvo spalio pabaiga). Enkavedistai ėmė šaudyti. Mano dėdei Kazimierui Vitkui peršovė šlaunikaulį, ir jis paskui ilgai gydėsi Tauragės ligoninėje, o vėliau ir pas mane. Liko invalidu.

Aš tomis spalio dienomis LLA vadovybės buvau su užduotimi antrą kart išsiųstas į Varnių vls., Žarėnų pusėn – čia mane ir užklupo frontas. Grįžęs į namus, neberadau mūsų vado lttn.Kazakevičiaus, kuris frontui artinantis užsidėjo kuprinę ir iškeliavo vakarų kryptimi.

Grįžęs į namus, pasitaręs su būrio vyrais, turėdamas pasą, pagal kurį buvau jaunesnis negu iš tikrųjų, bei paslėptą brandos atestatą su kuprine ant pečių išvykau į Kauną. Keliavau pusiau pėsčiomis dvi dienas, kol galiausiai trečios dienos vakare pavyko laikinu tiltu per Nerį pasiekti pažįstamų prietelių butą, buvusį Centrinio pašto IV aukšte, Laisvės alėjoje. Kadangi techninių fakultetų studentus pirmakursius neatleisdavo nuo kariuomenės, teko stoti į Medicinos fakultetą. Kol tapau studentu, tris savaites išbuvau šiame bute "kaliniu" ir turėjau galimybę matyti, kaip visą parą Laisvės alėja buvo varomi kaliniai ir "rekrutai", lydimi ginkluotų sargybinių.

Tapęs studentu, įgijau didesnių laisvių, nes turėjau visus dokumentus. Tačiau grįžti į gimtinę bijojau. Laikydavausi visų atsargumo priemonių, parvažiuodavau į tėvų namus lauko keliais ir dažniausiai vakare. Pasinėriau į mokslus. Saugumiečiai siautė ir dažnai netekdavome kurso draugų, pasitaikė, kad suimdavo netgi gatvėje, einant iš vienų rūmų į kitus.

Galimybės išlikti buvo nedidelės. Studijuojant baimę keldavo, kai į auditoriją ateidavo savo žmonos parsivežti NKVD tardytojas Dušanskis (dabar slepiasi Izraelyje, ir yra kaltinamas už Lietuvoje vykdytą genocidą). Visų akivaizdoje, einant iš paskaitų Daukanto gatve, buvo pagrobtas mūsų kursioakas Kaminskas (buvo įstumtas į kirpyklą).

Šis įvykis, sekęs po mano kursioakės Vitalijos Nenortaitės, būsimos žmonos, susitikimo su Seniu, mus išgąsdino. Įvertindami aplinkybes, kad likimas gali išskirti, prisiminimui padarėme nuotrauką Kauno Karo muziejaus sodelyje prie Lietuvos Knygnešio. Senio vardą (LLA kūrėjo Kazios Veverškio) prisiminiau todėl, kad jis buvo apsilankęs mūsų LLA štabe Žemaitijoje su Generolu (dabar galvoju, kad tai buvo generolas Pečiulionis).

Mano žmonos tėvas, Jonas Nenorta (Lietuvos savanoris, dimisijos majoras), buvo įtarinėjamas ir tardomas Šakiuose, kas pakirto jo sveikatą. Jos pusbrolis Algimantas Matuzevičius (Matuza), g.1921 m. ir Gražina Matuzevičiūtė (Matuzaitė) buvo išėję partizanauti į Lekėčių miškus. Al-

□ P.Vitkus, O.Vitkienė, J.Košienė (tremtinė). Vitkų vaikai: Eugenija, Vladas, Mečislovas (antras) ir Stasys. 1933 m.

□ Vitalija Nenortaitė ir Mečislovas Vitkus

gimantas kūrė Žalgirio rinktinę, buvo Vytauto rinktinės adjutantu. Kadangi visiškai nevartojo alkoholio, buvo išrinktas Kovos su alkoholizmu partizanų tarpe pirmininku. Algimantas ir Gražina Matuzevičiai žuvo 1950 m. bunkeryje Agurkiškėse, prie Lukšių. Vėliau partizanų eilėse žuvo ir jaunesnis brolis Vygantas Matuzevičius.

Pirmaisiais studijų metais, nežiūrint areštų ir įtarinėjimų, susibūrė atskiros grupelės, šventai tikėjusios, kad amerikiečiai sudarys sąlygas Lietuvai atgauti nepriklausomybę. Ir taip metai iš metų. O kaime tuo metu vyko žūtbūtinė kova. LLA vyrai buvo priversti kautis partizaniniame kare, nebepakako taikaus pasipriešinimo, slapstymosi ir t.t. Prasidėjo tremtys į Sibiro ir šiaurinius "didžiosios ir plačiosios tėvynės" kraštus...

Mūsų kurse irgi atsirado drąsuolių-kitaminčių būrys, išitraukęs į LIT, skelbęs prof.Keliučio idėjas, kad Lietuva bus išvaduota. Tarp jų buvo P.Sasnauskas, III kurso filologas (vokiečiams uždarius universitetą, dirbo mokytoju Merkinėje, ir kartu su mokytojavusiu gen.T.Daukantu organizavo ginkluoto pasipriešinimo grupes Dzūkijoje), P.Ivanauskas, A.Bloznelis, K.Stepšys (po tremties gyvena Vilniuje), restauratorius, turi meninių sugebėjimų ir gamindavo įvairius antspaudus), J.Sakelis iš Žemaitijos (dabar gyvena Lenkijoje, Kotovicuose. Jo tėvas nukankintas Rainių miške), Povilas Butkevičius (g.1922 m. 1945 m. besimokydamas Medicinos fakulteto III kurse dėl LIT veiklos buvo areštuotas. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Pasipriešinimo veiklos neatsisakė ir 1984 m. saugumo surežisuojoje avarijoje nežinomomis aplinkybėmis žuvo).

Aš, atvykęs į Kauną, pritapau prie bendrakursių iš LIT veiklos, palankiau ryšius su LLA kovotojais. Su savo gimtinės Šilalės-Kaltinėnų ir Kražių partizanais palaikydavau ryšį per savo šviesios atminties Tėvuką, P.Vitkų ir per visus tris jo svainius: D.Kožį, P.Misevičių ir V.Katauską. Jie visi kaip vienas tiesė pagalbos ranką kovojantiems Lietuvos partizanams. Ryšius palaikė ir padėjo kartu su tėvais ir giminėmis mano broliai Vladas ir Stasys Vitkai, taip pat vyresnieji pusbroliai iš Košių, Misevičių ir Katauskų šeimynų. Jie buvo ryšininkai, pagelbėdavo maistu ir drabužiais, rinko informaciją. Aš iš Kauno per savo Tėvuką atsiųsdavau tvarsliavos ir medikamentų. Kadangi buvau susijęs su LIT, esu parūpinęs karinių bilietų su atleidimu nuo karo tarnybos ir kt. dokumentų.

Su partizanais esu susitikęs tik porą kartų, trumpam grįžęs į namus.

Jie patys sakydavo: "Mečislovai, mes rečiau lankysimės (pas mano tėvus), kad nepakenktume tavo studijoms, nes tu būsi reikalingas Lietuvai". Kartą V.Budginas, užėjęs su būriu, pristatė savo vadą Žemaitį. Tai atrodė puikus, malonios išvaizdos eruditas ir malonus žmogus. Jis palinkėjo sėkmingai užbaigti studijas, nes išsilavinę žmonės bus reikalingi Lietuvai. Tada nežinojau, kad jis Žemaičių apygardos vadas ir kad jo viena iš vadaviečių buvo pas mūsų artimą kaimyną Bronių Augustinavičių, LLA štabo nari.

Broniaus Augustinavičiaus-Pentino namuose 1950 m. sausio 10 d. vyko Žemaičių apygardos vadų pasitarimas. Matyt, dėl išdavystės, po 18 dienų, sausio 28 d., Bronius buvo suimtas. Po tremties grįžo į Lietuvą, dabar miręs. Man lankantis tėviškėje, Marytė Petkienė (Augustinavičienės brolio žmona), gyvenanti Dirgėlų k., parodė, kur ariant kolūkio laukus buvo aptiktas užgriuvęs bunkeris, rasta daug radijo aparatūros likučių. Aš šioje krūmingoje vietoje irgi buvau įruošęs nedidelę slėptuvę. Vėliau partizanai nužiūrėjo, kad tai yra strategiškai puiki vieta, ir įrengė vasaros bunkerį.

Labiausiai buvau sukrėstas, kai atvažiavęs Tėvukas pranešė žinią, jog 1947 m. birželio 3 d. visas partizanų būrys buvo išduotas ir Kareiviškių dvare prie Kražių mūšio metu žuvo. Dauguma vyrų buvo iš mūsų kaimo. Gyvas liko tik Steponas Rimkus, kurį sužeistą, sumuštą, be sąmonės pririšę virve prie vežimo attempė į Kaltinėnų stribų buveinę, o paskui išgabeno į garsųjį Tauragės kalėjimą – Šubartinę.

Baigiantis studijoms pasiekė baisi žinia, jog tėvai turėjo būti ištremti, tačiau stribams nepavyko jų pagauti. Mano dvylikametis brolis Stasys, užmigęs kareiviams, paryčiais pabėgęs pranešė tėvams, o šie pasislėpė ir taip išvengė išvežimo. Abudu su broliu Vladu, kurį aš buvau Kaune įtaisęs į darbą garaže mechaniku, organizavome tėvų perkraustymą į Šilutę, o paskui perkelimą dirbti į Ukmergės durpyną, mat tėvas buvo labai nagingas ir geras mechanikas. Po tėvų pabėgimo visų mūsų gyvenimas pasidarė įtemptas, nes nežinojome kas iš mūsų įtraukti į tremiamųjų sąrašus.

Man, vyriausiam šeimos sūnui, reikėjo rūpintis šeimos išsaugojimu. Tai nebuvo lengva, nes studijos medicinos fakultete buvo sunkios; kad galėčiau išgyventi ir mokytis, teko pačiam ir dirbti. Pirmos rimtos šeimos problemos prasidėjo su seserimi Genute Vitkute. Ji mokėsi Šilalės gimnazijoje, buvo įsitraukusi į aktyvią partizanų aprūpinimo šiltais drabužiais

veiklą, ir pakliuvo į MGB akiratį. Kaip ir daugelis to meto mergaičių, ji nerdavo pirštines, šalikus, kojines, megztukus miško partizanams. MGB išaiškino jų darbą, ir prasidėjo mokinių areštai. Sėserį atsivežiau į Kauną. Čia ji pradėjo lankyti gimnaziją. Aprimus suėmimams sesuo persikėlė į Kelmės gimnaziją, kurią ir baigė. Tėvai apsigyveno Šilutėje. Tėvas savo darbovietėje buvo gerai vertinamas, tad, stojant Genutei į Vilniaus universitetą Chemijos technologijos fakultetą, gavo jai gerą charakteristiką. Tačiau studentišku gyvenimu ir universiteto studento pažymėjimu neilgai džiaugėsi, nes po 3 mėnesių studijų buvo išmesta, kaip buožių dukra.

Po metų iš tėviškės atėjo dar liūdnesnė žinia – ištremta visa likusi giminė: Katauskų, Misevičių ir Košių šeimos su vaikais. Iš Košių liko neišvežti tik Juozas, kuris mokėsi kitame mieste.

Manęs, nors ir sukūrusio atskirą šeimą, nepaliko ramybėje. Iki valstybinių egzaminų likus keliems mėnesiams, buvau išmestas iš Kauno universiteto Medicinos fakulteto. Kadangi karo metais daug daktarų emigravo iš Lietuvos, jų trūko. Aš, surinkęs reikiamas charakteristikas, kartu su Kauno Universiteto prorektoriumi administracijos reikalams, buvusiu Spaudos fondo direktoriumi ir tremtiniu Žygeliu nuvykau pas LTSR aukščiausiosios tarybos pirmininką J.Paleckį. Žinoma, turėjau garbės tik pasėdėti priimamajame kambaryje. J.Paleckio "dėka" buvau sugrąžintas į Medicinos fakultetą ir išlaikęs valstybinius egzaminus gavau gydytojo diplomą. Tačiau kai baigęs mokslus norėjau likti dirbti Universitete, manęs nepriėmė, matyt, netiko socialinė kilmė – iš "neklusniųjų tarybinei santvarkai"... Paskyrė į tolimą Žemaitijos kampą – Tirkšlių ambulatoriją. Čia likimas suvedė su dideliu eruditu ir puikiu chirurgu dr.V.Burba. Su juo iš ryto dirbdavau operacinėje (tiksliau sakant, mokiausi chirurgijos meno), o vakarop važiuodavau į Tirkšlius.

Mažeikiuose dirbau sunkiu Lietuvai metu, kai vyko partizaninis karas. Tekdavo teikti medicininę pagalbą nukentėjusiems partizanams ir oficialiai, ir slapta. Tapęs chirurgu po darbo Kauno klinikose buvau paskirtas savarankiškai dirbti į Skuodą, Klaipėdą, o pagaliau – apgynus disertaciją – į Vilnių.

Turiu prisipažinti, o gal ir pasigirti, kad visuose visuomenės sluoksniuose visada buvau vertinamas kaip specialistas. Tačiau kartais susimąstau – kodėl niekada niekas nepasiūlė stoti į partiją? Galbūt žinojo apie

mane daugiau negu aš pats? Labai norėjau dirbti Vilniaus Universiteto Medicinos fakultete, tačiau nepavyko. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę ši mano svajonė išsipildė – už tai likimui esu dėkingas. Ir, žinoma, kad pavyko išvengti “gulagų” ir Sibiro platybių...

Bet visa tai ir idėjos draugų nuopelnas, kurie žuvo, kad išliktų Lietuva ir lietuviai. Amžina garbė Jiems... Lieku laimingas, kad nieko neišdaviau, nieko nepardaviau...

PARTIZANŲ LIGONINĖS SESELĖ

Esu Marta Jonkutė-Vyšniūnienė-Danguolė, g.1929 m. vasario 2 d. Lauksodos bažnytkaimyje, Žarėnų vls., Telšių aps. Iki karo tėvas buvo pašto tarnautojas, turėjo parduotuvę, jam priklausė bene 5 ha ūkelis. Mama mirė dar 1942 m., pasiligojęs tėvas – jau man būnant Klaipėdos kalėjime. Šeimoje augome trys broliai ir dvi seserys. Telšiuose baigiau 4 gimnazijos klases, po to buvau priversta pati užsidirbti duoną. Kadangi pokaryje trūko medicinos seselių, Telšių ligoninėje baigiau trumpus kursus ir nuo 1946 m. kovo 1 d. pradėjau dirbti sesele. Telšių ligoninei tuo metu vadovavo Smetonos laikų gydytojas Mackevičius, kuris mane priėmė į vidaus ligų skyrių dar nebaigusią kursų. Ruošiausi eksternu išlaikyti egzaminus į vidurinę medicinos mokyklą, bet nespėjau. Man dirbant ligoninėje čia buvo gydomi sužeisti vyrai ir moteris, jų pavardžių neatmenu. Su jais bendrauti neteko, nes jie gulėjo chirurginiame skyriuje, prie palatos durų budėjo sargybinis. Prisimenu tik anekdotinį atvejį, kai iš užmigusio sargybinio paėmęs paslėpėme ginklą. Prabudęs labai persigando ir ėmė prašyti jį grąžinti...

Dar atmenu, čekistai atvežė sužalotą vyrą – Paulauską – ir pasakė: "Pasiimkit, jis mums nebereikalingas". Atrodė baisiai – oda nudraskyta, sužeistos rankos. Niekas pas jį neateidavo, nesaugojo ir sargyba, ligonis su niekuo nebendravo. Sustiprėjęs liko ligoninėje, krosnims skaldydavo malkas. Tolesnio jo likimo nežinau.

Chirurginiame skyriuje gydomus MGB atvežtus sužeistuosius, saugomus atskirose palatose, slaugė tos pačios seselės kaip ir kitus ligonius, atskirų "patikėtinių" nebuvo.

Jau buvau išdirbusi ligoninėje dvejus metus, kai parėjus tėviškėn geras brolio draugas Petras Vilkas, dabar gyvenantis Telšiuose, pasiūlė man padėti sergantiems ir kovose sužeistiems partizanams. Tai turėjo būti 1947-ųjų rudenio. Jau kitą dieną kaimyno P.Vilko sodyboje susipažinau su penkių partizanų būreliu ir pasižadėjau vykdyti visas jų užduotis. Pasirinkusi Danguolės slapyvardį, gavau ir pirmąjį įpareigojimą – aprūpinti partizanų vaistais ir tvarslia. Vilkas buvo minėjęs, jog pagalbos prašo parti-

zanų vadas Tomkus. Iš tų penkių vyrų vienas buvo veterinarijos gydytojas Stonkus, bet jis greitai žuvo. Kitų nežinau, vieni apie kitus neklausinėdavome.

Taip prasidėjo mano bendradarbiavimas su partizanais. Įvairiausiais būdais – iš ligoninės, iš vaistinių – gaudavau partizanams reikalingų vaistų, tvarsliauos. Vyrai peršalę sirgdavo plaučių uždegimais, bronchitais, reikėjo medikamentų.

1948 m. vasarį P.Vilkas pranešė, kad partizanų vadas kviečia mane drauge paminėti Vasario 16-ąją. Čia, miško slėptuvėje, daviau priesaiką. Ją priėmė Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Žarėnų kuopos vadas Zigmąs Tomkus-Tomkevičius-Žygimantas.

Vasario 15 d. į Telšius manęs atvežti atvyko ryšininkas Jonas Adomavičius, dabar gyvenantis prie Telšių. Pasisakiau važiuojanti į tėviškę, bet į Lauksodą nepatekau. Vežė aplinkiniais keliais, vietovės neatpažinau, atsidūriau nežinomame bunkeryje. Buvo daug partizanų ir svečių. Tomkus pristatydamas mane pasakė, kad esu svečias ir kad jis už mane atsako. Pamenu, buvo gražus saulėtas rytas, miške visi fotografavosi, bet man Tomkus neleido fotografuotis su visais. Kai mane fotografavo, jis uždėjo man tamsius akinius, kitas užkabino automatą. Vadas sakė, neduok Dieve, jei nuotraukos kur prapuls. Nežinau kur jos dingo, neteko man jų matyti.

Nuo tada atmintyje išliko partizanų vadas Tomkus: aukšto ūgio, dar jaunas, geraširdis. Drauge su juo buvo Audra, Lakūnas. Visi sėdėjome ratu, Senelis (Stasys Beniulis – Red.) pasitraukė į kampą, pasimeldėme, paskui naujokai davėme priesaiką. Po priesaikos pasivaishinome, nebuvo tik gėrimų.

Prisimenu keletą priesaikos žodžių: "Įstodama į Lietuvos Laisvės Armiją, pasižadu dirbti... neišduoti... Tepadeda man Dievas". Prisiekėme tik žodžiu.

Kitą rytą atėjo manęs ryšininkas. Pamenu, užsukome į pamiškės sodybą. Kol vedlys kalbėjosi, aš laukiau kitame kambaryje – gal taip saugojo mane?

Paketus perdaviau per P.Vilką, o jį suėmus – per J.Adomavičių. Tų pat metų kovo pabaigoje-balandžio pradžioje įvyko didelis susišaudymas. Pasakęs, jog yra sužeistų partizanų, kuriems reikalinga skubi medicininė pa-

galba, J. Adomavičius nuvežė mane į Judrėnų kaimą, 8 km už Telšių. Čia, Urbonavičių sodyboje, radau sužeistą patį vadą Zigmą Tomkų-Žygimantą. Šeimininkai ruošėsi Velykoms, buvo Didžioji savaitė. Šeimininkė, nužiūrėjusi mane, paklausė: "Vaikeli, ar tai tu?"

Kitame kambaryje radau tris partizanus. Tomkus išbalęs, visas kruvinas, rankoje didelė plėštinė, matyt, pralekiančios kulkos padaryta žaizda. Sužeidimas gyvybei nepavojingas, tačiau netekęs daug kraujo. Suleidau kraują stabdančius vaistus, kad tvarkant žaizdą neprasidėtų kraujavimas, ir paprašiau vadą atsigulti. Tomkus atsisakė – ir sėdėdamas išlaikys. Žaizda buvo prie mentės. Nuvyniojau tvarsčius, aptvarkiau, apvyniojau steriliais tvarsčiais, suleidau vaistus nuo kraujo užkrėtimo-antibiotikų tada dar neturėjome. Atsistojęs vadas pasakė, kad jam pasidarė geriau, ir padėkojo man.

Taip pėsčiomis ligonį lankydavau kasdien, jei tik nebudėdavau ligoninėje. Sakydavausi einanti į Judrėnus, o pakeliui patekdavau pas Urbonavičius, taip ir neužsukusi į tėviškę. Ar nebijoju? Tada ne. Pradedu bijoti tik dabar, kai prisimenu praeitį. Vaikščiodavau prisikrovusi tvarsliavos, su kompasais – ir nieko.

Taip gal kokius du mėnesius. Vieną kartą radau kitą sužeistąjį – Milašių, slapyvardžiu Valerijonas-Liekarstva. Kulka kiaurai perskrodė koją, mano ir jo laimei, nepalietusi kaulo. Kas antrą dieną perrišdavau, kad žaizda nesupūliuotų. Atsirado ir dar keletas ligonių – Urbonavičių namuose buvo net keturios lovos slaugymui – tikra partizanų ligoninė.

Baigusi darbą Telšių ligoninėje, pėsčiomis kulniuodavau 16 kilometrų į Judrėnus ir atgal. Pagijus mano pacientams, su partizanais nebesusitikdavau, jų prašomus dalykus perduodavau per Urbonavičius, su jais susitikdavau Lauksodos bažnyčioje. Apie Tomkaus žūtį sužinojau irgi turbūt iš Urbonavičių. Sklido gandai, kad jį nušovęs Juozaitis, bet tada tikrai nieko nežinojome.

Man buvo priskirtas tik vienas ryšininkas. Iki arešto tai buvo Vilkas, po jo Adomavičius. Išskyrus Urbonavičius, tarp partizanų nesutikau moterų, netgi tarp ryšininkų.

1949-ųjų pavasarį įvyko smarkus susišaudymas su kariuomene, sužiedė partizanų vadą Edmundą Rekašių-Lakūną. Žaizda kojoje nebuvo labai pavojinga, manęs neprireikė. Kai susitikome per 1949-ųjų Velykas,

jis dar šlubavo. 1949 m. Velykas, partizanų pakviesta, sutikau jų miško bunkeryje drauge su naujuoju Žarėnų kuopos vadu E.Rekašiumi-Lakūnu. Į bunkerį mane atvežė Aleksas Gricius iš Krepštų kaimo, labai puikus ir Tėvynei atsidavęs vyras, miręs gal prieš trejetą metų. Greičiausiai bunkeris buvo Dievo Krėslo miške, nes vežė Žarėnų link. Velykų vaišėse netrūko nei užkandžių, nei margučių: juk aplinkui gyveno žmonės, kurie nieko negailėjo partizanams. Šį kartą buvo ir truputį išgerta – Tomkaus drausmės nesijautė. Mūsų buvo nedaug, viso gal septyni, pamenu tik Mockų, Gricių, Vaišę. Įstrigo atmintin Lakūno būseną – atrodė pasimetęs, netekęs vilties.

Po 1949 m. pavasariinių vežimų Žarėnų kuopa pasipildė spėjusiais pasislėpti ar pabėgti. Tarp jų buvo ir Bronius Vaišė. Jau iš miško ėmė rašinėti man laiškus, matyt, simpatizavo. Aš į jį nekreipiau dėmesio, o laiškus neskaičiusi įmesdavau į ugnį. Apsilankęs mieste A.Gricius perspėjo saugotis Vaišės, nes tas sakęs, kad jei jį suimtų, sėsiu ir aš.

1949 m. gegužės 21 d. išduoti Žarėnų kuopos partizanai buvo apsupti vasaros stovykloje Dievo Krėslo miške. Žuvo septyni, tarp jų ir dvi moterys. Tarp suimtųjų buvo ir Bronius Vaišė. Mūšio metu pavyko pasitraukti tik Lakūnui ir dar vienam partizanui.

Mane suėmė 1949 m. gegužės 24 d. Lauksodoje drauge su pas mus nakvojusiu Ignu Kasperavičiumi. Jis jau buvo įspėtas, kad jo ieško. Nuvežė į Telšių MGB, čia ir tardė.

Bronius Vaišė buvo ūkininkas, tėvai mirę, brolis ir sesuo išvežti. Mokėmės drauge Lauksodos pradinėje, tik jis buvo vyresnis. Gal nujautė, kad bus vežamas, spėliojo apie mano veiklą, bet iki suėmimo tik tą kartą matė mane bunkeryje per Velykas ir nieko daugiau, mano laimei, tardymo metu pasakyti negalėjo.

Vaišė buvo nuteistas drauge su mumis grupinėje byloje. Išleistas iš lagerio apsigyveno Kaliningrado srityje, prasigėrė. Mirė ne taip seniai.

Tardant iškart supratau, kad esu "įduota", nes klausinėjo apie pažintį su Mockumi, Griciumi, Vaiše. Labiausiai bijojau, kad pradės klausinėti apie Tomkų, Urbonavičių ligoninę. Kad buvau bunkeryje, prisipažinau, o kiti vyrai manęs neišdavė.

Kad apie mane nieko nežinojo, galiu spręsti iš to, kad dar dirbant ligoninėje keletą kartų buvau kviečiama į Telšių MGB. Pats viršininkas Dusia, šlykštus nedidelio ūgio storas čekistas, bandė užverbuoti. Žadėjo

išsiųsti mokytis, kad tik sekčiau jaunimą, pranešinėčiau, kas dedasi ligoninėje. Apsimečiau kvailele. Grįžusią iš lagerių verbuoti nebandė.

Kadangi viską apie mane "žinojo", tardymas nebuvo labai baisus, nors mušti gavau. Vos nenusikandau liežuvio nuo smūgio, kai neiškentusi 200-300 vatų galingumo elektros lempos, spiginančios tiesiai į veidą, nuleidau galvą.

Teisė Pabaltijo karinis tribunolas Telšiuose, dabartinio teismo patalpose 1949 m. rugpjūčio 22-24 d. Iš 11 suimtųjų tik Mockus ir Vaišė buvo partizanavę, kiti ryšininkai. Net patys čekistai keikdamiesi sakė, esą partizanams nieko netrūkę, nes tarp mūsų buvo ir siuvėjas, ir batsiuvys, ir daktaras...

Tarp teisėjų buvo j.ltn.Garbinas, dabar Klaipėdoje kuruojantis jaunosius policininkus.

Pagal 58 Ia ir 58 II str., pritaikius 1947 m. gegužės 26 d. įsaką apie mirties bausmės panaikinimą, mane nuteisė 25-eriems metams lagerio ir 5-eriems metams be teisių, konfiskuojant visą turtą.

1949 m. gruodžio 10 d. etapu atsidūriau Balchašo speclageryje Kazachstane. 1955 m. liepos 22 d. bausmę sumažino iki iškalėto laiko, bet paliko tremtyje Karagandoje. Čia ištekJau už Žaliosios rinktinės partizano Vlodo Vyšniūno. Į Klaipėdą išleido 1961 m. Iki 1998 m. dirbau medicinos įstaigose.

Net ir Balchašo Ypatingojo režimo lageryje mus, teistas 25-eriems metams, atskyrė nuo kitų kalinių. Gyvenome dviejuose vielomis atskirtuose barakuose. Darbai sunkiausi, susirgus atleidimo negausi. Mano numeris I-SČ-783.

Iš pradžių dirbau plytinėje, paskui per uolas rankomis kalėme vandens kanalą iš Balchašo ežero – 18 km. Poilsio dienomis irgi netekdavo "nuobodžiauti". Į išraustas 1-2 metrų gylio duobes priveždavo molio, pripildavo vandens, o mes turėdavome basomis kojomis jį išminkyti, o paskui ant to molio užpildavo akmens anglių šlako ir jį kojomis reikėdavo išmaišyti. Iš tokios tešlos formuodavo plytas lagerių statyboms. Po darbo kojos virsdavo viena žaizda. Batų "fašistėm banditėm" nepriklauso. Kitą rytą po tokio "poilsio" vėl trupinti uolieną.

Man būnant lageryje iš bado jau niekas nemirė, bet klipatų – "dachodiagų" netrūko. Kalėjome tik politinės kalinės, kriminalines išvežė dar 1948

m. Apie Džekazgane įvykusį politinių kalinių sukilimą sužinojome tik kai jį numalšinus ėmė etapais gabenti ten buvusias. Ukrainietės sudarė kalinių daugumą, po jų – pabaltijietės. Tarp kitataučių priešiškoumo nebuvo, nejautėme priešiškoumo ir lagerio valdžios skiriamoms brigadininkėms.

Su tokiu, kaip mano, straipsniu nebuvo ko tikėtis įsidarbinti medpункte. Tiesa, 1955 m., po bausmės sumažinimo laukdama atsakymo iš Maskvos dėl grįžimo į Lietuvą, kokį mėnesį dirbau laboratorijoje.

Režimas palengvėjo po Stalino mirties, tiksliau – po lagerių sukilimų. Pamenu, vieną rytą prieš išvarant į darbą sargybiniai atidžiai tikrino, ar gerai įskaitomi mūsų katorginiai numeriai, užsirašė pavardes, kurių numeriai buvo sutepti, kad nubaustų, kai grįšime po darbo. O vakare sutartinai plėšė numerius nuo rūbų. Grįžusios neberadome ir grotų ant langų. Netrukus atidarė krautuvėlę, ėmė mokėti ir atlyginimą už darbą.

Iki to laiko buvo leidžiama dėvėti tik sezoninius kalinio rūbus: spalio mėnesį išduodavo žieminius rūbus, kovo mėnesį – vasarinius, nesvarbu, kad tuo metu dar siautėdavo smarkūs lediniai vėjai. Tardymo metu ir kalėjime atimdavo viską, iš ko galėtum pasidaręs virvę pasikarti: mūsų gyvybės buvo brangios tol, kol tardė. Jau lageryje sužinojau apie tėvo mirtį, sesuo slapstėsi, broliai ruošėsi partizanauti, bet juos sesuo atšnekinė: mes jau žūsime, bent jūs išliksite. Paklausę išėjo tarnauti į sovietų kariuomenę.

Pastaba: "Laisvės kovų archyvo" 24-o numerio 97-100 psl. publikuoti M.Jonkutės-Vyšniūnienės bendrąbylio V.Bildos prisiminimai, o 102-106 psl. – partizanų ligoninės šeimininkų dukros I.Urbonavičiūtės-Einikienės prisiminimai apie tą patį laikotarpį.

Martos Vyšniūnienės atsiminimus užrašė Zenonas Jaška. 1999 m.

TVIRTAI PASIRYŽĘS APGINTI TĖVYNĘ

Šeimoje augome trise. Brolis Vaclovas buvo vyriausias, gimęs 1923 m. lapkričio 6 d. Batakiuose. Tėvai, pasistatę namą Raseiniuose, nupirko žemės, tad gyvenome neblogai. Tėvas dirbo laiškanėšiu. Abu tėvai buvo aktyvūs visuomenininkai. Mama – Moterų katalikių draugijos narė, tėvas – šaulys. Mes buvome auklėjami krikščioniška, patriotine dvasia.

Vaclovas, baigęs Maironio pradžios mokyklą, įstojo Raseinių gimnazijon. Kadangi šeimoje buvau jauniausia, brolis buvo mano globėjas ir mokytojas, jei kas nuskriausdavo, bėgdavau pas jį. Vaikystės prisiminimuose jis man liko labai brangus ir artimas, su seserim nelabai sutariau.

Mama stengėsi, kad mes bent kiek išsimokslintume, juo labiau, kad Vaclovas mokslui buvo labai gabus. Ypač jam sekėsi kalbų mokymasis. Gimnazijoje dėstomas prancūzų, vokiečių kalbas jis įveikė labai greitai. Mokytojai stebėjosi tokiais brolio gabumais, ir pranašavo jam didelę ateitį. Pamenu, jo darbo staliukas visada buvo nuklotas storais žodynais, užsienio žurnalais. Juokdamasis jis ir mane kalbindavo prancūziškai, žodžiu, turėjo poligloto gyslelę. Baigęs šešias gimnazijos klases (tada tai buvo neblogas išsimokslinimas) Vaclovas laisvai kalbėjo keliomis užsienio kalbomis, prenumeruodavo užsienio laikraščius ir žurnalus.

Baigti gimnaziją nebuvo galimybės, nes prasidėjo neramumai, kalbos apie gresiantį karą. Tačiau brolis be knygų ir mokslo negalėjo gyventi, mokėsi savarankiškai ir aktyviai dalyvaudavo visuose tautiniuose renginiuose, buvo skautas, vėliau jaunalietuvis.

1940 m. okupavus Lietuvą ir prasidėjus teroro akcijoms, Vaclovas tuoj pat įsijungė į pagrindinę veiklą. Apie tai sprendžiau iš jo pokalbių su mama, kaskart girdėdavau jos žodžius: „Vaikeli, tik būk atsargus“.

Vokiečių okupacijos metais Vaclovas darbo neturėjo, todėl užsiregistravo komendantūroje, nes kitaip būtų nukentėjęs. Ten jį aprėkė, kodėl nedirba, tačiau kai jis prabilo taisyklinga vokiečių kalba, šie net išsižiojo. Tuoj pat buvo pasiūlytas darbas Tauragės geležinkelio stotyje dirbti vertėju. Kiek pamenu iš jo pasakojimų, jam buvo pavesta versti iš vokiečių kalbos traukinių judėjimo grafikus, įvairius skelbimus dėl tvarkos palaiky-

☐ Vaclovo Ivanausko tėvai

☐ Prie paminklo Vaclovo Ivanausko žuvimo vietoje sesuo Eugenija Ivanauskaitė ir Laukuvos gimnazijos direktorius Vincas Jurgaitis

☐ Jūros srities vadas Vaclovas Ivanauskas-Vytenis, Gintautas

mo. Kadangi dar buvo jaunas, tarnyba kariuomenėje nelietė. Geležinkelyje dirbo iki okupacijos pabaigos. Vokiečiams besitraukiant norėjo jį išsivežti, tačiau Vaclovui pavyko pabėgti ir pasislėpti Klaipėdoje. Ten, prieplaukoje, po apversta valtimi pralaukė, kol praėjo frontas.

Vėl užėjus sovietams, Vaclovas buvo tvirtai apsisprendęs. Nekentė nė vieno okupanto, o pasibaisėjęs NKVD ir bolševikų vykdomu teroru, tvirtai pasiryžo stoti į atvirą kovą su okupantais.

Užėjus frontui, išvykome į mamos tėviškę Openiškės k., prie Eržvilko. Kurį laiką brolis slapstėsi pas gimines, pas pusbrolių Kazimierą Norkų, aktyviai ieškodamas bendraminčių, nukentėjusių nuo bolševikų. Jų kaskart daugėjo: slapstėsi buvę Lietuvos kariuomenės karininkai, kurie žinojo savo likimą, nes didelė jų dalis buvo sunaikinta. 1945 m. pavasarį miškuose apie Tauragę, Batakus, Varlaukį jau buvo susidarę nemažai būrių, besiruošiančių kovai su siautėjančia NKVD ir sribais. Vaclovas per ryšininką Joną Kubilių susisieikė su Papartynės miško būriu ir tapo jo nariu. Būrys priklausė vienai stipriausių Pietų Žemaitijoje LLA Lydžio rinktinei. Žuvus būrio vadui Jonui Strainiui-Saturnui, Vaclovas tapo šio būrio, vėliau Kęstučio apygardos štabo apsaugos būrio vadu.

Kai 1946 m. vasarą nuvykau pas jį, jo vardas jau buvo gerai žinomas. Kurį laiką vadinosi Leonu, savo bendražygio vardu, po to turėjo Henriko slapyvardį, vėliau, iki 1949 m., vadinosi Vyteniu, o žuvo būdamas Gintautu. Žemaitijos ryšininkės apie Laukuvą, Varnius jį dar vadino Otonu.

Ryšininkė pranešė, kad Vaclovas nori susitikti su namiškiais. Aš maždaug žinojau, kur jis yra, tačiau be ryšininko surasti buvo neįmanoma. Varlaukyje ryšininkė Albina Norkutė surengė susitikimą. Niekad neišdils pirmasis susitikimo įspūdis. Buvo įdomu ir džiugu matyti vyrus, jau gerai ginkluotus, su uniformomis, kiekvieno akyse galėjai įžvelgti ryžto, pasiaukojimo ir drąsos ugnelę. Tada brolio būryje buvo keturiolika partizanų. Daugiausia nuo Eržvilko, Tauragės, vienaip ar kitaip nukentėję nuo NKVD. Ėjo į mišką ir tie, kurie nenorėjo tarnauti prieš kariuomenėje. Visus vienijo neapykanta tiems, kurie trypė Lietuvą kruvinais batais, niokojo ir vogė žmonių turtą.

1946-1947 m. Vaclovas su savo būriu veikė Tauragės, Gaurės apylinkėse. Teko pabūti ir mūšiuose: 1946 m. liepos mėn. radau sužeistą – granatos skeveldros stipriai išdraskė kojų raumenis.

□ Jūros srities vadas Vaclovas Ivanauskas-Gintautas (viduryje)

□ Aukuro būrio partizanai. Stovi dešinėje Vaclovas Ivanauskas-Vytenis, šalia jo apačioje sesuo Eugenija Ivanauskaitė. 1946 m. liepa

Iš ryšinių ir bendražygių pasakojimų žinau, o ir pati pastebėjau, kad Vaclovas buvo gana griežtas ir principingas, tačiau vyrai besąlygiškai vykdė visus jo nurodymus ir reikalavimus. Savo ruožtu brolis už kiekvieną jų būtų paaukojęs savo gyvybę. Vietiniai gyventojai juos gerbė ir mylėjo. Šventadieniais mergaitės privirdavo katilus cepelinų, rizikuodamos gyvybe keliaudavo į miškų tankumynus pavalgydinti savo brolių. Būdavo ir ramesnių, ir gana įtemptų dienų. Nuolat reikėjo žinoti enkavedistų veikimo planus, jų išsidėstymą, kontroliuoti padėtį. Vaclovui darbo užteko, jis stengėsi palaikyti ryšius su aplinkiniais būriais, vykdavo į dažnus vadų pasitarimus. Jam rūpėjo koordinacinė veikla, dažnai kalbėjo, kad pasipriešinimui reikia labai sutelktų jėgų, daug sumanumo, gerų ginklų.

Susitikti su broliu vykdavau dažniausiai vasarą, kada tam sąlygos buvo geresnės, be to, dar mokiausi Raseinių gimnazijoje. Nuvykus kartais tekdavo keliauti keliasdešimt kilometrų, kol jį surasdavau. Eidavome tik naktimis, lydėdavo vienas ar keli būrio vyrai. Brisdavome rūko nuklotais miškeliais pakraščiais, stengdamiesi aplenkti sodybas ir nesukelti triukšmo. Tuose žygiuose buvo ir romantikos, ir baimės, nes kiekviename žingsnyje tykojo pavojai.

Radusi brolių su džiaugsmu puldavau jam ant kaklo – šit dar gyvas ir šypsosi santūria šypsena. Klausdavo manęs, ar nebijanti, o aš išdidžiai ištardavau, kad tikrai nebijau, ir iš tiesų niekada nejausdavau jokio nerimo – juk aš savo Tėvynės miškuose, mylimos tėviškės prieglobstyje, tad ko gi man bijoti. Pasiilgdavome jo abi su mama, labai rūpėjo susitikti ir žinoti, kaip klostosi jo sunkus ir pavojingas gyvenimas. Kartą nuvykus radau begulintį ant žemės, man taip jo pagailo. Perėjau per mišką ir pririnkau pilną skreitą minkštų samanų. Padariau minkštą guolį, o jis juokėsi ir sakė: kaip pas mamą namuose išmiegosiu. Kai kada susitikus pastebėdavau pasikeitimų būryje, jis į mano nebylų klausimą pameluodavo, atsakydamas, kad kai kurie vyrai kitame būryje. Matydavau jo akyse skausmą, didelį nerimą, nes kasdien sąlygos darėsi sunkesnės. Susėdę toliau nuo stovyklos, kalbėdavom apie namus, klausdavo apie mamą, liepdavo daug nieko nepasakoti, nes žinojo, kaip nerimauja mama dėl jo sveikatos ir gyvybės. Mačiau, kaip ilgisi namų, tačiau gyvenome mieste ir apie susitikimą namuose nebuvo jokios kalbos.

Kadangi buvau priėmusi priesaiką, brolis duodavo ir man užduočių,

☐ Su Algirdo būrio partizanais. Priklaupę: Vaclovas Žilys-Žaibas ir Antanas Žilys-Zubrys. Stovi: Jonas Kentra-Rūtenis, Vakarų srities vadas Vaclovas Ivanauskas-Gintautas, Algirdas Liatukas-Vasaris, Stasys Petkus-Ateitis

dažnai parsiveždavau iš būrio “Laisvės varpo” numerių. Keletui iš jų parašiau eilėraščių ir aš. Platinau gimnazijoje, pažįstamų tarpe.

Vaclovas visada stengėsi išvengti beprasmiškos kraujo praliejimo. Įsiminė vienas įvykis, kurio liudininke teko būti. Į būrį pas Vaclovą atėjo senukas, nešinas sąsiuvinio lapeliu, kuriame buvo surašyti daiktai, kuriuos kaime siautėję plėšikai atėmė iš jo. Be enkavedistų, strībų, užteko ir ginkluotų grobikų, kurie skriaudė senesnius, negalinčius apsiginti žmones, gyvenusius nuošalesnėse vietose. Po paros į būrį buvo atvesti trys vyrukai, kurie prisipažino nuskriaudę senuką. Pažvelgiau į brolių, galvodama, jog už tokius dalykus jie bus sušaudyti, juo labiau, kad tie niekšai veikė partizanų vardu. Tačiau brolio veide mačiau tik piktą šypseną. Jis įsakė vyrams paieškoti gerų lazdų. Vagišiai buvo skaudžiai išplakti ir pasižadėjo per 24 val. iš tų apylinkių išvykti, kitaip bausmė jiems būtų žymiai sunkesnė. Nors ir skaudžiai išvanoti, jie padėkojo Vaclovui už gyvybę ir pažadėjo daugiau taip niekšiška nesielgti. Kadangi visa tai mačiau savo akimis, tvirtinu, kad

partizanai kovojo už teisybę, padėjo skriaudžiams, tačiau išdavikams, okupantų pagalbininkams jokio gailesčio nebuvo.

Vaclovas savo bendražygius labai gerbė ir mylėjo, tai buvo tarsi viena šeima, sujungta tvirtais tėvynės meilės ryšiais. Draugo išdavystė būdavo didžiausia moralinė kančia, sukrėtusi visus iki sielos gelmių. Sužinoję apie išdavystę, vyrai vaikščiodavo lyg nesavi: nors ir suprasdami, kad reikia būti griežtiems ir reikliems, žinojo ir tai, kad pakliuvus į žiaurias bolševikų rankas palūžti pasitaikydavo ir gana stipriems. Buvo ir Vaclovo būryje išdavikas Nuobaras-Lyras. Per šio žmogaus išdavystes daug vyrų žuvo ir buvo suimta.

Vaclovas įtarė Markulį kaip išdaviką, tačiau iš bendražygių pritarimo nebuvo, ir šis daug blogo padarė partizanams.

Išlikę gyvi bendražygiai apie Vaclovą atsiliepia labai gerai: negėrė, nerūkė, visuomet šaltai ir apgalvotai įvertindavo padėtį, buvo atsargus, saugojo draugus.

Pamenu, ryšininkė Danguolė palydėjo mane per miškelį iki netolimos sodybos, paliko vieną ir liepė drąsiai žengti į nurodytą vietą. Už gero puskilometro išvydau gražią pasiturinčio ūkininko sodybą. Iš tolo švietė dailiai nudažyti trobesiai, puikavosi aukšta radijo antena. Buvo Joninių vakaras. Priėjus arčiau sodybos išgirdau negarsiai dainuojant. Ėjau artyn, galvodama, kad taip neatsargiai elgiasi, maža kas gali užklupti. Stai ga net krūptelėjau – pro tankias gluosnių šakas žvelgė sargybinis. Nustebusi pažinau Vaclovą. Klausiu, kodėl nesilinksmina kartu su kitais, o jis paaiškino, kad tokiais atvejais niekam nepatiki sargybos. Tuomet supratau, kad niekad nesipuikuodavo esąs vadas, o elgėsi taip, kad visiems būtų saugu. Už tai ypač buvo gerbiamas.

Iš Leono Laurinsko pasakojimų apie brolių įsiminė vienas. Vyrai labai norėjo netolimoje sodyboje atšvęsti šv. Velykas. Tačiau čekistai daugiausia rengdavo apgultis švenčių metu, žinodami, kad partizanai nori susitikti su namiškiais, artimaisiais. Vaclovas pasakė draugams, kad šventes praleis bunkeryje, tylomis. Kai kurie iš vyrų labai supyko, išvadino Vaclovą “pančiu”, tačiau šis sukandęs dantis iškentė užsispyrėlių nepasitenkinimą, liko tvirtas ir nepalenkiamas. Kukliai praleidę šv. Velykas, būrio vyrai netrukus sužinojo, kad kaip tik ten, kur jie ruošėsi iškylauti, buvo sutelktos didžiulės stribų ir įgulos jėgos. Atsiprašinėjo vado, o Vaclovas

tik šypsojosi ir buvo labai patenkintas, kad išsaugojo dvidešimties vyrų gyvybę. Tokių pavyzdžių buvo daug, todėl, kaip minėjau, Vaclovo būrys išsilaikė gana ilgai ir sėkmingai kovėsi su priešais.

1948 m. paskutinį kartą buvau susitikusi su Vaclovu, jis man kalbėjo, kad ruošiamasi išsiųsti jį į užsienį, kad ten galėtų tęsti kovą su bolševikais, tačiau šis sumanymas nebuvo įgyvendintas, matyt, todėl, kad ir čia buvo labai reikalingi drąsūs ir sumanūs vadai. Vaclovas rašė dienoraštį, aprašydavo įvykius iš partizanų gyvenimo. Žadėjo perduoti viską man, kad paslėpčiau, deja, nespėjome to padaryti.

1949 m. pavasarį buvau suimta, todėl apie tolimesnį brolio kovų kelią žinau tik iš archyvinių duomenų ir nuotraukų.

1947 m. pabaigoje V.Ivanauskas-Vytenis, kurį laiką vadovavo Aukuro (buvusiai Lydzio) rinktinei. 1948 m. pradžioje jis buvo paskirtas Jungtinės Kęstučio apygardos štabo nariu, o vasarą – Vakarų Lietuvos (Jūros) srities štabo nariu. 1949 m. birželio mėn. žuvus V.Gužui-Kardui, tapo srities štabo viršininku, o po A.Milaševičiaus-Ronio žūties – Jūros srities vadu.

Iš V.Rudienės surinktų archyvinių duomenų matyti, kad Vaclovas turėjo savo nuomonę pasipriešinimo strategijos ir taktikos klausimais. Ne visiškai sutiko su 1948 m. vasarą Baden Badene vykusio VLIK'o ir rezistencijos atstovų pasitarimo nuostatomis, pasisakė už aktyvesnes pasipriešinimo formas negu Stasys Lozoraitis, Mykolas Krupavičius, Jonas Žemaitis.

Vaclovas draudė gyventojams imti iš valdžios ginklus, taip pat dalyvavo rengiant LLKS norminius dokumentus, parengė LLKS Baudžiamąjį statutą. Jo pastangomis LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis net iki 1950 m. turėjo nuolatinį patikimą ryšį su Pietų Lietuvos apygardomis.

Juozo Parnarausko atrastuose archyviniuose dokumentuose rašoma, kad 1951 m. sausio 24 d. agentė "Birutė" MGB pranešė, kad jai "B" pasakė žinąs, kad vienoje jam žinomoje sodyboje yra partizanų bunkeris. Vasario 9 d. "B" buvo suimtas ir po "aktyvios apklausos" pasakė, kad bunkeris yra Čepaičių k. po mokyklos ūkiniu pastatu. Vasario 10 d. daugiau kaip 100 kareivių ir sribų, sukvietusių iš Varnių, Kaltinėnų, apsupo Čepaičių k. ir mokyklą. Į siūlymą pasiduoti partizanai atsakė ugnimi. Jų padėtis buvo beviltiška – 3 prieš 100 priešų! Mūšio metu žuvo Jūros srities štabo viršininko pavaduotojas Širkauskas-Masys, štabo organizacinio skyriaus viršininkas Stasys Gedvilas-Bedalis ir kaimo gyventojas P.Mušinskas. Sri-

ties vadas Vaclovas Ivanauskas-Gintautas buvo sunkiai sužeistas (granos skeveldros sukapojo stuburą). Enkavedistai norėjo išlaikyti jo gyvybę, kad galėtų kankinti ir tardyti. Stribai suieškojo net patalus, į kuriuos suvynioję sužeistąjį kūną nuvežė į Laukuvos medicinos punktą. Ten išbuvęs beveik 10 valandų, Vaclovas neatgavęs sąmonės mirė. O kur okupantai padėjo jo kūną, nežino vienas Dievas...

Vaclovo kovų kelias buvo įvertintas dar partizanavimo metu. 1950 m. sausio 20 d. buvo apdovanotas Laisvės kovų kryžiumi ir jam suteiktas majoro laipsnis.

1998 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jam buvo suteiktas pulkininko laipsnis, o tų pačių metų lapkričio 18 d. apdovanotas Vyčio kryžiaus 2-o laipsnio ordinu (po mirties).

2001 m. suėjo penkiasdešimt metų nuo Vaclovo žūties. LGGRT centras nutarė pastatyti atminimo ženklą žuvimo vietoje Čepaičių k., kur dar yra išlikusi slėptuvė, kurioje, kaip spėjama, buvo įsikūręs Jūros srities štabas. Atrasti tas vietas, kur įvyko skaudi tragedija, man padėjo Laukuvos gimnazijos direktorius Vincas Jurgaitis, kurio abu tėveliai-partizanai taip pat žuvę netoliese.

Nors ir labai skaudu netekus mylimo brolio, narsaus, daug iškentėjusio ir nepalūžusio, tačiau džiugu, kad jo pasiaukojimas, žygiai nenuėjo užmarštin. Lai ošia pušelės tyliame Čepaičių kaime, bylodamos apie tai, kiek daug narsių Lietuvos vyrų nepagailėjo savo jaunystės ir gyvenimo už brangią Tėvynę.

JURBARKO PARTIZANAI

MES ESAME!

1918-1920 m. Lietuvos valstybę daug kas norėjo pasmaugti: iš šiaurės puldinėjo besitraukiantys bermontininkų daliniai, iš rytų skverbėsi bolševikų kariuomenės junginiai, siekdami Lietuvoje įtvirtinti sovietinę santvarką, iš pietų į Lietuvos teritoriją veržėsi lenkų Armijos Krajovos kariauna.

Gležną Lietuvos valstybę pakviesti stojo ginti pusiau basi, sermėgėti, palikę darbus ir plūgus miesto ir kaimo berneliai. Silpnai ginkluotiems savanoriams buvo sunku kovoti, tačiau ryžtas ir drąsa nugalėjo – Lietuvos valstybės laisvė buvo apginta.

Neapsieita be aukų. Ant laisvės aukuro paaukojo gyvybes ir iš Jurbarko kilusių jaunų žmonių – kapitonas Teodoras Šostakas (1899-1920), eilinis Jeronimas Šuopaitis (1900-1919). Teodoras Šostakas palaidotas Trakų kapinėse, o Jeronimas Šuopaitis – Kaune.

Du valstybės savarankiško gyvenimo dešimtmečiai sustiprino Lietuvos žmones, išugdė lietuvių tautos ryžtą: vėliau net, pusę amžiaus trukusi okupacija nepajėgė net pačiomis brutaliausiomis priemonėmis – niekinant laisvės kovotojų palaikus, kalinant, tremiant – sunaikinti tautos laisvės siekių ir troškimo turėti nepriklausomą valstybę. Lietuva niekada nepakluso prievartai, neprašė pasigailėti ir nesižemino.

1941 m. birželio 22-28 d., siekdami atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, rusų bolševikų okupuotą 1940 m., laisvės kovotojai Kaune pradėjo sukilimą prieš sovietinius okupantus. Sukilėliai tik per kelias dienas, įvairiais duomenimis, neteko nuo 600 iki 2000 žmonių.

Karui baigiantis vėl artėjo lemiamos kovos už Lietuvos nepriklausomybę metas. Generolo Povilo Plechavičiaus pakviesti 1944 metų vasario 16 d. Lietuvos jaunuoliai pratęsė 1918-ųjų metų tradiciją – ėjo į savanorių kovotojų rinkiminius punktus. Jurbarkiškiečiai Seredžiuje sudarė visą kuopą, vadovaujamą vyresniojo leitenanto V.Ausiukaičio. Šioje kuopoje buvo B.Žemaila, J.Klioštoraitis, A.Meškauskas ir kiti.

Vieni Jurbarko krašto vyrai, Seredžiuje kiek pasimokę karybos mokslų, išvyko į Antrąją Varėną išvyti Armijos Krajovos būrius. Labiau prasilaavinę jaunuoliai – Vytautas ir Mindaugas Tamošaičiai, K.Šimkus ir kiti mokėsi Marijampolės karo mokykloje.

Istorijos ratas negailestingai sukosi. Tuo laiku buvo matyti, kad vokiečių okupuotus Lietuvoje pakeis kiti: iki 1944 metų pabaigos į Lietuvą vėl ateis rusai. Reikėjo pasiręngti naujam pasipriešinimui.

Jau pirmaisiais mėnesiais, kai praslinko frontas, pradėjo kurtis laisvės kovotojų būriai. Vienu aktyviausiųjų jurbarkiškių vokiečių okupacijos laiku antinacinio, o vėl užėjus rusams – antisovietinio pagrindžio organizatoriumi ir vadu tapo Jurbarko gimnazijos mokytojas Petras Paulaitis-Aidas. Jis trejus metus žodžiu ir ginklu, redaguodamas partizanų laikraštį „Laisvės varpas“ ir vadovaudamas partizaniniam pasipriešinimui okupantams, tęsė kovą su priešu. Vėliau net trisdešimt penkerius metus kalėjo sovietiniuose lageriuose, tačiau visad išliko pakelta galva ir tikėjo, kad Lietuva išsikovos nepriklausomybę. Tik kelerių metų jam pritrūko, kad sulauktų esminių politinių įvykių – 1990 m. kovo 11-osios.

Partizaninės kovos keliu iš Eržvilko valsčiaus nuo 1944 m. pabaigos žengė ir Lydžio rinktinės Pavidaujo būrio vadas puskarininkis Telesforas Kisielius-Bitinas, Česlovas, gimęs 1915 m. Pavidaujo kaime. Kovotojų už Lietuvos nepriklausomybę kelią pasirinko tada dar visai jauni kaimo vyrai Petras Jackys-Algis, gimęs 1925 m. Ridikiškių kaime, Vincas Kačiušis-Mečislovas, gimęs 1925 m. Balnių kaime, Izidorius Mockus-Tautvydas, gimęs 1916 m. Jerubiškės kaime. Šių laisvės kovotojų krauju 1946 m. vasario 13 d. Ridikiškių kaime P.Jackio sodyboje buvo suvilgyta Lietuvos žemė.

Pasipriešinimo kovose dalyvavo Juozas Aksamitauskas-Vytas, gimęs 1922 m. Pavidaujo kaime. Jam su grupe bendražygių iš Pavidaujo partizanų būrio besiilsint Kavolių kaime kaip tik 1946 m. vasario 16-ąją, apie pirmą valandą nakties, teko paaukoti gyvybę. Apmaudu, jog kiti partizanai, apšaudyti Eržvilko stribų, pasitraukė, palikę sunkiai į galvą sužeistą Juozą Aksamitauską-Vytą, kuris prašė, kad jį, sunkiai sužeistą ir negalintį kovoti, nušautų kovos draugai.

Čia paminėtų žuvusių Eržvilko krašto partizanų palaikai buvo sumesti į Balandinės miško pakraštyje esantį šulinį.

Vyresnysis puskarininkis Boleslovas Misevičius-Gintaras, gimęs 1912

□ Globių kaimo kapinaitėse prie simbolinio kapo partizanams Itn.Pranui Kaudėkui ir Napoleonui Gudaičiui. 1992 08 08. Pirmas stovi Vladas Meškauskas-Karosas, buvęs partizanas ir šio straipsnio autorius

□ Buvę partizanai J.Laurinaitis, P.Povilaitis, V.Meškauskas ir A.Kvedys prie paminklo Lietuvos laisvės gynėjams atminti Jurbarko kapinėse 1991 11 15

m. Sendirvių kaime, iš pradžių buvo Eržvilko miestelio sribų vyresniuoj, tačiau greitai įsitikino, jog pasirinko neteisingą kelią, ir savo akimis pamatęs, kas vyksta iš tikrųjų, nepanoro toliau būti tautos priešu. Jis 1945 m. vasarą su dešimčia bendraminčių perėjo į Lietuvos kovotojų pusę, Kęstučio apygardos Lydžio rinktinėje sudarė atskirą partizanų būrį ir gana sėkmingai kovojo su sovietiniais okupantais.

1947 m. vasario 13-oji buvo paskutinės jo laisvės kovų diena. Netikėtai apsupti Jerubiškės kaime J.Norkaus ūkyje, matydami didelę Eržvilko saugumo jėgų persvarą, partizanai bėgo kur kas. Jau netoli miško būrio vadą Gintarą pasivijo kulka...

Lietuvos laisvės kovų savanorių partizanų aukos, kraujas ir kančios padėjo 1990-ųjų kovo 11-ąją atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Deja, laimė išlikti gyviems ir sulaukti jos nusišypsojo nedaugeliui laisvės kovotojų. Tačiau jos sulaukė A.Kisielius-Miškinis, A.Kvedys-Girėnas, A.Ververskis-Tauragis ir kai kurie kiti mūsų krašto vyrai.

PRISILIEČIAME PRIE ŽAIZDŲ

Lietuvių tauta per dešimt partizaninio karo metų neteko 20,2 tūkst. laisvės kovotojų, 186 tūkst. buvo įkalinti ir 132 tūkst. ištremti. Daugelio likusių Lietuvoje gyvenimas buvo suluošintas. Beveik nėra šeimos, kurios nebūtų palietę skaudūs įvykiai.

Eržvilko seniūnijos Mosteikių kaime 1949 m. vasario 6 d. (kitais duomenimis 1950 m. kovo 4 d.) žuvo keturi jauni Kęstučio apygardos Birutės rinktinės, Dubysos rajono Juozo Milkinto-Maršalo būrio partizanai: Antanas Gedvilas-Gegužis, Gediminas, g.1930 m. Raseinių aps. Viduklės vls. Užuomedžio k., Aleksas Jucius-Gyls, Ulanas, g.1925 m., Antanas Karpas-Sakalas, g.1923 m. Viduklės vls. Griaužų k., ir Vincas Rutkauskas-Rambynas, g.1928 m. Kelmės vls. Jonušių k. Pastarasis, vengdamas tremties, 1948 m. atėjo į partizanų gretas. Jo seserys Stasė, Regina ir Aldona su vyru Stasiu Narbutu-Saturnu, Apolinaru, Rytu, Dubysos rajono vadu, dalyvavo pasipriešinimo kovoje. Stasys Narbutas sušaudytas Vilniaus MGB 1952 m. birželio 20 d.

Aleksas Jucius ir Antanas Karpas partizanavo nuo 1945 metų. Žūties išvakarėse panoro nors valandėlei pamiršti sunkią, pavojų kupiną parti-

zanų dalia, pasijusti laisviau. Ir gera proga pasitaikė – bendražygio partizano Antano Karpo sūnaus krikštytos Butvilų sodyboje. (Jo tada krikštytas sūnus Butvilo pavarde dabar gyvena Tauragėje).

Po vėlyvų vaišių būrelis laisvės kovotojų nakvojo buvusioje Urbono sodyboje. Visi atsipalaidavo ir net sargyba nepasirūpinę sukrito ir kaip mat sumigo...

Tačiau Judas nemiegojo, dirbo savo darbą: apie tai, kur laikosi septynių partizanų būrys, pranešė Nemakščių MGB.

Paryčio tylą sudrebino automatų serijos. Trims partizanamams pavyko ištrūkti, o keturių jaunuolių kūnai liko gulėti be gyvybės ženklų. Tarp nukautųjų buvo ir skyriaus vadas.

Partizanų palaikai buvo pamesti Nemakščių miestelio aikštėje. Iš jų vėliau tik A.Juciaus palaikai buvo atrasti ir palaidoti kapinėse, pastatytas paminklas.

ŽUVO NEPRIKLAUSOMYBĖS DIENOS IŠVAKARĖSE

1945 m., kai Vakaruose dar griaudėjo karas, Lietuvoje vėl liejosi kraujas. Vasario švenčių išvakarėse pas Jurbarko vls. Globių k. gyventoją P.Norkų užėjo du sermėgėti vyrai. Tai buvo netolimame miške apsistojusio būrio kovotojai, į kaimą atėję maisto ir žvalgybos tikslais. Jie nežinojo, kad netolimame ūkyje jau kelios dienos apsistojęs būrys rusų kareivių.

Nežinia, kaip ten buvo, kaip pastebėjo partizanus, ar apie jų apsikankymą kas nors pranešė okupantams, tačiau po kelių minučių už durų partizanai išgirdo šautuvų spynų traškėjimą.

Atplėšę duris ir atkišę šautuvus rusų kareiviai suriko: “Ruki v verch!”

Partizanas Pranas Kauneckas, pervertas kulkos, krito vietoje.” Partizanas Napoleonas Gudavičius dar suspėjo pistoleto vamzdį nukreipti į atėjūnus, tačiau šūvio nebuvo. Ginklas užsikirto ir tą akimirką pasipylė mirtį nešantys rusų kareivių šūviai. Kulka pervėrė kaklą. Gyvybę dar buvo galima išgelbėti, tačiau niekas to nedarė. Priešingai – iš leisgyvio partizano mėgino išgauti žinių ir saugojo, kad nepabėgtų. Ir rytojaus dieną, atvykus enkavedistams, mėgino vėl tardyti, tačiau sužeistasis tik konvulsiskai trūkčiojo ir kankinosi. Taip ir nepavyko jo prakalbinti: vasario 15-ąją nuo kančių mirė.

Enkavedistai nužudytų partizanų lavonus paliko. Kaimo žmonės juos užkasė Globių kaimo kapinaitėse.

Partizanų leitenantas Pranas Kauneckas g.1917 m. Raseinių vls. Kibiškės k. daugiavaikėje valstiečio šeimoje. Baigęs Jurbarko gimnaziją, Kauno Karo mokykloje studijavo karinius mokslus, tapo karininku. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, Pranas Kauneckas aktyviai įsijungė į pasipriešinimo kovą, tapo Lydžio rinktinės Kadagio kuopos vadu.

Napoleonas Gudavičius-Gudaitis (ši pavardė buvo konspiracinė), slapyvardžiu Julius, g.1921 m. Eržvilke, darbininko šeimoje. Šeimai persikėlus gyventi į Jurbarką, baigė Jurbarko gimnaziją. Aktyvus, patriotiškai išauklėtas, savo tėvynę Lietuvą mylintis jaunuolis nepanoro tarnauti okupacinėje rusų kariuomenėje, todėl stojo į Pavidaujo būrio partizanų gretas. Kaip tik tą dieną Pavidaujo būrys ir buvo miške netoli Globių kaimo.

Tik 1992 m. rugpjūčio 8 d. šiems partizanams buvo atiduota pagarbos skola. Jurbarko politinių kalinių, tremtinių ir savanorių rūpesčiu Globių kaimo kapinaitėse simboliškai supilti jų kapai. Yra žinoma, kad jie palaidoti šiose kapinaitėse, tačiau tikslios vietos atsekti neįmanoma. Tad gal toje, gal kiek šalia supilti jų kapai, pastatytas ir pašventintas kryžius už Lietuvos laisvę žuvusiems partizanams leitenantui Pranui Kauneckui ir Napoleonui Gudavičiui atminti.

SKIRSNEMUNĖS BŪRIO PARTIZANAI

Iš pradžių Skirsnemunės partizanų skyrius priklausė atskiram Aido būrio vienetui. Jam vadovavo Juozas Murauskas-Tigras, o nuo 1945 m. lapkričio – Zenonas Mileris-Kazas. 1946 m. pavasarį skyrius buvo performuotas į būrį. Būrio veikimo zona buvo Šimkaičių, Stakių, Raudonės ir Skirsnemunės apylinkės. Būrio vadai buvo Zenonas Mileris ir Kazys Šimkus.

Būrio kovotojai dažnai išsiskirstydavo į grandis. Vieną kartą Vytautas Jakaitis-Briedis, g.1925 m. Naukaimio k., su dviem draugais lankėsi Liudvinavos k. Kaimuose vyrai jausdavosi kaip namie, nes sribai laisvai po kaimus vaikščioti bijojo, bet 1946-ųjų m. gegužės mėn. jiems teko sutikti gaują sribų, kurių buvo kur kas daugiau. Įvyko susišaudymas. Vytautą Jakaitį kliudė priešo kulka. Po kurio laiko žmonės Liudvinavos kaimo

☐ Kazys Šimkus-Liudas

☐ Zenonas Mileris-Kazas

☐ 1995 08 31 Liudvinavos k. šventinamas atminimo kryžius žuvusiems laisvės kovotojams

miškelyje rado Vytauto lavoną. Suvynioję į brezentą, paskubomis užkasė, pažymėję alksniuke kryželį.

Ieškojome užkasimo vietos, tačiau nei alksnio, nei palaikų neradome. Dabar Liudvinavos kaime įamžintas partizanų atminimas.

1946-ųjų m. gegužės 15 d. partizanas Juozas Murauskas-Tigras, g.1925 m. Geišių k., buvo išleistas aplankyti merginą Panemunės kaime. Negera akis pamatė, piktas liežuvis pranešė saugumui. Partizanas žuvo nelygioje kovoje, bet spėjo nukauti NKVD leitenantą. Partizano palaikai buvo nuvežti į Griškabūdį, bet užkasimo vieta nežinoma.

Vieną dieną Šimulynų vyrai – Stasys ir Jonas – namie buvo netikėtai užklupti azijiečių ir bėgo slėptis. Atėjūno kulka kliudė vos 21-erių sulaukusį Stanislovą. Sužeistą jaunuolį surado už trijų kilometrų ir nuvežė į Biliūnų ligoninę Raseinių apskrityje. Jo laimė, kad į tą pačią ligoninę buvo atvežtas gydyti sužeistas aviacijos leitenantas, partizanas J.Kasperavičius-Šilas. Tąd po kelių dienų kapitono J.Čeponio-Tauragio vadovaujami partizanai iš ligoninės išlaisvino abu. Šitaip Skirsnemunės partizanas Stanislovas Šimulynas likimo nublokštas liko už laisvę kovoti Raseinių krašto apylinkėse. Kur ir kada jis žuvo – nežinoma.

Šimkaičių miškus ir pamiškes nuo 1946-ųjų metų Sekminių šukavo NKVD daliniai. Skirsnemunės būrio vyrai nutarė pasitraukti toliau nuo pamiškių, teko keisti planus – nutarė poilsiauti Andrijaičio daržinėje.

Čia kovotojai ilsėjosi, valė ginklus, kiti ėjo sargybą. Buvo vienuolika partizanų, o dyliktasis – ryšininkas A.Kvedys. Naujai paskirtas būrio vadas Kazys Šimkus-Liudas su savo adjutantu Antanu Meškausku-Meškute buvo išvykę susitikti su rinktinės vadovybe. Būriui vadovauti paskyrė jaunesnįjį puskarininkį Adolfą Paškauską (Plechavičiuką), turintį didžiausią konspiracijos patirtį.

Apie 11 val. į kaimyno sodybą atvažiavo du sunkvežimiai sribų. Netrukus ir pas Andrijaičius prisistatę sribai pareikalavo pastotės. Andrijaitienė, garbaus amžiaus moteris, nesusigaudė, su kuo kalba ir pasakė: “Čia vieni neseniai buvo, dabar vėl kiti”.

Stribai, supratę, jog kažkas negerai, išvažiavo. Daržinėje pasislėpę partizanai, tikėdamiesi, kad stribai dar sugrįš pastotės, ginklus vilkdami pažeme, perėjo į rugių lauką. Gerai užsimaskavę, jautėsi lyg ir saugiai. Dėl viso pikto, jeigu kartais tektų trauktis į šiaurės rytus, pasiuntė ryšininką

☐ Stasys Šimulynas

☐ Adolfas Paškauskas-Vanagas

☐ Antanas Meškauskas-Meškutė

☐ Juozas Veselis-Balandis

patikrinti ar kelias laisvas. Deja, kaimą kaip tik užgriuvo Raudonės, Šimkaičių, Jurbarko, Griškabūdžio ir kitos įgulos. Apie 14 val. iššovus raudoną raketą, į rugių lauką pasipylė ginklų ugnis. Dar prisidėjo laukiniai šauksmai, kuriais siekta sukelti partizanų paniką. Šie beveik negalėjo pasipriešinti. NKVD kariai priartėjo prie rugių lauko išsėtine rikiuote, dengiami į medžius įkeltų kulkosvaidžių ugnimi.

Skirsnemunės būrio partizanai, nematydami priešų, nors ir narsiai kovėsi, bet negalėjo atsilaikyti. Taip po kurio laiko mūšio lauke liko gulėti dešimties partizanų kūnai, o vienuoliktąjį – Kazį Gecevičių-Karužą, g.1910 m., paėmė gyvą.

Tą dieną žuvo: Antanas Pavalkis-Papartis, 38-erių metų, pusantro mėnesio prabuvęs miške, broliai Paškauskai – Adolfas-Vanagas, g.1919 m. ir septyniolikmetis Edvardas-Žvaigždė, kilę iš Paulių k., 23-erį metų Kazys Nikžentaitis-Lokys, 25-erių metų A.Stulgaitis-Vilkas iš Raudonėnų k., Juozas Veselis-Balandis, g.1922 m. Tauragės aps. Vėžlaukio k., iš Skirsnemunikių k. kilęs Juozas Galbuogis, g.1918 m., siuvėjas Stasys Oržauskas-Vėjas, g.1906 m., 31-erių metų J.Simanavičius iš Paalsio k., Stasio Šimulyno brolis Jonas, g.1926 m. Vencloviškių k. Partizanų palaikai buvo užkasti Šilinės miškelyje. Dabar jau perkelti į Skirsnemunės kapines. Žūties vietoje pastatytas atminimo kryžius.

Partizanas Zenonas Mileris-Kazas, g.1914 m., tik per plauką nepateko į tą mūšio katilą. Išgirdęs šūvius, ten nebėjo. Nors tuokart išvengė žūties, tačiau 1946 m. spalio 6 d., bėgdamas iš apsupties, buvo sužeistas. Matydamas, kad nepabėgs, nusišovė. Palaikai buvo išniekinti Šimkaičių miestelio aikštėje ir užkasti Šimkaičių miškelyje.

Būrio vadas Kazys Šimkus-Liudas, g.1922 m. Rotulių k., anksčiau tarnavo generolo P.Plechavičiaus Vietinėje rinktinėje, buvo Marijampolės karo mokykloje. Kaip sumanus, drąsus kovotojas buvo paskirtas vadovauti būriui. Žuvo 1946 m. lapkričio mėn. patekęs į pasalą Globių miške, kovodamas Aido būryje.

Paskutinis Skirsnemunės būrio partizanas Antanas Meškauskas-Meškutė, g.1926 m. Jurbarkų k., žuvo kovodamas Aido būryje 1947 m. sausio 4 d. Lukšių k. Bėgant buvo sužeistas. Nenorėdamas pasiduoti sribams gyvas, nusišovė. Palaikai buvo užkasti prie Jurbarko žydkapių, dabar perkelti į Jurbarko kapines. Partizanų atminimui pastatytas paminklas.

Liudvinavo k. prie kryžiaus pritvirtinta lentelė liudija, kad čia 1946 m. gegužės mėn. nuo enkavedisto rankos žuvo Vytautas Jakaitis-Briedis iš Jakaičių k., g.1925 m., priklausęs Skirsnemunės būrio Trijų lelijų rinktinės Kęstučio apygardai. Jo nerastų palaikų poilsio vieta – Liudvinavo miškelis. 1949 m. rugpjūčio 10 d. šiame kaime nuo Jurbarko sribų kulų žuvo Alfonsas Kvedys-Jaunutis, g.1926 m. Pažerų k., kovojęs Pavidaujo būryje, ir Jonas Pečkaitis-Krapavickas, g.1925 m. Butrimų k. Šis buvo mirtinai sužeistas. Kankindami reikalavo išduoti kovos draugus, bet kovotojas buvo nepalaužiamas. Šių dviejų partizanų palaikai buvo išniekinti Jurbarko MVD kieme. Užkasimo vieta nežinoma.

Butkaičių k. šilo pakraštyje atminimas liudys tik trijų Laisvės kovotojų (Jogailos būrio) žūties laiką ir tai, kad jų palaikams kapinėse vietos nebuvo. 1948 m. rugpjūčio 14 d., siaučiant okupanto įgulai, Panerinės miško žemė sugėrė trijų jaunuolių kraują – 28-erių metų Jono Aleksaičio-Sukčiaus, kilusio iš Kužių k., Eržvilko vls., Tauragės apyl., bei 24-erių sulaukusio Simo Butkaus, kilusio iš Dirvonų k. valstiečio šeimos. Jis 1945 m. vasarą su grupe Eržvilko sribų ir būsimuoju vadu B.Misevičiumi-Gintaru perėjo pas Lietuvos laisvės kovotojus. Jo brolis kovojo partizanų gretose. 1948 m. gegužės mėn. šeima buvo ištremta į Igarką. Buvo pralietas ir jų skyriaus vado Vytauto Stepaičio, g.1921 m. Avietiškių k., kraujas. Visų žuvusiųjų palaikai buvo išniekinti Eržvilko aikštėje.

Artimieji rizikuodami Vytauto Stepaičio palaikus palaidojo Butkaičių šile. Vėliau šią šeimą namuose, Avietiškių k. 1947 m. kovo 27 d. išžudė girti Eržvilko sribai. Nuo sužvėrėjusio sribo rankos žuvo: senelis Švedas, brolis Zigmas Stepaitis, jo žmona Stepaitienė ir 1,5 metų sūnelis bei 8-os klasės moksleivė Elytė. Artimieji buvo iššaudyti iš keršto. Sribai Zigmo Stepaičio lavoną parsivežė į Eržvilką, paritę į pakalnę Šaltuonos link, po kelių dienų užkasė. Išsikasę giminės palaidojo jį Pašaltuonio kapinėse.

1946 m. liepos 4 d. Telvekų skyriaus Girdžių būrio laisvės gynėjai die-nojo Balnių miškelyje prie Trumpės upelio. Išdavikas tai pranešė Eržvilko enkavedistams. Netikėtai užpulti, partizanai priešinosi, tačiau jėgos buvo nelygios ir teko skubiai trauktis, mūšio lauke palikus žuvusiųjų draugų palaikus. Čia žuvo Vladas Paršelis, Telvekų skyriaus vadas, g.1923 m. Dar

1940 m., būdamas Jurbarko gimnazijos mokinys, jis buvo įkalintas Raseinių kalėjime, o okupavus Lietuvą antrą kartą, su ginklu rankoje stojo ginti Lietuvos laisvę.

Žuvo ir Telvekų kaimo valstiečio sūnus Vytautas Damanskis-Adomas, sulaukęs vos 24 metų, ir 26 metų Mikutaičių k. partizanas Kazys Ambrazaitis-Gediminas ir Viktoras Riabovas-Vytka nuo Peterburgo.

Žuvusiųjų partizanų palaikai buvo pamesti Eržvilko aikštėje ir užkasti Balandinės miške.

Balnių kaimo jaujoje 1948 m. rudenį Jurbarko sribų ranka pakirto Eimučio būrio dviejų partizanų gyvybes – Petro Rekešiaus-Žiogo, g.1919 m. Rukšnių k., ir 22 metų Rapolo Tervainio iš Dargaitėlių k.

35-erių metų ūkininkas Bronius Balašaitis-Benas žuvo 1952 m.

Ketvirtas kryžius pašventintas Jurbarko, Muitinės g., kur 1993 m. atrasti devynių kovotojų palaikai. Pagrindinės palaikų užkasimo vietos buvo: Muitinės g. (buv. Barkūnų k.), apkasai prie žydų kapinių ir buvęs MVD kiemo sodelis Donelaičio gatvėje (nuo 1948 m.). Mano surinktomis žiniomis, į Jurbarką buvo atvežta daugiau kaip 50 žuvusių pasipriešinimo kovotojų palaikai, iš kurių šioje vietovėje išniekinta apie 20 kovotojų palaikai. Šiandien jau neįmanoma atrinkti, kas kurioje vietoje užkastas.

PRIESAIKAI LIKO IŠTIKIMAS

Nuo laisvės kovos nuošalėje neliko ir Antanas Jonikas, g.1913 m. Raseinių aps. Šimkaičių vls. Kalniškių k. valstiečių, turėjusių 8 ha žemės, Veronikos ir Petro Jonikų šeimoje. Šeima buvo gausi – augo penki vaikai: Kazimieras, Povilas, Antanas, Simeonas ir Ona. Dabar jau visi mirę.

Simeono šeima, gyvenusi Kalniškių kaime, buvo nužudyta 1944 m. pabaigoje. Mat vokiečių okupacijos metais Simeono žmona bendradarbiavo su sovietiniais partizanais ir už tai buvo įkalinta. Užėjus raudoniesiems, ji buvo išlaisvinta ir dar aktyviau pradėjo bendradarbiauti su okupantais. Už tai ir buvo nubausta.

Antanas Jonikas, baigęs pradinę mokyklą, toliau mokytis negalėjo, nes nebuvo pinigų. Tad jaunuolis nuėjo tarnauti pas ūkininkus. 1935 m. jis atliko karinę tarnybą ir demobilizavęsis apsigyveno Eržvilko krašte ir dirbo Dirvonų malūno darbininku. 1937 m. vedė ir apsigyveno Balandžių kaime.

☐ Šioje vietoje 1993 m. rasti devynių neatpažintų partizanų palaikai. Jurbarkas, Muitinės g. 1995 08 31

☐ Atminimo kryžius Balnių k. žuvusiems partizanams. 1995 08 31

Vokiečių okupacijos metais dirbo Dirvonų kaime Krašto plytinės vedėju. Tuomet jam teko gyventi viename name su "zimagoru" (grioviakasiu), būsimu Eržvilko sovietinės milicijos viršininku V.Butkevičiumi.

1944 m. per šv.Velykas parėję iš bažnyčios po Prisikėlimo mišių keli kaimynai vaišinosi. V.Butkevičius, iškėlęs ranką, visus džiugino sugrįžtančiais "draugais sovietais". Tačiau Antanas Jonikas, nors ir paprastas kaimo bernas, tačiau patriotiškai išauklėtas, jam nepritarė ir prieštaravo. Vyrai susiginčijo. Tas ginčas vėliau turėjo tęsinį.

Po Antano brolio Simeono šeimos tragedijos V.Butkevičius, dabar jau Eržvilko milicijos skyriaus viršininkas, prisiminė nelojalų sovietinei santvarkai kaimyną, prigretina jam tarybiškai nusiteikusios brolio šeimos tragedijos įvykius ir parodo savo galybę – Antaną Joniką įsako suimti. Tačiau Antanas jam pateiktų kaltinimų nepripažįsta. Tuomet prasidėjo smurtas, kankinimai.

Antanui Jonikui nieko kito nebelieka kaip tik pasitaikius progai pabėgti iš Eržvilko milicijos daboklės nuo sužvėrėjusio viršininko V.Butkevičiaus kankinimų.

Pabėgęs porą mėnesių slapstėsi Paupio apylinkėse, tačiau ir partizanai juo nepasitikėjo dėl brolio Simeono šeimos. Tačiau 1945 m. pavasarį Antaną vis dėlto priima į Kęstučio apygardos Lydzio rinktinės partizanų būrį. Duoda Liutauro, vėliau – Daktaro, Rolando slapyvardžius.

1945 m. rugpjūčio 25 d. žuvo būrio vadas puskarininkis J.Strainys-Saturnas. Partizanas A.Jonikas būryje jau buvo spėjęs parodyti savo organizacinius sugebėjimus, pasižymėti drąsa ir ryžtingumu, todėl jį paskiria partizanų būrio vadu. Naujasis vadas pasižymi drąsa ir įžūloku veržlumu, kokio nesitikėjo stribai ir enkavedistai. Rolando partizanų būrio veiklos zona buvo Eržvilko, Batakių, Skaudvilės, Gaurės ir Tauragės valsčiai.

1945 m. lapkričio 10 d. Rolando, Gintaro ir Pavidaujo partizanų būriai, vadovaujami A.Joniko ir B.Misevičiaus, užėmė Gaurės miestelį. Nutraukę ryšių linijas, paėmė valsčiaus dokumentus, apsirūpino maistu. Per mūšį nukovė aštuonis enkavedistus ir sovietinius aktyvistus. Partizanai, netekę vieno kovos draugo, sėkmingai pasitraukė.

1946 m. birželio 13 d. A.Joniko-Rolando ir Vytenio būrių partizanai surengė kalinių pabėgimą iš garsiojo Tauragės stribyno-Šubartinės daboklės. Tą kartą pabėgo 23 kaliniai.

□ Antanas Jonikas-Rolandas (1913-1947). Nuotrauka 1935 12 21

□ Joniko-Rolando šermenys. Prie karsto stovi Lydžio rn. vadas Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Kęstučio apygardos operatyvinio skyriaus viršininkas Vytautas Gužas-Kardas, Lydžio rinktinės apsaugos būrio vadas Jonas Starkus-Maželis

Dar būtų galima paminėti ne vienerias mažesnes kautynes, kuriose partizanai, vadovaujami Antano Joniko, liko nugalėtojai, tačiau 1947 m. gegužės 24 d. beauštantis rytas Rolando būrio partizanų vadui A. Jonikui buvo tragiškas.

Grupė partizanų iš Eržvilko vls. Buitkiškių k. valstiečio A. Dirginčiaus sodybos grįžtantį Globių kaimo link, užėjo ant enkavedistų ir stribų pasalos. Per susišaudymą vadas Antanas Jonikas žuvo. Jo kūną stribai atvežė į Jurbarką ir pametė. Vėliau partizano palaikai buvo užkasti Barkūnų šile už Mituvos tilto šalia Jurbarko.

Iš čia vado artimieji, padedami partizanų, kūną pavogė. Atkasusieji kūną pamatė, kad A. Joniko kakta ir veidas sudaužyti. Spėjama, kad stribai, jau mirusį jį daužė šautuvų buožėmis.

Žuvusio partizanų būrio vado Antano Joniko palaikai buvo slapta nugębenti į Paupio mišką, ten surengtos pagarbios laidotuvės ir 1947 m. gegužės pabaigos ar birželio pradžios dienos (tikslī data nežinoma) pavakare slapta palaidotas Paupio kapinėse. Vado palaikai buvo pašarvoti partizanų saugomame Paupio miške. Palydėti būrio vadą į paskutinę kelionę atvyko Lydžio rinktinės vadas Henrikas Danilevičius-Vidmantas, būrio vadas kpt. Vytautas Gužas-Mindaugas, Rolando partizanų būrio vado pavaduotojas Jonas Starkus-Maželis, eiliniai Jonas Rupšaitis-Žilius, Antanas Slušinskas-Lapinas, žuvusiojo A. Joniko žmona Kotryna. Neįprastose partizano laidotuvėse dalyvavo partizanų ryšininkų, rėmėjų bei aplinkinių kaimų gyventojų. Iš viso apie 30 žmonių.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas savo atsiminimuose teigiamai įvertino buvusio paprasto kaimo bernelio, Šimkaičių valsčiaus Kalniškių kaimo valstiečio sūnaus A. Joniko asmenybę. Žinoma, kad Lydžio rinktinės vadovybė partizaną už kovinius nuopelnus buvo apdovanojusi. Tačiau nei apdovanojimo, nei dokumentų neišliko, todėl tikslus apdovanojimo turinys nežinomas.

Kur yra šis kapas su antkapiu, žino tik nedaugelis žmonių – giminės, artimieji, o plačioji visuomenė apie partizanų būrio vado kapą žinių iki šiol neturi. Sovietmečiu pastatyti paminklą ar ant antkapio iškalti užrašą buvo neįmanoma.

Atgimimo laiku tai padaryti žuvusiojo artimieji neturėjo lėšų, o valstybinių institucijų ar visuomeninių organizacijų, kurios turėtų tuo pasi-

□ Liūdi kovos draugai J. Rupšaitis-Žilius (Rolando kaimynas), Henrikas Dani-
levičius-Vidmantas, Vytautas Gužas-Kardas, Antanas Slušinskas-Lapinas, Jonas
Starkus-Maželis – liko tik ginklas, kuriuo dengdamas savo būrio atsitraukimą
kovėsi ir žuvo Rolandas.

□ Prie vyro karsto Antano Joniko žmona Kotryna

rūpinti, akiratyje šio partizano likimo nebuvo. Mat Antano Joniko partizaninės veiklos zona buvo Tauragės, Jurbarko rajonai, o jo palaikai palaidoti Raseinių rajone... Reikėtų deramai pagerbti partizaną ir bendromis pastangomis įamžinti jo atminimą Paupio (Raseinių r.) kapinėse.

OKUPANTŲ REPRESIJOS VERTĖ STOTI Į KOVĄ

Kęstučio partizanų apygardoje Purviškių (dabar Globių) miškas slėpė laisvę mylinčius partizanus Mariją (g.1912 m. Buitkiškių k.) ir Antaną (g.1914 m. Balneliškių k.) Šimkus, Stasį Undraitį (g.1919 m. Šakių r., Vargių k.), buvusį Eržvilko pašto tarnautoją, ir Fabijoną Norkų (g.1928 m. Globių k.), 1948 m. pabėgusį nuo tremties.

Marija ir Antanas Šimkai tikėjosi išsislaptyti, išvengti represijų. Vedę 1940 m. ir susilaukę dukters Onutės, jie laukė dienos, kai Vakarai lietuviams padės ir jiedu vėl sugrįš namo. Deja, slinko mėnesiai, metai, rudenį pakeitė žiema, atėjo pavasaris, nužaliavo vasara, o permainų nesimatė, sovietų represijos vis žiauresnės... Menkas poilsis daržinėse, negyvenamuose pastatuose, saugantis žmonių, kai reikėdavo pereiti iš vieno kaimo į kitą, aplankyti pas gimines paliktą dukterį ar slapčia susitikti su artimaisiais.

Pagyvenęs tokiomis sąlygomis Antanas Šimkus, 1949-aisiais jau tvirtai pasiryžo eiti į partizanus. Jis tapo Kęstučio apygardos Lydžio rinktinės Eimučio būrio partizanu. Taip pat pasielgė ir Marija. Ji tikėjo, kad būdama šalia vyro jį apsaugos nuo pavojų, palengvins jo dalį, abu kartu dalinsis vargus.

1950 m. rudenį Šimkai su partizanu Fabijonu Norkumi-Daukantu pasirinko partizaniško būsto "statybos vietą". Jie apžiūrėjo, kad vieta ant kalvelės netoli miško keliuko Purviškių (dabar Globių) miško 18 kvartale, apaugusi jaunomis pušaitėmis, gerai tinka slėptuvei.

Naktimis kasė žemę, nešė ją tolyn, išpildavo ir užmaskuodavo. Kiekvieną kartą reikėjo užmaskuoti ir nebaigtos statybos vietą. Ir taip kiekvieną naktį, kol buvo iškasta reikiamo gylio ir dydžio slėptuvė.

Sienas sutvirtino kartimis, viršų uždengė, įrengė orlaides, užpylė žemėmis ir užmaskavo žolėmis, samanomis. Įėjimui į slėptuvę buvo sukalta nupjautos piramidės pavidalo dėžė, į kurią pasodino plačiašakę eglaitę, ša-

□ Marija Dirginčiūtė-Šimkienė ir Antanas Šimkus. 1938 m.

□ A. Blažys-Zigmas, J. Žagaras-Girdenis, Jonas Vilčinskas-Algirdas

□ 1993 10 29 atkasti 9 nežinomų partizanų palaikai Muitinės gatvėje (buv. Barkūnų k.) Jurbarkė

komis dengusią angos kraštus. Į slėptuvę nulipdavo kopėčiomis. Slėptuvėje iš dviejų pusių buvo iš karčių sukalti gultai, gale pritvirtintas stalas.

“Namų” statybai pasibaigus, juose apsigyveno trise. Maistu partizanus aprūpindavo gretimų kaimų gyventojai. Iš slėptuvės iki keliuko vyrai išeidavo sningant arba su tam tikrais kuojokais, kurie palikdavo briedžio pėdas.

Kartą miške sutiko suvargusį, sulysusį kovos draugą Stasį Undraitį. Šioje slėptuvėje prisiglaudė ir jis.

1950 m. gruodžio 12 d. bunkerio gyventojai išgirdo Jurbarko enkavedistų komandą:

– Zdavajtes! Vy okruženy! (Pasiduokit! Jūs apsupti!).

Iš žeminės angos išlėkė granatų “puokštė”. Galingas sprogimas nukovė čekistinės operacijos vadeivą kapitoną J. Timinskį, dar vieną akcijos dalyvį ir čekistų šunį.

Partizanas Stasys Undraitis-Paganinis, verždamasis iš apsupties žuvo vietoje. Marija Šimkienė-Pušis, buvo sunkiai sužeista. Antanas Šimkus jau buvo iš apsupties beišbėgęs, tačiau pamatęs, jog greta nėra Marijos, sugrįžo atgal. Pamatęs beviltiškai sužeistą žmoną, supratęs, kad ji, patekusi į stribų nagus, dar kurį laiką kankinsis ir bus kankinama, nušovė žmoną ir čia pat, šalia Marijos, nusišovė pats...

Fabijonas Norkus-Daukantas, pasinaudojęs enkavedistų sąmyšiu, pabėgo iš apsupties. Enkavedistai buvo sugluminti tokio didelio, tokio traagiško ir drąsaus kelių lietuvių partizanų pasiaukojimo, kad net pro šalį bėgant Fabijonui Norkui nesuprato, kas čia darosi, ir į jį nešaudė, o kai susivokė, Fabijonas Norkus-Daukantas buvo dingęs.

Enkavedistai, surinkę kūnus, nuvežė į Jurbarką. Nukautus sovietinius pareigūnus laidojo garbingai, o Stasio Undraičio, Marijos ir Antano Šimkų palaikai buvo išniekinti MGB būstinės kieme K. Donelaičio g. Vėliau partizanų kūnus užkasė nežinia kur...

Marijos ir Antano Šimkų dukrai Onutei tuomet buvo tik 10 metų. Žinia apie tėvų žūtį giliai įstrigo jos širdyje. Onutė ir dabar prisimena retas ir trumpas tėvų glamones, slaptų susitikimų džiaugsmą. Šimkų dukrelę išsaugojo, užaugino ir į gyvenimą išleido giminės. Bet Onutė visam laikui liko nuskriausta: ji net nežino, kur tėvų kapai, negali jų aplankyti ir Vėlinių vakarą prie jų uždegti žvakelės...

Mudu mokėmės vienoje klasėje. Taip ir norėčiau jam pasakyti...

Mielas klasės drauge, prisimink 1948-ųjų birželį! Tai vasara, kai gavęs brandos atestatą, kupinas jaunatviškos energijos, drąsių svajonių vedinas, palikai Jurbarko gimnaziją.

Deja, kaip ir daugelio mūsų, taip ir Jono Vilčinsko svajonių sparnai buvo pakirpti, nes tėvai turėjo “daug” žemės, jie priaugindavo daug javų, buvo darbštūs Lietuvos žmonės, o sovietinei santvarkai tokie žmonės nereikalingi. Jie buvo laikomi režimo priešais, kenkėjais, juos vadino buožėmis. O “buožių” vaikui kilti aukštyn buvo nevalia. Dėl to nepriėmė mokyti į universitetą, neteko ragauti studentiškos duonos. Gyvenimas privertė pamiršti jaunystės svajonę studijuoti ir privertė rinktis kitą kelią.

Jonas Vilčinskas tikėjosi įsidarbinti mokytoju, bet “klasiniam priešui” jaunosios kartos auklėti neleido. Reikėjo pasitraukti toliau nuo mielo Jurbarko. Padedant draugui, įsidarbino Šakių apskrities laikraštyje “Tikruoju keliu” literatūriniu darbuotoju. Apie tai liudija darbo pažymėjimas, surastas 1995 m. birželio 3 d. miške netoli Šimkaičių, kai buvo aptiktas senas bidonas su partizanų archyvu. Tarp kitų dokumentų buvo ir redakcijos darbuotojo pažymėjimas.

Tačiau Jonui Vilčinskui pasakoti apie sovietinio gyvenimo gerovę tuometinio Šakių apskrities laikraščio puslapiuose ilgai neteko – jo šeima, kaip stambūs ūkininkai, atsidūrė Sibire. Nuo tremties išlikęs Jonas Vilčinskas atsidūrė kryžkelėje: ką pasirinkti – Sibirą, sovietinę armiją, nes į ją netrukus turėjo būti pašauktas, slapstyti ar išeiti partizanauti.

Patriotiškai auklėtas, Jurbarko gimnaziją ką tik baigęs kaimo jaunuolis pasirinko pastarąjį kelią, nors tuo laiku jau suprato, kad Vakarami Lietuvai nepadės, kad partizanų kova bus be galo sunki ir gal net tragiška. Taip Jonas Vilčinskas tapo Kęstučio apygardos Mindaugo būrio partizanų Svajūnu, vėliau – Algirdu.

Partizanas Jonas Vilčinskas greitai tapo laisvės kovotojų ir gyventojų gerbiama žmogumi, įgijo autoritetą, nes vaikinai buvo švelnaus charakterio, tvarkingas, sąžiningas, taktiškas ir santūrus. Tokį jį pažinojau dar besimokydamas kartu, tokius jo būdo bruožus vėliau pastebėjo partizanai ir judėjimo vadai.

Jonas Žemaitis-Vytautas partizaną Joną Vilčinską pasirinko į atsakin-
gas ryšininko pareigas. J. Vilčinskas ne kartą lydėjo Vytautą kelionėse, atli-
ko sudėtingas užduotis, todėl buvo paskirtas Vaidoto rinktinės vadu, Kęs-
tučio apygardos vado pavaduotoju, Jūros srities štabo tarybos nariu.

1953 m. birželio 19 d. žuvus Kęstučio apygardos vadui Povilui Morkū-
nui-Rimantui, Jonas Vilčinskas-Algirdas buvo paskirtas Kęstučio apygar-
dos vadu.

Partizanų kova buvo be galo sunki, pavojinga. Ne visi galėjo išlaikyti
tokią fizinę ir emocinę įtampą, susidurti su mirtinu pavojumi. Pasitaiky-
davo, jog kai kurie silpnesni žmonės sudėtingu momentu neišlaikydavo –
išduodavo kovos draugus ir net pereidavo į priešų pusę, kad tik išsaugotų
savo gyvybę. MGB užverbavo ir Vaidoto rinktinės štabo ūkio skyriaus vir-
šininką P.Narbutą-Rolandą, kuris tapo agentu-smogiku, slapyvardžiu "Vai-
dila".

Raseinių MGB su agentu "Vaidila" sudarė planą, kaip iškviesti Kęstu-
čio apygardos vadą Algirdą ir eilinį Juozą Dobrovolskį-Ramūną pas Šim-
kaičių valsčiaus Antanavos kaimo gyventoją P.Ramoną aptarti partizanų
kovos reikalų. 1953 m. rugsėjo 18 d. Jonas Vilčinskas-Algirdas su jį lydėju-
siu laisvės kovotoju atvyko į sutartą vietą. Čia jų jau laukė agentai-smogi-
kai "Vaidila" ir "Vytas". Už dviejų šimtų metrų buvo pasislėpę dar trys agen-
tai-smogikai, o už 800 m pasaloje kovos pozicijas buvo užėmusi sovietinio
saugumo karinių pajėgų grupė.

"Vaidila" kostelėjimu davė ženklą ir smogikas "Vytas" sunkiai sužeidė
Algirdą, kuris atsišaudydamas dar nubėgo apie tris šimtus metrų, kol pa-
saloje buvę kiti išdavikai jį nužudė. "Vytas", matydamas, jog smogikas "Vai-
dila" nesiryžta šauti į Algirdo palydovą partizaną Ramūną, trimis pistoleto
šūviais jį nušovė.

Po to partizanų palaikus išvežė į Raseinius. Palaikų užkasimo vieta ne-
žinoma.

ERŽVILKAS – PATRIOTISKAI NUSITEIKUSIŲ ŽMONIŲ KRAŠTAS

Eržvilko krašto žemė išaugino daug pažangių, Lietuvą mylinčių žmo-
nių. 1944 m. užsilaikęs frontas prie Dubysos sudarė palankias sąlygas
geriau pasirengti būsimoms pasipriešinimo kovoms, nes iš karo eigos bu-

vo aišku, kad anksčiau ar vėliau visą Lietuvą vėl užims rusai. Iškilėsnieji Eržvilko krašto žmonės – kapitonas Jonas Babilius, Jonas Kubilius ir Antanas Stoškus suformavo Lietuvos laisvės armijos kuopą. Jos centras buvo Eržvilko gimnazija, nes pagrindiniai štabo nariai buvo mokytojai. Gimnazijos direktorius A.Giedraitis tapo LLA kuopos informacijos skyriaus viršininku, J.Kubilius-Bernotas – štabo viršininkas, P.Ruibys-Garbštas ir H.Danilevičius-Vidmantas – štabo nariai.

Sovietams okupavus pietų Žemaitiją, netrukus antrą kartą prasidėjo represijos, persekiojimai, išdavystės ir areštai. 1945 m. vasario 6 d. buvo suimti A.Giedraitis, V.Steponaitis ir J.Babilius-Ridikas.

Tuomet taktiniais sumetimais LLA kuopa buvo perorganizuota į Lydžio partizanų rinktinę. Suėmus kapitoną J.Babilių, rinktinės vado pareigas perėmė P.Ruibys. Po A.Giedraičio arešto rinktinės informacijos skyriaus viršininko pareigas tenka atlikti H.Danilevičiui.

Antanas Giedraitis, g.1922 m. Tauragės aps., Eržvilko vls., Rimšų k., 1941 m. baigęs Jurbarko gimnaziją kaip gabus, sumanus jaunas vyras gavo mokytojo darbą Eržvilko gimnazijoje, o 1944-1945 m. buvo paskirtas gimnazijos direktoriumi. Jis dėstė algebrą, geometriją ir vokiečių kalbą. Suimtas, buvo nuteistas 10 m. lagerių. Kalėjo Vilniaus Rasų kalėjime, Komijos, Uchtos, Karagandos sr. Balchašo lageriuose. Dirbo prie miško kirtimo, anglies, molibdeno kasyklose. 1955 m. balandžio 21 d. buvo išleistas į tremtį. Slapta 1956 m. ir 1958 m. buvo parvykęs į tėviškę. Iki mirties dirbo Akmolinsko (Celinogrado) statybose brigadininku, buhalteriu. Darbas kasyklose atsiliepė sveikatai, išsivystė kraujo vėžys ir 1959 m. sausio 22 d. Antanas Giedraitis užmerkė akis. Palaidotas Akmolinsko kapinėse.

Buvo nuspręsta, kad 1945 m. rugsėjo 1 d. J.Kubilius-Bernotas išvyks į Vilnių mokyti, todėl Lydžio rinktinės štabo viršininko pareigas iš jo perėmė H.Danilevičius, savo – informacijos skyriaus viršininko – pareigas perduodamas aviacijos leitenantui Juozui Kasperavičiui-Šilui, Visvydui, Angiai, kuris 1946 m. rugsėjo 12 d. įkūrus Kęstučio partizanų apygardą tapo jos vadu.

Petras Ruibys-Žigas, Garbštas, g.1913 m. Eržvilko vls., Ropynės k., baigęs Eržvilko mokyklą, mokėsi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Gavęs inžinieriaus diplomą, baigė Kauno karo mokyklą. 1939 m. jam suteiktas leitenanto laipsnis. Prasidėjęs 1940 m. įvykiams, įsidarbino

Panevėžio amatų mokykloje, o 1944 m. sugrįžo į tėviškę ir pradėjo dirbti mokytoju Eržvilko gimnazijoje ir įsijungė į pasipriešinimo kovą. 1946 m. sausio mėn. buvo suimtas ir kalinamas Tauragės Šubartinėje. 1946 m. birželio 13 d. partizanai jį išlaisvino ir išnešė ant rankų, nes per tardymus P.Ruibui buvo nudeginti padai, todėl negalėjo paeiti. Taip leitenantas P.Ruibys atsidūrė Rolando partizanų būryje. Čia ir žuvo partizanams susidūrus su Eržvilko garnizono pajėgomis.

Henrikas Danilevičius, g.1922 m. Zarasų aps., Imbrado vls., Miliūnų dvare, tarnautojų šeimoje. Tėvas dirbo Lietuvos policijoje. Henrikas, baigęs Kauno aukštesniąją technikos mokyklą, dirbo techniku Zarasuose, įsijungė į LLA veiklą. Artėjant frontui, atvyko į Būdų dvarą Eržvilko valsčiuje, įsidarbino mokytoju Eržvilko gimnazijoje ir iškart įsijungė į kovą už nepriklausomybę. Nuo 1945 m. rugsėjo mėn. buvo paskirtas gimnazijos direktoriumi. Supratęs, kad gresia suėmimas, 1946 m. sausio mėn. pasitraukė į mišką.

H.Danilevičius-Vidmantas perėmė Lydžio rinktinės vado pareigas po P.Ruibio arešto. Naujasis vadas pasižymėjo drąsa, sumanumu. Judrus, energingas vadas kartais įžūliai rizikavo sovietinio saugumo pašonėje, veikė ten, kur sribai nesitikėdavo partizanų išpuolių. 1948 m. liepos mėn. buvo sukurta Jūros (Vakarų Lietuvos) partizanų sritis, kurios vadu tapo kpt.J.Žemaitis-Vytautas, o į Kęstučio apygardos vado pareigas paskiriamas H.Danilevičius-Vidmantas.

Kaip ir visuomet mėgstantis riziką, Vidmantas 1948 m. gruodžio mėn. sumanė vykti į Kauną aplankyti žmoną, tačiau išvykos nesuderino su aukštesne partizanų vadovybe. Atsitiko taip, kad jo palydovai – štabo apsargos būrio vadas V.Švelnys-Putinas, ryšininkas J.Trumpaitis-Kudirka ir pati Z.Danilevičienė buvo suimti. H.Danilevičiui pavyko ištrūkti. Deja, suimtas V.Švelnys-Putinas neišlaikė kankinimų ir išdavė daug partizaninės kovos dalyvių. Dėl to vadas H.Danilevičius prarado partizanų pasitikėjimą. Vadovybė 1949 m. jį nušalino nuo vado pareigų ir pasiuntė į šiaurės Lietuvos sritį palaikyti šios srities ryšius su Jūros sritimi.

Savo gyvenimą kovai už Lietuvos laisvę paskyrusiam partizanui H.Danilevičiui ir čia ilgiau kovoti neteko: tarp partizanų infiltruotas NKVD agentas išdavė Algimanto apygardos Šarūno rinktinės štabą. 1949 m. lapkričio 1 d. 13.30 val. MGB pajėgos Šimonių girioje netoli Dienonių ežero

pradėjo štabo žeminės šturmą. Kovoje žuvo H.Danilevičius ir kiti ten buvę partizanai.

Praėjus beveik 50 metų po mirties, 1998 m. H.Danilevičiui pripažintas kario savanorio vardas, suteiktas pulkininko laipsnis, karys apdovanojamas trečiojo laipsnio Vyčio kryžiumi.

1946 m. į Eržvilką atvyksta dirbti fizikos mokytojas Vincas Ulevičius (Stasys Jarmala-Audrūnas). Nuo 1947 iki 1949 m. dirba gimnazijos direktoriumi. Gimnazijos pastato palėpėje įrengė pagrindinę spaustuvę, kurioje leido "Atžalyną" ir "Varpą". Jam padeda mokytoja ir žmona Bronė Ulevičienė, Antanas Jankauskas-Granitas, Kleopas Greičius-Harimantas, gimnazistai P. ir A.Balašaičiai, A. ir V.Liečiai, A.Klevečka ir kiti. Eržvilko gimnazija tampa rimtu pasipriešinimo sovietiniam režimui centru. Gimnazistai tampa spaudos platintojais, pagrindinės LLA nariais, partizanų ryšininkais, rėmėjais, partizanais.

Vienas iš gimnazijos direktoriaus veiklos pasekėjų buvo Juozas Nausėda, pats rašęs į pagrindinę spaudą ir ją platinęs. Už tai buvo suimtas ir pasodintas į Tauragės sribyną Šubartinę. Buvo tardomas ir kankinamas. 1946 m. birželio 13-osios naktį ryšininkams pavyko papirkti kalėjimo prižiūrėtoją ir išvaduoti kalinius, tarp jų ir P.Ruibį ir J.Nausėdą. Pasitraukęs į mišką Juozas apie suėmimo dienas rašė: "Pripratau kentėti, nes mintyse regėjau laisvą Tėvynę, papratau be sudrebėjimo žvelgti į juodas mirties akis... Bet išaušo rytas po neramos nakties, ir vėl pasijutau žmogus, galįs gyventi, padėti vargstančiai Tėvynei".

J.Nausėda-Vaišnoras įstojo į A.Joniko-Rolando būrį. Rudenį buvo paskirtas į Lydžio rinktinės štabo apsaugos būrį, vadovaujamą V.Gužo-Mindaugo. Partizanas, turintis literatūrinių gabumų, savo dienoraštyje rašė apie partizanų kasdienybę, mūšius, laisvę.

1947 m. balandžio 6 d. po naktinės operacijos pavargę Mindaugo būrio partizanai ilsėjosi Šimkaičių vls., Paparčių k. Masalskienės sodyboje. Išdavikui pranešus, Eržvilko enkavedistai apsupo sodybą. Tuo tarpu partizanų sargybinis buvo užėjęs į trobą persiauti sušlapusias kojas. Nors partizanai apsupti pastebėjo, stvėrė ginklus, tačiau pro geras pozicijas užėmusių enkavedistų ugnį išsiveržti pavyko tik būrio vadui kpt.V.Gužui. Jo pasitraukimą pridengė J.Nausėda, šaudydamas nuo namo aukšto. Po mūšio kovos lauke liko gulėti 11 partizanų, tarp jų ir Eržvilko gimnazijos

auklėtinių A.Čekaičio-Džiugo ir J.Nausėdos-Vaišnoro palaikai. Partizanų kūnai, atgabenti į Eržvilką, ilgai gulėjo miestelyje, vėliau buvo užkasti vadinamosiose "siratkapėse".

Jaunuolis partizanas J.Nausėda kovoti buvo pasiryžęs tvirtai, mirties nebijojo. "... jei Tėvynei reikės mano aukos, aš tada nesusvyruosiu. Mirtis jaunystėje yra tokia graži, ypač kai pasaulyje nesi nieko bloga padaręs", – savo dienoraštyje buvo parašęs J.Nausėda.

Jo bendražygis Alfonsas Čekaitis-Džiugas, gimęs 1926 m. Raseinių aps., Viduklės vls., Paupio k., nuo 1946 m. A.Stoškaus-Railos būrio partizanas. Tų metų birželį buvo perkeltas į Lydžio rinktinės štabo apsaugos Mindaugo būrį.

J.Nausėdos klasės draugas Vladas Jonča-Vaidotas, g.1925 m. Gaurės vls., Užvarnių k., baigęs mokyklą, 1945 m. pradėjo dirbti Gaurės valsčiaus sekretoriumi. Čia dirbdamas galėjo daugiau padėti kaimo žmonėms ir partizanams.Vladas sudarė bendradarbiaujančių su okupantais ir skundikų sąrašą, padėjo partizanų vadams sudaryti Gaurės miestelio puolimo planą ir pats 1945 m. lapkričio 10 d. šioje kovinėje operacijoje dalyvavo. Po miestelio puolimo V.Jonča atsidūrė ligoninėje.

Saugumas įtarė, kad jis talkininkavo partizanams ir netgi dalyvavo kovinėje operacijoje, todėl prie jo palatos durų pastatė sargybinių. Tai pamatęs, Vladas Jonča iš paklodžių pasidarė virvę ir pro palatos langą nusileidęs žemyn pabėgo pas Rolando būrio partizanus. Vėliau buvo perkeltas į Mindaugo būrį ir kovoje žuvo.

Rolando būrio partizanas Jonas Blažys-Klevas, g.1924 m. Eržvilko vls., Balnių k., mokėsi Jurbarko ir Eržvilko gimnazijose. Buvo sumanus, gabus mokinys. Kaip raštingas jaunuolis karui baigiantis, 1944-1945 m. įsidarbino Eržvilko pasų poskyryje. Taip galėjo padėti gyventojams, turėjo gerą progą susitikinėti su gyventojais ir palaikydavo nuolatinį ryšį su partizanais. Okupantai pradėjo Joną Blažį įtarti, todėl gresiant suėmimui, Jonas Blažys 1945 m. pasitraukė į mišką. Žuvo 1945 m. liepos mėnesį. Spėjama žūties vieta – Purviškių miškas.

Napoleonas Lukošius buvo dar labai jaunas, g.1932 m. Eržvilko vls., Pikelių k. Septyniolikmetis partizanas 1949 m. kovo mėn. gavo Jaunučio slapyvardį. Nepaisant jauno amžiaus, buvo paskirtas Birutės rinktinės Dubysos rajone administracinio ir ūkio skyriaus viršininku.

Jaunasis partizanas, dar moksleivis, buvo kupinas romantikos ir patriotinių jausmų, visa širdimi ir visomis jėgomis pasiryžęs kovoti už Lietuvos nepriklausomybę. Pamatęs partizanų gyvenimą, kovos draugų žūtį, rašė: “Ak tu, juoda, negailestinga mirtie! Tū nepastok mums skersai kelio į šviesią ateitį. Norėtuši pergyventi šias juodas, kruvinas tėviškės dienas, kad tas tamsus košmaras paliktų vien prisiminimus. Bet, deja, likimas ironiškai šypsosi...” Iš tiesų likimas ir jaunajam partizanui buvo negailestingas: Napoleonas Lukošius žuvo 1951 m. kovo 27 d. Raseinių aps., Viduklės vls., Švendrų kaime.

Panašus likimas ir trejais metais vyresnio partizano Antano Jucevičiaus-Rambyno, g.1929 m. Skaudvilės vls., Kubiliškės k. Antanas 1948 m. baigė Eržvilko gimnaziją. Jau besimokydamas įsijungė į pagrindinę veiklą, o 1950 m. gegužės mėn. pasitraukė į mišką. Po būrio vado Kazio Levicko žūties dvidešimtmetis partizanas tapo būrio vadu. Žuvo 1952 m. gegužės 30 d. per mūšį Purviškės miške.

Onutė Preilauskaitė, g.1929 m. Eržvilko vls., Pagirių k., mokėsi Eržvilko gimnazijos ketvirtojoje klasėje. 1945 m. liepos 4 d. Eržvilko enkavedistai netikėtai užpuolė Saturno būrio partizanų grupę, besiilsinčią J.Toliušio sodyboje Pagirių k. Žuvo keturi partizanai. Įsisiautėję stribai ėmė tardyti, mušti ir greta J.Toliušio sodybos gyvenusių Preilauskų šeimos narius. Įtarę Onutę, kad ji palaiko ryšius su partizanais, ją suėmė. Tą naktį iš liepos 4-osios į liepos 5-ąją savo kabinete ją nukankino Eržvilko valsčiaus NKVD viršininkas kapitonas J.A.Močalovas. Merginos kūnas dieną buvo įgrūstas į duonkepę krosnį, o kitą naktį lavonas su pririštu kapi-nėse nulaužtu sunkiu akmeniniu kryžiumi buvo įmestas į Šaltuonos lan-koje buvusį ežerėlį...

Dėl moksleivės dingimo tuometinis Eržvilko gimnazijos direktorius Bronius Toliušis, nepabūgęs sovietinių okupantų, sukėlė triukšmą. Pavyko pasiekti, kad būtų iškelta byla. Merginos lavonas liepos 8-osios naktį iš ežero buvo išgriebtas ir nuvežtas į Tauragės NKVD sanitarinę dalį padaryti skrodimą. Vėliau teismui buvo pateikta medicinos eksperto išvada: mergina užmušta. Tačiau kur po skrodimo dingo merginos kūnas, duomenų nėra – okupantai visai bandė naikinti savo nusikaltimų pėdsakus. Vėliau paaiškėjo, kad paskutinieji Onutės žodžiai, budeliui pasakyti prieš mirtį buvo: “Aš jums vis tiek nieko nepasakysiu”.

Gimnazistas Izidorius Stoškus-Mauras, g.1928 m. Eržvilko vls., Žvirblaukio k. Mokydamasis Eržvilko, Skaudvilės gimnazijose literatūrinių gabumų turintis jaunuolis rašė eilėraščius ir straipsnius į pagrindinę spaudą. Tapo aktyviu LLA nariu, sudarė Skaudvilės miestelio užpuolimo planą. 1946 m. vasario 9 d. buvo suimtas kartu su Skaudvilės gimnazijos pagrindžio dalyviais. Karinis tribunolas jaunuolį nuteisė kalėti 10 metų. Mirė 1946 m. gruodžio 26 d., kai kaliniai buvo plukdomi į Kolymą. Kūnas išmestas į jūrą.

Kovotojo ir kankinio kelią nuėjo ir Vytautas Tališauskas, g.1923 m. Eržvilko vls., Fermų k., daugiavaikėje šeimoje. Net keturi jo broliai žuvo laisvės kovose, o sesuo Zofija kalėjo už partizanų ryšininkės veiklą. Motina ir jauniausioji sesuo Stasė patyrė tremtinių dalį. Taip už Lietuvą žuvo ir kentėjo visa šeima.

Vytautas mokėsi Jurbarko, Eržvilko gimnazijose, dalyvavo LLA veikloje. Vieną kartą jį su broliu Steponu ir kitais partizanais netikėtai užklupo enkavedistai Eržvilko vls., Rutkiškių k. V.Mankaus sodyboje. Steponas mėgino nuginkluoti karininką, tačiau kai to padaryti nepavyko, puolė bėgti. K.Narbutą nušovė tarpuvartėje, S.Tališauskui ir S.Keraičiui pavyko pabėgti, o Vytautą Tališauską sužeidė į kojas jau prie miškelio. Vytautas toliau bėgti negalėjo. Tai matydami enkavedistai neskubėjo – V.Tališauską pasirinko gyvuoju taikiniu. Kartu su enkavedistais buvusi moteris bandė akies ir rankos taiklumą, šaudydama į sužeistąjį. Pirmiau peršovė vidurius, vėliau – šovė į galvą. Saugumiečiai nuo nušautojo rankos numovė žiedą, atvarė vieną kaimietį ir įsakė lavoną įversti į buvusio apkaso duobę. Tačiau į pusiau užgriuvusią duobę Vytauto kūnas netilpo, tad besityčiodami sribai privertė kaimietį kirviu nukirsti lavonui kojas. Nužudytųjų kūnai buvusio apkaso duobėje buvo apmesti šiaudais. Tai įvyko 1944 m. gruodžio 30 d. Ir vėliau Vytauto palaikų neleido palaidoti kapinėse. Tik 1989 m. jo palaikai perkelti į Tytuvėnų kapines.

Eržvilko gimnazijoje yra mokėsis ir Jonas Žičkus, g.1922 m. Eržvilko vls., Čepaičių k., mažžemio valstiečio šeimoje. Turėdamas gabumų ir polinkį muzikai, vargonininkavo Eržvilko bažnyčioje ir dalyvavo pasipriešinimo sovietiniams okupantams kovoje. Pajutęs, kad yra įtariamasis ir gali būti suimtas, 1946 m. pabaigoje pasitraukė į mišką pas partizanus ir tapo Lydžio rinktinės Rolando partizanų būrio kovotoju. Tapęs partiza-

nu Miku, Viksva, rašydavo eilėraščius ir jiems pritaikydavo muziką, savo skambiu balsu stiprino partizanų kovinę dvasią.

1947 m. birželio 11-osios rytą Eržvilko vls., Taudaušavos k. iš rugių lauko ūkininkui Antanui Greičiui Jonas Žičkus nešė grąžinti pasiskolintą patalynę. Atrodė, aplinkui viskas ramu, tačiau staiga ūkininko kieme išgirdo šūvį ir pamatė jo link atbėgantį vilkšunį. Jonas Žičkus puolė bėgti. Šuo jį pasivijo. Vargonininkas išsitraukė pistoletą, tačiau šuo Joną spėjo pargriauti ir ėmė draskyti. Jonas dar pamatė atbėgančius enkavedistus. Supratęs, kad pabėgti nepavyks, o su pistoletu rimtai pasipriešinti negalės, kad nepatektų į nelaisvę ir nebūtų kankinamas, pats nusišovė.

Vėliau Jono Žičkaus palaikai slapčia buvo palaidoti Varlaukio kapinėse, o 1991 m. perkelti į Eržvilko miestelio kapines.

Tai toks skirtingas su Eržvilko gimnazija susijusių laisvės kovotojų gyvenimo kelias, kuris visus juos vedė į vieną tikslą – Lietuvos nepriklausomybę.

DOKUMENTAI KAPITONUI ČEPONIUI

Bronė Dirmauskaitė-Lotožienė

Kai visokios nelaimės užgriuvo ir vyrams pasidarė sunku slapstytis, jiems buvo rengiami dokumentai. Ir mano rankinuke buvo padaryti dokumentai kapitonui Čeponiui. Tiesa, už pamušalo užkišti, bet... (B.Dirmauskaitė-Lotožienė, LKA, t.20, psl.114)

– Gal žinote, kas paruošė dokumentus Juozui Čeponiui, kuriuos turėjote su savim arešto metu? Iš ko juos gavote?

– Kas pagamino tuos dokumentus, aš nežinau, apie tai net nemaniau teirautis. O perdavė man juos Mečius Trakinskas. Jis nuo Betygalos ar Ugionių kilęs; su juo kartu Žemės ūkio mokykloje mokėmės. Paskui buvo karai, žmonės į visus pakampus išsiblaškė, ir Mečiaus man neteko sutikti. Kai pasitraukiau į Kauną ir gyvenau Marvelėje, jis, nežinau iš ko sužinojęs mano padėtį, mane aplankė, pasiūlė padėti. Gyveno jis Aleksote, ant kalnelio, tuoj už tilto. Čia gyveno vienas, jo šeimyninės padėties nežinau, dirbo transporte – į tolimuosius reisus važinėdavo. Pas jį neidavau: susitardavom kur, kada susitiksim.

Pirmoji jo pagalba buvo man pačiai: parūpino metrikus su truputį pakeista pavarde (vietoje Dirmauskaitė – Dumauskaitė). Su jais aš sėkmingai ir teisėtai gavau pasą. Kada mane suėmė, per pirmuosius tardymus kilo triukšmas dėl pavardės, bet paskui nutilo: juk pasas jų pačių pasų skyriaus išduotas... Vėliau, kai Juozas [Čeponis – red.] paprašė jam ir draugui dokumentus parūpinti, vėl kreipiausi į Mečių. Jis turėjo draugų, kurie ne vienam bėdoje padėjo. Mečius sąžiningai viską padarė ir dieną prieš mano suėmimą dokumentus atnešė. Turėjau juos su savim, nes norėjau kuo greičiau Juozui perduoti. Deja... Tolimesnio Mečiaus likimo nežinau. Kuomet mane suėmė (1947 m. rudenį), jis liko laisvėje, o grįžusi iš lagerio (1955 m.) sužinojau, kad jis miręs...

□ Juozas Čeponis Lietuvos kariuomenėje Kaune: kariūnas (nuotrauka viršuje, sėdi) ir karininkas (nuotrauka apačioje, stovi dešinėje). Patvirtino Genuė Banevičienė 1997 m.

□ Juozas Čeponis 1943 m.

Mečius buvo liūdnai pagarsėjęsio kunigo Trakinsko pusbrolis (buvo brolių vaikai). Šis, dar klieriku būdamas, buvo veiklus, energingas. Darbavosi su pavasarininkais, vasaros sueigas rengdavo: prisimenu kaip valtele Dubysojeirstydamomės. Blogas jis nebuvo. Turėjo, tiesa, silpnybę merginoms. Su tokia Gulbinaite draugavo. Paskui, jau būdamas kunigu, Kaune ją globojo... Bolševikams sugrįžus, kunigas Trakinskas, matyt, įsipainiojo į MGB voratinklį ir... pats voru-išdaviku tapo – abu su savo "gaspadine" pavergėjų naudai darbavosi. Patiklūs žmonės jam išsipasakodavo ir tai, ko net per išpažintį nederėjo atskleisti. Taip sužinodavo jis apie partizanų bunkerius, ryšius – daug naudingo naujiesiems savo "šeimininkams". Tai jis Paliepių girininką Venslauskį išdavė, daugybę kitų pražudė. Pats Mečius Trakinskas apie jo "darbelius" yra man pasakojęs...

Išaiškinę neabejotinai padarytas išdavystes, partizanai nuteisė jį mirti. Du išlikę gyvi vyrai atvažiavo į Kauną, susirado jo butą (jis Žaliakalny, Dzūkų gatvėje gyveno). Jo paties namuose su juo ir atsiskaitė už visus vyrus, kuriuos buvo pardavęs: paskambino į duris, ir kai jas atidarė – gavo nusipelnytą kulką...

Kuomet priversta slapstyti prisiglaudžiau Kaune, teko ir man pas tą "kunigėlį" lankytis. Nors dar nežinojau, kad jis saugumo užverbuotas, apie tikrąją savo padėtį nepasakiau. Besišnekant jis pasakė: "Žinai, prieš vėją nepapūsi... Gyvenimą reikia priimti tokį, koks jis yra..." Suklusau, sunerimau tokius "paguodos" žodžius išgirdusi. Norėjo dar arbata mane vaišinti, bet pasijutusi nejaukiai pasakiau, jog Kaune esu pravažiuodama, turiu skubėti ir išėjau.

MAČIAU JŲ MIRTĮ...

Eugenijus Kupstys

...Tądien jie visi trys buvo bunkeryje: Čėponis su Svajūnu ir ryšininkas siuvėjas Mileris, dar jaunas vyras; pastarasis čia neseniai, gal apie mėnesį lindėjo. Su jais ir aš – spausdinau su rankena. Uždedi lapuką (maždaug tokį 15x18 cm), tarkšt, nuimi, atidedi; uždedi kitą – vėl su ta rankena tarkšt... Dažnai pas juos įlisdavau, padėdavau spausdinti.

Prie bunkerio atėjo šeimininkė* (iš sandėliuko buvo langelis, per kurį

□ Elytė Ščepavičiūtė g.1914 m. Gimnazistė

□ Juozo Čeponio tėvai: Liudovika ir Pranas Ščepavičiai 1951 m.

□ Juozo Čeponio vestuvės (Vilkaviškis)

buvo galima pasikalbėti, valgi į vidų paduoti) ir sako man: "Aš tau valgyti neatnešiau. Išlipk, mažyleli, gyvulius pašerti. Tėvukas** sugripavo..." Vyrai dar prašė: "Mes daug darbo turim, tegul jis pabūna". Ji atsakė: "Pašers gyvulius, pietus pavalgys ir pareis atgal..." Išlindau. Pašeriau. Atsisėdau virtuvėje už stalo ir... padėjau šaukštą: pro langą pamačiau, kad namas jau apsuptas. Įgula!..

Į virtuvę suvirto kareiviai, apsirengę baltai. Su jais majoras, kalbantis lietuviškai. Iškart paklausė: "Kur bunkeris?.. Sakykit, kol nevėlu!.. Šeiminkė atsakė: "Nėra pas mus jokio bunkerio". Tuoju mus uždare į kampinį kambariuką, o majoras prigrasino: "Jei mūsiškių nors vienas žus, žus vienas iš jūsų šeimos!.." Pasklidę po visą namą, pradėjo verst, ieškot – kratą daryt... Namo viduryje buvo gal 3 metrų pločio sandėliukas rąstų sienomis su bulvių aruodu. Už aruodo padaryta netikra galinė sandėliuko siena. Gultai su patalyne įrengti tarpusienyje, o po bulvėmis – bunkeris. Grindų tarp virtuvės ir "gerojo" trobos galo nebuvo: nuo sandėliuko iki namo sienos – plika asla. Jie pradėjo kasti palei sandėliuko sienos pamatą, ties tuo aruodu smagiais badyti. Badė, badė ir... įdūrė į tuštumą – pataikė į bunkerį. Tada supuolė kastuvais kasti. Prisikasus lentinę bunkerio sieną (bunkeris apie metrą buvo įgilintas į žemę), pasigirdo šūvis, o po jo sprogi-mas... Tik išgirdom, kad enkavedistai su triukšmu išgarma iš namo lau-kan. Mums nieko nesakė. Visi išsinešdino. Neliko ir stovėjusių lauke prie langų. Jiems bėgant iš trobos, šeiminkas garsiai suriko: "Vyrai, nežudy-kit mūsų! Vyrai!.." Turbūt apie tą sprogimą pagalvojo, kad tai partizanai puolė rusus ir prašė, kad mūsų nešaudytų...

Praėjo gal 15 minučių. Įgula pradėjo atsargiai grįžti į trobą. Kareivių buvo labai daug. Vėl atsirado tas majoras. Mane ir Stefutę*** nusivarė ant aukšto. Įėjimas į bunkerį buvo padarytas nuo aukšto per lubas, užda-romas dangčiu, kuris buvo įleidžiamas sulig lubų paviršiumi ir visai nepa-stebimas. Sprogimas tą dangtį nubloškė... Ant aukšto prie atviros landos kareiviai su paruoštais ginklais... Pirmai lyg ir Stefutei liepė lįsti į bunke-rį, bet paskui lindau aš. Aptūpė tą skylę kaip varnai ir sako: "Žiūrėk,

* Rozalija Jokimienė

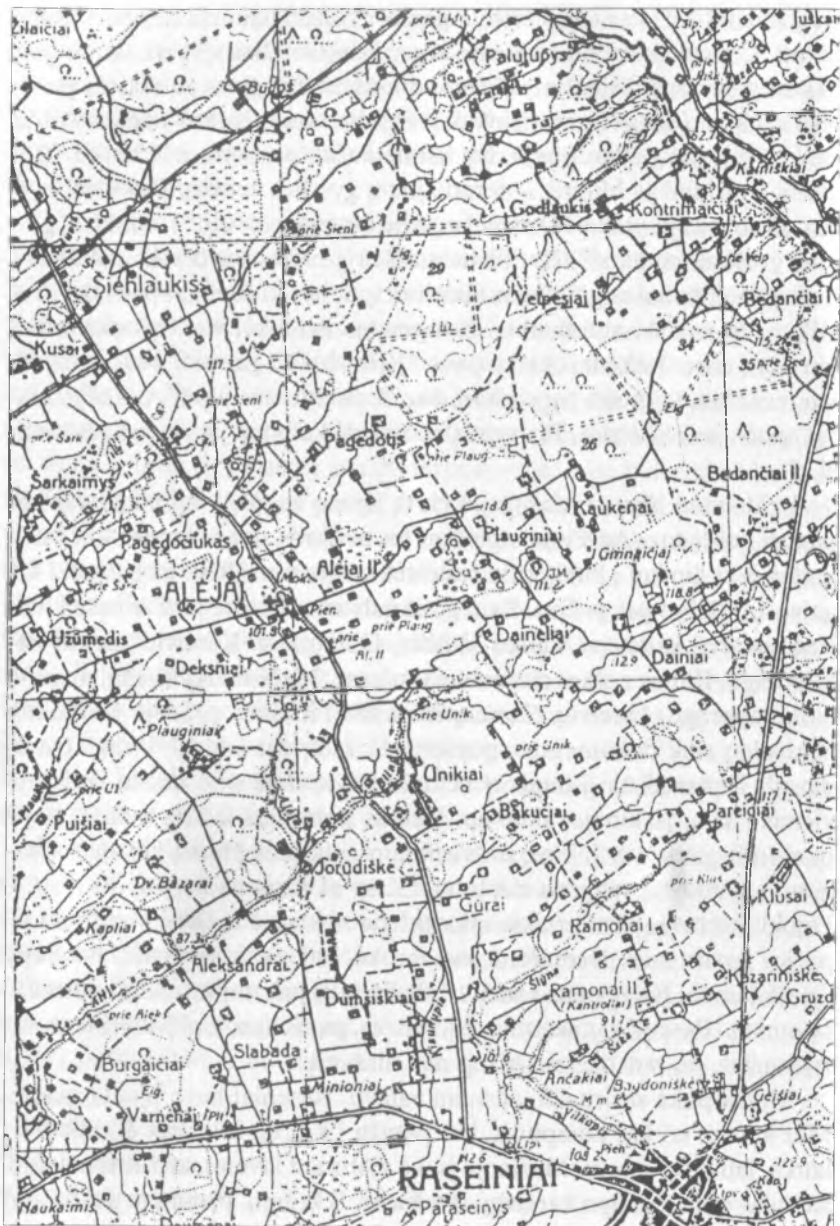
** Zenonas Jokimas

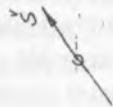
*** Stefanija Jokimaitė

galvos neiškišk!" Pasiėmęs žibintą įlipau. Po sprogimo čia dar buvo pilna dūmų. Čeponiį radau be sąmonės, silpnai dejavo. Jam virš smilkinio prie kaktos galva buvo išplėsta, veidas sudraskytas. Svajūnas su atkištu pistoletu rankoje (tai jis į galvą šovėsi...) irgi be sąmonės, kai paėmiau iš jo rankos pistoletą, sumurmėjo, lyg bandė kažką pasakyti, ir... nutilo. Trečiasis – ryšininkas Mileris – nerodė jokių gyvybės ženklų. Buvo nebėgėjęs. Iš viršaus jau rėkė: "Oružije, oružije bystrej padavaj!" ("Ginklus, ginklus greičiau paduok!") Surinkau, surišau ginklus: buvo toks vokiškas į kulkosvaidį panašus ginklas su dideliu ragu, bet jo šoviniai panašūs į rusiškus, du vokiški automatai... Kol ginklus ištraukė, visi trys partizanai jau buvo mirę. Įsakė traukti lavonus. "Rišk juos už galvos", – sako. Rusiškai mokėjau, tai jiems paprieštaravau: "Leiskit man išlipti. Atplėšim lentas apačioje ir iškelsim. Tą angą labai siaura, kaip ten juos į viršų ištrauksi..."

Leido man išlipti, o viršuje jie vis tą įėjimą apgulė – bijo, kad dar kas paskui neišliptų... Apačioje atplėšėm tos netikros sienos lentas, kur buvo gultai. Vėl įlindau į bunkerį, o rusai rėkia iš naujo: "Rišk už galvos!.. Už galvos!.." Rišau per pečius. Kam gi už galvos?.. Traukė juos ir nešė į mašiną suvaryti kaimynai Vladas Velička, Gutauskiai. Kareiviai niekur nekišo nagų. Kūnus nešant dar nebuvo sutėmę. Mačiau visą kiemą, nugultą baltai aprengtų kareivių. Sumetę visus tris į mašiną, pradėjo skraidinti: "Greičiau rink dokumentus, popierius!.. Ir tą spaustuvę! Viską! Davaj davaj!" Enkavedistai į bunkerį nelindo, tik sustoję prie krašto spoksojo vienas į kitą, įsakinėjo, skubino. Iškėlus popierius ir kitą mantą, liepė perduoti spaustuvę. Ji buvo pritvirtinta prie įkastos į žemę kaladės, sprogimo aplamdyta, rankena nuplėsta. "Kaip aš jums paduosiu, – sakau. – Duokit kastuvą, pirma reikia atkasti." Jie neklausė ir liepė virvę rišti už pačios spaustuvės. Nemačiau, kas traukė, gal patys kareiviai. Patampę vis tik išrovė. Baigdamas rankioti, šlavinėti iš pakampių, radau nutrauktą ranką... Paskui, kai jau nuvarė į mašiną, pamačiau, kad Mileriukas, tas ryšininkas, be rankos... maždaug nuo alkūnės...

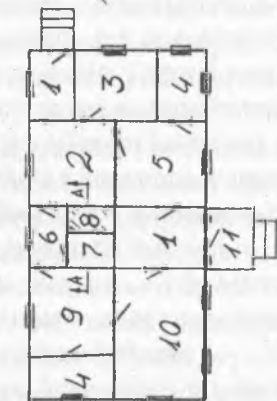
Mums įsakė susiruošti, pasiimti valgyti. Neseniai buvo pjauta kiaulė. Mes keturi, tai kas kumpiuką, kas petuką į krepšį, ir viskas. Kai išvarė į lauką, jau buvo tamsu. Mašinoje įsakė sėstis ant lavonų, atsistoti neleido. Kėbulas pilnas prilipo kareivių. Išvažiavus iš krūmų, pamatėm gal dešimt

ZENONO JOKIMO: (1948 m.)

GYV. NAMAS (M = 1:250)

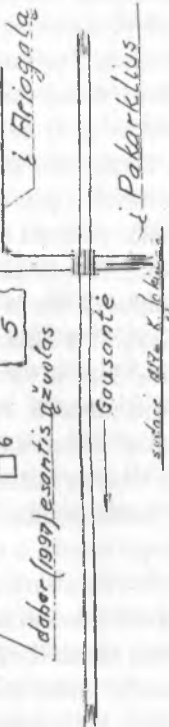
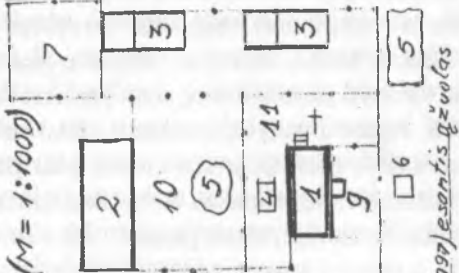

1. Prieangiai
2. Virtuvė
3. Šeimyninė
4. Miegamasis
5. Valgomasis
6. Koridorius
7. Kamoraitė
8. BUNKERIS
9. Svetainė
10. Seklyčia
11. Veranda

1. Gyv. namas
2. Kluonas
3. Tvirtai su darž.
4. Vasaros virtuvė
5. Prūdai
6. Šuliniai
7. Daržas
8. Sodas
9. Darželis
10. Diendaržis
11. Kiemas
12. Serbentynas - ovietynas

SODYBA (M = 1:1000)

Zenono Jokimo sodybos ir namo planas, sudarytas jo sūnaus Kazimiero Jokimo. 1997 m.

sunkvežimių. Visose apylinkėse tą dieną knibždėte knibždėjo kareivių. Atvežė į Raseinius, prie sribyno. Medinis namas prie turgaus buvo, o po juo – rūsys. Į tą rūšį mus išsikirstę po vieną sukišo. Ten, kur mane patupdė, buvo, rodos, keturi vyrai, o aš – penktas. Vienas jų buvo pažįstamas – Tersiuks iš už Šaltuonos. Gal ketvirčiui valandos praėjus, mus išvarė kelti iš mašinos žuvusiųjų kūnų. Ryte, tik prašvitus, mus išvedė vėl ir liepė nuvilkti prie gatvės ir ten juos surikiuoti, kur jau gulėjo du ar trys anksčiau pamesti partizanai. Apsnigti, veidai užpustyti...

Kurį laiką už pertvaros buvo Stefutė. Pasikalbėdavom, pro durų apačią paduodavau jai peilį mėšai atsipjauti. Tardymui vedžiojo į Dikinio mūriuką. Vis nakčia. Mane, vaikigalį, varydavo keturi sribai! Kai per "ablavą" buvom suvaryti į kambariuką, man prisakė: "Tu čia svetimas esi, pas mus tarnavai. Apie bunkerį ir partizanus nieko nežinojai..." Aš taip ir laikiausi. Akistatose ir Stefutė, ir šeimininkė patvirtino, kad aš niekuo dėtas – nieko nežinojau. Šeimininkas buvo labai sutrikęs. Kai per akistatą jo paklausė, kas tą bunkerį statė, pasakė: "Aš... su berniuku..." Jį tuojau liepė išvesti, o man – į ausis... Aš nuo kėdės blinkt... Tai tu, pasirodo, bunkerius dirbinėji!.. O spyriojiesi, neprisipažįsti!.."

Mane pradėjo tardyti su persakytoja-vertėja, bet ji persakinėjo iškraipydama mano žodžius. Tokia pasiutus buvo. Tada pasakiau, kad rusiškai suprantu, moku ir man jos nereikia... Po kurio laiko nustojo vedžioti į sribyną. Uždarydavo į tokį kambariuką-sandėliuką. Tenai ir voliojausi ant cementinių grindų. Ateina ta persakytoja vesti į tardymą. "Einam", – sako. Einu koridoriumi, ji – iš paskos. Į kurį kabinetą veda, nežinojau ir praėjau tas duris, kur reikėjo įeiti. Tai ji kad spirs man į užpakalį ir kriokia: "Kur eini? Ar nematai?!.." Bjauri mergšė!

Kartą MGB tardytojas pasikvietė į kabinetą Jocių nuo Girkalnio. Jis buvo sribų vadas ir vis ieškojo mano brolio Juozo (Juozas per karą buvo pasitraukęs, paskui atsidūrė Anglijoje). Kartą žiemos metu tėtį tik su baltiniais nusivarė į mišką ir reikalavo: "Rodyk, kur Juozo bunkeriuks!" Buvo sužvėrėjęs. Su juo net žmona ir vaikai nenorėjo turėti jokių reikalų. Tardytojas ir sako jam rodydamas į mane: "Nu vot, tvoj Kupstys u menia!" ("Na štai, tavo Kupstys pas mane!"). Jocius priėjo arčiau, paklausė mano vardo. "Genius", – sakau. Jis papurtė galvą: "Ne tot. Mne Juozas nado..." (Ne tas. Man Juozo reikia.)

Tą savo kumpiuką suvalgiau, o čia valgyti neduoda nieko, net duonos. Kai paskutinę dieną atėjo manęs vestis, atsisakiau keltis. Tada kareivis atnešė kepaliuką duonos ir kareivišką katiliuką vandens. Duoną surijau ir tą dieną manęs niekur nevedė. Išvarė kitą dieną. "Turėtum su savo šeimininkais į Sibirą važiuoti, bet esi nepilnametis..." (Mat buvau išsiėmęs apylinkėje pažymėjimą, kad esu gimęs 1931 metais – dviem metais pasijauninau. Metrikų juk jokių nebuvo. Tiesa, vėliau iš Vilniaus prišuntė tikrą gimimo pažymėjimą – 1929-ųjų.) "Tai kur tu dabar eisi?" – klausia. "Kur gi daugiau eisiu – namo", – atsakiau. "Į mišką neisi?" "O ką aš ten veiksiu?..." Išleido. Daugiau kaip mėnesį išbuvau. Išėjau nusibaikęs – kaulai ir skūra. Po paleidimo daugiau nešaukė, neklausinėjo.

Parėjau pas tėvuką į Zacižos k. prie Kalnujų. Mes buvome šeši vaikai šeimoje: trys broliai ir trys seserys. Vyriausioji sesutė gimusi 1922 m., antras – brolis Juozas (tas, kurio Jocius taip uoliai ieškojo). Mūsų mamytė mirė dar 1938 m. Neilgai trukus atsirado pamotė, ir mes visi išsklidome po žmones tarnauti. Aš irgi ganiau, nes 8 ha ne per geriausios žemės negalėjo išmaitinti tiek daug burnų.

Grįžęs namo, nuvažiavau į Pagausantį. Sakau: savo uždirbtų bulvių parsivešiu, bet ta Barauskienė (ar Baranauskienė?) nedavė. Dabar ji šeimininkavo Jokimų ūkyje. "Kad nori į Ariogalą važiuok – tegul jie įsako, o aš neduosiu". Nusispyjoviau ir į Ariogalą nevažiavau. Barauskienės tą dieną, kai puolimas užgriuvo, jau dvi ar tris paras nebuvo namie. Buvo tik sūnus. Mus išvežant žiūrim – beparcinanti. Keista, kad nei jos, nei sūnaus (buvo jau vyras) nelietė. Juk po tokio įvykio, rodos, visus namo gyventojus turėjo susemti ir išvežti. Išėjęs iš saugumo, mačiau Barauskienę Raseiniuose vaikščiojant su tuo majoru, buvusiu per siautimą...

Būnant pas tėvelį (jau 10 metų kai miręs), pašaukė į armiją. Po "valdiškų namų" svėriau tik 48 kilogramus, o pagal jų taisykles šaukiamasis privalėjo sverti ne mažiau 50-ies. Komisaras, toks bjaurus rusas, pasakė: "Vziatj! Zdies oni vsie bandity!" (Paimti! Čia jie visi banditai!). Tarnavau Užkarpatėje. Atsigavau, išaugau... Dirbau 9 metus Kalnujuose "Gintaro" kolūkyje, paskui Kaliningrado srityje nusakintoju ir Šakių rajone melioracijoje. Nuo 1974 m. gyvenu Jurbarkė.

Nors praėjo 50 metų, labai aiškiai prisimenu tą lemtingą dieną. Persekioja mintis: jei šeimininkas tą rytą nebūtų sunegalavęs ir nebūtų rei-

kėję šerti, puolimas mane būtų užklupęs bunkeryje, ir būčiau žuvęs kartu su vyrais; jei enkavedistai būtų užgriuvę kiek anksčiau (prieš man išlendant) ar truputėlį vėliau (pavalgęs būčiau grįžęs į bunkerį spausdinti) – vėlgi neišvengiama žūtis!

Ar tai atsitiktinumas, ar mane išsaugojusi likimo ranka? Ir kodėl? Ar dėl to, kad galėčiau papasakoti, sulaukęs kitų laikų?..

MANE VADINO RŪTA

Angelė Laurinavičiūtė-Dabašinskiėnė

GIMTINĖ

Labai sunku kalbėti apie tuos tolimus laikus. Prisiminus mielą tėviškę, tėvų sodybą, kur augo aukšti beržai, vešlios liepos, ąžuolai ir buvo taip gera, miela gyventi, iškart nudiegia, suspaudžia širdį, o akys pritvinsta sūrių, aitrių ašarų...

Mano tėvelis Antanas Laurinavičius, Jono, Girkalnio vls., Mikaičių k. (netoli Pramedžiavos) turėjo 24 ha žemės, iš jų 7 ha miško. Mamytė – Ona Grigelytė – buvo atitekėjusi iš Antanavos kaimo (dabar Jurbarko r., Šimkaičių aps.) Tėveliai mylėjo Lietuvą, buvo jautrūs bėdų ištiktiems žmonėms. Ir mums, savo vaikams, nuolat sakydavo: "Padėk kitiems, ir tau Dievas padės". Kiekvieną darbą pradėdavo malda: "Augink, Dieve, dėl visų dalies".

Užaugome trys seserys ir du broliai. Vyriausioji sesutė Marytė Galbuogienė 1944 m. su vyru ir 4 metukų sūneliu pasitraukė nuo bolševikų, bet įstrigo prie Dancigo (Gdansko) ir taip pasiliko Lenkijoje, kur tebegyvena. Sesutė Onutė Stralkienė nutekėjo į gretimą Karakurų kaimą (Girkalnio aps.) Jos vyras – politinis kalinys, paskui – tremtinys, mirė Sibire, jų sūnus dabar Mikaičiuose gyvena.

Broliukas Antanėlis 1944 m., tuoj po fronto prasidėjus vyrų šaukimui į sovietų armiją, paliko namus ir su pusbroliu Stasiu Laurinavičium (jiedu buvo vienmečiai, gimę 1924 m.) pasitraukė į mišką. Su jais kurį laiką buvo ir mano jaunesnysis broliukas Jonelis, gimnazistas, nors mobilizaci-

ja jo dar nelietė. Tačiau po žiaurių įvykių Griaužuose per Šv.Kalėdas* jie sugrižo į namus. Antanas ir Stasys tuojau gavo šaukimus. Abu buvo persalę, sirgo gripu, bet komisariate į tai nekreipė dėmesio – paėmė. Nuvežę į Kauną, juodu paguldė į Šančių ligoninę, jau su plaučių uždegimu. Po trijų savaičių be jokio apmokymo išvežė tiesiai į frontą, į Vokietiją... Brolį netrukus sužeidė į koją prie kelio, pusbrolį – į vidurius. Kai kulką iš kojos Antanui išėmė, gydytojas užtikrino, kad viskas pavyko gerai, jis net nešlubuosias... Koją, dorai neužgydę, sugipsavo, ir išvežė. Net į Kazanę, Lietuvoje jis tikrai būtų išgijęs, tačiau kol ten nugabeno, koją teko amputuoti... Po poros savaičių karas baigėsi, o Antanas grįžo... su protezu. Buvo skausmo jam ir visai šeimai. Antanas mirė 1951 m. vasarą, vos 27-erių... O jo pusbrolis Stasys dar gyvas, su žmona, dukra ir žentu Mikaičiuose gyvena.

Brolis Jonelis baigė gimnaziją, įstojo studijuoti mediciną. Po kurio laiko jį kvietė į saugumą, kad stodamas anketoje vyresniosios sesers Marytės nenurodė (pasiaiškino, jog ji dingo per karą...), kad tėvų žemės mažiau – tik 17 ha užrašė (žemės tiek ir buvo, o 7 ha – miško). Vis tik mokslus baigė, vedė Mankutę nuo Dubysos (su ja kartu mokėsi gimnazijoje). Jos šeimą išvežė, kai ji buvo išvažiavusi, tai taip ir pasiliko. Ją priglaudė ir globojo gydytojas Paulauskas, med.seserų mokyklą baigė...

Gyvenom sau ramiai, su visais gražiai sugyvenom, neturėjom jokių priešų. Bet užėjo, užplūdo rusai, ir viskas pasikeitė. Į blogiausiąją pusę... Ne visi, deja, ir ne iš karto suvokė, ką iš tikrųjų atnešė ta rusų tankais atboginta Stalino saulutė. Vyko rėksmingi mitingai su raudonomis vėliavomis ir plakatais, stambesnių ūkininkų žemės dalijimas, vokiečių (su jais ir nevokiečių) bėgimas iš Lietuvos... Pavasarį visus sukrėtė Gudžiūno iš Akmeniškių žuvinimas – pasipriešino, nepasidavė gyvas suimamas sovietų pakalikų (išiminė iškilmingos jo laidotuvės Juodaičiuose, vėliau – jau rusams išbėgus). Netrukus, birželį – žmonių vežimas, karas, šiurpios sprunkančių bolševikų piktadarybės...

* 1944 m. gruodžio 25 d. Kalėdų pirmąją dieną buvo deginamas Griaužių kaimas: degė tvartai su gyvuliais, svirnai su grūdais, kluonai, kai kur gryčios. Kitą dieną Girkalnio aikštėje suguldė trylika lavonų, kuriuos vadino "banditais". (Izidorius Jocius. Tragedija Girkalnyje//Tremtinys. 1989. Nr.1 (4).

Šioks toks atokvėpis prie vokiečių truko neilgai, iš rytų atgarmėjo frontas, sugrįžo bolševikai... Pakėlė uodegas, įsišėlo vietiniai pašlemėkai: įskundinėjimai, areštai, šaudymai, miškinių kautynės su sovietų valdžios gynėjais "stribokais"... Pavasarį rusų ir vokiečių karas pasibaigė, kažkur kažkas tuo džiaugėsi, šventė. O čia, pas mus, įsisiautėjo kitas, dar baisesnis, žiauresnis, nuožmesnis karas, nieko nei dieną, nei naktį nuošalėje, ramybėje nepaliekantis.

RYŠININKĖ

1946-ųjų gruodį ir man baigėsi tas sąlyginis buvimas nuošalėje. Prieš šv. Kalėdas atvažiuo pas mus nepažįstamas, labai jau suvargęs žmogelis į palaikes roges įkinkytu arkliuku. Padavė man raštelį. "Nuo kapitono Čeponio, – pasakė. – Prašė atvažiuoti pasikalbėti, Dirmauskaitė rekomendavusi..." Su Čeponiū nebuvau pažįstama, bet Bronelę Dirmauskaitę pažinojau gerai. Tėveliai, nors gerai suprato gresiančius pavojus, mano išvykai neprieštaravo. Sėdom į roges, išvažiuom. Važnyčiotojas (jis man pasirodė luošiu) nebuvo kalbus, pasakė tik pas save vežąs. Nuvažiavę apie aštuonektą kilometrų Juodaičių pusėn, pasiekėm tikslą: mažutį namelį su tvartuku pamiškėje, beveik miške. Čia jiedu su žmona ir gyvena. Įsitikinau, kad ne jo arkliukas ir rogės prasti: trobelė, tvartukas, rakandai, drabužiai – viskas bylojo apie šeiminkų skurdą.

Manęs laukė. Šeiminkė padavė valgyti – bulvių, dešrų buvo išvirusi. Paskui neilgas pokalbis su kapitonu Čeponiū. Tapau jo ryšininke. Gavau slapyvardį Rūta ir pirmąją užduotį: iš Kauno nuo Bronelės Dirmauskaitės popierius į štabą, pas tuos neturtingus žmones parvežti. Dirbau su ryšininku Juozu Kairaičiu, jo žmona Onute Korsakaite, Bronium Laurinavičium prie Girkalnio, Juozu Dabašinsku, kuris tada Ražaitėliuose, maždaug 6 km nuo Juodaičių, gyveno. Tų užduočių, visokių perdavimų buvo labai daug, ypač prieš balsavimą. Padėdavo man ir Tėvelis, ir Mamytė. Kad nekristų įtarimas, siuntas pakuodavau į vilnas ar į linus, neva verpti nešu... Dar ne kartą ir pas tuos neturtingus žmones teko lankytis, kokius aštuonis kartus esu ten buvusi.

Kartą, prisimenu, nuvažiavome pas juos su Onute (ji jau buvo ištekėjusi už Kairaičio) susitikti su partizanais. Važiavome rogėmis, sutemus. Šei-

mininko namie neradome, kažkur išvažiavęs. Nesulaukėm ir partizanų atėinant. Likom nakvoti. Nuoširdi šeiminkė pavalgydino, paguldė abidvi su Onute į lovą. Pasipasakojo, kad jos vyrą girtas sribas yra žiauriai sumušęs, suspardęs, suluošinęs. Dabar abu iki mirties dėl Lietuvos laisvės dirbti pasiryžę... Rytą pakilusios radome savo arkliuką leisgyvį aukštiekninką į pusnį prie tvartuko nuvirtusį. Šiaip taip prikėlėm, atsigavo. Bet tuos 8 km namolio nuo vidurdienio iki pat vakaro žingine važiavome...

Sutarėm su Onute Korsakaite "savo" partizanams šv. Velykų (1947 m.) vaišes suruošti. Virėm, kepėm, aš padariau tortą – labai norėjau vyrams nuotaiką praskaidrinti. Onutė kalbino, kad Velykų rytą kartu su ja ten važiuočiau. Paprieštaravau – juk visi žmonės iš apylinkių į Juodaičius bažnyčion trauks, o čia pamatys mus kažkur į kitą pusę trenkiantis... Atsikėliau labai anksti ir išėjau į prisikėlimo šv. Mišias (iki Juodaičių 9 km), o iš bažnyčios – pas juos. Suruoštą maistą Onutė jau buvo atgabenusi. Buvo šeiminkai, abu Kairaičiai, kapitonas Čėponis ir apie dešimtį partizanų. Vienas jų – jaunas aukštas vyras Svajūnas, buvęs studentas. Sugiedoję Lietuvos himną, pradėjome vaišes. Paskui dainavom patriotiškas dainas, fotografavomės... Išbuvom ten iki ryto ir dar su tamsa išvažiavome namo. Aš iš vežimo išlipau už poros kilometrų nuo namų, nes viskas buvo sekama, kas su kuo bendrauja, draugauja...

Neprisimenu iš ko sužinojau, kad tie partizanus globoję varguoliai buvo išvežti. Jau vėliau bandžiau sužinoti tų kilnių žmonių pavardes, deja, bergždžiai. O tuomet vengėme teirautis to, kas nebūtina, kad į NKVD nagus patekus kuo mažiau žinoti...

O su Čėponiu daug kartų teko susitikti. Paskutinį kartą mačiau jį, 1947-ųjų žiemą pas mus Mikaičiuose. Čia susitiko kapitonas Čėponis ir kapitonas Žemaitis. Aš parsivedžiau namo Čėponį, su juo buvo apie dešimtį vyrų. Žemaitį su keliais partizanais atlydėjo Bronius Laurinavičius*.

* Bronius Laurinavičius, ryšininkas, prisimena: "Man buvo pasakyta (toks buvo Čėponio įsakymas) nuvesti kapitoną Žemaitį pas Laurinavičius į Mikaičius, nes žinojau, kur Laurinavičiai gyvena. Žemaitis buvo apsistojęs pas Šležą, Žagarės kaime, prie Kalnujų. Jį lydėjo dar trys partizanai. Aš juos nuvedžiau. Prie Laurinavičių sodybos mus sustabdė sargyba: Čėponis jau buvo atvykęs. Pasakiau savo slapyvardį – Hermanas, tada mus priėmė. Žemaitį pasitiko Čėponis su dviem vyrais. Kiek pabuvęs aš išėjau... Apie ką jie kalbėjosi – nežinau. – F.T.

Prabuvo visi pas mus per naktį. Jie ilgai kalbėjosi, tarėsi. Buvo nusiminę, sakė, kad padėtis pasidarė beviltiška: visur kareiviai, MGB agentai siautėja... Rytui švintant partizanai iš mūsų išėjo ir išsiskyrė. Vieni išžygiavo Juodaičių link, kiti – Raseinių link. Skaudus, labai liūdnas buvo tas paskutinis Čeponio ir Žemaičio susitikimas. Paskutinis buvo jis ir man...

Netrukus su užduotimi išvažiavau į Kauną pas Bronele, bet jos neradau. O grįžusi namo sužinojau apie skaudžią netektį. Kapitonas Čeponis žuvo! Garbingi vyrai už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę didžiausią savo turtą – gyvybę atidavė...

Kapitonas Čeponis buvo perdavęs man pluoštą dokumentų, prašė, kad Tėvelis juos paslėptų. Sudėjo juos į butelį, užtaisė ir užkasė. Mums parodė tą vietą – prie antros eglaitės nuo vartelių: "Štai čia... Kai reikės, iškasite, atiduosite..." Viešpatie! Juk po melioracijos tenai nieko, jokios mūsų sodybos žymės nebeliko, nei eglaičių, nei gražuolių beržų, ąžuolų...

MGB NAGUOSE

Dar gruodį užgriuvę areštai nesiliovė, nesibaigė. Suimti Kairaitis, jo žmona Onutė, daug daug kitų žmonių. Atėjo eilė ir man... Vieną gražų vasario rytą atsikėliau labai prislėgta, lyg nujausdama kažką negero. Išėjusi į kiemą pamačiau keliu nuo Pramedžiavos tris stribelius atvažiuojant: gerais arkliais, ilgu vežimu, truputį šieno įsimitę. Mūsų sodyba buvo už kilometro nuo Pramedžiavos dešinėje pusėje kelio Rožaitėlių link (mūsų žemė palei kelią siekė Pramedžiavos ribas, kitapus kelio lygiagrečiai mūsų šmėlei buvo Stasio Laurinavičiaus žemė). Vežimas pasuko į mūsų keliuką. Pamatę mane, klausia: "Ar čia Laurinavičiūtė gyvena?" Atsakiau, kad aš ir esu Laurinavičiūtė. "Esi suimta, – pasakė. – Einam trobon, apsirenk..." Įšokau į kitą kambarį. Čia brolis Antanas paėmė nuo komodos kryželį, padavė man ir pasakė: "Pabučiuok, prisiek, kad nieko neišduosi!" Prisiekiau, prižadėjau...

Nuvežė į Girkalnio daboklę. Čia, nepašykštėdami smūgių, reikalavo pasakoti apie ryšius su miškiniais. Nieko neprisipažinau. Kitą dieną išvežė į Raseinius. Ties kareivinėmis liepė iš vežimo išlipti, ir du stribai pėsčią nusivarė į Dikinio namą, ten buvo MGB būstinė – tardymo įstaiga. Didelio kambario viduryje pasodino ant taburelės, o tardytojas aplink

mane sukinėjosi, vis grasindamas, tai į nugarą, tai į krūtinę įspirdamas... Sėdėjau kaip suakmenėjusi, nieko nejaučiau. Įvedė Dirmauskaitę. Tardytojas klausia: "Ar pažįsti šitą merginą?" Atsakiau, kad niekuomet nesu jos mačiusi. Tada mane išvedė ir uždarė kambariukyje, kur jau buvo du vyrai ir moteris. Jie pradėjo klausinėti: už ką aš suimta, dėl ko tardo, ką klausinėja. Nieko su jais nekalbėjau...

Kitą naktį, apie vidurnaktį, nuvedė jau pas kitą tardytoją – rusą. Šitas buvo žmoniškesnis, mandagesnis. Kiek paklausinėjęs, įvedė į kitą kambarį akistatai su Kairaičiu. Kairaitis pasakė, kad aš jam vieną kartą kokius ten popierius esu atnešusi. Atkreipiau dėmesį į labai aiškiai pabrėžtus jo žodžius: "... vieną kartą!..." Čia man dar atkišo kvitą, kad partizanams 120 rublių esu davusi. Aš juos tikrai buvau davusi. Čėponis ne kartą buvo prašęs pinigų. Kai turėdavau duodavau, tai 30, tai 50 rublių. Bet nikaip negalėjau suprasti, kaip jiems tas kvitas pateko? Atsakiau, kad buvau viena namuose – tėvai su broliu buvo į laidotuves išvažiavę, kai atėjo miškiniai. Pareikalavo maisto, pinigų, grasino. Paskui įsakė nunešti tuos popierius Kairaičiui. "O kur dėjai iš jo gautus popierius?" Atsakymą ilgai negalvodama sukūriau: "Prie miško yra didelė eglė, šalia – per karą sviedinio išmušta duobė... Liepė man įdėti juos į po šaknimis pakištą dėžutę. Aš ir įdėjau..." Daugiau nei manęs, nei Kairaičio nieko nekalusi. Pavyko nieko neišdavus ir nesusipainiojus išsisukti, su Dievo ir šv. Mergelės pagalba savo priesaiką ištesėjau, mano sąžinė švari... Turbūt padėjo ir pažymėjimas, kad sergu kaulų tuberkulioze, išrašytas kaulų specialisto profesoriaus Stropaus. Tą "spravkę" brolis Jonas, medicinos studentas, buvo parūpinęs.

Rytą mane išleido, bet paso neatidavė, liepė ateiti po savaitės. Nuėjau. Pasą atidavęs vyras, lietuvis, pasakė: "Dink iš šito krašto, ateisi trečią kartą – nebepaleis..." Nežinau ar jis mane (gal mano tėvus?) pažinojo, ar jam šiaip manęs pagailo... Pabuvusi namie apsiraminau. Atrodė, kad mane jau paliko ramybėje. Praėjo gal 10 dienų. Kovo 4 d. susiruošiau į šv. Kazimiero atlaidus Milašaičiuose – padėkoti Dievui už suteiktą stiprybę, Tėvynei pagalbos paprašyti. Pakeliui Kejėnuose užėjau pas pusseseres Mickytes ir kartu nuėjome į bažnyčią. (Stasė ir Anelė Mickytes 1948 m. išvežė į Sibirą, Igarkon). Grįžtant namo oras buvo gražus, malonus, baltas sniegas ramino širdį, jaučiausi atsigavusi, sustiprėjusi, atgavusi viltį...

Parėjusi Tėvelį su Mamyte radau labai liūdnius, susikrįmusius. "Tau šaukimą į Raseinių MGB atnešė..." Štai tau ir ramybė! Prisiminiau įspėjimą: "...Trečią sykį nepaleis!" Tėvelis patarė važiuoti į Kauną ir ten pas giminės slapstytis. Anksti rytą pavežėjo mane iki plento, ten rusų sunkvežimiai važinėja. Atsisveikinau ir visiems laikams palikau savo mielą tėviškę...

Kaune mane priglaudė giminės iš tėvelio pusės Petras ir Magdutė Račai. Gal tris savaites pas juos pragyvenau. Tačiau tokia "viešnia" nebuvo laukiama, tą puikiai supratau. Reikėjo ieškoti patikimesnio prieglobsčio, kokio nors darbo. Visokius variantus persvarstėm, ir man patarė važiuoti į Panevėžį pas dėdę Laurinavičių (jis ir mano tėvelis buvo brolių vaikai). Dėdė (maždaug 20-ia metų už mane vyresnis) prie Smetonos Kaune "Maisto" fabrike meistrų dirbo, gyrėsi 400 litų per mėnesį uždirbęs. Dažnai atvažiuodavo pas mus motociklu ir... vis su nauja žmona. Mėgdavo pasigirti: "Gyvenu aš kaip paukštis ant ežero kranto..." – suprask, gerai, be rūpesčių. Dažnai kalbėdavo: "Ateis rusai, bus kolchozai... Kaime jums bus sunku gyventi, tai atvažiuokite pas mane, aš padėsiu darbą mieste susirasti!" Jis po revoliucijos grįžo Rusijos bolševikų idėjomis apsikrėtęs priklausė komunistų partijai. Gyveno tada pas mus tokia svetima senučiukė, tai dėdė jai sakė: "Aš čia kaip namo atvažiuoju, bet kažin kaip mane priimtų, jei žinotų, kad aš – komunistas..."

Ir štai dabar jis – "Maisto" direktorius Panevėžyje. Nutarėm, kad jis tikrai galėtų man padėti. Tik Račai patarė nieko apie tikrąją savo padėtį jam nesipasakoti... Į Panevėžį (su persėdimu) važiauvau visą naktį. Namuose radau vieną dėdicnę. Nors ją pirmą kartą mačiau, priėmė maloniai. Gyveno jie ankštai, prastame butelyje. Matyt, kelionėje pervargusi klaikiai atrodžiau, nes ji tuoj paklojo lovą, ir nuo 10 val. pramiegojau iki penkių vakaro. Prižadino dėdienė: "Einam Juozapėlio iš darbo pasitikti". Mane išvydęs, dėdė iš karto sumurmėjo: "Tu, velnio vaike, jau kokios košės prisi-virci!" Aš priminiau jam pažadus padėti mieste gauti darbą. "Nors valytoja kur nors", sakau. Jis piktai atrėžė: "Gausi, gausi darbą, kokį tik panorėsi. Tik nueisim su tavim į tokią įstaigą, ir ten prie dviejų liudininkų papasakosi, kur ten bunkeriuokai yra., kur kaimynas Tamošaitis, kur kiti slapstosi..."

☐ Eugenijus Kupstys su žmona ir Bronius Laurinavičius. Jurbarkas, 1997 09 17.

☐ Genutė Ščepavičiūtė-Banevičienė, Stefanija Jokimaitė-Valantinienė ir Eugenijus Kupstys. Genutei – dvi naujos pažintys, o Stefanijai ir Eugenijui – susitikimas beveik po 50-ies metų. Raseinių kapinėse 1997 07 26.

Išsigyniau nieko apie tai nežinanti ir žinoti nenorinti... Daugiau tos kalbos su manim nebeužvedė. Iš darbo pareidavo visada išgėręs, vadindavo save "dideliu gyvuliu", o ant manęs sakydavo "velnio vaikas"... Toks jau jis buvo, bet nepadarė man nieko bloga (tiesa, ir daug gero nepadarė). Tegul ilsisi ramybėje...

Jaučiausi nejaukiai, buvau jiems našta. Bet dėdienė nuoširdžiai kvietė pabūti ilgiau, o aš... aš neturėjau kur skubėti, pas juos maždaug mėnesį išgyvenau. Su dėdiene plovėme, skaldėme malkas. Ji be žodžių suprato, jog man ne pyragai. Pasipasakojo esanti iš didelės 12 vaikų šeimos, vargin-gai gyvenę Vilniuje, išauklėta religingai. Pasakojo kaip jie prie vokiečių iš Kauno pabėgę pas ūkininkus slapstėsi.

Grįžau į Kauną pas Račius. Čia jau visi kalbėjo apie laukiamą žmonių vežimą, ir pasilikti pas juos buvo nesaugu. Nutariau važiuoti pas savo sesutės Galbuogienės vyro seserį Grigaitienę prie Skirsnemunės. Nors gyveno tada sunkiai, jie – nuoširdūs žmonės – mane priėmė. Grigaitienės sesuo Sabaitienė su šeima ir brolis – mokytojas irgi per karą buvo pasitraukę į Vakarus. Kaime darbo niekad netrūksta: sodinom daug cukrinių runkelių, kitų daržovių. Daržuose buvau pagrindinė darbininkė. Grynas oras, graži gamta labai ramino įtemptus nervus, atsigavau, sustiprėjau. Išbuvau čia iki žiemos. Gruodį gavau Račių laišką. Rašė, kad reikalinga šeimnininkė Maceinienei. Jos vyras, filosofijos profesorius, buvo pasitraukęs į Vokietiją, o ji pasiliko čia su trimis vaikaičiais, pragyventi jai buvo sunku. Globojo, rėmė ją vienuoliai, kunigai, geri bičiuliai. O dabar ji labai pasiligojusi – sirgo širdies ligomis. Taigi vėl sugrįžau į Kauną ir dvejus metus buvau šeimnininke pas Juliją Maceiniene. Gyveno ji tada Aušros al.41, bt.4. Maceinienė paskui persikėlė į Vilnį, 1971 m. mirė. Gyvi du jos sūnūs: vyresnysis – Augustinas – muzikas, Saulius – gydytojas...

Mane tuo tarpu užgriuvo naujas rūpestis – baigėsi mano paso galiojimo laikas, o aš gyvenu niekur neregistruota – tarp dangaus ir žemės... Bet ir dabar, ačiū Dievui, atsirado gerų žmonių, padėjo. Pas pusseserę Marcelę Račaitę lankydavosi toks statybos inžinierius Jonas Česnakas. Jis paklausė Marcelės, kodėl aš tokia liūdna, prislėgta, visą laiką kažkuo susirūpinusi. Ji ir papasakojo mano bėdas. Jonas liepė ateiti pas jį į statybos kontorą. Priėmė mane pagalbine darbininke: plytas nešioti, smėlį į sunkvežimius kasti. Tada sandėlį Panemunėje statėme. Su manim dirbo dar viena

moteris, panašaus likimo – pabėgusi iš tremties. Į ją vyrai ypatingo dėmesio nekreipė, bet apie mane (buvau jauna, ilgas kasas nešiojau) pasišnibždėdavo: "Ta mergiotė ne iš gero tokį darbą dirba..." Dirbau tikrai sunkiai, bet buvau laiminga: pasikeičiau pasą, prisiregistravau. Su Dievo ir gerų žmonių pagalba pavyko išvengti kalėjimo, Sibiro. Mano gyvenimas palaipsniui tvarkėsi, kryo geron pusėn... O Marcelė, tarp kitko, už Jono neištekėjo, ji tapo Matuziene...

Beje, kai iš tėviškės pabėgau, manęs ten ieškojo. Tėveliai, kaip buvo me susitarę, pasakė, kad aš Jurbarke, tuberkuliozės ligoninėje guliu. Atstojo...

Kairaičius Sibiras išskyrė: Juozas susirado kitą moterį, Onutė irgi, už gero žmogaus ištekėjo. Grįžusi ji gyveno Kaune, anksčiau mudvi susitikdavome.

KAS PALAIDOJO KAPITONĄ ČEPONĮ?

Angelė Laurinavičiūtė-Dabašinskienė: Vienintelis dar gyvas mano a.a.vyro Vinco brolis Feliksas Dabašinskas maždaug prieš dešimtį metų užėjo pas veterinarijos gydytoją Barčą Raseiniuose. Įsivedęs jį į kitą kambarį, gydytojas paklausė, ar jo brolio žmona yra Čeponytė? Tada gydytojas ir papasakojo kaip buvo išvogtas ir palaidotas kapitonas Juozas Čeponis...

Čeponis buvo pamestas prie MGB pastato darže. Tas Barčas (jo vardas Feliksas nežino) tuomet dirbo darbininku "Laisvės" kolūkyje Slabadoje. Jam tada buvo kokie 24 metai. Toje "vagystėje" jis pats dalyvavo, ją organizavo. Jis pasikvietė dar tris vyrus, irgi tikrus lietuvius, ir naktį kapinėse prie pat taip vadinamo "zamato" (kapinių tvoros) iškasė duobę. Tada paėmė didelį maišą ir visi keturi nunešė į kapines palaidojo. Jadvygai Čeponytei-Dabašinskienei pasakė, kur palaidotas jos brolis kapitonas. Po viso to Jadzė su vyru Jonu Dabašinsku (jis buvo siuvėjas) pabėgo į Kintus Klaipėdos krašte, nes būtų išvežę į Sibirą. Jie ten gyveno daug metų.

Kur tas Barčas dabar gyvena, F.Dabašinskas nežino. Atrodo, kad Raseiniuose seniai nebegyvena...

Elena Ščepavičiūtė: Petrą Ščepavičių milicija nuvežė į Rascinius, kad atpažintų Juozo lavoną. Kaip du vandens lašai! – stebėjosi enkavedistai abiejų brolių (Juozo ir Petro) panašumu...

Jadzei Dabašinskienei apie brolio kapą Raseinių kapinėse Antanas Kačiūsis iš Slabados k. (jo brolis Jonas – mokytojas, buvęs Sibire) pasakė:

– Ko tu, Jadze, Juozo kapo netaisai?

– Ką aš žinau, gal jis kokio čigono... Iš kur jau tu žinai?

– O kas tau rūpi iš kur. Nieko neklausinėk, čia Juozo kapas!..

Pradėjo tą kapą taisyti, bet nuolat bijodami.

Kryžius ant Juozo kapo – nuo mano senelio kapo. Kad kryžiui pado (pamato) nereikėtų daryti, jo postamentą įleidom į žemę, ten (po žeme) ant jo senelio Pociaus lentelė tebėra...

Šalia Juozo dar kitas kapukas buvo, su paminkliuku – nedidele Kristaus galva. Kai rinkomės kapinėse Juozo kapo pašventinimui (1990 06 14), prie to kapuko sėdėjo moteriškė, bet šventinant ji buvo kažkur prapuolusi. Paskui atsiradusi priekaištavo, kad tas josios kapas likęs nepašventintas, kad jai apie šventinimą nepasakēm... Iš kur mes galėjom žinoti, ji pati juk nieko mums nesakė... Vėliau tą kapuką (matyt, irgi partizano) iškasė, palaikęs iš jo į vieną vietą su kitais partizanais perlaidojo.

Kas Juozą ten palaidojo, aš nežinau.

Danutė Mažintaitė-Budreikienė: Petras Šcepavičius su šeima gyveno pas mus (*Joną ir Bronę Mažintus, Plauginiuose – F.T.*), nes jų sodybą, 1944 m. atsidūrusią tarp rusų ir vokiečių apkasų, nudegino...

Po dėdės Juozo (Čeponio) žuvimo kažkas davė žinią, kad partizanų (ir Juozo) lavonai jau ne prie stribino, o ant Bušeckino lauko pamesti. Nuo gatvės juos paimti buvo neatsargu, pavojinga, o iš ten, sakė, reikia paimti, kitaip šunys juos sudraskys. Vakare tėvelis (Jonas Mažintas) su dėde Petru ir išėjo... Girdėjau, kaip sugrįžęs tėvelis pasakė mamai:

– Viskas tvarkoj... Su vežimu nuvežėm...

Kryžių ant dėdės kapo jau Atgimimo metais pastatė tėvelis su žentu Kmita. Vėliau Genutė Banevičienė padarė ant kapo lentelę su užrašu...

MANO VIETA ČIA, LIETUVOJE!

Elena Šcepavičiūtė

Apie brolių Juozą aš ne ką tegaliu papasakoti. Jis buvo vyresnis, mokėsi, tarnavo kariuomenėje, gyveno atskirai savo gyvenimą, kaip paskui ir aš

savąjį: taip pat mokiausi, dirbau. Irgi atskirai. Tai ir susitikdavome tikrai nedažnai... Gal derėtų mūsų šeimą, penketą vaikų išauginusius tėvelius prisiminti. Juk jiedu visus mus išauklėjo, ant kojų pastatė, o mudu su Juozu ir į mokslus išleido...

Tėvelis – Pranas Ščepavičius turėjo 18 ha žemės Raseinių vls., Kunkojų k. prie Raseinių-Šiluvos vieškelio, netoli Dubysos. Senelis savo ūkį buvo dviem sūnums palikęs. Broliai Antanas ir Pranas sukūrė savo šeimą, žemę pasidalino, ir jų valdos liko skirtingose vietose. Tėvelis žuvo 1956 m. eidamas vieškeliu į Raseinius bažnyčion. Įkalnėje staiga išgirdo už nugaros autobusiuko signalą, iš netikėtumo krūptelėjo, susimėtė ir... buvo partrenktas. Jam smarkiai sužalojo galvą. Dar gyvą į ligoninę atvežė. Daug išgyveno, iškentėjo žmogus per netrumpą savo gyvenimą, ir šilto, ir šalto užtektinai patyrė.

Mamytė – Liudovika Pociūtė – irgi raseiniškė, iš Slabados kaimo. Jos tėvai turėjo apie 40 ha, bet kai kaimas skirstėsi į vienkiemius, o jie norėjo senoje vietoje pasilikti, tai atmatavo tik 24 ha, nes žemė čia buvo geresnė. Šeimoje buvo du sūnūs ir dvi dukterys. Vienas mamytės brolis buvo vaistininkas, mirė Maskvoje, Pranas gyveno su motina, mirė anksti. Pocienės ūkis liko dukroms: Vičienei ir Liudvikai Ščepavičienei po 12 ha. Paskui mama tą palikimą užrašė sūnui Juozui. Juozas paėmė banke 4000 litų paskolą, pamokėjo seserims. Paskolos grąžinti nereikėjo – užėjo bolševikai. Per karą (prie vokiečių) mama ten, savo tėviškėje, su Juozu gyveno. Mirė mamytė vėžiu. Koją jai skaudėjo seniai, bet gydytis vis nenorėjo. Kai pagaliau leidosi nuvežama į Kauną, buvo jau per vėlu...

Iš vaikų vyriausias mano brolis Petras, g.1905 m., kaip ir visi mes Kunkojuose. Dar vaikystėje Petrą auginti pasiėmė močiutė Pocienė, nes dukrai Liudovikai (mūsų mamai) užteko rūpesčių su mažaisiais vaikais. Pas močiutę ir užaugo, dirbo jos ūkyje. Kariuomenėje netarnavo: tėvams labai pagailo vaiko, ir jie, surinkę, suskolinę pinigų (ar ne 3 tūkstančius litų), išrūpino jam "baltą bilietą". Paskui tėvai ilgai gyvulius, arklius pardavinėjo, kad kaip nors su skolintojais atsiskaitytų. Kaimynas Pečiulis pripiršo Petrui savo žmonos Onutės seserį Rozaliją Stonytę iš gretimo Dainių kaimo. Petras vedė, liko gyventi Slabadoje. Ten jų vaikai gimė. Močiutei Pocienei mirus, ūkis atiteko jos dukroms Vičienei ir mūsų mamai. Petras kurį laiką šeiminkavo Slabadoje, tačiau nelabai sėkmingai:

prisidarė skolų. Mama šį savo palikimą užrašė Juozui, o Petras su šeima parėjo į Kunkojus ir dirbo tėvelio tvarkomame ūkyje.

– *Elzytė Malinauskaitė (iš Bakučių k.) yra minėjusi, kad Jūsų krašte buvo trys karininkai: Jūsų brolis Juozas, Bronius Urbutis ir Vytautas Stonis. Apie Stonio likimą sakė nieko nežinanti... Ar tas Stonis kartais ne giminė Petro žmonai?*

Taip, Vytautas – tikras Rozalijos brolis. Leitenantas, 1941-ųjų birželio sukilimo Kaune dalyvis. Su juo gimnazijoje kartu mokėmės. Jis ir mano kūmas: Petro dukrą Gražiną su juo krikštijom. 1944-iais Stoniai irgi vokiečių pusėje buvo evakuoti, tik toliau nuo fronto nuvažiavę. Po fronto dar buvom susitikę. Vytas netrukus atsidūrė Vorkutoje, senieji Stoniai buvo išvežti. Kai iš lagerio paleido, pas Vyta nuvažiavo žmona. Prieš grįždamas Lietuvon (Vorkutoje jis išbuvo apie 30 metų), Vytas vienas atvažiavo į Kauną apsidairyti. Nusipirko Kulautuvoje namą ar butą ir tada žmoną su vaikais parsigabeno. Jo sūnus gydytojas, čia, Klaipėdoje, duktė – Kaune, klinikų laboratorijoje dirba, jos vyras gydytojas, gyvena Kulautuvoje. Tik dabar sužinojau, kad Vyto nebėra: 1995-ųjų pabaigoje Kaune, į klinikas pas dukrą einantį automašina partrenkė, mirė nuo sužalojimų. Dar sveikas, stiprus buvo...

1944-ųjų vasarą, frontui ties Raseiniais ilgesniam laikui užsistovėjus, mūsų sodyba atsidūrė tarp vokiečių ir rusų linijų. Mus, kaip ir visus pafrontės gyventojus, vokiečiai evakavo Viduklės link, o Petras... Petras pasiliko "namų daboti", tūnodamas savo apkase-slėptuvėje: "Kol frontas persiris-praeis..." Kas galėjo pagalvoti, kad iš Baltgudijos taip greitai atsibeldęs karas būtent čia ims ir sustos, netgi iki rudens?! Jam teko ilgai toje "niekieno žemėje" lindėti. Vos pabandydavo išsiropšti, tuoj iš abiejų pusių pratrūkdavo šaudymas: "Tik iškiši ranką, ir prapliumpa!" Vis tik vargais negalais išropėjo į rusų pusę. Sveikas. Kol frontas stovėjo, glaudėsi Uždubysy – Akstiniuose. Petrą ten nuo prieškario pažinojo: kai ten mokytojavau, jis pas mane lankydavosi. Kai spalį frontas nudundėjo į vakarus, grįžęs namo namų neberado, tik plėnys sodybos vietoje, trobesius supleškino. Matyt, abiem kariautojų pusėms jie trukdė – priešo pozicijas užstojo... O ant nosies buvo žiema. Petras su šeima ir mūsų tėvelis prisiglaudė pas seserį Bronę Mažintienę Plauginiuose.

Du mėnesius apylinkes niokojęs, siaubęs karas buvo niekis, palyginti

su karu su rusais, su jų padlaižiais, nuolatinės grumtynės dėl išlikimo, kurios tęsėsi ne vienerius ilgus, neapsakomai ilgus metus. Petras ant tėviškos degėsių surentė trobelę ir grįžo į Kunkojus, pas jį gyveno ir tėvelis, mama – pas Mažintus Plauginiuose. Petras, nuolat malonindamas valdžią dovanomis, išsilaikė tėviškėje. Pagelbėjo jam kaimynas, toks rusas Kučkis, gyvenęs prie pat vieškelio. Tas Kučkis tarpininkavo jam "tepant" vietinius viršininkus, kad jo į Sibirą neišdangintų... Kai Kunkojus numelioravo, Petras nusipirko namą Šiluvoje ir ten apsigyveno visam laikui. Šiluvoje abu su žmona ir palaidoti.

Brolis Juozas jaunesnis už Petrą dviem metais, g. 1907 m. Baigė Raseinių gimnaziją, paskui – Karo mokyklą. Tarnybą pradėjo berods Plungėje. Tarnavo Kaune, Tauragėje, vėliau ir Vilniuje. Kodėl Juozo pavardė tokia? Jam, kaip karininkui, pasiūlė pasirinkti lietuviškesnę pavardę. Iš keleto pateiktų pavyzdžių išsirinko "Čeponis". Tada daug karininkų, valdininkų pavardės pasikeitė. Dar prieš karą (prieš bolševikams užeinant) Juozas vedė. Žmona Irena Baršauskaitė – vilkaviškietė, prie pat miesto gyveno. Šeima buvo turtinga, labai poniška: motina su skrybelėmis, tėvas – su kepalušu vaikščiojo, važinėjo karieta... Dalyvavau jų vestuvėse Vilkaviškyje, iš Juozo pusės aš viena buvau. Uošviai buvo labai nepatenkinti, kad Juozo tėvai neatvažiavo. Bet tėveliai ir nemanė važiuoti, tų vestuvių visai nenorėjo, nes jiems nepatiko sūnaus pasirinkimas.

Lankiausi pas Juozą, kai jis Tauragėje tarnavo. Gyveno jie gerai, mano kaimietišku požiūriu – net prabangiai. Nuomojo visą namo aukštą: virtuvę, miegamasis, valgomasis, dar svetainė. Samdė tarnaitę, kuri ir valgį ruošė. Laikė didelį šunį Kurtą. Kartą, prisimenu, nebuvo tarnaitės, tai abi su broliene kibome Juozui pietus ruošti, tačiau išaiškėjo, kad nei aš, nei ji gaminti visiškai nemokame. Pareina Juozas iš tarnybos, o pietų nėra... Būdavo, po tarnybos pavakare atjoja kareivis dviem pabalnotais arkliais vedinas: Juozui ir žmonai. Išjoja jiedu pajodinėti, ir kareivis kaip sargybinis kartu su jais...

– Genutė Banevičienė sakė turinti kelias Juozo nuotraukėles: su žmona jodinėjančių, šokančių su žirgu per kliūtį... Minėjo, kad jis už šuolius buvo prizą laimėjęs...

– Taigi tas prizas pas mane čia buvo: Vytauto Didžiojo galva – mozaika iš gintaro gabalėlių... su rėmeliu. Kartą parėjusi namo radau išlaužtas

savo kambarėlio duris... Pasigedau to prizo ir originalaus degtinės butelio. Išnešė, ką ant greitųjų sugriebė. Kažko vertingo niekada neturėjau...

Užėjus rusams, Juozo iš kariuomenės neatleido (neišvarė), jis liko tarnauti "liaudies kariuomenėje". Prasidėjus karui su Vokietija, nepakluso įsakymui trauktis į "plačiąją tėvynę" ir parbėgo tėviškėn. Prie vokiečių gyveno Slabadoje, čia turėjo mamos palikimą – 12 ha ūkį. Name (jis ir dabar tebestovi) buvo mokykla, kurioje mokytojavo Jonas Kačiušis, o jo brolių Antaną Juozas samdė ūkyje šeiminkauti, nes pats irgi mokytojavo. Pas jį gyveno ir mama.

– *Ar buvo tada šeima (žmoną, sūnelį) tėviškėn parsivežę?*

– Ne. Žmona atvažiuodavo, bet be sūnaus, jis pas jos tėvus buvo. Ji įstojo mediciną Kaune studijuoti. Buvo poniška miestietė, sakė: "Į kaimą aš nevažiuosiu... Kaime negyvensiu!" Taip jie atskirai ir gyveno, nors visai (ir dokumentaliai) išsiskyrę nebuvo...

1944-ųjų pradžioje Juozas įstojo į gen.Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Juozo dalinys stovėjo Varėnoje. Vokiečius siutino tie tūkstančiai žaliūkų, dykinėjančių jau visomis siūlėmis braškančio fronto užnugaryje. Pavasarį jie sumanė Rinktinę perimti ir panaudoti savo tikslams. Tada Juozas paliko dalinį ir parsigavo namo. Bolševikams artėjant, Juozo žmona su sūneliu (dar mažukas, gal dviejų metų buvo), tėvais, seserimis ir broliu – visa šeima pasitraukė į Vakarus. Pats jis be svyravimo pasiliko – pasitikti "išvaduotojų". Tam jis rengėsi visus vokiečių okupacijos metus: ginkluotam pasipriešinimui telkė vyrus, rinko, kaupė ginklus.

Vienu metu, atmenu, pas jį net spintoje buvo granatų pridėta. Matė jas ir mama, ir Antanas Juozas buvo su reikalais į Raseinius išvažiuavęs, kai kaime netikėtai pasirodė vokiečiai. Mama baisiai išsigando. Paskubomis sugriebė maišą. Mama drebančiom rankom nusitvėrusi jį laiko, Antanas granatas į jį it kokius agurkus krauna... Išnešė, paslėpė kažkur. O Juozui Raseiniuose kažkas pasakė apie tą vokiečių siautimą. Viską metęs jis parlėkė mamos gelbėti. Laimei, viską rado tvarkoje, tik išgąščiu apsiėjo. Jis barėsi: "Ar suprantat, kad granatas taip neatsargiai krauti pavojinga. Juk galėjo sprogti!... O jeigu vokiečiai būtų užgriuvę ir jas radę?

– *Ar esate su Juozu – partizanų susitikusi?*

– Taip. Bet tik vieną vienintelį kartą... Jie būriais vaikščiojo, miške tada nenakvodavo, užeidavo pas žmones. Vėliau gal jau miške būdavo...

Taigi pasakė man, kad Juozas pasikalbėti kviečia. Jo būrys pas Antaną Kačiųšį Slabadoje buvo apsistojęs. Buvo 1945-ųjų rudens diena, dar be sniego, bet jau šaltoka. Nuėjau į daržinę. Ten viršuje ant šieno visas būrys vyrų su ginklais sugulę. Man pasirodžius jie nepašoko, o paliko ramiai gulėti, turbūt buvo įspėti, kad ateisiu. Ta daržinė visai arti plento, gal už kokių 50 m buvo. Pro plyšius tarp lentų matėsi pravažiuojančios mašinos. Man taip baisu buvo, kai pasigirsdavo artėjantis jų burzgas. O partizanai – nė krust, ramiai guli. Pasišnekėjom su Juozu. Aš sakiau jam: "Eik tu iš čia! Aš tau popierius suveiksiu – padarysiu..." Bet jis papurtė galvą: "Aš negaliu..." Daugiau su juo nesimatėm. Apie Juozo žuvimą jau Klaipėdos krašte gyvendami sužinojome...

1995 m. liepą, minint Virtukų kautynių 50-metį, buvau Raseiniuose. Buvo atvažiavęs iš Šakių ir Juozo žmonos Irenos brolis Vytautas. Jis papasakojo kaip 1941-siais Barščauskams išbėgant uošviai spyrė ir Juozą kartų važiuoti, bet jis griežtai atsakė: "Aš negaliu. Mano vieta čia, Lietuvoje..." Norėjęs ir Vytas su juo pasilikti, bet Juozas liepęs jam važiuoti. Jau Vokietijoje Vytas, atsiskyręs nuo šeimos, parvažiavo pas ten netoliese atsidūrusius giminaičius ir ... pateko po sovietais... Grįžo Lietuvon, dokumentuose vardą į Juozą pasikeitė (dabar gal jau atsikeitė). Irena ištekJė antrą kartą, dvi dukras turi. Juozo sūnus irgi JAV gyvena, vedęs, taip pat dvi dukteris išaugino, tačiau neteko girdėti, kad jis savo tėvo likimu būtų domėjęsis...

Sesuo Jadvyga, g.1909 m., 1936-siais ištekJė už siuvėjo Jono Dabašinsko. Jis gyveno Slabadavos kaime, kur turėjo nusipirkęs žemės, bet jos nedirbo – siuvėjavo. Kartu dirbo jo brolis Feliksas, padėjo dar du giminaičiai, ilgai mokėsi pas jį siuvėjo amato. Mokinius Jonas ilgai išlaikydavo, neskubėdamas jiems ką nors parodyti, paaiškinti, pamokyti. Gyveno Dabašinska pasiturinčiai, vaikų neturėjo.

Sesuo Bronė, g.1911 m., ištekJė už ūkininko Jono Mažinto netolimaime Plauginių kaime. Turėjo 30 ha žemės. Mažintai gyveno nuošaliai, toliau nuo vieškelio ir nuo 1944 m. čia ilgai išsilaikiusios fronto linijos, tai jų trobesiai išliko. Na, o paskui, po karo, ir jie turėjo gerai suktis, kad neišvežtų, avinukų ir kitokių dovanėlių visagaliams viršininkams negailėti. Ištremti nebuvo. Užaugino tris dukteris.

Aš, Elena, šeimoje jauniausioji, esu gimusi 1914 m. Baigiau Raseinių gimnaziją, paskui nuo 1937-ųjų rudens mokiausi Pedagoginiame institu-

te Klaipėdoje. Prieš baigiant institutą, mokslą sutrikdė vokiečių įvykdyta Klaipėdos krašto aneksija. Vos įžengė vokiečių kariuomenė, vietiniai nacistai nuplėšė mūsų instituto iškabos lentą. Instituto direktorius Mačernis pasakė mums: "Bėkit Lietuvon! Kas kaip išmanot. Kas žino, ką čia vokiečiai darys..." – Ir išbėgom, sprukom kas kuo, kas kaip, namo! Palikom savo bendrąbūtį Giruliuose, susipirktus asmeninius indus ir... tądien jau paruoštus, bet taip ir nevalgytus pietus... Aš į Tauragę traukiniu važiauvau. Vagonai buvo perpildyti bėgančių...

Dar gerokai prieš tuos įvykius visur jautėsi vokiečių nepakantumas lietuviams, panieka, užgauliojimai, įžeidinėjimai. Įsiminė toks įvykis. Priešais mūsų institutą (raudonų plytų pastate prie pat geležinkelio stoties) atsirado skersai gatvės aukštai iškabintas raudonas vokiškas plakatas (rodos, "Arbeit... Brot...", dar kažkas užrašyta buvo). Na, mūsų vaikinai tą plakatą ėmė ir nuplėšė... Bet tai matė instituto sargienė ir apskundė policijai. O policija Klaipėdoje buvo vokiška, vokiečiai. Liepė visiems vyrams išsirikiuoti koridoriuje kaltininkų atpažinimui. Jaunuoliai susikeitinėjo baltais, švarkais, vylėsi suklaidinsią. Tačiau veltui: sargienė "nusikaltėlius" atpažino, tris vyrus išsivedė. Į kalėjimą berods tik vieną jų pasodino.

Na, o mokslą tęsti susirinkom 1939-ųjų balandžio viduryje, jau Panevėžyje. Birželio 24 d. mums įteikė diplomus (išsaugojau savo laidos vinjetę). Gavau paskyrimą. Dvejus ar trejus metus mokytojavau Šiluvos vls., Akstinuose (netoli Kazytės Rašimaitės tėviškės – Tverijoniškės). Tie metai man buvo gražūs, šviesūs. Dirbau mėgiamą darbą, nenuobodžiavau. Šventadieniais susiburdavom draugėn, šokius, gegužines suruošdavom. Leonas Dukauskas, Viktoras Butkus mūsų kavalieriai buvo. Abu šauliai, gražūs vyrai. Uniformuoti, baltom kelnėm, sukištom į batus, tikrai šauniai atrodydavo. Beje, Leono sesuo Onutė su mano seserim Brone draugavo... Deja, visa tai neilgai, labai neilgai truko. Štai grupinė mūsų, pedagoginio instituto studentų, nuotrauka. Visos studentiškomis kepuraitėmis, juostomis per petį persijuosusios. Tikrai gražios, o svarbiausia – jaunos, besišypsiančios, laimingos!. Pasižiūriu į ją, ir kvailos mintys užgula, ar tikrai toje nuotraukoje aš, ar visa tai tikrai buvo? Antroje pusėje užrašyta data: 1938 06 15... Juk lygiai po dviejų metų irgi buvo birželio 15-oji. Atsimenu gerai tą šeštadienį, pas tokią mokytoją prie Dubysos, Lyduvėnų link gegužinę rengėm. Čia ir sužinojom, kad rusų tankai jau per Lietuvą ropoja. Geguži-

nė iširo. Dviračiu parvažiavau į tėviškę, dar toks berniukas mane palydėjo...

Paskui vežė žmones, buvo karas. Prie vokiečių dirbau pačioje Šiluvoje. Ir Jonas Žemaitis čia tada kooperatyvo vedėju dirbo... Bolševikams 1944-iais sugrįžus, darbą mečiau. Bijoju, kad dėl Juozo, išėjusio į partizanus, manęs neišaiškintų. Kurį laiką su mama Juozo name gyvenome, paskui pas seserį Jadvygą Dabašinskienę, ten pat Slabadoje, buvau apsistojusi. Nuolatinė įtampa, baimė neapleido nei dieną, nei naktį. Nežinojai, kada vėl užgrius sribai, partizanų ieškodami, jiems baisiai knietėjo brolių Juozą surasti. O Dabašinskas, pas kurį gyvenau, rėmė partizanus, palapines jiems siūdavo. Taigi bijoti, nerimauti buvo dėl ko...

Atėjo 1945 m. žiema. Kaimynas Čiapas pranešė, kad suimtas ryšininkas, ir Jonui gresia pavojus. Tada aš "išnešiau kudašių" pas pažįstamus prie Viduklės. Anksti rytą gavau žinią, kad Dabašinskai, per naktį susiruošę, išvažiuoja Klaipėdos link, kad susitiksime Kryžkalnyje... Tuo tarpu Dabašinskai atidavė žmonėms karvę, susimetė į roges kas būtiniausia: įrankius, drabužius, lašinius, ir dar su tamsa išbėgo. Dar du paršiukus paliko... Kryžkalny susitikom. Arkliukas buvo jaunas, sunkiai traukė prikrautas roges. Kai tik kelias į kalniuką, išlipam ir užgulę stumiam, kad arkliukas nepristotų. Per dvi dienas su dviem nakvynėm pakely pasiekėm Sakučių tarybinį ūkį Šilutės rajone. Žmonės vis teiravosi, kur mes keliaujame? Atsakinėjome: "Mokytoja į darbą važiuoja..." O ta mokytoja kelyje jau sudraskė pasą, kitus dokumentus, kad jų nepareikalautų, jos neatpažintų. Visą kelią persekiojo baimė, jausmas, kad mus jau vejasi... Raminomės tuo, kad ten, kur mes važiuojame, yra jau anksčiau atbėgusių...

Sakučiuose viskas sekėsi kuo puikiau. Joną tuoj ir išregistravo ir priregistravo, jis gavo darbą pieninės punkte. Buvo geras siuvėjas, tai greit atsirado draugų, pažįstamų, visaip paremdavo ūkvedžiai, agronomai. Gyvenome ramiai, greit ir baimės atsikratėm, nes beveik visi aplinkui buvome vienodo likimo. Paskui Jonui atsirado mokyklos sargo vieta. Parsivežėm karvę, arklių jau turėjom, gavom ir žemės bulvėms pasisodinti, daržui. Gyvenome kaip tikri gaspadoriai. 1948-iais Dabašinskams pasiūlė sanitarų darbą netolimoje Kintų gyvenvietėje. Susigundė ir išvažiavo. Aš į Kintus nevažiavau, ryžausi savarankiškam gyvenimui. Atvažiavau į Klaipėdą dirbti pagal savo specialybę.

Klaipėdoje visą laiką dirbau pradinių klasių mokytoja tai vienoje, tai kitoje miesto mokykloje. Paskutinė mano darbovietė – V-oji vidurinė. Čia, prieš išeinant į pensiją, man dar istorijos pamokų davė. Jau būdama pensininkė dirbau dar trejetą metų, turbūt iki 1972-ųjų. Sunkus tas mokytojo darbas, bet pensijos labai nedaug – 270 litų gaunu. Neužsitarnavau... Savo šeimos taip ir nesukūriau...

Vis tik teko ir man su "organais" (saugumu) susidurti. Ačiū Dievui, kad dar negreit, jau vėlai mane čia surado... Užaina pas mane į namus nepažįstamas vyriškis. Pasisveikino ir, ištraukęs iš kišenės, atkišo man atskleistą knygelę raudonais viršeliais. Aš net nepažvelgiau į ją, kažkodėl pagalvojau, kad būsiu kokį dokumentą pametusi, štai rado ir užnešė... Bet "svečias" tuojau grąžino mane į tikrovę: "Užeikite pas mus, pasišnekėsime..." Pasirodo – į saugumą... Kur dingsi – nuėjau. Taip, į tą raudoną mūrą prie stoties. Išklausinėjo apie Juozą, mane, apie visą šeimą. Galop perėjo prie reikalo: "Jūs galite mums padėti, informuoti apie padėtį, nuotaikas mokykloje, padegogų kolektyve... Na, suprantate, juk pasitaiko klaidingų, žalingų, ypač jaunimui, nuomonių, požiūrių..." "Kreipkitės geriau į direktorių, jaunuosius mokytojus, – atsakiau. Jie daugiau bendrauja, dažniau susitinka. Aš gi niekur nebūnu, nevaikštau. Jei netinku, galite atleisti iš darbo, jūsų valia..." "Jei būtume anksčiau jus radę, būtume kitaip pasikalbėję, – pasakė mane kalbinęs saugumo viršininkas. – O dabar eikite, gyvenkite ramiai, dirbkite savo darbą. Apie šį pašnekėsį niekam nepasakokite..." Jis, beje, buvo mano mokinės tėvas. O koks tas pokalbis būtų buvęs anksčiau, puikiai įsivaizduoju... Daugiau manęs nekviatė.

Laikams aprimus, Jonas Dabašinskas išsiruošė tėviškėn – išsiaiškinti galimybes grįžti namo. Kartu ir aš važiauvau. Viename Jono namo gale radosi įsikūrusią kolūkio kontorą, kitame – gyvenančius žmones. Su valdžia pasišnekėti susėdom lankoje, buvo pats pirmininkas, kiti reikalingi žmonės. Pokalbis pagyvėjo, Jonui atsineštą lagaminą, prikrautą rūkytų ungurių, atidarius. Šito skanėsto Kintuose buvo pasirūpinęs... Su pirmininku Samiu Jonas, suprantama, rado bendrą kalbą – "išsiaiškino", gavo leidimą grįžti į savo namus. Ten gyvenusius žmones iškėlė, kontora dar pasiliko. Dabašinska susikrovė mantą į sunkvežimį ir grįžo namo. Grįžę dar ilgai pagyveno. Mirė Jadvyga ir Jonas tais pačiais metais, abu skrandžio vėžiu... Dėl blogo maisto? Bet juk gyveno gerai, rodos, nieko nestokojo...

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS IDEOLOGAS

PARTIZANŲ PULKININKO JUOZO ŠIBAILOS BIOGRAFIJA

Juozas Šibaila gimė 1905 m. kovo 18 d. Vadėnų k. (dab. Varėnos r., Alytaus aps.), o krikštytas Nedingės bažnyčioje 1905 m. kovo 20 d. Jo tėvas buvo Tomas Šibaila, motina Ona Bingelytė, krikšto tėvas Vincentas Zančkauskas, o krikšto motina Morta Vaškeliienė¹. Šibailos pilnas vardas Juozapas buvo vartojamas tik oficialiuose dokumentuose ir tai ne visuose. Kaip antai jo vyriausiojo sūnaus Vytauto, gimusio 1930 m. rugpjūčio 24 d. Ukmergės aps., Panoterių k., gimimo aktų registracijos knygoje 1930 m. rugsėjo 17 d. a/i Nr.49 ir sovietų laikais jam išduotame pase rašomas jo tėvo vardas Juozas, o jauniausiojo sūnaus Jono Kęstučio, gimusio 1935 m. sausio 27 d. Ukmergės aps., Kurklių vls., Vaičiuliškio k., gimimo aktų registracijos knygoje 1935 m. kovo 19 d. a/i Nr.30 rašoma, kad jo tėvas Juozapas Šibaila. Kaip įprasta Lietuvoje, Šibailos šeimos nariai, giminės bei pažįstami, o ir kovų bendražygiai vadino jį sutrumpintai – Juozu.

Juozo tėvas Tomas Šibaila ir motina Ona Bingelytė tuokėsi apie 1883 m., nes 1885 m. gegužės 5 d. jau gimė vyriausias jų sūnus Edvardas. Tuo metu jie tarnavo Varėnos r., Marcinkonių apyl., Dubininkų k. Abu buvo beraščiai, bet darbštūs, sumanūs ir mokėjo skaičiuoti pinigus. Tarnaudami bernu ir merga, jie nematė šviesesnės ateities, todėl pasitarę nusprendė savarankiškai verstis prekyba. Ona buvo savamokslė gimdyvių vaikų priėmėja, todėl visoje apylinkėje ją kviesdavo priiminėti gimstančius vaikus, be to, ji kepė ir pardavinėjo bandeles. Tėvas Tomas rinko ir supirkinėjo uogas, grybus, riešutus, zuikius ir pardavinėjo Lenkijoje arba Vokietijoje, o iš ten atsiveždavo paklausą turinčių įvairių prekių. Verslas abiems gerai sekėsi. Prekiaudami susitaupė pinigų, atvyko į to paties rajono Nedingės apyl. Vadėnų k. ir iš dvaro nusipirko 60 ha žemės. Ūkininkavimo pradžia (trobesių statybai, žemės ūkio padargų įsigijimui) 20 ha žemės pardavė, o 40 ha pasiliko sau ir pasiturinčiai gyveno.

Šibailų šeimoje gimė šeši vaikai, penki užaugo, o Jonas greitai mirė. Vyriausias iš jų buvo Edvardas, jauniausias – Tomas. Kuomet jų tėvai persikėlė gyventi iš Dubininkų k. į Vadėnų k. ir nusipirko žemės, apytiksliai galima spręsti iš jų vaikų gimimo vietų. Remiantis Lietuvos valstybės istorijos archyvo šaltiniais, Edvardas 1885 m. gegužės 5 d.², Jonas 1889 m. liepos 11 d., Johana 1891 m. birželio 2 d. ir Karolis gimė Dubininkų k. ir krikštyti Marcinkonių bažnyčioje, o 1905 m. kovo 18 d. gimęs Juozas ir jaunesnis brolis Tomas gimė Vadėnų k. ir krikštyti Nedingės bažnyčioje. Iš to galima daryti išvadą, kad J.Šibailos tėvai Vadėnų k. pirko žemės sklypą tarp 1891 ir 1905 m.

Šibailos ir kitiems Nedingės apyl. vaikams meilę bei pasiaukojimą Tėvynei ir neapykantą priešams išugdė XX a. pr. kilęs nedingiečių tautinis susipratimas ginant lietuvių kalbą ir matytos tėvų kovos dėl tautos nepriklausomybės. Vaikystėje susiformavęs patriotizmas Juozapui Šibailai išliko visą gyvenimą, todėl gindamas Tėvynės laisvę nuo sovietinio okupanto ryžosi ant Tėvynės laisvės aukuro net savo gyvybę paaukoti.

Nedingės bažnytkaimis stovi prie 22,3 km ilgio Nedingės upelio (Merčio intako), piečiau nuo Nedingės ežero, apie 27 km į pietus nuo Alytaus, 14 km į vakarus nuo Varėnos. Nedingės bažnyčią įkūrė 1844 m. sulenkėjęs nedingiškis generolas V.Žilinskis, todėl visos pamaldos vyko tik lenkų kalba, nors XIX a.pr. Nedingės parapijoje lietuviškai kalbančių buvo 4000, o lenkuojančių apie 500. Lietuvių susipratimas ir kova dėl gimtosios kalbos teisių prasidėjo 1901 m. atvykus į Nedingės bažnyčią kunigui Stibioriui. Parapijiečių prašomas jis pradėjo grąžinti lietuvių kalbą į bažnyčią. Nesutarimai aukščiausią laipsnį pasiekė 1910 m. Į ginčą įsivėlė net rusų gubernatorius, kurstydamas lenkus prieš lietuvius ir atvirksčiai. Buvo įvesta sustiprinta apsauga ir kiekvieną sekmadienį budėdavo rusų policija. Byla atsidūrė teisme, bet ginčai nesibaigė. Po to lenkuojantys ėmė rinkti gyventojų parašus, reikalaudami tik lenkiškų pamaldų. Netekę kantrybės lietuviai atėmė jų prašymus su surinktais parašais ir sunaikino. Nuo 1911 m. visos pamaldos jau vyko lietuviams priimtina tvarka, o lenkams buvo sakomas specialus pamokslas. Šis lietuvių laimėjimas užrūstino V.Žilinskį, todėl jis nutraukė klebonui žadėtą mokėti 400 rb. metinį atlyginimą. Šie įvykiai Nedingės apyl. turėjo didelės reikšmės lietuvių tautinei savimonei. Dar XX a.pr. Nedingės gyventojai, neturėdami lietuviškos mo-

LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJOS LEIDINYS

L 7492
72 A 48.
73
74

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS GEOGRAFIJA

(Vidurinėms mokykloms vadovėlis)

«Juožas Šibaila»

Metinių k. mokinių

Alytus

I. PRIGIMTIS

Tau, mylimas krašte!

□

VILNIUS

— — M. KUKTOS SPAUSTUVĖJE — —

1917

□ Juozo Šibailos mokyklinis vadovėlis. Kauno apskrities Viešojoji biblioteka

kyklos, patys mokė lietuviškai savo vaikus samdydami daraktorius. Nepriklausomybės gyvenimo pradžioje Nedingės apyl. pasireiškė stiprus lietuvių sąjūdis prieš bet kokius okupantus. 1918 m. lapkričio mėn. pabaigoje žmonės sukilo prieš vokiečius. Jokūbo Slučkonio vadovaujami 35 Nedingės partizanai nuginklavo vokiečių žandarus bei administracijos pareigūnus, sudarė komitetą ir atsiėmė iš vokiečių galvijas. Po kelių dienų vokiečiai sugavo sužeistą sukilėlių vadą, bet lietuviai juos išvaikė. Vis daugiau nedingiečių stojo į partizanų gretas ir savanoriais į lietuvių kariuomenę. 1919 m. sausio mėn. viduryje Nedingę ir dalį apylinkės užėmė bolševikai. Partizanai juos sekė ir rinko informaciją apie jų judėjimą. 1919 m. Nedingę užėmė lenkai ir sudarė prolenkišką komitetą iš sulenkėjusių lietuvių. 1919 m. Ignas Balčiūnas suorganizavo slaptai veikiantį partizanų būrį ir padėjo Lietuvos kariuomenei išvyti lenkus. 1920 m. rugsėjo mėn. iš partizanų susidarė rimtesnė ginkluota pajėga ir padėjo Lietuvos kariuomenei saugoti fronto liniją Dakučkos-Vartalaukio bare³. Tautinis atgimimas ir nepriklausomybės kovos paliko ne tik Juozui, bet ir kiekvienam jaunuoliui neišdildomus laisvės troškimo jausmus.

Tomo Šibailos vyriausias sūnus Edvardas žuvo 1914 m. – Pirmojo pasaulinio karo metu. Ištekant dukrai Jonei tėvas davė 6 ha žemės kraitį, Karolį pasiliko ūkininkauti, o Juozą ir Tomą išleido į mokslus. Juozas baigė Alytaus mokytojų seminariją ir įgijęs mokytojo kvalifikaciją mokytojavo Alytaus ir Ukmergės aps.⁴. Tomas įstojo į 1922 m. vasario 13 d. Vyriausybės įsteigtą Lietuvos universitetą Kaune. Jį baigęs įgijo statybininko-architekto kvalifikaciją.

Apie 1928 m. Juozas vedė iš Ukmergės aps., Pašilės vls., Antakalnio k. kilusią, 1902 m. gimusią Oną Augustinaitę, Martyno, nes 1929 m. Panoteriuose gimė jų duktė Danutė, kuri mirė nesulaukusi net metų. Ona Augustinaitė augo ir pradinius mokslus baigė Rusijoje, Saratovo srityje, prie Volgos. Atgavus nepriklausomybę kartu su tėvais grįžo į Lietuvą ir baigė Kėdainių mokytojų seminariją. Tuokėsi Kauno bažnyčioje (sutuokė kun.J.Tumas-Vaižgantas), o vestuves šventė Kaune pas Onos brolių Lietuvos armijos kapitoną lakūną Adomą Augustiną (1898-1978). Sovietų okupacijos metais Adomas kartu su žmona buvo nuteistas ir kalėjo Krasnojarsko kalėjime. Grįžęs į Lietuvą gyveno Panevėžyje. Palaidotas Panevėžio miesto kapinėse kartu su Ona Šibailiene ir jos sūnumi Kęstučiu.

□ Juozo ir Onos Šibailų vestuvės

□ Broliai Juozas ir Tomas Šibailas. 1937 m.

1930 m. rugpjūčio 24 d. Šibailų vyriausiojo sūnaus Vytauto gimimo vieta Ukmergės aps., Panoterių k. rodo, kad jau tuo metu Šibailos buvo vedę ir dirbo Panoterių pradinėje mokykloje. 1935 m. sausio 27 d. jauniausias sūnus Jonas-Kęstutis gimė Ukmergės aps., Kurklių vls., greta Staškūniškio Vaičiuliškio k. Tuo metu abu Šibailos dirbo Vaičiuliškio pradinėje mokykloje, o 1940 m. pradėjo dirbti Balninkų pradinėje mokykloje. Kad Šibailos dirbo Panoterių, Staškūniškio ir Balninkų pradinėse mokyklose, rašo ir jų sūnus Vytautas tėvo biografijoje. Tąd Šibailos tuokėsi ir atvyko dirbti į Ukmergės aps., Panoterių pradinę mokyklą apie 1929 m., tarp 1930 ir 1935 m. persikėlė dirbti į Vaičiuliškio pradinę mokyklą, o tarp 1935 ir 1940 m. – į Balninkų pradinę mokyklą. Staškūniškio gyventojas M.Kanceravičius, buvęs po J.Šibailos Staškūniškio pradinės mokyklos vedėju, pagal mokinių tėvų susirinkimo protokolus nustatė, kad Juozas Šibaila su žmona Ona atvyko dirbti į Vaičiuliškį 1934 m. ir abu dirbo mokytojais. Prieš sovietų okupaciją Vaičiuliškio pradinė mokykla buvo uždaryta, o vietoje jos greta Vaičiuliškio k., prie pat plento, buvo pastatyta nauja didelė, dviejų aukštų mūrinė Staškūniškio pradinė mokykla, kurioje Šibailų šeima gyveno ir dirbo mokytojais. 1940 m. vasarą Šibailos su trim vaikais persikėlė dirbti į Balninkų pradinę mokyklą.

Balninkų miestelis įsikūręs gražioje vietoje tarp Piršėno ir Alaušų ežerų, 25 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės, 20 km į šiaurės vakarus nuo Molėtų prie Anykščių-Želvos kelio. Gražios ir Balninkų apylinkės, nes valsčiuje yra ne mažiau kaip 10 didesnių bei mažesnių stačiais aukštais krantais ežerų. 1338 m. minima Balninkų pilis, joje po 1410 m. buvo didžiojo kunigaikščio dvaras. XVI a. antroje pusėje karalius Žygimantas Augustas suteikė Balninkams Magdeburgo miesto teises, antspaudą ir herbą. 1655 m. Balninkus apiplėšė ir sudegino Maskvos kariaunos, o XVIII a. švedai. 1570 m. karalius Žygimantas Pirmasis pastatė Balninkuose pirmąją medinę Romos katalikų bažnyčią, kurioje lietuviškai buvo skaitomos evangelijos ir sakomi pamokslai. Prie parapijos buvo mokykla. 1781 m. joje mokėsi 31 mokiny (8 šlėktos, 4 miestiečiai ir 19 valstiečių). Po 1863 m. sukilimo mokykla uždaryta, o vyskupo M.Valančiaus laikais atkurta. 1910 m. kun.Jusius su parapijiečiais pastatė naują mūrinę Šv.Stanislavo bažnyčią⁵.

Pietiniame Piršėno ežero krante ant stataus aukšto šlaito buvo Stei-

□ 1-a iš kairės Juozo Šibailos žmona Ona Augustinaitė. Fotografuota prie Ukmergės

□ Juozas Šibaila su Ona Augustinaitė

kūno dvaras ir mokykla, kurioje iki antrosios sovietų okupacijos dirbo Juozapas Šibaila. Čia, palyginus su Staškūniškio k., buvo daug įstaigų ir žymiai aktyvesnis gyvenimas. 1923 m. Balninkuose buvo dvaras, 117 sodybų, kuriose gyveno 651 gyventojas. Veikė pradinė mokykla, valsčiaus savivaldybė, paštas, sveikatos bei veterinarijos punktai, policijos nuovada, smulkaus kredito draugija, kooperatyvas, pieninė, malūnas ir kt. įstaigos. Iki 1944 m. veikė pradinė mokykla, 1944-1949 m. progimnazija, 1949-1955 m. septynmetė, vėliau vidurinė mokykla, o 1959 m. Balninkuose gyveno 326 gyventojai. Darbas jiems sekėsi gerai, gyveno pilnavertį gyvenimą ir buvo juo patenkinti. Čia buvo šviesesnės visuomenės, turėjo su kuo pabendrauti, aktyviai pasireikšti ir kur laisvalaikį praleisti.

Juozas Šibaila buvo pradinės mokyklos (7 klasių) vedėjas, jaunaliuvių, skautų ir aktyvus Šaulių sąjungos narys, Ukmergės Šaulių rinktinės Kurklių šaulių kuopos ar skyriaus vadas, o vėliau Balninkų šaulių skyriaus kuopos vado Steikūno pavaduotojas, grojo armonika ir mėgo žvejoti. Jo žmona Ona buvo aktyvi Balninkų mokyklos mokytoja ir užaugino tris sūnus: Vytautą, Rimvydą ir Joną Kęstutį. Vyriausias iš jų 1930 m. gimęs Vytautas, o jauniausias – 1935 m. gimęs Jonas Kęstutis. Abu Ona ir Juozas Šibailos buvo aktyvūs neeiliniai mokytojai ir priklausė Balninkų visuomenės elitui, o Juozas Balninkuose turbūt buvo vienintelis Vytauto Didžiojo antrojo laipsnio ordino kavalierius. Jie užjausdavo ir padėdavo neturtintiems gabiems moksleiviams. Juozą Šibailą dar ir šiandien geru žodžiu mini Balninkų seniūnijos Trakų k. gyventojas, buvęs jų mokinyš Vytautas Stasiūnas. Jis gerai mena, kaip kartu su tėvais vokiečių okupacijos metais gyveno Pusvaškių k. ir pėsčias apie 3 km vaikščiojo į Balninkų mokyklą. Atsivėrus kojoje žaizdai jam sunku buvo nueiti į mokyklą ir pradėjo praleidinėti pamokas. Pastebėjęs tai J.Šibaila pasikvietė jo tėvą ir tarėsi, kaip ligos metu sudaryti sąlygas vaikui lankyti mokyklą. J.Šibaila pasiūlė, kol pagis Vytautui koja, nemokamai jį išlaikyti savo bute. Taip mokyklos lankymas buvo išspręstas.

Gražų Šibailų gyvenimą sudrumstė 1940 m. birželio 15 d. sovietų okupacija. Juozas nupiešė raudono ožio portretą su Stalino galva ir laikė jį mokykloje užkištą už koklių krosnies. Po kurio laiko valytoja valydama klasę jį aptiko.

1941 m. birželio 14 d. J.Šibailos žmoną Oną, Martyną, ir sūnus Vytau-

tą, Rimvydą ir Joną Kęstutį ištrėmė į Sibirą (Smolensko rajoną, Altajaus kraštą), kur jie išbuvo penkiolika metų, iki 1956 m. lapkričio 6 d.

Juozas tuo metu meškeriojo ir liko neištremtas. Jis tą dieną, matyt, jausdamas pavojų, meškeriojo ginkluotas pistoletu. Pamatęs ateinančius jo suminti keletą žydų, Juozas pasislėpė nedidelio miškelio tankiame lazdyno kelme ir pasiruošė gynybai, bet tie apieškoję miškelį jo nerado. J.Šibaila turėjo ryšį su sukilėlių štabu Kaune. 1941 m. karo išvakarėse J.Šibailos sukilėlių žvalgyba atidžiai stebėjo Kauno-Zarasų plente karinės technikos judėjimo intensyvumą, kuris patvirtino gautą žinią, kad iš ryto prasidės Sovietų ir Vokietijos karas. J.Šibailos vadovaujami sukilėliai karo išvakarių naktį sukilo, išlaisvino Balninkų vls. ir, pašalinę komunistų aktyvistus, išsilaikė iki vokiečių atėjimo. Kurklius teko vaduoti du kartus, nes pirmuosius vaduotojus besitraukianti rusų armija išstūmė. Išlaisvinę valsčiaus centrus sukilėliai naikino besitraukiančius raudonarmiečius. Vien Trakinių k. J.Šibailos, Paškevičiaus, Zabulionio vadovaujami sukilėliai nukovė 500, kitais duomenimis apie 300 raudonarmiečių ir apie 300 paėmė į nelaisvę⁶.

Pirmomis sukilimo dienomis sukilėliai tikėjosi atgauti tautos nepriklausomybę, bet netrukus, įsitikinę, kad vokiečiai niekuo nesiskiria nuo kitų okupantų, nustojo juos remti, pasitraukė į pagrindį ir laukė tinkamo momento, kada ginklu galės atgauti nepriklausomybę.

Vokiečių okupacijos metais J.Šibaila, mokytojaudamas Balninkų pradinėje mokykloje, gerai sugyveno su Balninkų vachmistru, policininkais ir kitais tarnautojais, nes visi jie nekenė vokiečių. Policija pranešdavo gyventojams kada ir ko atvyks vokiečiai: duoklės rinkti ar gaudyti žmonių darbams į Vokietiją. Vokiečių okupacijos laikotarpiu aš mokiausi J.Šibailos vadovaujamos Balninkų progimnazijos 5-oje ir 6-oje klasėse. Atmenu, kai įpusėjus vokiečių okupacijai atvyko į Balninkus vokiečių būrys gaudyti trijų vyrų darbams į Vokietiją. Tomis dienomis mes, mokiniai, į mokyklą ateidavome, bet pamokų klasėse beveik nebūdavo. J.Šibaila ir mes, jo mokiniai, dažnai stovėdavome Pirsėno ežero pietiniame aukštame krante prie mokyklos, nuo kurio gerai matėsi kitoje ežero pusėje slėnyje įsikūręs Balninkų miestelis, ir stebėdavome vokiečių veiksmus. Kai vokiečiai su policininkais išsirikiavo eiti gaudyti vyrų, J.Šibaila mokiniams girdint prasitarė: „O kad čia būtų kulkosvaidis“. Šis jo pasakymas mums labai patiko. Mes iš

karto supratome, kad tai mūsų mokytojas. Todėl mes jį mėgome, gerbėme ir juo pasitikėjome. Kelias dienas vokiečiai gaudė Balninkų vyrus, bet nė vieno tinkamo nerado, nors net pamaldų metu buvo apsupę bažnyčią. Nusibodus slapstytis, susidėję valsčiaus gyventojai nupirko vokiečiams tris savanorius. Vokiečiai su savanoriais patenkinti išvažiavo, tačiau kitą dieną savanoriai jau laisvai vaikščiojo Balninkų gatvėmis, tik nežinau, ar jie pabėgo, ar už gautus pinigų išsipirko.

1944 m. J.Šibaila išlydimas į gen.P.Plechavičiaus Vietinę rinktinę ginti Vilniaus krašto gyventojų nuo lenkų krajos armijos teroro ir tikėjosi baigiantis karui jėga atgauti nepriklausomybę.

1944 m. liepos 24 d. sovietams antrą kartą okupavus Ukmergę prasi-dėjo raudonasis teroras.Prieš naują okupaciją kilo stiprus partizaninis pasipriešinimas. Tai buvo dviejų skirtingų santvarkų, dviejų ideologijų susidūrimas, tiesos ir melo dvikova. Ukmergės aps. iš Balninkų, Kavarsko ir Kurklių vls. sudarytame antrame rajone partizaniniam judėjimui organizuoti ir vadovauti Lietuvos Laisvės Armijos vadovybė paskyrė mjr.J.Naviką, o jo pavaduotoju Balninkų mokyklos vedėją Juozą Šibailą-Dieduką⁷. J.Naviko partizaninė veikla šiame rajone neaptikta, todėl tik-rasis šio rajono partizanų organizatorius ir vadas buvo Juozas Šibaila-Diedukas. Jį partizanų gretose matė ir pažinojo daugelis Balninkų ir Kurklių valsčių gyventojų, nes jam teko mokytojauti abiejuose valsčiuose. Čia jis turėjo didelį autoritetą. J.Šibaila okupantus sutiko miške jau su 50 ginkluotų partizanų vadovaujamu būriu, kurį sudarė 1941 m. sukilėliai, šauliai, policininkai ir keli Vietinės rinktinės savanoriai. Šį jo vado-vaujamą trimis rankiniais kulkosvaidžiais, dešimčia automatų bei šautu-vais ginkluotą būrį okupantai pastebėjo ir pradėjo persekioti jau 1944 m. liepos mėnesį⁸. J.Šibaila-Diedukas buvo drąsus, sumanus, energingas va-das, geras organizatorius ir oratorius. Jis sugebėdavo taip nuteikti parti-zanus, kad jie, būdami išvarę, nusiminę ir net sužeisti, imdavo šypsotis, atgaudavo viltį, pamišdavo skausmą.

Aplinkybių verčiami vyrai voromis traukė į miškus ir rinkosi didesnę patirtį turinčius vadus. Balninkų, Kurklių ir kt. valsčių apylinkėse partiza-nai labiausiai vertino Juozapo Šibailos-Dieduko patirtį. Jo rinktinėje telkė-si daugelio puskarininkių bei studentų vadovaujami partizanų būriai: psk.A.Morkūno-Plieno, vyr.psk.N.Liškausko-Beržo, A.Saugūno-Vėtros,

Viliaus Karaliūno-Viržiaus, Alfonso Miklušio ir kt. 1944 m. rugsėjo-spalio mėn. 2-ojo (Balninkų, Kavarsko, Kurklių) ir 3-iojo (Pabaisko, Šešuolių, Želvos, Žemaitkiemio vls.) rajonų partizanai susijungė į jaunesniojo ltn. J.Šibailos-Dieduko vadovaujamą Balninkiečių laisvės rinktinę⁹. Rinktinę sudarė trys padaliniai: J.Šibailos-Dieduko, A.Morkūno-Plienio ir A.Bagdono-Arelio. J.Šibailos-Dieduko dalinį, veikusį Balninkų, Šešuolių, Želvos apylinkėse, sudarė 150 partizanų, Alfonso Bagdono-Arelio vadovaujamą padalinį sudarė Kurklių, Utenos aps. Alantos bei Skiemonių vls. veikusios 50-100 vyrų partizanų grupės¹⁰.

Buvęs J.Šibailos mokinys Vytautas Stasiūnas gerai prisimena, kaip 1945 m. Juozapinių naktį buvo atėjęs pas jo tėvą Juozapą Stasiūną, gyvenusį Pusvaškių k., J.Šibaila-Diedukas su 35-ių partizanų grupe, tarp kurių buvo keturi Juozai. Jie pasveikino tėvą Juozą vardo dienos proga, pasikalbėjo ir kukliai atšventę pernakvojo. Pasikalbėjimo metu J.Šibaila skundėsi, kad labai pasiilgo savo šeimos.

1945 m. birželio 27 d. Trakinių kautynėse žuvo daug rinktinės partizanų kartu su Balninkų vls., Paužuolių k. gimusiu dalinio vadu psk.Alfonso Bagdonu-Areliu.

J.Šibailos vadovaujama Balninkiečių laisvės rinktinė veikė Balninkų, Molėtų, Želvos vls. ir buvo suskirstyta į keturias grupes, kurioms vadovavo Alfonsas Saugūnas-Vėtra, P.Mieželis-Vilkas, A.Morkūnas-Plienys ir Eduardas Valiūnas¹¹. 1945 m. prie J.Šibailos rinktinės prisijungė Kauno universiteto mediko Jono Jūro-Karoso vadovaujamas būrys.

1945 m. vasario 9 d. Lietuvos sovietų vyriausybė paskelbė atsišaukimą į lietuvių tautą, žadantį dovanoti pasipriešinimo dalyviams jų "kaltes"¹². Partizanų vadovybė šį atsišaukimą demaskavo, bet nutarė netrukdyti partizanams legalizuotis, tik reikalavo palikti daliniui gerus ginklus. Amnestija paveikė nežymią partizanų dalį ir lauktų rezultatų okupantui nedavė, nes 1945 m. birželio-rugpjūčio mėn. iš visų Ukmergės aps. žuvusių, suimtų ir legalizuotų partizanų 15,1 proc. sudarė legalizuoti, 24,2 proc. suimti ir 60,7 proc. žuvę¹³. 1945 m. spalio mėn. atvykus į Balninkiečių laisvės rinktinę Žaliojo Velnio štabo viršininkui ltn.Aleksui Zepkui-Piliakalniui, prasiėdėjo J.Šibailos vadovaujamos Balninkiečių laisvės rinktinės perorganizavimas į Didžiosios Kovos apygardos B rinktinę. 1945 m. gruodžio 1 d. įsakymu apygardos vadas Žaliasis Velnias B rinktinės vadu paskyrė Alfonsą

Morkūną-Plieną, o rinktinės štabo viršininku Juozą Šibailą-Dieduką, be to, pastarasis redagavo rinktinės leidinį "Tėvynė šaukia".

Tuo metu B rinktinėje buvo 3 batalionai, kuriuos vėliau papildė dar du: ketvirtasis batalionas veikė Jonavos ir Veprių vls., 5-asis – Taurėnų ir Kavarsko valsčiuose. 1945 m. pabaigoje okupantai, remiami šarvuočių bei lėktuvų, puolė Užumakių miške ilgiau apsistojusią J.Šibailos vadovaujamą rinktinę. Aukų buvo abiejose pusėse, bet rinktinė pasitraukė nesunaikinta. Po šių kautynių Balninkų apylinkėje J.Šibailos nebesigirdėjo, o tarp nukautųjų nebuvo. Nebesigirdėjo dėl to, kad jis persikėlė į kitus valsčius, o netrukus rinktinę perorganizavus į DKA B rinktinę ir paskyrus jį B rinktinės štabo viršininku, jis tiesiogiai partizanams nebevadovavo ir pakeitė dislokacijos vietą. Šiuo J.Šibailos išvykimu iš Balninkų vls. ir paskyrimu į naujas pareigas suskubo pasinaudoti enkavedistai, per savo agentus paskelbė melagingus gandus, kad J.Šibaila, palikęs mirčiai partizanus, pats pabėgo į Lenkiją. Dalis buvusio Balninkų vls. gyventojų dar ir šiandien tuo melu tiki. Šiuo melu enkavedistai stengėsi sumenkinti J.Šibailos autoritetą ir sumažinti pavieniui besislapstančių partizanų trauką į jo vadovaujamą rinktinę.

1946 m. vasario 18 d. ištremiami į Sverdlovo sritį Novąją Lelę vietovę du jo broliai su šeimomis: Karolis su žmona Teofile bei sūnumi Juozu ir Tomas su žmona Felicija ir dukra Gražina. Karolio duktė Aldona tuo metu mokėsi Kauno Žemės ūkio akademijoje ir liko neištremta.

Įsiskverbus į DKA vadovybę MGB agentui J.Markuliui-Ereliui ir 1946 m. gegužės 18 d. atvykus provokatoriui kpt.Griežtui, MGB pradėjo apygardos kontrolę, sunaikino DKA vadovybę ir išsklaidė be vadovybės likusius A rinktinės partizanus, 1946 m. rugpjūčio 14 d. suimamas Žalias Velnias. 1946 m. pabaigoje gavęs kpt.Griežto įsakymą pranešti jam ryšininkų pavardes, slapyvardžius, ginklų sandėlių vietas, A.Morkūnas-Plieną, pasitaręs su J.Šibaila-Dieduku, atsisakė vykdyti Griežto įsakymą ir 1946 m. gruodžio mėn., nutraukęs visus ryšius su MGB kontroliuojama DKA vadovybe, išvengė A rinktinės likimo.

1948 m. rugpjūčio 14 d. DKA B rinktinei suteiktas apygardos statusas ir užmegzti ryšiai su srities vadovybe¹⁵. 1948 m. rugpjūčio mėn. Kalnų srities vado įsakymu DKA vadu paskiriamas Alfonsas Morkūnas-Plieną ir jam suteikiamas partizanų kapitono laipsnis¹⁶. J.Šibaila lieka DKA štabo

viršininku ir nuo 1948 m. lapkričio 12 d. paskiriamas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabo¹⁷, kuriam priklausė Algimanto, Didžiosios Kovos, Vyčio ir Vytauto apygardos. Tuo metu J.Šibaila jau turėjo jaunesniojo leitenanto laipsnį, tačiau nerasta žinių kada ir kas jam jį suteikė. Manychiau, kad jis karinį laipsnį gavo tarnaudamas vietinėje rinktinėje (kaip mokytojas). Ukmergėje Vietinėje rinktinėje tarnavęs Petras Čepkauskas mena J.Šibailą tarnavusį rinktinėje ne eiliniu.

Tuo metu DKA buvo apie 100 kovotojų, o ryšio su išsklaidytais A rinktinės partizanais neturėjo. Pamažu partizanų gretos retėjo, būriai ir jų skaičius mažėjo, agentų tinklas plėtėsi, ryšiais jau nebebuvo galima pasitikėti, nes daugelis ryšininkų prieš buvo iššifruoti ir sekami, o kai kurie perverbuojami, todėl partizanų veikla darėsi vis sudėtingesnė.

Išaiškinus J.Markulį-Erelį, DKA A rinktinė ir BDPS komitetu imta nepasitikėti. Tapo visiškai aišku, kad partizanams vadovauti ir rezistencijai užsienyje atstovauti reikia naujos organizacijos. 1947 m. sausio 12 d. Tauro apygardoje, netoli Pilviškių partizanų vadų suvažiavime nutarta įkurti naują BDPS prezidiumą, tiksliau komitetą pakeisti prezidiumu.

1948 m. birželio 20 d. įvyko LLA Šiaurės Rytų Lietuvos srities Vytauto, Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardų rinktinių vadovybės vadų bei štabų narių suvažiavimas, kuriame dalyvavo ir J.Šibaila-Diedukas. Susirinkę partizanai, apžvelgdami nueitą kelią, nulenkę galvas prieš mūšio laukę žuvusius ginklo brolius partizanus. Siekiant vienybės kovoje ir tikint sulaukti laisvos Lietuvos, suvažiavimas priėmė nutarimą iš 13-kos punktų, tarp kurių 6-ajame buvo pasmerktas BDPS komiteto vardą suteršęs išdavikas Juozas Markulis-Erelis. Devintuoju punktu nutarta sukurti vieningą vyriausiąją vadovybę (karines, politines institucijas), o jeigu tokia jau sukurta ir veikia, pasiųsti savo atstovus ir įsigungti į bendrą darbą. Po nutarimu pasirašė 22 suvažiavimo atstovai, tarp jų DKA rinktinės vadas A.Morkūnas-Plienai bei jo štabo viršininkas J.Šibaila-Diedukas ir kiti¹⁸.

1947 m. sausio 12 d. Tauro apygardoje ir 1948 m. birželio 20 d. Lietuvos Šiaurės Rytų srities partizanų suvažiavimuose gvildinti klausimai rodo, kad pribrendo reikalas kurti naują organizaciją, kuri imtųsi vadovauti visos Lietuvos partizanams. Tuo tikslu 1948-1949 m. partizanų vadovybėje buvo svarstomi centralizacijos klausimai, aptariamas iniciatoriaus J.Žemaičio-Vytauto įsakymas Nr.1, skelbiantis vieningos Lietuvos Lais-

vės kovos sąjūdžio organizacijos sukūrimą. Ruošiami nauji sąjūdžio dokumentai, kuriuose atsispindėtų partinės karinės veiklos taktika. Šioje srityje daug dirbo J.Žemaitis-Vytautas, partizanų ideologas J.Šibaila-Diedukas ir kiti partizanų vadai.

1948 m. rugpjūčio 4 d. įvyko K.Mindaugo srities vadų (srities vado, Vytauto bei Algimanto apygardų vadų ir DKA štabo viršininko) sąskrydis. Jame buvo nutarta deleguoti į vyriausiąją vadovybę srities vadą Joną Kimštą-Žalgirį, Žygūną ir DKA štabo viršininką J.Šibailą-Dieduką (vėliau Merainį).

1948 m. lapkričio mėn. Rytų srities atstovai Jonas Kimštas-Žalgis ir Juozas Šibaila-Merainis, lydimi B.Liesio, atvyko į Dukto miškus. Lapkričio 12 d. vyko BDPS Prezidiumo posėdis. Posėdyje dalyvavo Merainis, Vytautas, Žadgaila ir Žygūnas-Žalgis. Buvo nutarta Vieningą laisvės kovos organizaciją (VLKSO) pavadinti Ginkluotomis pajėgomis. Vytautas, Žalgis, Merainis ir Žadgaila atleisti iš einamų pareigų dėl perėjimo į naujas pareigas. Šiame posėdyje buvo aptarti apygardų ir sričių organizacinių struktūrų suvienodinimo klausimai. Sričių bei apygardų vadovybėms rekomenduota artimiausiu metu išrinkti sričių vadus ir siųsti juos tvirtinimui į BDPS Prezidiumą¹⁹. Paskutiniaisiais jo egzistavimo metais prezidiumo pirmininku buvo Jonas Žemaitis-Vytautas, o nariais Prisikėlimo apygardos vadas Petras Bartkus-Žadgaila ir partizanų vadų suvažiavime dalyvavęs DKA štabo viršininkas, RL srities štabo narys J.Šibaila-Merainis.

1949 m. vasario 2-osios naktį į Miknaičių k. Stanislovo Mikniaus sodybą (Radviliškio r., Grinkiškio apyl.) atvyko visos Lietuvos sąjūdžio vadai ir Mikniaus sodyboje po klėtimi bei viraline įrengtame Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje įvyko apie 20 d. trukęs visos Lietuvos sričių partizanų įgaliotinių suvažiavimas²⁰. 1949 m. vasario 10 d. jungtiniame BDPS bei karo tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo laikinai einantis BDPS Visuomeninės dalies viršininko pareigas Merainis, nutarta, kad priešas lig šiol savo tikslams naudoja sąjūdžio pavadinimą, o prieš agentų į sąjūdžio vadovybę įsiskverbimo metu išleisti įstatai, instrukcijos bei kitokie raštai klaidina, dėl to nutarta BDPS pavadinti Lietuvos laisvės kovų sąjūdžiu (LLKS). Po šiuo protokolu pasirašė LLKS Prezidiumo pirmininkas Vytautas, sekretorius ir šeši tarybos nariai, tarp jų ir J.Šibaila²¹.

1949 m. vasario 11-17 d. posėdžiuose Merainis referavo apie sąjūdžio

ideologinį darbą. Jo nuomone, ideologinį darbą gali dirbti žmogus, kuris nepalinksta prieš likimą, nebūna kitų likimo kalviu ir kartu su visa žmonija kuria savo gyvenimą.

J.Šibaila-Merainis, Tarybos prezidiumo pirmininkui pasiūlius, vienbalsiai išrenkamas LLKS visuomeninės dalies viršininku (VDV)²². LLKS Tarybą sudaro Prezidiumo pirmininkas ir sekretorius, Gynybos pajėgų vadas ir štabo viršininkas, Visuomeninės dalies viršininkas, Visuomeninės dalies tautinio ir politinio skyrių viršininkai, Sričių štabų vadovybės ir Apygardų vadai. Sąjūdyje J.Šibaila vadovauja visuomeninei veiklai. Jis asmeniškai atsakingas už sąjūdžio narių dalyvių ir kitų krašto gyventojų dvasinį parengimą išlaisvinimo kovos lemiamu etapu ir yra atsakingas už LLKS spaudą. Čia buvo svarstyta partizanų uniforma, karinių laipsnių suteikimas, bausmių statutas ir kt. klausimai. Pasirinkta prieškarinės Lietuvos kariuomenės apranga ir nutarta teikti partizanams karinius laipsnius. J.Šibaila-Merainis suvažiavime pateikė 12-os punktų politinę sąjūdžio programą, kurios galutinis tikslas – Lietuvos parlamentinės respublikos atkūrimas²³. Svarstytinų klausimų susikaupė tiek daug, kad, kaip prisipažino Juozas Šibaila-Merainis, neliko laiko pasidalyti išgyvenimais ir partizaninio gyvenimo patirtimi. Vis dėlto atokvėpio minutę, kai užgesdavo žibalinė lempa, nuaidėdavo partizanų daina.

1949 m. vasario 16 d. buvo paskelbta LLKS tarybos deklaracija, kurią pasirašė LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas ir LLKS tarybos nariai: Aleksandras Grybinas-Faustas, Vytautas Gužas-Kardas, Juozas Šibaila-Merainis, Bronius Liesys-Naktis, Leonardas Grigonis-Užpalis, Alfonsas Ramanauskas-Vanagas ir Petras Bartkus-Žadgaila. Keturi iš jų buvo mokytojai, du studentai, vienas buhalteris ir vienas karininkas. Tai buvo valstybės tęstinumą patvirtinantis dokumentas, konstatuojantis, kad LLKS taryba okupuotoje Lietuvoje yra aukščiausias teisėtas politinis organas, reiškiantis Tautos valią, ištikimybę demokratijos ir krikščioniškosios moralės principams ir vadovaujantis politinei karinei Tautos išsilaisvinimo kovai... Šią deklaraciją atspausdino 1100 egz. tiražu ir išplatino ją Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinė. Tuo metu šiame S.Mikniaus požemio bunkeryje buvo Lietuvos respublikos prezidentūra ir parlamentas. Čia sprendėsi nepriklausomybės atkūrimo klausimai ir buvo dedami valstybės konstituciniai pamatai. Vėliau Juozas Šibaila par-

tizanų spaudoje rašė, kad tuo momentu "prieš save regėjom motiną – Tėvynę". Dabar iš Miknių sodybos trobesių išlikęs tik gyvenamasis namas. Prie jo sienos pritvirtinta atminimo lenta skelbia: "Šioje sodyboje 1948 m. buvo Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio būstinė, kurioje 1949 m. vasario 16 d. vyko visos Lietuvos vadų suvažiavimas ir buvo pasirašyta deklaracija".

Tuo metu, kai bunkeryje buvo svarstomi valstybės ir Tautos egzistencijos klausimai, Vilniuje vyko LKP VII suvažiavimas, kur buvo skelbiami nutarimai dėl masinės kolektyvizacijos, "buožijos" likvidavimo ir kovos su buržuaziniais nacionalistais", o Maskvoje sudarinėjami naujo masinio tremimo planai. Juozapas Šibaila šį suvažiavimą tiksliai pavadino "Lietuvos laidojimo klausimu"²⁴.

1949 m. svarstant LLKS tarybos prezidiumo posėdyje vyriausiosios vadovybės periodinio leidinio steigimą, VD viršininkas Juozapas Šibaila-Merainis, kaip atsakingas už spaudą, pasiūlė leidinį pavadinti "Prie rymančio rūpintojėlio". Tai buvo laikraštis partizanams ir gyventojams. Nuo 1949 m. vasario mėn. J.Šibaila išrinktas LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotoju, įėjo į tarybos prezidiumo branduolį, buvo Visuomeninės dalies viršininkas, leidinio "Prie rymančio rūpintojėlio" redaktorius, parengė LLKS politinę programą, išleido leidinį "Sutemų keleivis" ir partizanų maldyną "Rūpintojėlis"²⁵. J.Šibaila, tobulindamas spaudos darbą, 1950 m. vasario 16 d. pasirašė nutarimą Nr.103, kuriuo LLKS spaudai leisti įsteigiamos dvi leidyklos: "Romuva" ir "Tarka", o LLKS leidinių redaktoriais skiriamas VD viršininkas J.Šibaila-Merainis²⁶. Iš to galima spręsti, kad Merainiui teko dirbti išsijuosus, nes jis nieko ne tik redagavo LLKS leidinius, bet ir atliko savo tiesiogines pareigas. 1950 m. sausio 25 d. LLKS įsakymu Nr.1 skiriant A.Ramanauską-Vanagą visos respublikos partizanų gynybos pajėgų (GP) vadu, J.Šibaila balsavo už jo kandidatūrą. Tačiau Vanagas netrukus šias pareigas perdavė J.Žemaičiui-Vytautui. Vytauto įsakymu ir pritarus LLKS prezidiumui bei Tarybos daugumai, srityse numatyta įkurti tris vyriausios vadovybės sekcijas, o jų vadovams A.Ramanauskui-Vanagai, J.Šibailai-Merainiui ir Žygūnui suteikta laisvė sprendžiant kai kuriuos pagrindžio veiklos klausimus²⁷.

1950 m. kovo 15 d. Prezidiumo pirmininko įsakyme nurodoma, kad įstatų projekte daromos pataisos. 9 str. pakeistas taip: Sąjūdžio tarybos branduolį sudaro Prezidiumo pirmininkas ir Prezidiumo sekcijų vadovai.

Pagal šį pakeitimą J.Šibaila vėl išlieka Prezidiumo branduolyje, nes Prezidiumo branduolio sprendimai turėjo lemiamą reikšmę. J.Šibailos-Merainio vadovaujama sekcija buvo Jūros srityje ir buvo vadinama LLKS tarybos prezidiumo antra sekcija, o jos šifruotas pažymėjimas buvo – Y.

1949 m. lapkričio 3 d. LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas Vytautas aktu Nr.17 pasiskiria tris savo pavaduotojus: pirmuoju Vanagą, antruoju Merainį, o trečiuoju Užpalį²⁸. Už partizaninės veiklos nuopelnus J.Šibaila-Merainis apdovanotas visų trijų laipsnių laisvės kovos kryžiais, o 1950 m. gegužės 30 d. aktu Nr.22 suteiktas pulkininko laipsnis²⁹.

Iš darbo rezultatų galima spręsti, kad intensyviausiai LLKS respublikos partizanų vadovai dirbo 1949 m. žiemą, apsigyvenę netoli štabo įrengtuose bunkeriuose. 1949 m. vasarą J.Šibaila-Merainis įtemptai dirbo Priekėlio apygardos Mumšelių miške įrengtame bunkeryje, rudenį, spalio mėn., persikraustė į Radviliškio aps., Balandiškių k. Stasio Sajaus sodybos daržinėje po šieną įrengtą bunkerį ir išbuvo ten iki 1950 m. vasario mėn. Po kiekvienos nesėkmės nuolat buvo tobulinama sistema – nuo sutartinių slaptažodžių pereita prie adresavimo pramintomis pavardėmis. Kaip antai Antanina Petkutė – siunta, skirta LLKS tarybos prezidiumo 2-os sekcijos vadovui J.Šibailai-Merainiui. 1949 m. rugpjūčio 13 d. žuvus J.Šibailos padėjėjui B.Liesiui-Nakčiai, sąjūdžio spaudą J.Šibaila leido beveik vienas, jam talkino tik jaunas partizanas Viktoras Šniuolis, išmokęs spausdinti rašomąją mašinėlę. Todėl į žuvusio vietą buvo pasiųstas A.Liešys-Tvanas.

LLKS okupuotoje Lietuvoje sprendė ne tik partizaninio judėjimo, bet ir valstybės bei jos užsienio reikalų klausimus. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko antrasis pavaduotojas Juozas Šibaila-Merainis žvelgė į Lietuvą tarytum nuo aukšto kalno, aprėpdamas žvilgsniu ne tik tos dienos įvykius, bet ir tai, kas bus po dešimties, dvidešimties ir daugiau metų. Jam vienodai svarbu buvo ne tik išlaikyti partizanų organizacijos struktūrą ar turėti nuomonę apie būsimosios valstybės modelį, bet ir neišblaškyti gyvybės kainą sukaupto dvasinio turto, laisvės kovų liudijimo. Šių duomenų rinkimas turėjo didžiulę reikšmę ne tik kovoje už laisvę užsienyje, bet ir tam, kad jaunos kartos turėtų supratimą apie partizanus ir LLKS tikslus. J.Šibailos skatinami daugelis partizanų rašė dienoraščius, kūrė eilėraščius, kaupė laisvės kovų archyvą. Jis tikėjo, kad jo svajonės ir viltys neišnyks

be pėdsakų ir kada nors bus brangios ir suprantamos visuomenei kaip garbinga Naujųjų laikų Lietuvos istorijos dalis.

J.Šibaila-Merainis, atsakydamas į LLKS tarybos prezidiumo pirmininko prašymą pareikšti savo nuomonę būsimos Lietuvos valstybės sienų klausimu, 1950 m. vasario 15 d. rašė: kito negeisdamas, savo neapleisk. Jo nuomone, atkurtos Lietuvos siena turėtų būti buvusi tarpukario Lietuvos teritorija su Vilniaus ir Klaipėdos kraštu³⁰. 1950 m. liepos mėn. Juozas Šibaila savo nuomonę sienų klausimu Dieduko slapyvardžiu paskelbė visuomenei 1950 m. išleistame LLKS tarybos biuletenyje Nr.2. Prezidiumo pirmininko paprašytas pareikšti nuomonę dėl Baden-Badeno protokolo, Merainis 1950 m. gegužės 5 d. Prezidiumo pirmininkui rašė: "pritariu visiems LLKS atstovų susitarimams su užsienio lietuviais tada, kai susitarimo dvasia nepriešinga LLKS dvasiai, išplaukiančiai iš Lietuvos valstybės nemarumo. Šiuo atveju mano nuoširdžiausias pageidavimas, kad užsienio lietuviai, atsižvelgdami į tą šventą lietuvišką pasiryžimą apginti Lietuvos valstybės tiesą, kurią parodo gindamas Lietuvos partizanas, darydami visus nutarimus neieškotų nacionalistų, kurių nerado net po bolševikmečio vokiškoji okupacija³¹".

1950 m. gegužės 26 d. J.Šibaila-Merainis LLKS tarybai plačiau išdėsto savo požiūrį į VLIK-ą ir Baden-Badeno susitarimus. Jis rašo, kad Baden-Badeno protokolui jo nepritarimas aiškiai pareikštas jau anksčiau. Jis nurodo, kad su sąjūdžio atstovavimu užsienyje yra netvarka. Netenka abejoti tuo, kad tuo momentu, kai realiai spręsis Lietuvos valdžios klausimas, partijos ar jų sąjungos gali nepageidauti mūsų vieningumo, bet tikėti, kad į užsienį išvykę lietuviai jau šiandien tam dirvą rengia, būtų nepasitikėjimas savo tauta. Todėl iš naujo peržvelgęs protokolus, jis priėjo išvadą, kad MVD pastangomis iškeltas sąjūdžiui vadovauti agentas J.Markulis-Erelis su Maskvos pagalba pirmiausia krašto rezistencijos atstovus suvedė su tais užsienyje esančiais lietuviais, kurie negali būti ramūs dėl demokratinės Lietuvos respublikos atstatymo. Rašte jis rašė: "man atrodo, kad ir šėtonas gudriau sugalvoti negali. Gaunamos per MVD lietuvių spaudos iškarpas tvirtina protu ir sąžine nesuvokiamą dalyką, kad partizanai – daugiau negu bėdos vaikai". Žinias apie VLIK-ą jis pavadino kaip gyvą lietuvišką gyvenimą. Protokolo tvirtinimu jis savo nuomonės nekeitė, nes negalėjo sutikti, kad ten buvo sąmoningas krašto rezistencijos atstovavimas. Ta pačia proga

jis sveikina VLIK-o siekimą atkūrus nepriklausomą Lietuvą prie jos prijungti Karaliaučiaus sritį³². Po tokio J.Šibailos pasisakymo LLKS silpnais ryšiais su užsienio lietuviais rimtai susirūpinęs J.Žemaitis-Vytautas nusprendė 1952 m. pasiūsti į užsienį įžvalgų politiką J.Šibailą su Ramanausku ryšiams su užsienio lietuviais sustiprinti, bet J.Kimštas nuo šito sprendimo Vytautą atkalbėjo, motyvuodamas silpna J.Šibailos sveikata.

Ginkluotųjų pajėgų centralizacija ir vyriausiosios vadovybės sudarymas leido bent iš dalies sumažinti MGB poveikį rezistencijai kuriant centrus ir vienijant judėjimą legaliai gyvenančių asmenų pagrindu bei iniciatyva. Vieningos vadovybės sudarymas sudarė galimybę parengti aukšto lygio karinius politinius dokumentus. Juozas Šibaila, būdamas LLKS tarybos prezidiumo branduolio nariu ir Visuomeninės dalies viršininku, visą laiką iki pat mirties nuosekliai vykdė 1949 m. LLKS tarybos priimtą strateginį sprendimą: pasipriešinimą nukreipti dvasine kryptimi, ginti tautos savimonę ir moralę. Šia kryptimi dirbo pats, skatino kitus ir leido jo paties redaguojamą spaudą, kuri dešimtmečiui pristabdė lietuvių tautos proto pavergimą. Partizanų kova leido Vakarams nepripažinti Lietuvos respublikos užgrobimo ir užtikrino ambasadorių pripažinimą, aukso atsargų neliečiamybę ir nepriklausomos valstybės statusą atkuriamuoju laikotarpiu. Juozas Šibailos žodžiais tariant, partizanai už pasiaukojimą Tėvynei gavo labai nedaug ir labai daug: žinojimą, kad "aš tik žmogumi lietuviu perėjau bolševizmą".

J.Žemaitis, J.Šibaila ir L.Grigonis-Užpalis buvo tos pačios kartos žmonės, jie suprasdavo vienas kitą iš pusės lūpų, todėl Vytautas jautė jiems simpatiją. Juozas Šibaila buvo smulkaus sudėjimo, silpnos sveikatos, gilaus šalto proto, labai įžvalgus politikas – partizanas, kuris dvasia jautėsi milžinas esąs. Jis gerai sugyveno su partizanais, mėgo juos ir sunkiu momentu paguosdavo, o savo balninkiečius partizanus vadindavo anūkėliais, todėl jį partizanai gerbė ir mylėjo kaip tėvą. J.Šibaila suprasdavo, išklausydavo ir bent geru žodžiu padėdavo patekusiems į bėdą žmonėms. 1949 m. kovo mėn. buvo suimta, užverbuota ir paleista ryšininkė Izabelė Vilimaitė-Stirna. Grįžusi į Prisikėlimo apygardą, ji papasakojo štabo nariams apie užverbavimą, bet ryšių įgaliotinė dirbti nebegalėjo. Nevilties apimta Izabelė guodėsi J.Šibailai, su kuriuo ne vieną mėnesį buvo praleidusi bunkeriuose ir kurį gerbė kaip mokytoją bei tėvą: "Žinau, kad praei-

tais metais buvau apjuodinta vyresniųjų akyse, bet laikas pamažu viską atidengia. Žmogus, nežinantis, kuo jį kaltina, kartais būna atkaklus, bet yra Dievas, kuris teis visus nežiūrint į nieką..." 1952 m. Izabelė Vilimaitė Maironio rinktinėje išleido du rinktinės laikraščio "Mano gimtinė" numerius. Tų pačių metų spalio 3 d. Tytuvėnų vls., Vilkiškių k. čekistams apsupus bunkerį, jį su dviem partizanais atsisakė pasiduoti ir susisprogdino³³.

1950-1951 m. žiemą partizanų spaudai platinti J.Šibaila pateikė racionalų pasiūlymą. Jis suprato, kad spauda ypač reikalinga lojaliai sovietų valdžios atžvilgiu nusiteikusiems asmenims, todėl jis pradėjo jiems partizanų spaudą siųsti paštu.

1951 m. rugpjūčio 10 d. LLKS tarybos prezidiumo pirmininko J.Žemaičio-Vytauto rašytas laiškas J.Šibailai-Merainiui rodo, kad 1950 m. liepos 22 d. žuvus L.Grigoniui-Užpaliui, ilgam laikui buvo nutrūkęs ryšys tarp Vytauto ir Merainio ir jų ryšiai su sritimis. Pietiečiai, matyt, laikė Vytautą ir Merainį žuvusiais, nes A.Ramanauskas-Vanagas nuo 1951 m. pradžios pradėjo vykdyti Vytauto ir Merainio pareigas. Tai patvirtina LLKS tarybos biuletenio išleidimas³⁴.

Šis gandas atsispindėjo ir Lietuvos SSR valstybės saugumo komiteto (KGB) archyvineame fondo operatyvinių bylų kartotekos kortelėje Nr.42586. Čia teigia, kad 1950 m. nužudytas LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojas J.Šibaila (žūties tiksli data ir aplinkybės nenurodytos), o 1952 m. rugpjūčio 21 d. J.Šibaila išbrauktas iš operatyvinės įskaitos dėl pastarojo mirties³⁵.

Su kuo, keliese bei kokiose vietovėse 1951 m. veikė plk.J.Šibaila-Merainis, galima spręsti iš čia pateiktų kario savanorio bei laisvės kovų dalyvių statusui gauti pretendentų rezistencinės veiklos bei kario savanorio liudytojo parodymų. Aleksandros Caforkienės-Radzevičiūtės-Debesėlio rezistencinės veiklos aprašyme sakoma, kad po 1951 m. liepos 8 d. jos vyro būrio vado Caforkaus žūties iki 1952 m. ji, Juozas Šibaila ir Viktoras Šniuolis veikė Šiaulių r. apsistoję Gudelių k. Daukšų sodyboje įrengtame bunkeryje. Viktoras Šniuolis (buvęs LLKS Visuomeninės dalies vadovo plk.Juozo Šibailos-Merainio adjutantas patvirtina Vaclovo Taraškevičiaus pateiktus faktus, kad jis kartu su plk.Merainiu 1951 m. persikėlė į Radviliškio r. Grinių k. Vaclovo Taraškevičiaus sodyboje įrengtą bunkerį. Biru-

□ Jonas Juras-Karosas-Žilvinys, Juozas Šibaila-Diedukas

□ Juozas Šibaila-Diedukas, Merainis

□ Ona Šibailienė su anūke Regina – Rimvydo dukra (dabar gyv. Lietuvoje). Sibiras, 1969 m.

tė Valentinienė-Molotokaite teigė, kad kartu su Rustemu Viktoras Šniuolis-Vytvytis, Juozas Šibaila-Merainis ir Antanas Liesis-Žiedas 1951 m. veikė apsistoję Raseinių aps. Rinkšelių k. įrengtame bunkeryje ir t.t.

Tuo metu pagrindinis plk.Juozapo Šibailos-Merainio palydovas buvo jo adjutantas V.Šniuolis-Vytvytis. J.Šibaila, keliaudamas iš vieno bunkerio į kitą ir ypač juose apsistojęs ilgesniam laikui, veltui laiko neleido. Jis niekad nesiskyrė su plunksna ir redagavo atskirus straipsnius arba leidinius, rūpinosi jų leidyba ir Visuomeninės dalies pareigomis.

Pusmetį prieš mirtį J.Šibaila apie sunkią partizanų dalį rašė: "partizanas perneša viską, pakelia visus sunkumus, su šypsena veide net gyvybę aukoja, kad jo mirtis išlaikytų Tautą gyvą". Jis gerai suprato ir partizanas nuolat primindavo, kad miršta tik atskiri žmonės, bet ne Tautos. 1952 m. partizanų spaudos laikraštyje "Aukštaitis" plk.J.Šibaila prisimena žuvusį Rytų Lietuvos srities vadą mjr.Antaną Slučką-Šarūną, kurio įtaką teko patirti pačiam. Kai 1948-1949 m. žygyje J.Šibaila pavargo ir nebeturėjo jėgų, jis pasiskundė Rytų srities vadui mjr.A.Slučkait. Pastarasis ramiai nusišypsojo ir ranka parodė žygio kryptį. Plk.J.Šibaila stebėjo ir džiaugėsi mjr.Šarūno džiaugsmu, kad pagaliau ir Rytų Lietuva atiduoda sąjūdžio reikalui savo pareigą Tėvynei. Šis mjr.A.Slučkos-Šarūno džiaugsmas liko plk.J.Šibailai įsakymu, kurio neįvykdymo, kaip jis pats rašė laikraštyje "Aukštaitis", net sapnas nedrįso gundyti³⁶.

J.Žemaičiui pasiūlius, J.Šibaila patyliukais iš būstinės į būstinę raitas bei pėsčias keliavo į rytus ir artėjo prie savo partizaninės kilmės rajono ir 1951 m. gruodžio mėn. pasiekė Prisikėlimo apygardos štabo bunkerį. Visą žiemą J.Šibaila prabuvo kartu su Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnais redaguodamas ir leisdamas spaudą. Palikdamas Žemaitiją, į kurią buvo atkeliavęs 1948 m. rudenį, J.Šibaila laikė savo pareigą atestuoti partizanus, parinkdamas kiekvienam tinkamą žodį. 1952 m. balandžio mėn. iškeliavo į Vyčio apygardą – Ramygalos r., Žibartonių k. ir 1952 m. gegužės mėn. Karsakiškio miške susitiko su J.Kimšto pavaduotoju atsargos lt.n., buvusiu girininku partizanu Povilu Žilium-Audrūnu³⁷. J.Šibailos nurodymu Jonas Kimštas-Žalgiris-Žygūnas sukvietė Rytų Lietuvos srities partizanų vadų sąskrydį, kuris įvyko 1952 m. birželio 7-9 d. Jame dalyvavo Jonas Kimštas-Žalgiris, jo pavaduotojas lt.n.Povilas Žilys-Klevas-Audrūnas, plk.J.Šibaila, Vyčio apygardos vadas Bronius Karbočius-Bitė ir kt. Po-

sėdžiams vadovavo plk.J.Šibaila. Tuo metu Rytų Lietuvos srityje buvo likusios tik dvi apygardos. Šaskrydyje buvo nutarta iš Didžiosios Kovos ir Vytauto apygardų likučių sukurti trečią apygardą. J.Šibaila gerai įvertino srities visuomeninės dalies veiklą, nes srities štabe dirbo žinomas poetas B.Krivicikas.

Plk.J.Šibaila, vadovaudamasis prieš metus gautu J.Žemaičio nurodymu, perėmė iš J.Kimšto LLKS tarybos prezidiumo 3-iosios sekcijos vado pareigas, nes J.Žemaitis nerimavo dėl Jono Kimšto ir jautė galint jį palūžti. J.Kimštas liko tik srities vadas, kas jam nepatiko. Dėl silpnos sveikatos ir senyvo amžiaus J.Šibaila nebenorėjo likti žiemoti miško bunkeryje, todėl prašė J.Kimštą padėti pereiti į savo buvusį veiklos rajoną Ukmergės aps. – ten, iš kur buvo išėjęs partizanauti, nes nori ten gyventi ir, jeigu reikės, mirti. Jis tikėjosi pažįstamame krašte rasti pas ūkininkus prieglobsčių. J.Kimštas patarė kol kas likti Karsakiškio miške, nes pats ketino keliauti į Ukmergę. J.Šibaila, paliktas nepažįstame rajone, be jokios paramos, vienu metu buvo net ištinęs iš bado³⁸.

Netrukus J.Kimštas buvo suimtas, prieš uždverbuotas ir ėmė jam dirbti. Rašydamas atsakymą į nuoširdų J.Šibailos laišką, J.Kimštas dėjosi įsižeidęs dėl kaltinimo pesimizmu ir gyrėsi aktyviai veikias, bet neprisipažino, kad MGB nurodymu. Vykdydamas MGB sumanymus, siuntė buvusį būrio vadą, tapusį smogiku, pas ryšininkus ir liepė paruošti vietą plk.J.Šibailai apgyvendinti. J.Kimštas paslaugiai aiškino, kad tardomas plk.J.Šibaila dėl silpnos sveikatos kankinimų neišlaikytų, bet praktiškiau būtų jį įkurdinti DKA partizanų bunkeryje ir juo naudotis jam to nežinant.

Užverbavus LLKS tarybos narį J.Kimštą, MGB atsirado galimybė perimti LLKS tarybos prezidiumo pirmininko postą, per kurį atsivertų perspektyva sunaikinti visą Lietuvos pogrindį. Didžiausia kliūtis šiam planui įgyvendinti buvo plk.J.Šibaila, kuris pats pažinojo A.Ramanauską-Vanagą ir, gerbdamas J.Žemaičio valią, galėjo palenkti Aukštaitijos partizanų vadus – Tarybos narius balsuoti už A.Ramanauską. Todėl MGB delsė prezidiumo pirmininko rinkimus ir stengėsi sunaikinti plk.J.Šibailą. Jeigu nepavyktų sunaikinti J.Šibailos ir J.Kimštui užimti Tarybos prezidiumo pirmininko posto, siūlyti į jį paties plk.J.Šibailos kandidatūrą, o J.Kimštui padedant MGB agentais kontroliuoti jo veiksmus, o po to – sunaikinti³⁹.

Išdavikų – buvusio Vytauto apygardos vado Juozo Bulkos-Skrajūno-

Žaibo, buvusio LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojo Jono Kimšto-Žalgirio-Žygūno ir buvusio Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vado Broniaus Kalyčio-Liutauro – išdavystėmis 1952 m. rudenį MGB vieną po kito naikino Rytų Lietuvos srities partizanų junginius. Prieš Naujuosius metus, kai šalyje dar veikė apie tūkstantis partizanų kovotojų, plk.Juozas Šibaila parengė Naujųjų metų pasveikinimą, kurį pasirašė LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis.

Nepakėlęs tardymo kankinimų, suimtas partizanas Vincas Navarauskas nurodė, kad bunkeris yra Ramygalos r., Dovydų miške. 1953 m. vasario 11 d., vedama anksčiau suimto partizano, karinis čekistų dalinys paieškos metu Šiaulių sr., Ramygalos r. (kitame dokumente Kėdainių r.) netoli Dovydų k. miške aptiko gerai sniego paklotu užmaskuotą bunkerį. Apsupus bunkerį kovos lauke žuvo du jame buvę ir ginklu pasipriešinę partizanai: LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojas, Rytų Lietuvos srities sekcijos bei Visuomeninės dalies viršininkas, pagrindžio ideologas bei organizatorius, LLKS įstatų, antisovietinių biuletenių, LLKS tarybos prezidiumo laikraščio "Prie rymančio rūpintojėlio" autorius, vadovavęs visiems Lietuvos pagrindžio spaudos štabams, buvęs Balninkų mokyklos mokytojas plk.Juozas Šibaila-Diedukas, Merainis, Gruodutis (kartais vadinamas Petras Strazdaitis, Petro), ir jo pavaduotojas lt.n.Povilas Žilys-Audrūnas⁴⁰. Jų kūnai buvo išniekinti Panevėžyje.

Žuvus plk.J.Šibailai, nustojo eiti rotatoriumi ir rašomosiomis mašinėlėmis leidžiami LLKS leidiniai, nors laisvoji spauda Lietuvoje buvo leidžiama iki 1959 m. vasario mėn.

J.Šibaila labai ilgėjosi 1941 m. į Sibirą ištremtos šeimos ir rengėsi ją aplankyti, bet tremtyje buvęs jo sūnus Vytautas Šibaila teigia, kad tėvas pas juos nebuvo atvykęs. Ona Šibailienė tremtyje buvo gerbiama, nes buvo draugiška, raštinga ir gerai mokėjo rusų kalbą. Ji sunkiai tremtyje gyvendama padėjo likusiems vienišiams, ištremtiems vaikams. Kartu su O.Šibailiene buvusi tremtyje Antanina Vasiliauskienė su savo sūnumi Kęstu pabėgo iš tremties ir apsigyveno Panevėžyje. Netrukus ji buvo susekta, suimta ir nuteista, o jos nepilnametis sūnus atvežtas į buvusią tremties vietą. Ona Šibailienė priglaudė A.Vasiliauskienės sūnų ir išlaikė, kol ši grįžo iš kalėjimo.

1956 m. lapkričio 6 d. Ona Šibailienė ir jos sūnūs Vytautas, Rimvydas

Laimėt arba mirt
pasiryžom!

ŽENKIME

SU

MALDA

LLKS partizano
maldos ir apmąstymai

Padaugio
LLKS PRISIKĖLIMO Apygarda

1950

Vyr. VdV nariui

M e r a i n i u i

Prisiminimui priimkite
šį LK prt. sielos ir dvasios vadovą.

P vdV:

50.04.26.

☐ Juozui Šibailai dedikuota malda-knygė

ir Jonas Kęstutis buvo paleisti iš tremties. 1963 m. pirmas į Lietuvą grįžo Jonas Kęstutis ir apsigyveno Panevėžyje. Ona Šibailienė į Tėvynę grįžo ir apsigyveno pas sūnų Joną Kęstutį 1970 m. Sūnus Rimvydas 1968 m. gegužės 10 d. žuvo Sibire motociklo avarijoje, o paskutinis į Tėvynę grįžo Vytautas ir apsigyveno Kupiškyje⁴¹.

1993 m. vasario 28 d., būdama 90-ies metų, Panevėžyje mirė buvusi Balninkų mokyklos mokytoja Ona Šibailienė. Tais pačiais metais gegužės 29 d., būdamas 58 m., mirė jauniausias jos sūnus Kęstutis. Abu palaidoti Panevėžio miesto kapinėse. Likęs gyvas vyriausias sūnus Vytautas pastatė vienoje vietoje palaidotai savo motinai, broliui Kęstučiui ir dėdei Adomui Augustinui atminimo paminklą ir jame įrašė savo žuvusį tėvą Juozą Šibailą (1905-1953), su viltimi, kad kada nors suradęs tėvo palaikus juos perkels į paminkle įamžintą vietą.

1997 m. gruodžio 17 d. LGRTC rezistentų teisių komisija Juozapui Šibailai pripažino kario savanorio statusą ir dimisijos pulkininko leitenanto laipsnį. 1998 m. gegužės 19 d. LR Prezidento dekretu už nuopelnus

ginant tėvynę Juozapas Šibaila (po mirties) apdovanotas I-ojo laipsnio Vyčio ordinu. 2001 m. liepos 14 d. giminių ir rėmėjų iniciatyva atidengtas J.Šibailos-Dieduko-Merainio ir Povilo Žilio-Audrūno-Klevo žuvimo vietoje atmi-nimo paminklas.

Norintiems jų žuvimo vietą aplankyti reiktų apie 3 km važiuoti nuo Truskavos per Gerdvilų kaimą Kavarsko kryptimi iki Dovydų miško. Miško elektros linijos proskyna eiti apie 1 km. Dešinėje pusėje apie 150 m nuo linijos stovi tvorele aptvertas paminklas su užrašu: "Šioje vietoje 1953 02 11 d. žuvo šie partizanai: Juozas Šibaila-Merainis-Diedukas, g.1903 m., LLKS Visuomeninės dalies viršininkas Povilas Žilys-Klevas, g.1918 m., LLKS Tarybos prezidiumo narys." Duobė šalia paminklo liudija buvus didelį bunkerį. Žuvimo vietą pa-rodė Girdvilų kaime gyvenanti J.Šibailos ryšininkė Ivanauskienė.

- ¹ Lietuvos valstybinis istorijos archyvas. F.604. A.85. B.16. L.173-74.
- ² Ten pat. A.28, B.111. L.57-58.
- ³ Kviklys B. Mūsų Lietuva. T.1. 1989. P.427-428.
- ⁴ Gaškaitė N. Pasipriešinimo istorija 1944-1953 metais. 1997. P.177.
- ⁵ Kviklys B. Mūsų Lietuva. T.2.1991. P.496-499.
- ⁶ Birželio 22 prisiminus//Tarybinis kelias (LKP(b) Ukmergės aps. komiteto ir apsk. vykdomojo komiteto laikraštis). 1945. Birželio 23.
Enčeris J., Kurkliuose pabuvojus//Tremtinys. 1998. Rugpjūčio 19.
- ⁷ Abromavičius S. Didžioji kova. K.1999. P.347.
Kasparas K. Lietuvos karas. K.1999. P.302.
- ⁸ LYA FK-1. A.3. B.1756. L.200.
- ⁹ Kasparas K. Lietuvos karas. P.203.
- ¹⁰ Ten pat. P.203.
LYA. FK-1. A.3. B.1756. L.144.
- ¹¹ K.Kasparas. Lietuvos karas. P.307.
LYA FK-1. A.3. B.1756. L.73.
- ¹² Paskutinis įspėjimas//Tarybinis kelias (Ukmergė). 1945. Birželio 11.
- ¹³ Kasparas K. Lietuvos karas. P.388.
- ¹⁴ Abromavičius S. Didžioji kova. P.190, 348, 351.
Gaškaitė N. Pasipriešinimo istorija 1944-1953 metais. 1997. P.177.
- ¹⁵ Gaškaitė N. ir kt. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. K.1997. P.334, 494.
- ¹⁶ Abromavičius S. Didžioji kova. P.190.

- 17 Gaškaitė N. ir kt. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. P.494.
- 18 Kuodytė D., A.Kašėta. Laisvės kovos 1944-1953 metais. K.1996. P.285-287.
- 19 Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu// Laisvės kovų archyvas. Nr.3-4. K.1992. P.54.
- 20 Ilgūnas G. Žvilgsnis iš bunkerio į buvusiąją laisvę. Prieš 50 metų Lietuvos partizanų vadai priėmė svarbią deklaraciją//Lietuvos Rytas. 1999. Vasario 15.
- 21 Kuodytė D, Kašėta A. Laisvės kovos 1944-1953 metais. P.297-307.
- 22 Ten pat.
- 23 Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizavimo klausimu. P.55.
- 24 Gaškaitė-Žemaitienė N. 1949 m. vasario 16 d. partizanų bunkeryje buvo dedami Lietuvos valstybės konstituciniai pamatai//Lietuvos aidas. 1999. Vasario 15.
- 25 Gaškaitė N, Kašėta A., Starkauskas J. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas 1944-1953 metai. K.1996. P.612, 709.
- 26 Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizavimo klausimu//Laisvės kovų archyvas. Nr.7. K.1993. P.71.
- 27 Ten pat. P.69.
- 28 Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidento Jono Žemaičio biografija. V.1998 P.409.
- 29 Ten pat. P.413.
- 30 Kuodytė D, Kašėta A. Laisvės kovos 1944-1953 metais. P.501-503.
- 31 Ten pat. P.503-505.
- 32 Ten pat. P.506-507.
- 33 Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidento... P.232.
- 34 Ten pat. P.427.
- 35 LYA. F.K.-1. A.61. Kartotekos Nr.42986.7
- 36 Gaškaitė-Žemaitienė N. Partizanai apie pasaulį, politiką ir save 1944-1956 m. V.1998. P.431.
- 37 Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidento... P.282.
- 38 Ten pat. P.283-285.
- 39 Ten pat. P.288.
- 40 LYA: F.K-1. A.16. B.400. L.44; Ten pat. B.398. L.16; Ten pat. A.3. B.437. L.72; Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidento... P.290.
- 41 Lietuvos gyventojų genocidas. A-Ž. V.1999. P.806; LGRTC Rezistentų teisių komisijos J.Šibailos byla Nr.Š-61: Onai Šibailienei 1989 m. vasario 27 d. Nr.6/6-37005 Lietuvos TSR Vidaus reikalų ministerijos išduota archyvinė pažyma (apie tremtį).

IŠĖJĘ NESUGRĮŽTA

*Ir vieno dar bijau – išeisime uždarę
 Paskui save apkaustytas duris –
 Nesuprasti, nebylūs, nepadarę
 To, ko už mus jau nieks nepadarys.
 V.Cinauskas*

Mano pasakojimas ne visai atitiks turinį šio istorinio leidinio, tiksliai atpasakojančio įvykius; nesieks lygio autorių, vardijančių kovas, vietas, išsamiai pateikiančių pavardes, slapyvardžius, archyvinis dokumentus. Tai – šeimos istorija.

Patekusi į kalėjimą 1946 m. sausyje, o sugrįžusi 1985 m. rudenį, likau nuo tų įvykių tarsi nuošalyje. Net ir apie savo vyresnįjį brolių, atsargos puskarininkį, partizaną nuo 1944 m. Stepą Pakalniškį, tragiškai žuvusį 1946 m. birželio 8 d., nedaug ką tegalėčiau pasakyti, jei ne išrašas iš MGB suvestinės, kurį man atsiuntė tuometinis LGGRTC vadovas J.Starkauskas.

Brolio Stepo partizanavimo metu buvau dar paauglė ir svarbesnės žinios man nebuvo patikėtos. Brolis-kariškis griežtai laikėsi konspiracijos. Retkarčiais jiems su mama besišnibždant, išgirdavau: „Žalias Velnias“, „Vanagas“ ir kt. Dar nuvokiau, kad jis Didžiosios Kovos rinktinėje. Buvo pavedęs man siuvinėti nešiojamus ant rankovių ženklus „LLA“. Be to, mokiausi Ukmergės gimnazijoje ir namie būdavau retai. Vėliau, kai tremtyje susitikau su mama, ji kai ką papasakojo apie Stepą, tačiau jau buvo praradusi sveikatą, iš dalies ir atmintį. Vengiau daug klausinėti, matydama, kaip jai skaudu prisiminti.

Sugrįžusi į Lietuvą po 40-ies metų, neradau pažįstamų ir ieškoti nebuvo laiko – buities sunkumai vienas po kito užgulė pečius: prisiregistravimas, skolos, vyro liga. Nors informaciją iš archyvo apie brolio Stepo žūties aplinkybes gavau 1993 m., šį darbą dėl minėtų priežasčių teko atidėti neapibrėžtam laikui. Skaitydama kitų kovotojų užrašus ir prisiminimus, nesutikau Stepo Pakalniškio vardo, todėl ryžausi prisiminti ne tik brolio, bet ir visos mūsų šeimos likimą.

Stepas Pakalniškis gimė 1916 m. Mažeikiškių k., Pabaisko vls., Ukmergės aps. Anksti mirus tėveliui, šešiolikmetis Stepas liko vieninteliu mamos padėjėju ūkyje. Be jo, dar buvo 10-ies metų Alfukas, aštuonmetė Janutė ir aš – penkiametė. Stepas visur spėjo: ir namie dirbo, ir su kaimo jaunimu bendravo. Nė viena vakaronė ar gegužinė be jo neapsiėjo. Buvo linksmas, sumanus, apsukrus – jaunimas jį labai mėgo. Sykį kaimynas Stepą kažkuo įskaudino. Kitą rytą pamatė savo vežimą ant kluono stogo, ienomis į dangų... Vyr'ai, užjausdami savo kaimyną, slėpė ūsuose šypseą – žinojo, kieno tai darbas.

Pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo ir mokėsi Kaune Karo mokykloje, gavo puskarininkio laipsnį. Turėjo žirgą Oniksą. Įsiminė Stepasakojimas apie pabėgimą 1941 m. prasidėjus karui.

Frontas greitai riedėjo į rytus. Lietuvius karius sumaišė su rusais. Kol dar buvo savoje žemėje, Stepas nutarė bėgti. Jau netoli valstybės sienos dalinio vadovybei skubiai prireikė išžvalgyti vietovę. Stepas, kaip vietinis, pasisiūlė. Leido, tik kartu siuntė du raitus ir ginkluotus rusus. Stepas iš savo senelio, caro armijos kariškio, mokėjo truputį rusiškai. Jojant pučia miglą į akis savo sargams:

– Sumuškim tuos fašistus, galas jiems!

Šie linkčioja, šypsosi, nesitikėję iš “litovco” tokio uolumo. Išžvalgius ir ruošiantis grįžti, Stepas pasiūlė pažiūrėti dar už “tų krūmų” – ar įmanoma keliu pravažiuoti. “Draugams” jau nusibodo jodinėti, leidžia jį vieną – tik netoli! Stepas pamažu joja dairydamasis, pakelia žiūronus prie akių, vėl nuleidžia. Pats įtemptai galvoja – renkasi kryptį. Rusams davus ženklą grįžti, Stepas paleidžia žirgą šuoliais. Oniksas buvo šaunus žirgas: gerai treniruotas, paklusnus. Jis greitai atsiplėšė nuo persekiotojų ir jau buvo kulų nepasiekiamas. Keliu joti Stepas vengė, lėkė lauku į tolumoje juoduojančią mišką. Staiga prieš akis pasirodė griovys, pilnas vandens, jungiantis dvi balas. Iš netikėtumo žirgas stabteli, nesiryždamas šokti per griovį. Paragintas šoka, tačiau nesėkmingai – tik priekinėmis kojomis užkimba kranto. Pervirtęs per žirgo galvą, Stepas tempia pavadi:

– Oniks, Oniks!

Oniksas kiek pasimuistęs iššoka į krantą, tačiau rusai vėl priartėja, pyškina ir šaukia:

- Stoj, bandit!

□ Stepas Pakalniškis Lietuvos kariuomenėje. 1937 m.

□ Emilija Pakalniškienė tremtyje, Abano rajone

□ Elena Pakalniškytė "katoržankoje", prie "savo" barako

□ Janina Pakalniškytė (iš kairės) prie "negyvo" šulinio

O miškas jau čia pat – tuoj prasidės pamiškės krūmokšniai. Stepas girdi, kaip greta cinksi kulkos, numušdamas šakeles. Ištraukia kojas iš balno kilpų – pasiruošia. Staiga Oniksas sudreba – pašovė (kaip brolis ir tikėjo-si). Dar keli žingsniai iš inercijos – ir žirgas krito, bet Stepas jau miške. Atsigulęs už kelmo atsišaudė. Rusai nušoka nuo arklių ir sugula. Brolio šoviniai greitai baigėsi – jiems ir šovinių mažiau duodavo negu raudonarmiečiams. Tada Stepas slepia šautuvą ir dingsta miške. Po kelių dienų grįžo namo sveikas.

Vokiečių okupacijos metu brolis dirbo ūkyje, nickas jo nekliudė.

Atėjo 1944-ųjų vasara. Rytuose vis aiškiau girdėjosi pabūklų salvės, vis neramesnės sklandė žinios: frontas artėja. Okupantas keitė okupantą. Ištisomis naktimis dundėjo žvyrkelis už netolimo miškelio – vokiečiai traukėsi. Broliai Stepas ir Alfonsas paskubomis lauko gale iškasė slėptuvę-žeminę nuo artilerijos sviedinių – jie sproginėjo prie namų ir ore.

Netrukus, pasirodžius rusams, Stepas dingo iš namų – išėjo į mišką. Alfonsas jau buvo šaukiamojo amžiaus, o tarnauti okupantams nenorėjo: pasidarė slėptuvę tarp dvigubų tvarto lubų, į kurią įšliauždavo iš viršaus. Tvartas buvo pastatytas neseniai, besiskirstant į vienkiemius, – aukštas, erdvus, todėl dvigubos lubos nekėlė įtarimo. Tos slėptuvės taip ir nesurado per kratas. Prasidėjo kupinos nerimo ir laukimo dienos.

Tuo metu Stepas nemačiau. Beje, ir pati mažai buvau namie – mokiausi Ukmergėje. Tik 1945 metų rudenį, po partizanams nesėkmingo didelio mūšio jie nedideliais būreliais veikė arčiau gyvenviečių. Tada susitikau Stepą. Kartais perduodavau nuo jo žinias į Ukmergę.

1946 m. sausio 10 d. mane suėmė. Tais pačiais metais lageryje gavau nuo mamos laišką, kad nebėra Stepas. Vėliau mama papasakojo, kad mūsų senoje sodyboje, apleistame šulinyje (ten kaimynė laikė pieną), už kurio tęsėsi rugių laukas, kaimynė pastebėjo kažką įtartino ir pranešė milicijai. Atvažiavę enkavedistai ištraukė į palapinę suvyniotą lavoną. Mamai, užauginusiai “banditus”, enkavedistai grasino ginklu, stumdė, varinėjo, bruko į rankas kastuvą – liepė kasti duobę. Stepas palaikai kurį laiką gulėjo Pašilėje (Ukmergė) ant grindinio. Vieną naktį mama, papirkusi sargybinių, su kita moterimi palaidojo sūnų už Pašilės kapinių tvoros, kapą užmaskavo. Dabar kapas kapinių teritorijoje.

Stepas žūtį matė greta gyvenusi moteris, tik bijojo pasakoti. Vis tiek

viskas paaiškėjo: savas kaimas ir visi įvykio dalyviai kaimo žmonės – nieko nenuslėpsi. Mama pasakojo, kad Stepas nušautas iš arti, iš nugaros į galvą. Kulka išėjusi per akį (išplėšta ji vos laikėsi).

Sugrįžusi į Lietuvą, radau dar gyvą tuometinę mūsų kaimynę Oną Žekienę. Ji papasakojo tai, kas man jau buvo žinoma:

– Negaliu tau nepasakyti, nes nedaug man teliko. Vytokas (Vytautas Strazdas-Klausutis) man prisipažino: “Stepo kraujas ant manęs”.

Mano gautoje iš archyvo kopijoje pavardė partizano, nužudžiusio Stepą (suprantamais sumetimais), kopijuojant uždengta. Man sugrįžus ir nuvažiavus į gimtąjį kaimą, visi tą pavardę kartojo. Rašydama 1996 m. straipsnį į “Tremtinį”, partizano, nužudžiusio brolių, pavardės nepaminėjau, suprasdama, kad tokie darbai nepuošia partizano vardo. Nors ir skaudančia širdimi, atleidau (tegu Viešpaties teisybė teisia), tačiau po to išgirdau kai kurias abejones, todėl šį kartą rašau atvirai.

1994 m. sausio 5 d. laikraštyje “Lietuvos aidas” Nr.2 straipsnyje “Partizanų baudžiamoji teisė” Nijolė Gaškaitė rašė ir apie Stepą Pakalniškio tragišką žūtį: “Ypač tragiški yra partizanų mirties nuosprendžiai savo kovos draugams, įvykdyti dėl MGB provokacijų. MGB plačiai praktikavo sufabrikuotų dokumentų “pametimą”. Pagal juos partizanai apkaltindavo išdavystę nieko bendro su MGB neturėjusius žmones. Štai 1946 m. Ukmergės aps., Pabaisko vls. MVD parašo raportą, kad partizanas S.Pakalniškis “bendradarbiauja su MVD”, ir jį “pameta” kito partizano namuose. Radę šį dokumentą, partizanai S.Pakalniškį sušaudė”.

Tačiau, kaip aiškėja iš suvestinės, šiuo atveju jokio partizanų nuosprendžio nebuvo – Vytautas Strazdas-Klausutis, perskaitęs “pamestą” klastotę, nušovė naktį priekyjeėjusį ir nieko blogo nesitikėjusį Stepą Pakalniškį-Klevą.

Pateikiu MGB suvestinės pažodinį vertimą. “1945 m. rugpjūčio mėn. likvidavome Stasio Grinio-Vanago būrį. Iš jos liko 5 žmonės, besislapstantys pavieniui. Šio būrio dalyvis Pakalniškis Stepas, gimęs 1916 m., Mažeikių k., Pabaisko vls. gyventojas, buvęs Vanago dalinio vadas, veikęs būryje nuo 1944 m., organizavo grupę iš 6 žmonių ir veikė Pabaisko valsčiuje, terorizavo, plėšė ir žudė gyventojus. Siekiant likviduoti grupę, su jo motina aptarėme, kad jos sūnus slapta legalizuosis, o paskui bus nuspręstas ir likusių būrio dalyvių likimas arba su jo pagalba smogtas operatyvinis smūgis.

В августе м-це 1945 года нами была ликвидирована банда "ВАНАГАС" - ГРИНИУС Стасис, из состава этой банды осталось 5 человек, которые стали скрываться в одиночку, а участники этой банды ПОКАЛЬНИШКИС Стяпас с.Брониса 1916 года рождения, жетонца и житель дер.Мажейкишки, Побойской волости, бывший командир отделения банды "ВАНАГАС" находился в банке с 1944 года. После разгрома банды, организовал бандгруппу, состоящую из 6 человек и стал действовать на территории Побойской волости, терроризируя население, совершая убийства и грабежи.

Для ликвидации бандгруппы нами была проведена раз'яснительная работа с его матерью о негласном выводе ее сына ПОКАЛЬНИШКИС на легализацию и повинной, после чего должен быть поставлен вопрос о выводе и остальных участников банды или подводе последних под оперативный удар.

Бандит ПОКАЛЬНИШКИС при встрече с матерью категорически отказывая выйти на легализацию и перешел к более активным действиям.

Нами была разработана комбинация по уничтожению главаря бандгруппы ПАКАЛЬНИШКИС.

Уездным отделом МВД начальнику Побойского ВО МВД было предложено скомпроментировать ПАКАЛЬНИШКИС перед бандитами по составленному нами плану и комбинации.

Начальник волостного отделения МВД-НЕСТЕРЕНКО написал рапорт на мое имя в котором было сообщено, что руководитель банды ПОКАЛЬНИШКИС имел с нами встречу и дал свое согласие в скором времени подвесить под оперативный удар свою бандгруппу, после чего нами будет устроен на работу в гор. Вильнюс или Каунас, для его безопасности. В рапорте также было указано, что ПАКАЛЬНИШКИС себя оправдал на деле и мы ему доверяем, как нашему человеку, для чего просим поступок ПОКАЛЬНИШКИС отметить ценным подарком.

Этот рапорт в законвертованном виде при проведении операции в районе действия указанной бандгруппы, в доме заместителя бандглаваря - , начальником ВО МВД-НЕСТЕРЕНКО пакет был "утерян". Спустя двое суток в этом-же районе для зашифровки утери пакета были произведены поиски и опросы жителей "не находили-ли они пакета утерянного двое суток тому назад".

В доме бандитов пакет был подобран его родственниками и передан заместителю главаря . Последний прочитав письмо 8 июня вместе с главарем банды ПОКАЛЬНИШКИС находился на вечеринке в д.Можейкишки, Побойской волости, после чего на обратном пути , выстрелом из пистолета убил ПОКАЛЬНИШКИС Стяпас, труп убитого завернул в плащпалатку и бросил в колодезь матери бандглаваря.

11 июня с.г. труп в колодезе был обнаружен и пред'явлен населению на опознание. Труп опознан матерью бандита.

Partizanas Pakalniškis, susitikęs su motina, kategoriškai atsisakė legalizuotis ir pradėjo veikti dar aktyviau. Mes parengėme būrio vado Pakalniškio sunaikinimo planą.

Apskritis MVD skyrius pasiūlė Pabaisko vls. MVD skyriui sukompromituoti Pakalniškį prieš partizanus pagal mūsų sudarytą planą. Pabaisko vls. MVD skyriaus viršininkas Nesterenko parašė mano vardu raportą, kuriame pranešė, neva būrio vadas Pakalniškis buvo su mumis susitikęs ir sutiko artimiausiu laiku sudaryti sąlygas smogti operatyvinį smūgį savo būriui, po kurio jį saugumo dėlei įdarbinsime Vilniuje arba Kaune. Raporte taip pat pažymėta, kad jis visiškai save išteisino ir mes juo, kaip savu žmogumi, visiškai pasitikime. Taip pat prašome Pakalniškį paskatinti vertinga dovana.

Šis raportas, įdėtas į voką, atliekant operaciją aukščiau paminėto būrio veikimo teritorijoje, gaujos vado pavaduotojo [...] namuose valsčiaus MVD viršininko Nesterenkos buvo "pamestas". Po dviejų parų, siekiant užšifruoti paketą, buvo organizuota paieška ir apklausa, ar kas nors prieš dvi paras nerado paketo. Partizano [...] namuose paketas jo giminių buvo rastas ir perduotas būrio vado pavaduotojui [...]. Pastarasis, perskaitęs laišką, birželio 8 d. kartu su būrio vadu Pakalniškiu dalyvavęs vakaronėje Mažeikiškių k., grįždamas atgal iš pistoleto nušovė Stepą Pakalniškį. Nušautojo lavoną suvyniojo į palapinę ir įmetė į partizano motinos šulinį. Š.m. birželio 11 d. lavonas šulinyje buvo aptiktas ir pateiktas gyventojams atpažinimui. Bandito motina lavoną atpažino".

Be abejo, MGB ne tik parengė planą, kaip nužudyti jiems galvos skausmą keliantį "banditą", bet ir sekė įvykių eigą.

Jaunesnysis brolis Alfonsas Pakalniškis gimė 1923 m. Vokiečių okupacijos metu buvo išėjęs į Vietinę rinktinę. Paaikškęjus klastai, vaikinai iš Ukmergės išbėgiojo. Alfonsas buvo ramaus būdo, mėgo skaityti, tvarkytis ūkyje. Naujame vienkiemyje pasodino didelį sodą, džiaugėsi obelaitėmis pražydus. Kai Stepas pasiūlė jam ginklą, atsisakė, galvodamas, kad jei suims be ginklo, gal motiną ir seseris paliks ramybėje.

1945-1946 m. žiemą Stepo Pakalniškio-Klevo grupė veikė mūsų apylinkėje. Kratos vykdavo vos ne kasdien. Gąsdino, terorizavo mamą, seserį. Alfonsas neiškentęs nutarė legalizuotis (buvo paskelbta "amnestija"). Niekas gero sau nesitikėjo, bet galvojo, kad gal nelies namiškių.

Išėjus Alfonsui į viešumą, jį apskundė Sukinių kaimo rusai sentikiai,

kažkada caro laikais atkelti į Lietuvą. Atėjus bolševikams, jie visi dirbo raudoniesiems. Už tai dažnai gaudavo į kailį nuo Stepo grupės partizanų, tačiau partizanai buvo nesusekami.

Įpykę įskundė Alfonsą. Vieną kitą kartą pašaukę, čekistai jį suėmė. Taip pat sulaukė ir to paties kaimo gyventoją P. Rinkevičių.

Sėdėdama Ukmergės kalėjime matydavau pro kameros langą, kaip vesdavo iš tardymo į kitą korpusą Alfonsą, sumuštu, mėlynu veidu, tik nežinojau, už ką jis suimtas. Tremtyje iš mamos išgirdau apie Alfonsą bylą, o sugrįžusi į Lietuvą pati ją perskaičiau. Alfonsą buvo sulaukę vasario mėnesį, bet paleido, o galutinai suėmė 1946 m. kovo 8 d., apkaltinę, kad vasario 11-12 d. jis drauge su kitais “banditais” sumušęs ir apiplėšęs Sukinių k. gyventojus: Orlovus, Filipovą ir Nemčenko. Byloje paminėtas ištisas sąrašas pavardžių žmonių, liudijusių akistatoje prieš Alfonsą: Afanasij Orlov (vėliau, matyt, sprukdamas nuo partizanų išvažiavo į Kauno milicijos mokyklą), Artamon Orlov, Galia Orlova, Chritia Orlova, Faina Orlova, Mavra Orlova, Timofej Filipov, Nikolaj Nemčenko, Timofej Nemčenko. Vertėjavo: Rancev, Gavrilov. Visi jie akistatose tvirtino, kad būtent šis “banditas” (Alfonsas) juos terorizavo, tik jo vardo nežina. Alfonsui prieštaraujant, kad ir akyse tų žmonių nematęs, tardytojas kiek suabejojo: gal ir ne brolis tai padarė. Toliau byloje užsiminta ir apie bylos sudarymą Stepui Pakalniškiui.

Alfonsą nuteisė 10-iai metų, nors jis nepripažino primestų jam kaltinimų. Tardymą baigė 1946 m. gegužės 14 d., teisė 1946 m. gegužės 25 d. karo tribunolas: Lebedev, Orlov, Kuznecov. Prokuroras – Karmanov. Straipsniai: 58-1a; 58-11 BK RSFSR dešimčiai metų ir 5 metai be teisių su turto konfiskavimu.

Iki rudens Alfonsas dar buvo Ukmergės kalėjime. 1946 metų rudenį jį išvežė į Magadaną, 1947 m. sausio 5 d. Alfonsas mirė. Apie jo mirtį tiek nežinau, kiek papasakojo sugrįžusi iš Magadano Matilda Augūnaitė. Į ligoninę, kurioje dirbo Matilda, atvežė du jaunos vyrus: mano brolį ir kitą, aštuoniolikos metų jaunuolį. Tie du vyrai nesirgo, bet buvo visiškai išsekę – oda ir kaulai. Jinai su kita lietuvaitė prašė gydytojo, kad paimtų jų kraujo ir perpiltų tiems nelaimingiesiems. Gydytojas atsakė, kad iš jų nėra ko imti, o mirštantiesiems jau niekas nepadės. Tas berniukas mirė, neatgavęs sąmonės, o Alfukas atsisveikino:

– Sudie, mama, sudie, sesutės, sudie, tėvyne Lietuva...

Jam ėjo dvidešimt treči. Kur jo kapas, nežinau. Pašilėję ant vyresniojo brolio Stepo paminklo užrašiau ir jaunesniojo vardą – tebūnie nors simbolinis kapas.

Matilda mus pažinojo, todėl Alfukui mirus atsiuntė telegramą. Deltuvoje teta, tai sužinojusi, eidama į bažnyčią, sukniubo ant laiptų ir nebeatsikėlė...

Motina Emilija Pakalniškienė, gimusi 1899 m., buvo savo tėvų vienintelis vaikas. Jauna būdama, norėjo išvažiuoti į Ameriką, bet gaila buvo palikti tėvus. Vėliau ištekėjusi už tėvelio laimingai gyveno, kol vyras nesusirgo nepagydoma liga. Liko jauna našlė, keturių vaikų motina. Sunku buvo, bet šiaip taip vertėsi: 25 ha ūkį nuomojo “iš pusės” arba samdė darbininkus. Greitai neteko mūsų, trijų vaikų. Nuolatinės kratos, kurių metu nusiaubia, išneša viską, kas geresnio. Prasidėjo trėmimai. Mūsų šeima jau 1941 metais buvo sąrašuose, bet iki 1949-ųjų vis pavykdavo išvengti tos dalios. Kovo 25-ąją atvažiavo, liepė mamai ruoštis, nepaeinančios senutėlės močiutės nepadėmė, duktės Janės nebuvo namie. Mamą, 60-ies metų sulaukusią, išvežė vieną į Irkutsko sritį, Šitkino rajoną, be teisės sugrįžti į Lietuvą. Iš pradžių dirbo kolūkio laukuose, vėliau – prižiūrėjo rusų vaiką. 1953 m., kaip neturinčiai pragyvenimo šaltinio, leido atvažiuoti pas mane į Krasnojarsko kraštą, kur gyveno su mumis iki mirties 1978 m. liepos 6 d.

Mūsų senutėlė močiutė po mamos išvežimo greitai pasimirė. Janina Pakalniškytė liko viena. Viskas buvo aprašyta, konfiskuota, duonos kąsnio namie nebuvo, o ir ją pačią persekiojo. Tolima giminaitė padovanojo Janei karvę. Padariusi sviesto, nešdavo į Ukmergę parduoti ir pirkto duonos. Vienkiemyje dar nebuvo pastatytas gyvenamasis namas. Ištuštėjus namams, kiemas pamažu ėmė užželti ramunėmis ir dilgėlėmis. Karvei maitintojai pašaro žiemai nebuvo. Sesutė vis dažniau sėdėdavo kieme viena, neišmanydama, kaip toliau gyventi, kol pakliuvo į ligoninę.

MANO KELIAS

Gimiau 1928 m. Mažeikių k., Pabaisko vls., Ukmergės aps. Šeimoje buvau mažiausia, tačiau ne lepūnėlė – mūsų šeimoje kiekvienas turėjome savo pareigas, kurias mama griežtai reikalavo atlikti.

Penkiametė bėgiojau paskui broliuką ir sesutę į Mažeikiškių pradžios mokyklą. Mokytojas Vladas Valaitis, pastebėjęs mano žingeidumą, davė sąsiuvinį ir pieštuką: rašyk! Aš jau truputį mokėjau skaityti ir keverzoti. Devynerių metų pirma mokine baigiau ketvirtą skyrių ir gavau dovanų gražią knygelę. Dar du progimnazijos skyriai ir išverčiau, išraudojau, kad leistų stoti į Ukmergės gimnaziją. Nebuvo lengva: karo metas, nepritekliai, beveik nebuvo vadovėlių. Rašėm užrašus, konspektus. Į Ukmergę nuo gimtojo kaimo 12 km. Šeštadienį vakare parėjusi, sekmadienį po pietų su kuprinėle eidavau atgal. Retai mane pavėžindavo – arkliams po savaitės darbų irgi reikėjo poilsio, nebent brolis Alfukas iki pusiaukelės palydėdavo.

Šešeri metai gimnazijoje neprailgo. Buvau aštuntoje, išleidžiamoje klasėje. Tie gimnazijos metai – tai laimingiausias mano gyvenimo laikotarpis.

Buvo 1946-ųjų sausis. Jau kvepėjo šimtadieniu. Greitai brandos egzaminai, daug planų, svajonių. Dažnai, grįždama į Ukmergę, nešdavausi ir brolio Stepo-Klevo laišką kam nors perduoti. Nieko blogo nelaukiau, vis tik arešto išvakarėse, visai jo nesitikint, buvo slogi, bauginanti nuotaika.

1946 m. sausio 10 d. buto šeimininkė perdavė man raštelį, kuriame buvo parašyta, kad turiu nueiti į priešais vienuolyno bažnytelę esantį namą (NKVD būstinė) patikrinti dokumentų. Nuėjau. Pasitiko kariškis baltais kailiniais ir raudonom akim leitenantas Zverev. Atidaviau pasą. Liepė pasėdėti. Porą valandų pasėdėjusi atsidūriau tardytojo kabinete. Įprasti tokiais atvejais klausimai ir kaltinimai. Byloje buvome 10 žmonių, iš kurių pažinojau tik dvi moteris: E.V. ir V.V. Kaltinimus bandžiau neigti, bet tą patį vakarą buvo akistata su E.V. Vėliau ir V.V. tą patį patvirtino. Supratau, kad jos žino, pancigiti negalėsiu. Svarbiau susikaupti atsakymams į klausimus.

Po pirmo tardymo vėlai naktį išvedė mane į foje, pastatė kėdę: čia nakvosi. Atsisėdus apsidairiau, ogi – durys praviros! Iš čia, antro aukšto foje, leidžiasi laiptai tiesiai į gatvę. Tačiau žemai – sargyba. Dar laisvėje buvau girdėjusi, kad panašiom aplinkybėm nušovė žmonių. Svaresčiau: jeigu pasisektų, kur dingsti? Giminių nelikę, namuose kratos. Ryte atėjęs tardytojas paklausė: “Tu dar čia?” Iki šiol negaliu suprasti, kas tai buvo: geros valios gestas ar stumtelėjimas į pražūtį.

Balandžio mėnesį baigė tardymą. Manimi baigėsi bylos dešimtukas. Čia joks nuopelnas, kad būdama “žalia” gimnazistė sugebėjau išvengti

įgudusių tardytojų pinklių. Tiesiog Apvaizda taip patvarkė, kaip kituose gyvenimo posūkiuose, kad netapau kito žmogaus kančios priežastimi.

1946 m. balandžio 23 d. teisė karinis tribunolas pagal RTFSR BK 17; 58-1a; 58-11 laisvės atėmimu 6 metams ir 5 be teisių. Gegužės pradžioj ruošė etapą iš Ukmergės kalėjimo. Surikiuoti kalėjimo kieme, beveik vien jaunimas, dar nenorėjom tikėti savo likimu. Jauni maksimalistai – juokėmės, šaipėmės, dainavom – marios ligi kelių!

Etapas atvyko į Lukiškes. Stovėdami prie kalėjimo vartų, skaitėme mūro sienoje paskubomis iškrapštytus žodžius (iš Dantės “Pragaro”): “palikit visą viltį, kurie čia įeinatė”. Ir mūsų gražios viltys, jautėme, kažkur tolsta...

Lukiškėse ilgai neužsibuvome. Vieną rytą, vos tekančiai saulei nušvietus viršutinių aukštų langus, surikiuoti, susikabinę už parankių, apsupti sargybos su vilkšniais, pamažu lingavom dar tuščiomis Vilniaus gatvėmis geležinkelio stoties link. Kur ne kur lange šmėstelėdavo išsigandęs veidas... O gatvės skendo žydinčiuose kaštonuose. Jie tiesiog putojo tekančios saulės nurausvinti. Neatsimenu tokio kaštonų žydėjimo kaip tada. Galbūt taip atrodė atsisveikinant su Vilniumi ir Lietuva. Kasmet per kaštonų žydėjimą vėl ir vėl prisimena tas rytas.

Atvežė mus į Archangelsko sritį: Velsko rajonas, Podjugos stotis, 11-a kolona. Visi kaliniai (moterys) buvom vakariečiai (“zapadniki”): lietuvės, latvės, estės, vokiečių, tad ir darbą davė atitinkamą – žvyro karjeras. Vienos sijojo žvyrą, kitos vilko ant neštuvų, krovė į vagonus didžiulius akmenis, kuriuos ekskavatorius, rausdamas kalną, išversdavo, o į kaušą netilpo. Buvo patiestas laikinas kelias vagonams. Juos stumdė vietinis garvežiukas. Kai visi vagonai prisipildo, sudaro sąstatą ir išveža. Kitos brigados degino kalkes ir išdegusias krovė į vagonus. Žmonės jokių apsauginių priemonių neturėjo. Jeigu užsidengi burną ir nosį – tvanku, neįmanoma dirbti.

Prasidėjo šviesios naktys. Barakuose tvanku, pilna blakių, negalima užmigti. Prie viso to už zonos beveik nenutildami kaukia sargybos šunys. Atrodė – tarsi iš Lietuvos patekom į pragarą.

Nors ir jauni, žmonės pradėjo mirti nuo išsekimo. Netrukus atsisveikino su mūsų gimnazijos moksleive Elyte Gurskaite. Mirė ir kitų tautybių žmonės. Kai žvyro karjere dirbti jau negalėjau, mane su kita gimnaziste iš Panevėžio A. Žilinskaite paskyrė nešioti malkas į “kačegarką”. Padedame

ant neštuvų 3-4 pliauskas ir nešame – du tokie ilgakojai žiogai (pažiūrėję į mus, daugiau krauti nereikalavo). Maistas buvo labai prastas. Mūsų brigadoje dirbusi vokietė Elza Raitz kartą pasakė: “Kai pamatau duoną, negaliu atitraukti akių, o jos – tyčia pasižiūriu į veidrodį – ima žvilgėti tarsi alkano vilko...” Tokios akys, be abejo, buvo mūsų visų.

Artėjant rugsėjo pirmajai savaičiai vaikščiodavau paraudusiomis akimis: mano klasės draugai kažkur mokosi, studijuoja, o man ar teks kada? Kol mama buvo namie, prašiau, kad išsaugotų knygas, konspektus, bet svajonė tolo...

Praslinko ilga, ilga mano pirmoji šiaurės žiema. Įsiraususi į gilų sniegą stūkso taiga. Tačiau jau kovas. Dangus toks nenusakomai gilus ir mėlynas, primenantis tėviškės dangų. Mūsų išsekę, išblyškę dar veidai, bet saulės atokaitoj ant bušlatų lašeliukais vandens jau lydosi sniegas. Sniege pramintu tuneliu nešame iš miško į kelią malkoms nukirstas pušeles. Jau vien mūsų sulopyti bušlatai ir didžiuliai veltiniai beveik nepakeliami. Kick panešę tuos pagalius, netekę jėgų, sėdam į sniegą.

– Rabotaite! ... vašu mat! Nemeckije podstilki! – širsta siauraakis azi-jietis.

Siuntinių ir laiškų iš namų dar negavome. Mūsų laiškus sunaikindavo, kol nesusipratom išsiųsti per laisvę. Dirbti nebegalėjau: nuolat laikėsi neaukšta temperatūra, bet nuo darbo atleidžia tik su akivaizdžiais ligos požymiais arba 38 laipsnių temperatūra. Vis dėlto paguldė į stacionarą. Gy-dė strichninu, tapau visa žalia, bet geriau nesijaučiau. Laimei, pagaliau gavau siuntinį. Kad būtų taupiau (ir pati valgyti noriu, ir kaimynės dar nieko neturi), padariau sumuštinių su dešra ir svogūnų griežinėliais. Nu-nešiau “lepkomui” (gydytojo padėjėjas, felčeris), paprašiau, kad siųstų į ligoninę.

– Tokį meno kūrinį gaila valgyti, – pagyrė ir į ligoninę išsiuntė. Ten išsimiegojau ir šiek tiek daugiau pavalgiau. Ligoninėje gulint, atvežė mūsų gimnazijos moksleivę Verutę Augūnaitę iš devynioliktos miško kolo-nos su lūžusia koja.

Po mėnesio mane komisavo, davė II kategoriją ir išsiuntė į 19-ą koloną. Ten dirbo vien moterys. Vienos tam tikrais pjūkleliais (“lučiok”) pjauna medžius, kitos – jau apdorotus rąstus veža į biržą ir krauna į rietuves. Man vežti neteko, nes netrukus vėl nusiritau į III kategoriją. Aš pjoviau mišką

ir deginau šakas. Būdavo patiesia ploną bėgį nuo miško iki biržos, ant jo pastato vežimėlį “madironą”. Du ratukai, sujungti plokšte su kylančia į viršų rankena, į kurią krūtine įsiremęs žmogus stumia tą vežimėlį su pakrautu rąstu. Darbą prižiūrėjo laisvai samdomas darbų vykdytojas Kastulinas, labai žiaurus žmogus: keikėsi, mušė kalines. Akylai sekė, kad kas nors nesišildytų prie laužo, degindamas šakas ar stabtelėtų su “madiironu”. Eina iš biržos ir iš tolo šaukia:

– Vižu, vižu, madirony stojat! – ir bėgam visos: kas tolyn nuo laužo, kas – prie vežimėlio. Tačiau blogiausia būdavo, kai vakare sustabdo biržoje: vagonai atėjo. Drabužiai, apavas dieną mirkę, naktį sušalę, o vagonus pakrauti reikia. Kartais tik paryčiui grįžtam į zoną.

– Kokį amžių gyvenam? – dūsauja kalinės.

– Kastulino amžių... – ironizuoja kitos.

1949 m. – etapas į Irkutsko sritį (Irkutsko sr., Taišeto m., stotis Viachirvka, kažkelintas kilometras – toks mūsų adresas). Tai ypatingo režimo lageriai. Buvo tie patys miško ir dar geležinkelio tiesimo darbai, tik daug griežtesnis režimas: numeriai (manasis – D-242), nakčiai barakuose užrakinta, du laišškai per metus, sustiprinta sargyba ir kt.

1949 m. išvežus mamą siuntinių nebegaudavau, bet jau pripratau prie darbo ir būvio sąlygų, vėl sugrįžo viltis: gal sulauksiu laisvės, o gal ir aukštąjį mokslą baigti pasiseks?..

Paskutiniai – šeštieji – metai buvo lengvesni: lietuvaite Danutė – “master liesa” – paėmė savo pagalbininke. Mūsų pareigos būdavo rytą sustatyti prie darbo brigadas, o vakare priimti paruoštą mišką. Dieną dar reikėdavo padėti nuimti užkibusius medžius pagal saugaus darbo taisykles (reikėdavo virvių – rišti, traukti). Aš, būdavo, imu iš dirbančios “lučioką” ir sekančiu medžiu numušu pakibusį. Kartais nepavykdavo iš karto numušti, pakibdavo iš trijų pusių vienas po kito keli medžiai, sudarydami tokią išsiskėtusią gubą. Tada nieko neliaka, kaip lįsti į tą gubą ir pjauti pagrindinį medį. O šiam sutreškėjus, iš anksto pramintu taku sprukti kuo greičiau į šalį. Kartais patreška ir nutyla, o pakibę medžiai tebestovi. Tada vėl sėlini su lučioku, galvą užrietusi... Tačiau nelaimingų atsitikimų išvengiau.

Lageryje sutikau puikių, garbingų moterų, kurios mums, jaunoms, buvo tarsi motinos. Tai Adelė Dirsytė ir Anelė Stankūnaitė Taišeto lageriuose.

МВД СССР
УПРАВЛЕНИЕ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
исполкома Красноярского
краевого Совета народных депутатов.

7 XII.89г. № 1/3-П-841

01/0017. Красноярск.
ул. Дзержинского, 18
г. Красноярск-17

СПРАВКА

Дана Пакальнишките Елене д.Бронкса 1928 года рождения в том, что она в соответствии с нарядом МГБ СССР от 6 октября 1951 года после отбытия наказания в г.Тайшет Иркутской области 25 ноября 1951 года была направлена в ссылку на поселение в п. Почет Абанского района Красноярского края. Прибыла 30 ноября 1951 года.

От ссылки освобождена 14 августа 1955 года на основании определения Военного трибунала Прибалтийского Военного округа июня 1955 года.

Основание: архивное дело.

Ведомств. отдела

А.Н.Шелованов

1951 m. lapkričio mėn. baigėsi mano įkalinimas (turėjau 1,5 mėn. užskaity). Išvežė į Krasnojarsko persiuntimo punktą, perskaitė: "... su tinkamai su MGB SSSR 1951 m. spalio 6 d. paskyra... nukreipta į tremtį...", nors teismo nuosprendyje ir nebuvo tremties. Žlugo viltys apie laisvę, Lietuvą. Vežė vėl kalinių vagonu su sargyba iki Kanskio miesto. Pas-
kui atskyrė mūsų grupę ir 130 km krovininės mašinos atvirame kėbule iki paskyrimo vietos – Početo. Mūsų buvo apie 30 žmonių: keli lietuviai senukai, mes, keturios lietuvės moterys, keliolika "urkų", likę – įvairių tautybių vyrai. Kelyje kas 30-40 km kartojo mažos valgyklėlės. Privažiavus vagys kreipiasi į sargybinių:

– Pilietai viršininke, sušalom, leisk arbatos išgerti!

"Pilietis viršininkas" leidžia. Likę sėdime sustirę, laukiame. Pagaliau išeina įšutę, suvirsta į kėbulą, užsikniaubia moterims ant kelių ir suminga. Sėdime "negyvos" iki sekančios arbatos ir sprunkame į tolimiausią

□ Levard Adleiba. Miško darbai Sibire

СПРАВКА

Постановлением Особого Совещания при НКВД СССР от 13 июня 1942 года Адлейба Левард Михайлович был осужден по ст.ст.58-10 ч.2 и 58-11 УК ГССР к заключению в ИТЛ сроком на 10 лет.

Адлейба Л.М. обвинился в проведении антисоветской, контр-революционной пораженческой агитации среди населения Очамчирского района Абхазской АССР.

В связи с тем, что решение вынесено не судебным органом в соответствии с Указом ПВС СССР от 16 января 1989 года уголовное дело на Адлейба Л.М. пересмотрено и заключением от 5 мая 1989 года, утвержденного прокурором ГССР 16 мая 1989 года, дело производством прекращено.

Адлейба Левард Михайлович реабилитирован.

Помощник прокурора Абхазской АССР
советник юстиции

И.М. Кекуа
И.М. Кекуа

kėbulo kampa... Atvažiavus komendantas visus suregistravo, pranešė, kad esam ištremti iki ypatingo įsakymo ("do osobogo rasporiaženija"). Kadangi lageryje mums už darbą nieko nemokėjo, davė avanso pradžia, kad nusipirktume duonos. Aš nusipirkau 0,5 kg "pagalvėlių" ir neužmigau, kol visų iki vienos nesučiulpiau (ir nieko neatsitiko!). Tiesa, lageryje duodavo 0,4 kg cukraus mėnesiui, ne byrančio, o rudo, "šliaužiančio".

Vagys į darbą nėjo: gėrė, lošė kortomis, persekiojo moteris. Komendantas pakvietęs pabardavo, ir viskas tuo baigdavosi.

Mūsų moterims teko slėptis už padoresnio vyriškio peties. Nebuvau išimtimi. Mano vyras – kalnietis abchazas, politinis kalinys, 10 metų kalėjęs Džezkazgano lageriuose ir vario rūdos šachtose. Kaukaziečių "urkos" vengė, nesigyrė lokiu-prokuroru ("taiga – zakon, medved – prokuror"). Registruojant santuoką, pasilikau savo pavardę, juokavau, kad nepatinka vyro pavardė – Adleiba (abchazų pavardės kirčiuojamos pirmame skiemenyje). Vėliau, sugrįžus į Lietuvą, man teko pataisyti tuos nešventintus ryšius. Taigi pradėjome bendrą gyvenimą. Mano "pasoga" sudarė iš skiautelių pasiūta anklodė, vyro turtas – medinis lagaminėlis, jame – šaukštas-šakutė, kareiviškas "tandemas" ir pora batų, kuriuos vėliau teko iškeisti į du kibirus bulvių.

Mama tremtyje buvo šokiruota, sužinojusi, kad mano vyras nelietuvis, laiškuose gavau barti, bet susitikus jis pavadino ją "mama" ir iki jos dienų pabaigos niekad nepasakė nepagarbaus žodžio. Netekusi dviejų sūnų, motina buvo labai patenkinta žentu.

1953 m. gimė dukrelė Janina, po pusantrų metų – sūnelis Stanislovas. Mama jau gyveno su mumis. Tuo metu gavome iš Lietuvos žinią, kad mano sesuo Janina – psichiatrinėje ligoninėje. Pasitarę nusprendėme, kad reikia ją parsivežti. Tuo pat laiku susirgo poliomelitu mūsų pusantrų metų sūnelis. Pabuvusi ligoninėje, kol ėmė mano kraują perpylimui, palikusi jį močiutės globai, išvažiavau į Lietuvą. Stasiuką nuo grėsmingų ligos pasekmių pavyko išsaugoti, liko tik nedideli pokyčiai. Atsivežiau seserį. Po motinos išvežimo ją prislėgė sunki depresija, dar kiek laikėsi, visomis išgalėmis stengėsi įsikibti į gyvenimą. Nepavyko. Sesers ligoninėje nepagyždė, o ligą paąstrino ir ji liko nepagydomu ligoniu. Janina sakė, kad gydė aminazinu ir dar kažkokiomis injekcijoms, po kurių netekdavo sąmonės.

1955-1956 m. gavome pasus su žyme: "положеніе о паспортach" ("pa-

so padėtis"). Sprendėme, kur važiuoti? Praeityje prisikentėjusi motina į Lietuvą važiuoti bijojo – nesitikėjo ramaus gyvenimo. Be to, grįžti nebuvo kur – namai jau nugriauti. 1958 m. nemaža 6 žmonių šeima išvažiavome į vyro tėviškę Abchaziją. Mums, lietuviams, valdžia pretenzijų nereikšė, o vyrui liepė tučtuojau išvažiuoti. Gyvenome Očėmčiri mieste, o vyras įsidarbino kalnuose: elektriniu pjūkle pjovė storus buko medžius. Aš negalėjau gauti darbo – nemokėjau kalbos. Metus pavargę, 1959 m. sugrįžom iš kur atvažiavę – į Abano rajoną Krasnojarsko krašte.

Sugrįžusi miške nebedirbau. Man pasiūlė dirbti parduotuvės vedėja. Tai tik pavadinimas ir materialinė atsakomybė (kaip vėliau ir kepyklos vedėja), o darbas savo ruožtu. Tapau tuo pat metu vedėja, pardavėja ir ekspeditore. Parduotuvės primityvios: "kombinuoti" riebalai ("kombinžir") puikuojausi greta veltinių krūvos... Politinius draudė imti į darbą, susijusį su materialine atsakomybe (kai rašiau biografiją, to fakto liepė neminėti), bet vietinių išsilavinusių ir sąžiningų trūko. Viršininkas mano darbu buvo patenkintas ir dirbau ORS-e 24 metus.

Vaikai, užbaigę vietinėje mokykloje 4 klases, išvažiavo toliau nuo namų – į vidurinę mokyklą Počete, o ją baigę, studijavo Krasnojarske. Re-tai juos matydavom – atstumai didžiuliai. Baigę studijas sukūrė savo šeimas, dirbo pagal pasirinktą specialybę: duktė – matematikos mokytoja, sūnus – kelių statybos inžinierius.

Mama susirgo: paguldė insultas, po kurio prasidėjo plaučių uždegimas ir 1978 m. liepos 6 d. mirė. Palaidota Palachino kapinėse.

Reikėjo ir mums galvoti apie ateitį. Sibire likti nenorėjome, bet artėjo pensinis amžius: žinojom, kaip sunku įsidarbinti Lietuvoje į ją sugrįžus, ir pasilikom iki pensijos. Vyras nenoriai, bet sutiko važiuoti į Lietuvą.

1985 m. rudenį išvažiavome iš Sibiro. Išlipus Vilniuje norėjosi apkabinti kiekvieną lietuviškai prakalbusį žmogų, bet, susidūrus su tikrove, euforija baigėsi. Tėviškėje – plynas laukas – nei namų, nei sodo, tik kur ne kur mėtosi sodybos pamatų akmenys. Prisiregistruoti negalėjau pusę metų. Trakų pasų poskyrio viršininkas majoras Surininas sugalvodavo visokių kliūčių, nors iš Vilniaus jau turėjau leidimą. Pagaliau leido prisiregistruoti su sąlyga, kad turėčiau nuosavą gyvenamąjį plotą. Nusipirkome butą, bet dar teko penkerius metus dirbti (nuslėpus teistumą) laiškanėse. 1998 m. mirė vyras. Gyvename dviese su seserimi Janina...

MES – "LAGŲ" ŽMONĖS

Eina jau penktieji metai po karo. Tačiau Sovietų Sąjungos šiaurė, kitos tolimos vietos dar labiau nusėtos lageriais: Ozerlag, Dubrovlag, Kazlag, Kraslag ir kiti "lagai" su specialiais režimais politiniams kaliniams.

Dabar aš, dvidešimtmetis jaunuolis Vladas Meškauskas iš okupuotos Lietuvos, esu Magadano srities Srednekansko rajone, netoli Lazo miestelio esančiame "berlage". Atrodo, kad dabar mane įgrūdo į patį pasiūčiausią pragarą – šachtas giliai po žeme. Toks žmogus, lietuvis, dvidešimtmetis jaunuolis Vladas Meškauskas, dingo. Jo, kaip žmogaus, kaip asmenybės, nebėra. Dabar aš – tik Nr.H-362, specialaus režimo sovietinio lagerio politinis kalinys.

Kasėme vadinamąjį kasteritą, reikalingą aliuminiui gaminti. Šachtose dirbome po dvidešimt valandų be pietų pertraukos. Po tam tikro laiko pagal grafiką būdavo trys poilsio dienos.

KOVA UŽ TEISYBĘ ČIA – BEPRASMĖ

Dauguma kalinių buvo ukrainiečiai. Kitų tautybių kalinių buvome dar labiau skriaudžiami. Mums duonos davinys – viduriukai, o jiems – kampiukai. Pažiūrėkite, ko šiaip jau gyvenime gal nesate pastebėję: kampiuose duonos yra daugiau negu iš kepalėlio vidurio atpjautoje riekėlėje. Ir darbai mums papuldavo ten, kur blogiau, kur sunkiau.

Kai aš, jaunas politinis kalinys, pamėginau kovoti už teisingumą, tuojau buvau pervestas į kitą brigadą, kuri dirbo 500 metrų po žeme, kur iš uolienų sunkiasi vanduo, laša, kur ore nuolat tvyro vandens garai. Nors einant į šachtą duodavo gumuotus kombinezonus ir guminius batus, tačiau šie dažniausiai jau būdavo kiauri.

Iš pradžių liepė stumdyti vagonėlius. Šis darbas giliuose požemiuose tikrai katorgiškas. Vagonėlių ratų kraštai nudaužyti, bėgiai nelygūs, vie-

tomis platesni, skečiasi, todėl vagonėlis nuo bėgių nuslysta. Jį iš visų jėgų keli, vėl statai ant bėgių ir vėl stumi, stumi, vos pavilkdamas kojas. O jėgos silpsta, jauti, kaip sveikata menksta. Pilvas toks tuščias, tuščias.

Neįvykdysi išdirbio normos, bus sumažintas maisto davinys. Čia niekam nesvarbu, kad tu vieną kartą nugriūsi ir neatsikelsi. Čia tu – niekas. Tavo mirtis čia niekam nesvarbi – vagonėlį stumti atvarys kitą...

MIRTIES PADĖJĖJAI

Tu dabar tik numeris H-362, kuris net gamtos reikalą turi atlikti ant tam tikro bako su rankenomis – paraškės. Tu, kaip dabar numeruojamos karvės, savo numerį nešioji ant kepurės priekio, ant kairės kelnių klešės priekio ir ant nugaros.

Kai jau dirbti visai nepajėgi, gali kreiptis į sanitarinį punktą. Ten “pomošniki smerti” (mirties padėjėjai – taip mes vadinome lagerių medikus) pirmiausia liepdavo nusimauti kelnes. Tada griebia už užpakalio: jei į sėdynę dar galima įgnybti ir neturi temperatūros – esi tinginys ir simulant, nenori “išpirkti savo kaltės tarybinei liaudžiai ir didžiajai tarybinei tėvynei”. Atleidimo nuo darbo negausi ir vėl būsi nuvarytas giliai po žeme į šachtas stumdyti vagonų. O tau – tik dvidešimt metų, o tu žinai, kiek metų “nuteistas” čia būti...

Tiesa, “pomošniki smerti” kartais patardavo išgerti stiklainį pušų spyglių nuoviro. Padedą nuo “cingos” – dantys ne taip greitai iškris.

IŠ KUR ŽMOGUS TURI TIEK JĖGOS?

Taip norėdavau susirgti, kad nors dieną kitą būčiau atleistas nuo to pragaro darbo, bet čia jokia liga kaip tyčia nekibo. Net patys stebėdavomės: iš kur tiek žmogus turi jėgų ir sveikatos, kad gali tą jungą tempti?

Pusryčiaudavome, jeigu tai galima pavadinti pusryčiais, šeštą valandą, o pietus ir vakarienę atiduodavo iš karto 23 val. 30 min. Septyniolika su puse valandų išbūdavome nieko valgomo burnoje neturėdami.

Miegame tik penkias su puse valandos, o kai reikia eiti į pirtį ar parsinešti malkų iš sandėlio kai kelias užpustytas – laiko miegui lieka dar mažiau.

□ Vladas Meškauskas. Nors ir kaip toli gyvenčiau nuo Tavęs, paėmus šį foto visuomet prisiminki mane. Mylimai sesutei Vytei nuo Vlado. 1951 m. liepos 15 d. Kalaimoje Elgėno mieste-lyje

Kaliniai, grįždami iš šachtų, nešdavosi pagalių barakams šildyti. Kai kada jų visai “namo” negalėdavome parsinešti, nes turėdavome pagalius numesti prie lagerio vartų sargybiniams.

LAIKRODIS SU DVIEM “RATUKAIS”.

Mūsų, kalinių, laikrodis buvo vienas bendras ir be galo paprastas. Tame laikrodyje – tik dvi detalės: prie vartų pakabintas geležinkelio bėgio galas ir šalia padėtas kūjis. Tačiau šis paprastas “mechanizmas” rikiavo visą mūsų gyvenimą. Dar ir dabar kartais ausyse ar per sapną suskamba šio laikrodžio dūžiai: kūjo smūgiai į geležinkelio bėgio galą nurodydavo, kada gultis, kuomet keltis, kada reikia slinkti prie vartų ir rikiuotis į koloną, kurią tuojau varys į darbą šachtose.

Per metus namiškiams galėjau parašyti du laiškus. Pirmą laišką gavau nuo tėvų. Sužinojau, kad Lietuvoje jų jau nebėra. Laiškas atėjo iš Krasnojarsko krašto Igarkos miesto. Aš nežinojau, nei kaip ten tėvai pateko, nei kaip juos pasiekė mano siųstas laiškas.

KAS ATSITIKO SU LIETUVA?

Kartą, išėjęs iš šachtos, prie akumuliatorinės pamačiau sėdintį kalinį, labai panašų į mūsų buvusį kaimyną Praną Kriščiūną, kilusį iš gretimo

Klišių kaimo. Pasiteiravau. Pasirodo, tas pats – Pranas Kriščiūnas! Štai tau ir “plačioji tėvynė”. Lietuvoje vieno kaimo bernai su kito kaimo vyrais nedažnai susitikdavome, o štai čia, Magadane, – kaimynas, tas mano likimo brolis! Tai kiek lietuvių į kalėjimus rusai sugrūdo, jog tokiam lageryje tarp kelių šimtų kalinių sutinki žmogų iš gretimo kaimo? Tai kas Lietuvoje liko?

Nuo to laiko mudu su Pranu Kriščiūnu dalijomės duonos kąsniu. Pranas man buvo tarsi vyresnis brolis. Aš, areštuotas mokyklos suole, neturėjau specialybės, negaudamas jokių siuntinių, negalėjau duoti kyšio ir gauti bent kiek lengvesnį darbą. Šis man patarė mokytis grėžėju. Mat ir pats juo dirbo.

IR ŠIANDIEN NEŠIOJUOSI MAGADANO ŠACHTŲ DULKES

Grėžėjo darbas, viena vertus, turėjo teigiamų bruožų, kitą vertus, buvo taip pat labai pavojingas. Grėžėjai dirbdavo tik 4-5 valandas. Jei įvykdydavai darbo normą, gaudavai didesnę maisto davinį. Tačiau uolienų grėžimas šachtoje suspaustu oru taip pat buvo katorginis: grėžėjai iš darbo vietos išlisdavo balti kaip iš malūno, prisikvėpavę uolienų dulkių.

Aš kito pasirinkimo neturėjau, todėl atmintį – Magadano šachtų uolienų dulkes – plačiuose nešiojuosi ir šiandien, nors grėžėju tedirbau tik pusę metų. Gydytojai žino šią kalinių šachtininkų ligą ir parašo diagnozę – silikotuberkuliozė. Nuo jos mano likimo brolis Pranas Kriščiūnas, nesulaukęs nė šešiasdešimties, pasimirė, nes grėžėju dirbo ilgiau.

GEROJI NAUJIENA

Vieną kartą užėjęs į lagerio KVC (“kulturno-vospitatelnaja čast”, kultūros-auklėjamasis skyrius) sužinojau gerąją naujieną: po mėnesio baigsis mano kalinimas. Atrodytų turėjau džiaugtis šia nelaukta žinia, tačiau išėjo priešingai, mano dalia dar labiau pasunkėjo: tos dienos pasidarė ilgos, kankino laisvės ilgesys, nerimą kėlė mintis, kur reikės dingti, kai paleis iš lagerio?

Galutinai laisvės vėjas padvelkė, kai leido nusiimti numerius ir auginti plaukus. Tai buvo garantija, kad tikrai paleis.

Daugelis kalinių į tokius atkreipdavo dėmesį, jiems savotiškai pavydėjo, gal mintyse linkėdami laimės. Net ir virėjai jau didesnę kaušą košės įkrėsdavo.

TREMTIS IKI GYVENIMO PABAIGOS

Neįsivaizdavau, kaip jausiuosi, kaip reikės elgtis ir kokie netikėtumai manęs laukia, kai išves už lagerio vartų ir pasakys – laisvas.

Gruodžio 23 d. turėjo paleisti, tačiau dėl užpustytų kelių negalėjo išvežti. Taip sulaukiau gruodžio 26-osios – mums šv. Kalėdų antrosios dienos, kai mes, du tokie laimingieji jaunuoliai, lageryje atsisveikinę su likimo draugais, buvome įlaipinti į sunkvežimį ir, dar lydimi sargybinio, laimingai pasiekėme Seimčano miestelio sovietų Vidaus reikalų ministerijos rajono skyriaus valdybą.

Ten sužinojau, kad man vietoj lagerio paskirta tremtis neribotam laikui šiose vietose. Privalėsiu registruotis pas komendantą du kartus per mėnesį – 1 ir 15 dienomis.

Pasijutau nejaukiai, tačiau iš saugumo rajono skyriaus valdybos jau išėjau laisvas. Atsidūriau gatvėje ir nežinau, ką daryti, į kurią pusę eiti? Vietoje paso – tremtinio pažymėjimas, kuriame subraukytos eilutės, skirtos surašyti apsilankymus pas komendantą. Be leidimo niekur negali išvykti, o iki tremties vietos – Ugol Elgėno miestelio – dar 50 kilometrų per žiemos šaltį ir sniegynus. Kišenėje – nė rublio, net nė kapeikos. Pažįstamų neturiu. Manau, paklausiu sargybinio. Atsisuku, bet jo jau nėra. Keista, esu laisvas...

Man dabar šiomis dienomis kartais keistai atrodo, kad iš kalėjimų paleistus žmones visuomenė turi sutikti vos ne su gėlėmis, vos ne su duona ir druska. Viską jiems duok – pašalpą, pastogę, pavalgydink, aprenk. O ką aš, šiek tiek per dvidešimt metų persirites jaunuolis, tuomet turėjau daryti? Kur eiti, kieno prašyti ir ko reikalauti? Net minties tokios nebuvo. Džiaukis, kad esi laisvas. Matyt, tuo ir skiriasi politiniai kaliniai nuo kitų.

Būdamas Rusijos glūdumoje, Seimčano miestelio gatvėje šalia saugumo pastato, pajuntu, kad labai noriu valgyti. Mat lageryje dabar “prijom piščī”. Ne valgymas, o maisto priėmimas.

Nežinau, kur eiti. Einu į priekį ir tiek. Matau MVD kareivines. Ir čia gal Dievo ženklas, gal likimo ranka prilaikė mano jauną gyvenimą: matau prie kareivinių kaliniai pjauna malkas, o kalbasi, girdžiu, lietuviškai. Dieve, Dieve, galvoju, Lietuvėle tu, ar jau visa Magadane atsidūrei? Ar dar kas nors liko Jurbarke, manajame Jurbarke, likimo brolio Prano Kriščiūno gimtajame Klišių kaime?

Prieinu, susipažįstame, įsikalbame. Pasiguodžiu tariama laisve. Lietuviai nusprendžia, kad man geriausia pasilikti su jais ir pjauti malkas. Mat jie kareivinių ūkiniame pastate turi kambarėlį, todėl priims ir mane į draugystę.

Kai jiems atneša pietus, kaliniai, nugnybdami po gabalėlį savo porcijos, pamaitina mane. Taip kelias dienas pjovėme malkas, taip kelias naktis praleidau tame kambarėlyje kartu su pjovėjais.

Kai prisimenu tą savo gyvenimo laikotarpį, mane vėl drasko abejonė apie dabartinius iš kalėjimų paleidžiamus žmones. Viena vertus, daugelis jų nesisistengia savo gyvenimo tvarkyti kitaip, kita vertus, suprantu tuos, kurie, neturėdami pastogės, darbo, neturėdami iš ko gyventi, sugrįžta atgal į kalėjimą...

KELIONĖ Į TREMTIES VIETĄ

Rytai vis bėgdavau į miestelio prekybos bazę, kad mane priimtų į kokią nors sunkvežimį ir taip nuvažiuočiau į Ugol Elgėną. Tačiau vairuotojai manęs neimdavo, nes vieta kabinoje paprastai būdavo užimta, o kėbule ant krovinių sušalsi. Mat viską kaustė daugiau kaip penkiasdešimtys laipsnių šaltis.

Kartą sutikau vieną rusiuką iš Ugol Elgėno. Jam irgi reikėjo į tą miestelį, tačiau ir jis nuvažiuoti nerado kaip. Nusprendėme eiti pėsti.

Pakeliui, jau paėję gerą galą už miesto, priėjome miško kirtavietės gyvenvietę – keletą barakų ir parduotuvę. Pasibeldėme į vieno namo duris ir paprašėme leisti pasišildyti. Susėdę prie “buržuikos”, apšilome. Mano bendrakeleivis išėjo į parduotuvę ko nors nupirkti užvalgyti.

Kai likau vienas, tuojau prie manęs prisistatė du aukšti barako gyventojai: “Sakyk, ar tavo draugas turi pinigų, laikrodį?” Mano “turtų” net neklausinėjo, nes ir taip puikiai matėsi, kas ir iš kur esu – ant kalinio drabužių aiškiai matyti buvusių prisiūtų numerių žymės.

Pasakiau, kad nieko nežinau. Aš pats jį neseniai pirmą kartą sutikau.

Kai mano bendrakeleivis sugrįžo, tuojau prisistatė tie rusai ir stebėjo, kad nieko nepasakyčiau, tačiau leido mums pavalgyti. Po to bendrakeleivį iškratė. Kišenėje radę kelis rublius, atėmė, nuvilko ir švarką. Numovė veltinius ir iškratė. Tačiau nieko juose neradę, nuėjo šalin.

Tuo tarpu į baraką pasišildyti užėjo grupė pro šalį važiuusių kareivių. Plėšikai tuojau vėl atsirado šalia mūsų. Kai mudu išėjome į koridorių, jie – paskui. Išsitraukė ilgus peilius ir abiem įrėmė į pasmakres: “Nemėgin-
kit skųstis. Išsižiosit, pasivysim ir papjausim!”

ČIA – TOKIA KASDIENYBĖ

Nuėjome dar kokius dešimt kilometrų, tačiau mano bendrakeleivis apie įvykį nė karto net neužsiminė. Dabar jis buvo irgi toks, kaip aš – be kapeikos, be švarko.

Matyt, tokie plėšikavimai čia nieko nestebino. Skųstis ir priešintis – beprasmiška. Būtume pasiskundę kareiviams ar pasipriešinę, tai gal tik vasarop, nutirpus sniegui, kas nors būtų aptikęs du peiliais subadytus lavonus.

Einame Ugol Elgėno miestelio link, tačiau matome, kad iki nakties jo nepasieksime. Stabdome pro šalį važiuojantį sunkvežimį. Jo kėbule – statinės su kuru. Šiaip taip prisiprašome vairuotojo, kad mudu priimtų šalia tų statinių. Važiuojam. Matau, kad bendrakeleivio skruostai bąla. Sakau, trink, nušalsi. Pasirodo, kad ir mano veidai ne kitokie, kad ir aš skruostų jau nejaučiu.

Veidus triname. Kojos baisiausiai sušalo. Veltiniuose jų jau nebejaučiame, tačiau sunkvežimio nestabdome, kenčiame. Vis artėjame prie tikslo. O kur dingsi vakare, plynoje vietoje pusnynuose, spaudžiant penkiasdešimties laipsnių šalčiui?

Atvažiavę į miestelį, išsiropščiame iš sunkvežimio. Mano bendrakeleivis nueina savais keliais, o aš – į stalių dirbtuvę, kurioje kitados yra tekę dirbti.

Pasišildęs einu į saugumą prisistatyti savo “globėjui” – MGB komendantui.

– Seniai tavęs laukiu, – pasako šis. Mat mano popieriai jau atkeliavę į Ugol Elgėno komendantūrą. Kad atsirasiu ir aš, jeigu gyvas, niekas neabejoja. Kur tu šiose vietose dingsi – nei pabėgsi, nei prisiglausi. Nebent tiesiai mirčiai į nagus.

Komendantas mane nukreipia dirbti į kepyklą. Dieve, dabar man kaip tik šito reikia. Nors duonos, nors tešlos galėsiu pavalgyti. Ko daugiau žmogui gali reikėti, jei yra nors iki pusės soties duonelės?

PIRMOJI DARBOVIETĖ IR BŪSTAS

Kai toks gyvenimas, diena ir naktis praranda savo prasmę. Čia visi visuomet darbe. Tad ir aš iš komendantūros pasiėmęs popierius einu į kepyklą. Kepėjas pasiūlo vakarienę. Sukertu pusę kepaliuko forminės duonos, pasidažydamas į aliejų ir litrinį dubenėlį pienoškos makaronų sriubos. Pasijuntu sotus, laimingas ir labai pavargęs. Man leidžia užsiropšti ant krosnies. Ten šilta, yra patiesta vatinių. Dar pridėdu savo drabužius, įlendu į tuos skudurus ir užmiegu.

Čia aš ir dirbau, ir valgiau, ir gyvenau. Dirbau visuomet ir viską, ką ir kada liepė, nesvarbu dieną ar naktį. Kur mane siuntė, ten ėjau. Nei tuometinių sovietinių įstatymų nežinojau, nei pasipriešinti galėjau, nes jokio pasirinkimo nebuvo.

Toks vergas kepyklai, matyt, buvo gerai. Kai “torgovlės” viršininkas važiuodavo į prekybinę bazę už penkiasdešimties kilometrų parvežti produktų, liepdavo man kartu važiuoti palydovu. Nors visą naktį būdavau dirbęs, nemigęs, tačiau niekuomet neatsisakydavau.

Kai kurie bendradarbiai net pasišaipydavo, neva daug uždirbsi! Bet atlyginimą – 525 tuometinius rublius – gavau tik už aštuonias darbo valandas per parą ir kaip prasčiausios kategorijos darbininkui. O pinigų

taip reikėjo, nes buvau plikas basas. Reikėjo galvoti, kaip įsigyti drabužių, avalynės.

TREMTINIO GYVENIMAS

Pasijutau vis labiau išnaudojamas. Reikėjo dirbti už kelis, o algos mokėjo kaip prasčiausiam darbininkui. Vienintelis išsigelbėjimas – pakeisti būstą.

Miestelio gyventojai, kurie nežinojo, kad aš buvęs politinis kalinys, o dabar – tremtinys, manė, kad aš į šį pasaulio kraštą atvažiavęs dirbti pagal sutartį. Kai susiradau kur gyventi, darbo valandos sutrumpėjo, aš po truputį įsitvirtinau naujoje “paskyrimo” vietoje.

Buvau jau ne naujokas Rusijos gyventojas, matęs visko, tačiau niekaip negalėjau priprasti prie buitinės kalbos – išmokti keiktis kaip rusai. Jiems – ir vyrams, ir moterims – kažkaip savaime išeina net geriausias mintis reikšti stipriais keiksmazodžiais. Keiksmazodžiai – tai tiesiog rusų tautinės kultūros dalis. Vyrai ir moterys tuomet visoms darbo ir gyvenimo sritims apibūdinti turėjo atitinkamus keiksmazodžius. Net ir be jokio pykčio, paprasčiausiai ką kalbėdami ar aptardami kokį reikalą, kas trečią žodį būtinai reš riebus keiksmą. Atimk iš jų tuos keiksmazodžius, ir žmonės nemokės išreikšti savo minčių, nežinos, kaip ką pasakyti. Tokia buvo šeštojo dešimtmečio pradžios Rusijos Ugol Elgėno miestelio kasdienybė.

ATGAL Į LIETUVĄ

Taip prabėgo dveji metai ir septyni mėnesiai. Kai Sovietų Sąjungoje šiek tiek atšilo politinis klimatas, kai kuriems tremtiniam buvo leista sugrįžti namo. Tie, kurie sugrįžome, visą gyvenimą nešiojame ne vien moralines skriaudas. Buvusį vargą, katorginį darbą nuolat primena sveikata. Argi kam rūpėjo, kad dauguma šachtose dirbančių kalinių susirgs ir po kelerių metų numirs. Rudasis fašizmas daugelį žmonių naikino iškart, o raudonasis socializmas savo “liaudies priešus” grūdė į šachtas ir kitas vergijos vietas kaip nemokamą darbo jėgą, luošino ir pasmerkė lėtai mirčiai.

LIUDIJA GRĮŽĘ

"JUODOJI GALVA", MES TAVE NUGALĖJOM!

1950 m. šv.Kalėdų rytą mūsų etapas paliko Lukiškių kalėjimą, atsi-
sveikino su Lietuva ir iškeliavo ten, iš kur ne visiems buvo lemta sugrįžti.

Pirmas sustojimas – Maskva, Krasnaja Presnia. Tai milžiniškas kalėjimas – visasajunginis persiuntimo punktas. Čia sutikom Naujuosius 1951-uosius metus.

Kitas "komunos" sustojimas – Sverdlovsko kalėjimas. Kas galėtų suskaičiuoti, kiek čia praėjo lietuvių nuo 1917 m.?

Toliau – Uralas, o už jo – Kazachstano pradžia, dar caro laikais įrengtas Petropavlovsko kalėjimas. Apie 1000 km ir pasirodo Juodosios Galvos – kazachų kalba Karagandos – paskirstymo lageris Maikodukas.

Kiekvieną didesnę etapą sutikdavo pats Juodosios Galvos "šeimininkas" su "džiugia" žinia išrikiuotiems vergams: "Jūs atvažiavote ne į kurtus, o savo kūnais patręšti nederlingą Kazachstano žemę, kurioje mes auginsime mandarinus".

Galų gale beveik po 4 mėnesių kelionės pasiekėme galutinį paskirstymo punktą – Dubovką p/d 419/5.

Čia, anglies kasykloje, žuvo ir pirmasis, bet ne paskutinis mūsų etapo lietuvis Vaclovas Šaulys.

Dauguma Juodosios Galvos kalinių Vakarų Ukrainos ir Baltijos tautų gyventojai. Kitų tautybių buvo nedaug. Gal kiek daugiau rusų – buvusių Vlasovo armijos karių. 1951-1952 m. iš čia išvyko etapai į Ekibaztūzą, Vorkutą, Norilską.

Vėliau, pagal nacistų konclagerių metodiką, į mūsų zoną atgabeno Vorotnicevo-Abanino plėšikų gaują. Jiems buvo "suteiktos" lagerio žandarų pareigos. Kriminaliniai patys varė į darbą, patys sodino į karcerį, patys mušė ir kankino kitus kalinius, patys eidavo per barakus reikalaudami duoklės. Vieną 1952 m. naktį užpuolė angliakasių baraką. Mušė žvėriškai, negailestingai. Vienas lietuvis Vytukas nuo Kretingos pasipriešino ir čia pat buvo nudurtas. Nudūrė rusas pravarde Finas.

□ Sėdi iš kairės antras Balys Juknevičius, trečias Vincas Urbonas, stovi trečias Čaplikas, ketvirtas Gediminas Kraponas, šeštas Ruzgas. Dubovka 1955 m.

□ Karagandos smėlynuose praleistas dienas prisiminti. Balys Juknevičius ir Gediminas Kraponas. 1955 09 07 Dubovka.

Tokios pabaigos išsigando net patys čekistai, o jų buvo ne vienas. Pirmas budelis – režimo viršininkas lttn.Nevzorov, kuris pats vadovavo banditams smurtaujant prieš kitus kalinius. Tiekimo skyriaus viršininką j.lttn.Dunajev už žiaurumą ir šlykštų snukį kaliniai pravardžiavo "Machno". Už šią pravardę jis buvo pasiryžęs supūdyti karceryje bet kurį kalinį. "Kūmas" – azijatų kilmės čekistas. Sanitarinės dalies viršininkas kpt.Dmitrijevas, galėjęs atlikti bet kurias budelio pareigas, turėjo savo išrastus bet kuriai ligai "tinkamus" vaistus: į kibirą vandens įlašindavo keletą lašų valerijonų. Šie "vaistai" išdidžiai buvo vadinami "akva mente" (gyvybės vanduo). Jais "išgydydavo" visus, išskyrus tuos, kurie mirdavo. Buvo ir daugiau "garsių" ir "mažiau garsių" viršininkų.

Dubovkoje sutikau geriausius nelaisvės dienų draugus – Martynuką Kriščiūną ir Albiną Kazakevičių. Martynukas žuvo 1957 m., su Albinu ir dabar retkarčiais prisimename nelaisvės dienas.

Kadangi Dubovkoje buvo 2 didžiuliai lageriai, tai ir kalinių kapinės didelės. Sunaikinus kapines, nusikaltimų pėdsakai dingo. Daugelio lietuvių kaulai nebegrįš namo.

Čekistai, kaip ir mes, mandarinų nevalgė. Neužaugo...

1953 m. dalis Dubovkos kalinių buvo išvaryta į Aktaso lagerį p/d 419/9 (ar /11). Kita dalis – tame tarpe ir mano draugas Albinas – buvo išvežta į Omsko lagerius, kur už pasipriešinimą rusams kaliniams gavo naują 10 metų bausmę ir ją baigė 1963 m. Mordovijos lageriuose. Tie, kurie pakliuvo į Aktasą, dauguma 1954 m. pateko į Karabaso speclagerį. 1955 m. atgabeno į tą pačią Dubovką Nr.5.

KARAGANDOS SRITIES KARABASO "SPECAS"

1954 m. nebebuvo tėvo Stalino, kirminai graužė Lavrentijų Pavlovičių. Per daugelį SSSR lagerių persirito sukilimų banga – šaudė kalinius Norilske, šaudė Vorkutoje, tankais traiskė Kengyre, Džezkazgane. Brendo naramumai Karagandoje.

Pralietas kalinių kraujas nenuėjo veltui – buvo panaikinti kalinių numeriai, nakčiai nebeužrakindavo barakų, zonoje pradėjo veikti pardavotuvė, įvedė užskaitymus (začiotus). Čekistai skleidė gandus apie tolimesnes lengvatas. Tačiau čekistai nebūtų čekistai, jei jų žodžiai nesiskirtų

□ Pirmas lietuvių kalinių etapas į Karabasą. Klūpo Pranas Dainauskas, Antanas Beržinskas, Juozas Uoginčius (miręs), Juozas Tribušauskas, Antanas Rimkevičius, Jonas Valenta. II eil.: Algis Šiugždinis, Bronius Tautvydas, Kęstutis Banionis, Julius Jucevičius, Balys Juknevičius, Antanas Preikša, Antanas Juška, Zigmas Karvelis, Jonas Marčilionis. III eil.: Pranas Lankauskas, Juozas Naujalis, Stasys Januškevičius, Jonas Kalinauskas, Stasys Matakas. IV eil.: Pranas Razauskas, Serapinas Kėmėžis, Petras Juozapaitis, Jonas Sinkevičius, Algis Kamantauskas, Albinas Kazakevičius, Vaitkevičius.

□ Dainius Gutauskas, Martynas Kriščiūnas ir Antanas Preikša (visi mirę).

nuo darbų. Garsiai kalbėjo apie nuolaidas kaliniams, o tyliai kūrė naujus “specus” ir sąjunginius režiminius lagerius, o kad tie “specai” nebūtų tušti, reikėjo surasti į juos ir kandidatus.

Mes tuo laiku kalėjome Karagandos srities Aktaso lageryje p/d 419/9. Lagerio viršininkas plk.Kaluginas, vėliau Apaninas, režimo viršininkas lttn.Chrošilov, “kūmas” kpt.Karabelnik. Surado pretekstą ir apie 50 lietuvių ir antra tiek ukrainiečių išgabeno į naujai įkurtą Karabaso “specą”. Buvo suvežta apie 700 kalinių iš visų Karagandos lagerių. Be lietuvių ir ukrainiečių, buvo keletas estų, pora latvių. Toks reklamuojamas “specas” kaliniams baimės nekėlė (buvo jau ne pirmas). Sudaryta lietuvių ir ukrainiečių nelegali kalinių vadovybė uždraudė kaliniams pavieniui prisitarti prie bet kurio čekisto, ką nors išnešti iš virtuvės ir t.t. Vyrai turėjo nelegaliai įneštą į zoną fotoaparata. Fotografas – Bronius Daukša. Buvo zonoje vienas švarkas ir baltiniai, kuriuos apsivilkę visi įsiamžino.

Į darbą varė apie 3 km. Statė kažkokią gamyklą. Taip atėjo Kalėdos – ne pirmos ir ne paskutinės nelaisvėje. Kūčias šventėme bendrai visi baltiiečiai. Svečiai buvo ukrainiečiai. Vaišinomės labai kukliai. Kalėdų rytą, prisidengę lietuviškomis pavardėmis, į darbą išėjo ukrainiečiai, o lietuviai liko švęsti Kalėdų. Čekistai stebėjosi, kad visi lietuviai išėjo į darbą per savo šventę, o pravoslavai liko zonoje. To niekada nebūdavo.

Jaunimas norėjo švariau apsirengti. Tam tiko autai, užvalkalai, čiužiniai. Zonoje buvo geras siuvėjas žemaitis Jonas Buitkus. Trūko siuvimo mašinos. Vienas laisvasis sutiko į darbo zoną įgabenti rankinę siuvamąją mašiną. Beliko ją pergabenti į gyvenamąją.

Žiema. Šalta. Kalinių kolona išrikiuota prie vartų kratai. Šviesios atminties Juozas Uoginčius neša siuvamąją mašiną, pasirišęs ant vielos. Kada aptiko mašiną, kratos ceremonija prie vartų “subyrėjo”. Kaliniai pralaužė užtvartas ir suėjo į vidų. Dauguma kalinių net nežinojo, kas vyksta, bet dalyvavo šioje sumaištyje. Ačiū Dievui, kad tarp sargybinių nebuvo azijiečių. Kareiviai baigė tarnybą ir per daug nesikišo į kalinių ir čekistų santykius. Kareiviai darė kratą zonoje, bet siuvamosios “nerado”.

“Siuvimo fabrikas” pradėjo veikti.

1955 m. sausio mėn. darbo zonoje kažkas padegė medžiagų ir įrengimų sandėlį. Nuo to karto į darbą mūsų nebevarė.

Nuo sargybos būstinės vyrai nuplėšė laiškam skirtą pašto dėžutę. Tarp

□ Balys Juknevičius ir Martynas Kriščiūnas. Karabasas, 1954 12

□ Sėdi: Pikoraitis, Jonas Valenta (miręs). Stovi: Bronius Tautvydas ir Antanas Ragauskas (miręs).

□ Bičiuliai-partizanai: Stasys Januškevičius (Didžiosios Kovos apygarda) ir Juozas Lukšys (Dainavos apygarda). Karabasas 1955 m

laiškų namiškiams rado ir porą, rašytų “kūmui”. Skundė lietuvius. Laiškų turinys, gramatinės klaidos (rašyta rusiškai) ir rašymo maniera rodė, kad rašyta ne lietuvio ir ne ruso, nes jų zonoje nebuvo. Autorių greitai išaiškino. Tai buvo latvis, “visai nemokantis” lietuviškai.

Ėjom sunkiu keliu, bet gėdos Lietuvai nepadarėm. Buvome eiliniai tautos vaikai, bet gerai supratom, ką reiškia tautos garbė! Iš maždaug 200 lietuvių kalinių Judo čekistai nesurado...

Mūsų lageris buvo skirtas 3000 kalinių, o kalėjo tik apie 700, todėl dalis barakų buvo tušti. Vieną naktį užsiliepsnojo barakas, prikrautas įvairių rakandų. Kaliniai gaisro “nematė”. Barakas sudegė...

“Speco” išlaikymas čekistams pasidarė per brangus. 1955 m. balandžio mėn. buvo paskelbtas visų lagerio kalinių etapas. Taip pasibaigė vieno “speco” epopėja, o jų buvo dar daug mūsų kelyje.

Žinau, tikiu – dar yra bendražygių iš kadaise garsaus Karabaso! Parašykit, bičiuliai, atsiminimus, ir ne tik iš Karabaso!

LAGERIS VELNIO SALOJE

1948 m. Gulago administracija įsteigė ypatinguosius lagerius politiniams kalinams. Nuo bendro režimo speclageriai skyrėsi tuo, kad grįžusius iš darbo užrakindavo barake ir iki 6 val. ryto niekas niekur negalėjo išeiti. Per metus buvo galima parašyti 2 laiškus rusų kalba pagal valgykloje iškabintą standartą, drabužius apkarstė iš visų pusių numeriais. Parduotuvės nebuvo, nes pinigų neturėjome: alkaną lengviau išlaikyti paklusniu.

Karagandos lageriai priklausė vadinamajai smėlynų (pesčianyje) lagerių grupei p/d419. Vyriausias “šeimininkas” – Maskvos įgaliotinis generolas majoras Sergejenko. Šiai “tautų brolijai” priklausė Karagandos srities lageriai: Aktasas – 1 lageris, Dubovka – 2, Timer-Tau – 1, Saranė – 1, Čiurbai-Nura – 2, Karaganda – 3, Michailovka -1, Fiodorovka – 2, Spaskas. Visuose lageriuose, išskyrus Spaską, būdavo apie 3000 kalinių. Be to, nepriskaičiavau moterų lagerių ir Maikaduko persiuntimo punkto. Iš tų 3000 kalinių maždaug 500 buvo lietuviai.

Spaske pastoviai būdavo apie 20 000 kalinių. Daugiausia invalidai, kuriuos suveždavo iš viso krašto numirti. Daugelį jų priglaudė nesvetinga

□ Algis Kamantauskas, Jonas Neverauskas (miręs), Balys Juknevičius, Antanas Preikša (miręs), Zigmas Grumudas (miręs). Buvusio karabasiečio Antano Ragausko laidotuvėse. Radviliškis, 1985 m.

□ Apleidžiant Karagandą. Balys Juknevičius ir Pranas Dainauskas

Kazachstano žemė. Ypač daug sergančiųjų džiova “parūpindavo” Džezkazgano vario rūdynai, Balchašo molibdeno šachtos, sužaloti įvairiose avarijose ar invalidai iš laisvės. Čekistams jie buvo tik bevardė minia. Dienos mirusieji buvo laidojami viename kape, vienu numeriu. Dabar kapinyno kaip ir nelikę, ten nutiestas plentas, įrengtas tankodromas.

Nuo 1953 m. pabaigos, po Berijos ir Stalino mirties, kalinių srautas į lagerius pradėjo mažėti. Pasibaigus šachtų statyboms ar kitiems darbams, kaliniai buvo perkelti į kitus lagerius.

Su kiekvienu kaliniu keliavo ir jo asmens byla – formuliaras. Kiekvienas čekistas, pažvelgęs į užklijuotą asmens formuliarą, žinodavo, kas atvažiavo. Kiekvieno formuliaro tituliname lape būdavo pribraukyta įvairių spalvų ir įvairaus pločio brūkšnių. Tai – sutartiniai žymėjimai. Platus raudonas reiškė pasisėkusį pabėgimą, siauras raudonas – linkęs pabėgimui. Kitos spalvos reiškė nepaklusnumą valdžiai, dalyvavimą streikuose, atsisakymą dirbti, kalinių kurstymą sukilti ir t.t.

Iki 1955 m. pabaigos dalis įkalinto Lietuvos jaunimo jau buvo apvažiavusi visus Karagandos lagerius, formuliaruose turėjo daug brūkšnių ir brūkšnelių. Ypač buvo paplitęs vienas. Juk kiekvienam buvo galima – “linkęs pabėgimui”. Pridėjai dar porą spalvotų brūkšnelių – ir jau pavojingas nusikaltėlis...

1955 m. galutinai pasikeitė lagerių statusas ir lageriai p/d 419 (smėlynų lageriai) buvo pavadinti p/d 246 – Karlagas su sostine Dolinka. Kad ji tikrai sostinė, lietuviai kaliniai patyrė 1955 m. Kūčių išvakarėse. Apie 20 lietuvių iš 246/1-3 lagerio buvo nugabenti į Dolinkos spec. skyrių praleisti šv.Kalėdų ir Naujųjų Metų (spec.skyrius tai – karcerys ir 300 gramų duonos dienai). Atbuvus 15 parų, visus parvežė į Spasko kalėjimą, o toliau... toliau nebebuvo kur vežti, nes Karagandos lageriai buvo visi apvažiuoti ir joks lageris mūsų nebepageidavo. Mūsų “draugai” viršininkai sugalvojo mus įpiršti už 1000 km esančiam Stepių lageriui p/d 392.

Ne visų vardai ir likimai išliko atmintyje. Keletas, esančių nuotraukoje, paskutiniu momentu buvo palikti Karagandos lageriuose. Jų vietoje išvežė kitus.

Pabuvoję čečėnų zonoje, Karabaso persiuntimo lageryje, išvykome į Kengyro kalėjimą, o 1956 m. Velykų išvakarėse pasiekėme “Velnio Salą” p/d 392/2-3. Kodėl taip vadinosi lageris – nežinau. Galbūt todėl, kad tai

□ Lietuviai politiniai kaliniai – beveik visi buvo paskirti į etapą Kengyro link. I eil.: Albinas Drevinskas, likęs gyvas po Kengyro sukilimo ir atvežtas į Kara-gandos lagerius, miręs; 2-as ir 3-as neatpažinti; Aleksas Ivanauskas, miręs. II eil.: Jonas Neverauskas, miręs; „Dziobas“ (tikrosios pavardės neprisimenu), Jonas Skyrelis, Martynas Kriščiūnas, miręs; Antanas Simonavičius (gyvena Aly-tuje), Antanas Preikša, miręs, 7-as neatpažintas; Kęstutis Matulevičius. III eil.: Zigmas Rainys, Petras Juozapaitis, Kęstutis Banionis, Jonas Valenta, miręs, Dai-nius Gutauskas, miręs, nežinomas, Kinderevi-čius. IV eil.: Vytas Virbickas, Stasys Kojelis, 3-as neatpažintas, Pranas Lankauskas, .Stasys Juš-kevičius, Vincas Kairevičius, Jonas Kalinauskas, Balys Juknevičius, Albertas Sakalauskas, Kostas Katkus, Algis Kamantauskas, Stepas Tamašaus-kas. V eil.: Juozas Lukšys, .Albinas Lukoševi-čius, Kostas Sakalauskas, Trakimas, Pikoraitis.

□ Jonas Neverauskas (miręs) buvęs Norilsko sukilimo dalyvis, Magadano kalinys. Karagan-da 1955 12 10

□ Grupė "Velnio Salos" lietuvių, du estai ir latvis. I eil.: Vytautas Maselskis (su bajoru), estas Hans Tarmu, Vaišnora, virš jo – latvis Janis, Juozas Uoginčius, miręs, Balys Juknevičius, Jonas Valenta, miręs, Vytautas Matulaitis, Zigmas Laugailaitis, Augustinas Lašinis, Julius Jucevičius, Vladas Jaudžemas, II eil.: Jonas Neverauskas, Leonas Urbonas, 3-as ir 4-as neatpažinti, Albinas Proškus, Mindaugas Ramonas, miręs, Albinas Drevinskas, miręs, Antanas Kairys, miręs, Bronius Karkauskas, Antanas Simonavičius, Petras Pukinskas, miręs, Antanas Preikša, miręs, III eil.: Stasys Juškevičius, Kostas Katkus, Antanas Ragauskas, miręs, Danius Gutkauskas, Kostas Sakalauskas, Balys Gajauskas, IV eil.: Jurušauskas, Ričardas Kėkštas, Adolis Kumponas, estas Miagi, Kojelis, Stepas Tamašauskas, Jonas Marčiulionis.

□ Prie Džezkazgano lagerio tvoros 1955 m.

□ Lagerio darbo brigada: ukrainietis "diadia Maksim", lietuvis Balys Juknevičius, vakarų ukrainietis Ivan Dmitruk, baltarusis Anatolijus, gruzinas Šoto Burduladzė

□ Vytas Virbickas, miręs. *Pabėgusį iš sovietinės kariuomenės, priglaudė Dzūkijos miškas. Sužeistas pateko į nelaisvę. Nieko neišpešę čekistai pritaikė spec.priemones: neva vežė į Vilnių, pakeityje mašiną užpuolė "partizanai", sribai "žuvo", Vytas papuolė pas "savuosius", kurie užrištomis akimis kažkur vedžiojo, eglisakiu badė veidą – neva miško tankumynas. Nuvedė į bunkerį, klausė, kokius pažįsta partizanus, kurie galėtų už jį laiduoti. Vytas apie tokius "partizanus" jau buvo girdėjęs ir "nepažinojo" nė vieno. Po kurio laiko prisistatė pats "rinktinės vadas", medaliuotas. Apkabino, išbučiavo... (Vytas pažinojo ir tikrąjį rinktinės vadą.) Greitai kareiviai apsupo bunkerį. "Partizanai" "žuvo", o Virbicką vėl suėmė ir nuvežė į Alytaus saugumą.*

paskutinė gyvenvietė prieš didžiulę dykumą. Vėliau atsirado Baikonūras, buvo pratęstas geležinkelis ir dykuma pasitraukė tolyn. Nebeilgai teko toje "saloje" gyventi.

1956 m. vasarą daug kalinių išleido į laisvę. Likusius nelaisvėje išvežė į Mordovijos lagerius. Vėliau dalį pabuvusių laisvėje vėl priglaudė Mordovijos zona...

MORDOVIJOS LAGERIAI

Mordovijos lageriai – vieni niūriausių lagerių visoje Gulago sistemoje, įkurti kartu su sovietų valdžia, anksčiau vadinosi Temnikovsko lageriu. Čia sunaikinta didelė dalis rusų inteligentų, tikinčiųjų ir kitų "buržuazinių elementų".

Vadinamasis Dubrovnyj lageris p/d 385 kalinių dar buvo vadinamas "mirties slėniu". Išilgai geležinkelio juostos Potma-Javasas buvusių lagerių vietoje dabar dirbama žemė, o po velėna – žmonių kaulai. Bent jau taip yra netoli buvusio lagerio p/d 385/7.

Lagerio viršininku buvo Kolomyjcevas. Režimo viršininkas Agejevas Lietuvoje gaudė miškinius ir gavo nuo jų į žandikaulį kulką, todėl vaikščiojo su dirbtiniu ir liejo pyktį ant lietuvių.

1957 m. čia suvežė kalinių likučius iš daugelio kitų lagerių – Vorkutos, Karagandos, Džezkazgano, Sibiro.

1955-1957 m. atvežė naująją kalinių kartą. Atvyko ir Lietuvos jauni-
mo už Visų Šventųjų minėjimą Kauno kapinėse, Trispalvės iškėlimą Vasario 16-osios proga ir t.t. Ypač daug jaunimo pateko už Trispalvę: iš Šiaulių Jonas Galkauskas ir Vytas Ščeponavičius, trečio neprisimenu; iš Joniškėlio gimnazijos Romas Katkevičius, Petras Svirplys, Stasys Naglis, Ignas Levinskas. Du iš jų tebuvo gavę porą metų. Grįžus į Lietuvą, jiems buvo pasiūlyta viešai atsižadėti savo "paklydimų", perspėti kitus ir muštis į krūtinę – tai sąlyga gimnazijos baigimui. Tačiau vaikinai lageryje buvo taip "persiauklėję", kad į krūtinę nesimušė ir gimnazijos Joniškėlyje nebaigė.

1957 m. įsigaliojo naujas "baudžiamasis" kodeksas, kurio aukščiausia bausmė buvo 15 metų ar mirties bausmė. Atgaline data jis negaliojo. Kam buvo skirti 25 metai, taip ir liko. Panaikino užskaitymus. Kai kurie kali-

□ Juozas Tribušauskas, ilgametis politikalins, daininkas ir puikus draugas. Dabar gyvena Panevėžyje

□ Vaclovas Krilavičius, buvęs Didžiosios Kovos apygardos partizanas Vytenis, miręs

□ Albinas Kazakevičius. Šilavoto šturmo dalyvis. 1953 m. nuvežtas į Omsko lagerius pateko į rusų zoną. Rusams užpuolus, lietuviai gynėsi ir vienas kalinys žuvo. Devyni lietuviai buvo teisiami. Kazakevičius papildomai gavo 10 metų. Vėtytas ir mėtytas po įvairius uždarus kalėjimus ir speclagerius 1963 m. atgavo laisvę. Dabar gyvena Vaišvydavoje.

□ Balys Juknevičius, Aleksas Ivanauskas, miręs, Albinas Drevinskas, 1954 m. Kengyro sukilimo dalyvis, miręs, Juozas Uoginčius, miręs.

□ Balys Gajauskas (kalėjimuose ir lageriuose išbuvo 35 metus ir 2 metus tremtyje. Permės kalėjime bandytas nužudyti, sunkiai sužeistas. Grįžo į Lietuvą 1988 m.) ir Zigmas Laugalaitis, buvęs partizanas, grįžęs į Lietuvą gyveno Kaune, miręs

□ Prie Spasko lageryje žuvusio Vytauto Kielos karsto

□ Grupė lietuvių lageryje p/d385/7. I eil.: Vyta Vyšniauskas, 2-as neatpažintas, Kostas Kišonas, 5-as ir 6-as neatpažinti, Balys Juknevičius, neatpažintas. II eil.: (iš dešinės) Romas Katkevičius, Klemas Širvys, o kiti neatpažinti. III eil.: Stasys Naglis, Juozas Uoginčius, miręs, Vyta Steponavičius, Algirdas Mackevičius, Algis Endriukaitis, 6-as ir 7-as neatpažinti, Albertas Pliumpa, Araminas, neatpažintas, Albinas Masaitis, neatpažintas. 1957 m.

□ Ignas Levinskas, Stasys Naglis, Antanas "Ūsorius", Algis Andriukaitis, neatpažintas.

niai tokių užskaitų turėjo 3 ir daugiau metų. Kai kuriems iš jų laisvė buvo atimta, apribotas laiškų skaičius bei siuntinių svoris ir kiekis.

Lageryje p/d 385/7 kalėjo Klemas Širvys-Sakalas. Jis – vienas iš 5 parašiotininkų, nusileidusių Lietuvoje 1950-1951 m. Pirmoji grupė: Daumantas, Rytys ir Sakalas, antroji grupė: Julius Būtėnas-Stevė ir Jonas Kukauskas. Pastarasis, nušovęs Julijoną Būtėną, pasidavė ir išdavė viską, ką žinojo apie ryšius su užsieniu ir žvalgybos mokyklas. Iškviestas į susitikimą su J.Kukausku, 1951 m. rugsėjo 4 d. žuvo Juozas Lukša-Skirman-

□ Jaunius Vaškevičius. Likvidavęs Dzūkijos miestelyje partijos sekretorių, bet kaip nepilnametė, mirties bausmė buvo pakeista 25 m. Šiaurėje pateko į garsųjį Vladimiro kalėjimą (p/d-21), o 385/19 lageryje baigė bausmę, grįžo į Lietuvą, bet labai greitai buvo išprašytas ir apsigyveno Kaliningrado srityje.

□ Balys Juknevičius Mordovijoje

□ Petras Paulaitis, grįžęs iš lagerio

□ Sėdi Martišius, 2-as, 3-as, ir 4-as neatpažinti, Vytautas Vaineikis, Adomas Juškevičius, Kostas Sakalauskas. Stovi: Viktoras Šniuolis, Arvydas Juozas Starkauskas, Balys Juknevičius, Vladas Jaudžemis, Vytautas Maselskis, Zigmas Kirdeikis. *Martišius drožinėdavo labai gražius šachmatus – Lietuvos kareivius ir karininkus. Vaineikis (miręs) Mordovijoje įvykdė tikrą ar tariamą pabėgimą iš lagerio. Viktoras Šniuolis dabar gyvena Šiauliuose, Juozas Starkauskas dirba Vilniuje LGRTC. Jaudžemis 1953 m. Omsko lageriuose buvo teisiamas ir gavo papildomų 10 metų. Zigmas Kirdeikis apsistojo Rozalimo apyl., buvo vienas iš organizatorių suieškant ir atkasant žuvusius partizanus. Sakalauskas, Juknevičius ir Maselskis grįžo į Lietuvą iš Vladimiro kalėjimo.*

□ Balys Juknevičius. Pakutinė nuotrauka lageryje 1964 m.

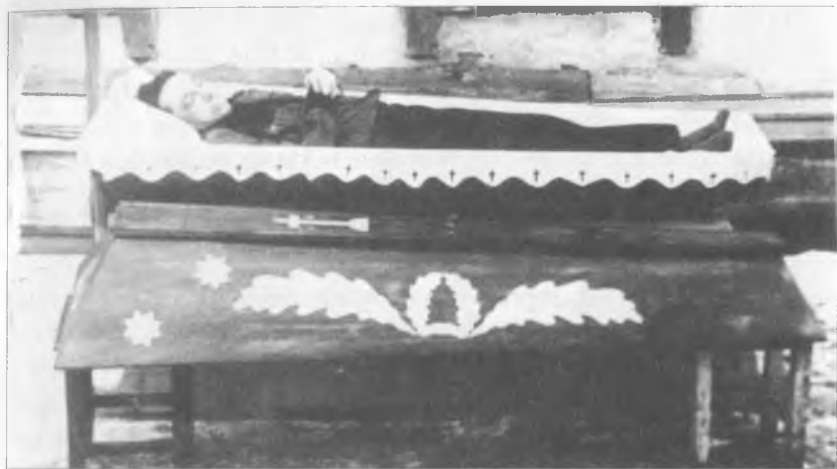
tas. K.Širvį-Sakalą, sunkiai sužeistą, suėmė 1952 m. liepos 24 d. Koks buvo tardymas, ką jis papasakojo ir ką nutylėjo, nedaug kas tegali pasakyti. Dabar Sakalas kaltinamas išdavyste, o parašutinininkų nusileidimas Lietuvoje vadinamas bereikšmiu ir nereikalingu. Kodėl niekas taip ir iki galo neišsiaiškina tiesos? Lageryje Širvy niekam nekliuvo, ne kartą esam atvira kalbėjusi. Jis nebuvo “stukačius” ir turbūt neatsirastų nė vieno buvusio kalinio, kuris pasakytų, kad jis buvo toks.

Lageryje 385/11 susipažinau ir su Petru Paulaičiu. Pradėjome dažniau susitikinėti. Iš pokalbių supratom, kad Petras apie mus viską žino, kad mus kažkas rekomendavo, kažkas už mus garantavo. Tai padarė tie žmonės, kuriais Paulaitis pasitikėjo. Po kelių pokalbių Petras pasiūlė įstoti į Lietuvos Laisvės Gynėjų Sąjungą, veikiančią penketų principu. Sutikom, davėm priesaiką ir pabučiavom medalikėlį, parištą trispalve juostele. Taip mes tapome sąjungos nariais. Gavome slaptažodį. Turėjome vykdyti visus nurodymus žmogaus, pasakiusio slaptažodį. Netrukus mus išvežė į 385/19 lagerį. Niekas iki šiol neatėjo ir niekas slaptažodžio nepasakė. Niekas tikriausiai ir nebeateis. Pats Petras jau seniai ilsisi ramybėje. Visą gyvenimą praleidęs kovoje, ramybės tikrai nusipelnė...

1958 m. vasario mėn. lageryje p/d 385/7 mirė Stepas Grunskis. Tai – lietuvis visą gyvenimą įvairiuose praleidęs kalėjimuose. Pradedant lenkų nelaisve kaip Lietuvos žvalgas. Vokiečiams jis taip pat buvo pavojingas, o bolševikai Lietuvos patriotą nužudė. Niekas jam nerašė, niekam nebuvo reikalingas. Ateities Lietuva, nors Tu prisimink savo vaiką, dėl Tavęs vergavusį, dėl Tavęs mirusį! Jo kapo eilės numeris G-3.

Juozas Indriulevičius – Žemaitijos išaugintas vaikas. Vokiečių įkalintas, kad netarnavo jų kariuomenėje. Rusai įkalino dėl to, kad jo pavardė buvo vokiečių karevių sąrašuose. Sportininkas-futbolistas. Mirė 1958 m. balandžio mėn. Ant jo krūtinės paslėpėme bronzinę lentelę su biografiniais duomenimis. Tikėjome, jog ateis diena, kai Lietuva rankios savo vaikus. Patys padarėm karstą, tik batų neturėjom... Paskyrė sargybą, patys vežėm į kapines, patys iškasėm duobę tarp kapų G-3 ir G-4. Dabar du lietuviai guli greta. Laidojant dalyvavo Jonas Galkauskas ir Vytas Ščeponičius, ketvirto nepamenu.

Lietuviai lageriuose neužmiršo ir sporto. Ypač reta ir brangi krepšinio komandos lageryje p/d 385/7-1 nuotrauka.

☐ Juozas Indriulevičius ir jo laidotu-
vės

□ Baldų surinkėjų brigada. Sėdi 2-as Balys Juknevičius. II eil.: 2-as Fiodor Sliepišev, buvęs NKVD puskarininkis, 1940-1941 m. lietuvių suėmimų ir tremimų dalyvis. Kitų neprisimenu.

Pasitaikydavo nesutarimų su kitų tautybių kaliniais. Ir netgi rimtų konfliktų. 1958 m. mus, tris lietuvius, nesudarę naujos baudžiamosios bylos, metams laiko išvežė į Vladimiro kalėjimą.

Ten nebuvom užmiršti. Balio Gajausko dėka kažkas iš Lietuvos mus paremdavo, o vieną kartą gavome po siuntinį. Šis įvykis vos nevirto skandalu. Siuntinį atiduodant, reikėjo pasakyti, kas ir iš kur siunčia. Siuntiniai buvo pasiųsti iš Lietuvos. Visi iš vienos vietovės, o mes trys sėdėjome vienoje kameroje ir nežinojome nei kas, nei iš kur siunčia. “Kūmas” nutarė, kad tai “organizacija”. Galų gale išardė ir iškratė siuntinius atidavė.

Buvo labai smagu, kai viena kalėjimo darbuotoja pasakė, kad mums

□ Dvi lagerio krepšinio komandos. (Buvo ir trečioji "Gabija".) Kostas Kišonas, 2-as ir 3-as neatpažinti, Jonas Burnys, miręs, Algis Endriukaitis, Petras Svirplys, 7-as, 8-as ir 9-as neatpažinti, Romas Katkevičius, Albinas Masaitis, Klemas Širvys.

□ Futbolo komanda: komandos kapitonas estas Uibo, vartininkas Kostas Kišonas, 4-as Romas Katkevičius, 6-as Petras Svirplys, 8-as Klemas Širvys, 9-as estas Lili, visi kiti neatpažinti

pavydi! Uždaramė kalėjime turim draugų! Ji gi gyvena laisvėje ir neturi nei draugų, nei bičiulių.

Apie 1959-1960 m. lagerius pradėjo lankyti Vilniaus KGB atstovai. Aplankė ir 385/7. Dėl "svorio" atsivežė vieną buvusį Mordovijos kalinį. Visus lietuvius sukvietė į valgyklą (salės nebuvo) pokalbiui. "Šefai" pradėjo lietuviškai. Salėje buvę žmonės ėmė šaukti, kad kalbėtų rusiškai, nes "kinų" kalbos nesupranta. Taip pasibaigė "bičiulystė". Dauguma lietuvių "svečių" apsilankymą ignoravo.

Už Trispalvės iškėlimą ir "antitarybinę propagandą" 1956 m. Mordo-

□ Tai jungtinė pabaltiječių lietuvių, estų, latvių – LEL – komanda. Stovi: 3-as Petrusevičius. 6.Kušleika.

vijos lageryje 385/10 atsidūrė trys studentai bendrabyliai, trys jaunos širdys – Algirdas Mackevičius, Algirdas Liorentas ir Algirdas Petrusevičius. Už “grupinę” veiklą vaikinai gavo 5-6 metus Mordovijos “kurortų”.

Vilniaus studentas, poetas Napoleonas Jurša, kuris rašydavo eilėraščius antitarybine potekste ir naktį klijuodavo įvairiose miesto vietose. Buvo areštuotas ir pateko į Mordovijos lagerį 385/10.

Draugams nesinorėjo laukti, kol čekistai sugrąžins laisvės dienas ir nutarė patys atgauti. Visi dirbo lauko brigadoje. 1956 m. rudenį Liorentas, Petrusevičius ir Jurša spruko į mišką. Atsipėšę nuo lagerio apsinakvojo miške, o ankstų rytą iškeliavo link Lietuvos. Bėglius pastebėjo vietos gyventojai ir pranešė. (Už bėglio išdavimą premijuodavo miltais ir cukrumi). Vyrai, pajutę pavojų, bandė slėptis. Liorentas įsilipo į tankią eglę, kiti sulindo į krūmus. Liorentą sužeidė į galvą, o, jam iškritus iš medžio, kareivis azijietis šovė į pilvą. Juršai krūtinę pervėrė automato serija. Kliuvo 8 kulkos. Petrusevičiui pirmoji kulka sutrupino rankos kaulą, antroji pataikė į krūtinę. Budelių gauja bėglius būtų pribaugusi, bet pasirodė kažkoks kariškis, prisirinko civilių. Pagalba Juršai buvo nebereikalinga. Kiti du dar buvi gyvi, nors čekistai juos jau laikė mirusiais ir numetė lagerio zonoje, kaip mėtydavo partizanus. Pamatę, kad du dar gyvi, skubiai išgabeno už zonos. Vėliau Petrusevičiui amputavo ranką, nes ji ėmė gangrenuoti. Liorentas dar kalbėjo, bet jam niekas nebegalėjo padėti. Du Petrusevičiaus draugai ir jo ranka iki šiol ilsisi prakeiktoje Mordovijos žemėje... Palaikų tur būt niekas ir niekada nebesuras...

Buvo ir daugiau pabėgimų. Dauguma jų baigdavosi nelaimingai. Tris vaikus rusus mirtinai suplėšė šunys. Trys bėgliai iš p/d 385/7 pasidavė patys ir buvo suguldyti su antrankiais sniege tol, kol reikėjo amputuoti plaštakas. Du pasiekė Taškentą, bet juos ir ten surado.

Algirdas Petrusevičius atbuvęs trijų metų bausmę, išgabentas į Taišeto lagerius Irkutsko srityje. Ten iškasė tunelį, kurio neužuodė nei čekistai, nei jų šunys, ir juo pabėgo 8 lietuviai ir 2 latviai. Lietuviai nuėjo 400 km., kol bėglius apsupo ir suėmė Maskvos spec.dalinys. Taip išliko gyvi, nes vietiniai čekistai būtų sunaikinę Po antrojo pabėgimo Algiui pridėjo dar 3 metus ir pasakė, jog privalo nusilenkti, kitaip bus sunaikintas. Algirdas nenusilenkė, iki šiol dar gyvas ir gyvena Kaune!

Daug savo kelyje sutikome kunigų, bet kunigas Algirdas Mocius buvo

☐ Algirdas Mackevičius, Algirdas Lorentas ir Algirdas Petrusevičius. Nuotrauka daryta 1956 m., prieš paliekant nesvetimą Mordoviją.

☐ Algirdas Petrusevičius

☐ Napoleonas Jurša

□ Kunigas Algirdas Mocius ir Algirdas Petrusevičius.

□ Buvęs partizanas-mirtininkas Jonas Abukauskas. Mordovija, 1961 m. Nelaisvėje išbuvo 27 metus, grįžęs su ryšininke-partizane sukūrė šeimą ir gyvena Užpalių vls.

tikras kunigas ir tikras draugas: jeigu barakas pilnas dūmų žinok, jog jis gavo siuntinį. Lageryje buvo lietuvis invalidas iš molibdeno kasyklų Jurgis Želvys, kuris laisvėje nebeturėjo nei draugų, nei pažįstamų. Algirdas Mocius turėjo draugų Ukmergėje ir Jurgis, baigęs bausmę, iškeliavo pas juos, kur rado prieglobstį ir ramybę. Ten ir palaidotas...

Kunigas Algirdas ir po lagerio "tėšė" bausmę: Lietuvoje buvo mėtomas iš parapijos į parapiją.

Gavau iš Balchašo savaitinio laikraščio "Puls" Tamaros Grigorjevos straipsnį apie Balchašo lagerį "Zabvieniju ne podležit!" Manau, kad Jūs galėtumėte jį panaudoti.

A. Goberienė, buvusi Balchašo tremtinė

Tamara Grigorjeva

BALCHAŠLAGO KALINIAI

Prislėgta skaičiau represuotųjų sąrašus, susidedančius iš daugybės puslapių. Už kiekvienos pavardės – ne tik vieno žmogaus, bet kartais ir visos tautos likimas. Sąrašas daugianacionalinis. Korėjiečiai, pabaltijiečiai, ukrainiečiai, rusai, totoriai, lenkai, baltarusiai – visas ankstesnysis sąjunginis internacionalas. Daugelis į Balchašą pakliuvo pagal "nacionalinę žymę" – taip vadinosi įvairių tautų, kurias įtarė nepatikimumu, deportacijos priežastis. Vartydama bylas socialinės apsaugos skyriuje, kur plonučiuose 3-4 puslapėlių aplankuose būtina pažyma apie reabilitaciją, leidusią žmonėms gauti vienkartinę piniginę kompensaciją už visa tai, kas išgyventa, atkreipiau dėmesį į gimimo datas. Visiems jau per 70...

Tarp jų ir buvę Balchašlago kaliniai. Karo belaisviai japonai ir vokiečiai taip pat perėjo šį lagerį. Tarybiniai karininkai ir kareiviai, kuriems "pavyko" išgyventi svetimą nelaisvę, po karo taip pat atsidūrė už spygliuotų vielų. Mokslininkai ir poetai, darbininkai ir valstiečiai, gydytojai ir dailininkai – taip pat šio lagerio kaliniai. Jie visi įgijo lageryje vienintelę – statybininko – profesiją. Balchašlago kaliniai statė kalnų-metalurgijos kombinato cechus, dirbo visose miesto statybinėse aikštelėse. Apie tai man rašė buvę Balchašo kaliniai iš Lietuvos. Tiesa, jie pirmieji, patvirtinę politinių kalinių lagerio Balchaše buvimo faktą, nes miesto archyvuose apie tai neliko jokių pėdsakų.

Vėliau B. Gajauskas, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos pirmininkas, 1949-1956 m. dirbęs šachtose ir Balchašo statybos tresto akmenų karjere, atsiuntė keletą "Tremtinio" laikraščio numerių su reguliariai spausdinamais stalininių lagerių kalinių, tarp jų ir Balchašo, sąrašais. Laiške buvo nuotraukos ir 361 Balchašlago kalinio pavardė. Visi jie, kaip neįkainojamos relikvijos, perduoti mūsų miesto muziejui.

Vėliau po išlaisvinimo teko susitikti su likusiais Balchaše. Jie nenori prisiminti praeities, bet prisimena viską! Sunkų kasdienį darbą miesto statybose, kur beveik viską teko dirbti rankiniu būdu, ir pastoviai primenant, kad jie – vergai, neapmokama darbo jėga. Už normos išpildymą priklausė kuklus davinyš: rytais balanda ir 200 g duonos, pietums ta pati balanda ir toks pat gabalėlis duonos, vakarienei – skysta arbata ir vis toks pat sunkus, neiškepęs duonos gabalėlis. Neįvykdęs normos galėjai netekti ir tų 600 g duonos...

Į darbą iš lagerio veždavo sunkvežimiais po 30 žmonių su dviem apsauginiais. Sargyba saugodavo ir darbo vietose. Kultūros namai iki 1950-ųjų buvo aptverti tvora su spygliuota viela viršuje. Lageryje buvo dvi zonos: vyrų ir moterų, atskirtos vielų tvora. Moterų zonoje prižiūrėtojos buvo moterys, valdingos ir žiaurios. Moterims taip pat teko sunkus darbas, jeigu ne statybose, tai plytinėje. Gyveno sausakimšuose, grotuotais langais barakuose.

Trys tūkstančiai žmonių buvo nublokšta ant gultų vienu metu! Pagrindinė Balchašlago žymė – numeriai, jie buvo suteikiami kiekvienam ir šaukiami vietoj pavardės. Asmeninis kalinio numeris buvo padaugintas ir užsiūtas ant nugaros, ant krūtinės ir ant kelių – pačiose pažeidžiamiausiose vietose šaunant. Tik beprotis galėjo ryžtis pabėgimui iš vietinio lagerio.

Žmonės mirdavo nuo ligų, nuo bado ir juos, mačiusiųjų liudijimu, prieš išveždami patikrindavo durtuvu perverdami krūtinę... Lagerio kapinės buvo už aukštos plytų tvoros. Šiandien buvusių politinių kalinių paskutinio poilsio vietą mena tik marmurinis obeliskas su japonų hieroglifais ir kryžius, kurį 80-aisiais draugų atminimui pastatė lietuviai. Seniai išgriuvo barakų sienos ir plytų tvoros, svirpia ant išklibusių vyrų vėjyje lagerio vartai...

Balchašlago nebėra! Taip pat kaip nebėra Steplago, Karlago – laiko upėje išnyko visas didžiulis "Archipelagas Gulagas", išmėtęs po visą šalį nuo šiaurės iki pietų spygliuotą voratinklį, palikusį nueinančio amžiaus istorijoje juodą pėdsaką. Bet Gulagas liko milijonų žmonių likimuose. Buvę Balchašlago kaliniai, kaip ir visi, kuriems teko pergyventi stalininių lagerių, represijų siaubą, pajusti "specpersiunčiamųjų" žymę, apie tai kalbėti ir drumsti sielai ramybę prisiminimais nenori. O jeigu sutinka papa-

sakoti, tai prašo pavardės neminėti, nes, kaip pasakė vienas Balchašlago kalinys, nenori, kad jų praeitis paliestų vaikus ir anūkus, tuo labiau, kad mieste liko gyventi ne tik buvę politiniai kaliniai, bet ir buvę prižiūrėtojai, turintys savus vaikus ir anūkus. Ir neduok Dieve, kad vienas žmogus pradėtų įtarinėti kitą, kerštauti, kaip jau buvo anais laikais tiems, kurie tai mena.

Tai, kad žmonėse liko baimė, jog kitų kartų gyvenime pasikartos visas konclagerinio režimo košmaras, mano manymu, pagrindinė kaltė prieš visa tai išgyvenusius. Baisi pamoka iš praeities, kai represijų aukomis tapo ne tik tautos, nacijos ir žmonės, bet netgi jų atmintis.

Iš rusų kalbos išvertė Violeta Jakučiuonaitė

Siunčiu savo archyvuose atrastą nuotrauką, kurią laikiau dingusia. Joje Kėdainių turgavietėje pames-ti 5 ar 6 partizanai. Buvo šiltas ma-tų laikas – 1945 m. pavasario pa-baiga ar vasaros pradžia. Įsiminė šalmas ant vieno žuvusiojo krūtinės.

Fotografavo Kazys Blaževičius (važiavau dviračiu), saugojo Gedi-minas Damalakas.

Kazys Blaževičius

Iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus (Kaunas) archyvo

*Enkavediste, ko taip dažnai
Tu mano tėviškę lankai?
Ar ašarota aš tau graži,
Kam mano turtą grobi, veži?*

*Sesučių margas skryneles
Ir austas baltas drobeles,
Mano pačios verptų linų
Veži Katiušai dovanų.*

Trakų r.

* * *

Kūčių naktis

*Kartą mes prie tvarto durų
Naktį prišliaužėm tyliai
Ir girdėjom, ką kalbėjo
Kūčių naktį gyvuliai.*

*Muša dvyliką. Kalėdos...
Gera dūšioj ir širdy,
O ant laktos atsidūsęs
Pirmas prašneka gaidys:*

*“Gerbiamieji tvarto ponai
Ar jūs žinote, ar ne
Ką planuotojai raudoni
Paišo penkmečio plane?”*

*Užplanuota ir ištiarta
Taip nuo partijos girdėt,
Kad į parą puskevirto
Kiaušinėlio reikės dėt.*

*Pasistenkite, vištelės!
Pamėginsiu ir aš pats,
Nes valdžia įmesti gali
Mus į verdančias kruopas”.*

*Čia ir žąsys sugageno:
“Jergutėliau, kaip baisu -
Užplanavo Kremliaus seniai
Toną plunksnų ir pūkų!”*

*Kol kalbėjo kiemo paukščiai,
Kad nuplėš visus nuogai,
Marga karvė šieną šlamštė
Pamaišydama ragais.*

*O kai pabaigė prakalbo
Prasižergusi plačiau:
“Planas pieno pakabintas
Jau ir aš seniai skaičiau.*

*Kiek ten sviesto – tiek nei molio
Žemėj nėra – net baugu!
Ir ką paisto tie mongolai
Aš nuplėšiau su ragu!”*

*Bet už tai negavo šieno
Ir kolchozo pamiškėj
Kojas užvertė Žaloji.
Štai tau pienas ir varškė!*

*“Ką jūs čia visi kaip vienas
O mane -
Nei su vilna, nei su pienu
Niekas nepiešė plane!*

*O už jus ir mano vyras
Amžinatilsį Ožys
Jis sribiteliu ir mirė.
Jį turėjote pažint.*

* * *

Dvi švilpynės

*Dvi švilpynės vienas tonas
Čia – Berlynas, ten – Maskva.
Kas negroja, kaip jo ponas
Tam nusirita galva.*

*Koks čia draugas, toks ten ponas
Toks ir būdas, kaip spalva -
Viens raudonas, kaip šėtonas,
Kitas rudas, kaip šuva.*

*Nuo šunies tai buvo lazdos,
Nuo šėtono nēr rodos.
Taip ir naikina mūs kraštą -
Žudo brolius Lietuvos.*

* * *

Panevėžio r. Skaistgiriai

Panevėžio r. Skaistgiriai

*Kas iš kaimo vogė sūrius,
Kas išardė vežimus -
Tas milicijon išėjęs
Jau auklėt pradėjo mus.*

*Kur Kudirka, kur Maironis,
Kur tie mūsų pranašai?
Kam tą rusišką bezdžionę
Mums po nosia pakišai?*

*Neša ant smaigų iškėlę
Tas prakeiktas bezdžiones.
Markso kudlos susivėlę
Vien tik gasdina minias.*

Kauno saugumo 16 kamera

** * **

*Ant pečių – šautuvas,
Rankoje – naganas,
O sribai nežino,
Kad čia partizanas.*

*Mes enkavedistų
Kepures nešiojam.
Kartais į miestelį
Dienomis atjojam.*

*Džiun tralia tralia
Kartais į miestelį
Dienomis nujojam.*

*Yr miškely uogų,
Yr visokių grybų.
Tai – skaniausias maistas
Prie valdžios tarybų.*

*Džiun tralia tralia
Tai – skaniausias maistas
Prie valdžios tarybų.*

* * *

*Draugas Stalinas pasiūlė
Prie atvėsusios kavos
Savo saulę ir mėnulį
Tamsiai liaudžiai Lietuvos.*

*Ir Paleckis, susidėjęs
Sau į švarko kišenes,
Nešė Stalino idėjas
Atsargiau kaip kiaušinius.*

*Laisvę matėm, laisvę skaitėm
Vien plakatuos pakelėm:
Žydų pieštos lietuvaitės
Saliutuoja su gėlėm.*

*Visus maliorius surinko
Piešti galvas rabinų.
Nusilupo sinų tinkas
Nuo ūsuotų stalinų*

*Pikta rusui pagalvojus
Kokia liaudis čia akla -
Mes jiems sakome, kad rojus,
O jie gina: čia – pekla...*

Kauno saugumo 16 kamera

K.Naumiestis

* * *

Pokštai kolchoze

*Buvo toks kolchozas vienas
Už kilometrų kelių.
Ten suėdė žąsys šieną
Ir neliko dėl arklių.*

*Dairosi arkliai po kraigą,
Niekur šieno nematyt
Ir paskelbę bado streiką
Jie nugaišo kitą ryt.*

*– Gal geriau tada su kiaulėm? -
Klausia Stalinas žvaliai.
– Jūsų mylista, tos smarvės
Taip padarė ir arkliai.*

*Visas sienas jos sugriaužė,
Mėšlą suvertė kalnais.
Ir į laisvę prasilaužę
Nukriuksėjo su šernais.*

Samūniškių k.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abromavičius S. 174
 Abukauskas Jonas 228
 Adomas, žr. Damanskis Vytautas
 Adomavičius J. 77-78
 Adleiba Levard 190-191
 Agejevas 214
 Aidas, žr. Kmita Andrius
 Aidas, žr. Paulaitis Petras
 Aksamitauskas Juozas, sl. Vytas 92
 Aleksaitis Jonas, sl. Sukčius 101
 Algirdas, žr. Bagdonas Petras
 Algirdas, žr. Budreckis Simas
 Algirdas, žr. Vilčinskas Jonas
 Algis, žr. Jackys Petras
 Alūza Bronius, sl. Bedalis 34, 38, 49, 51, 53, 56-59, 62-63
 Alūzaitė Elena 56
 Alūzaitė Monika, sl. Aldona 55-57, 59
 Ambrazaitis Kazys, sl. Gediminas 102
 Anatolijus 213
 Andrijaitienė 98
 Andrijaitis 98
 Andrijauskas Stasys 7
 Andriukaitis Algis 218
 Andriuška Vladas, sl. Zableckis 13
 Andriuška Jonas, sl. Plunksna 13
 Andriuška Kazys, sl. Linksmutis 19
 Angis, žr. Kasperavičius Juozas
 Antanavičiai 42
 Apaninas 206
 Araminas 217
 Arelis, žr. Bagdomas Alfonsas
 Astrauskas V. 31
 Ateitis, žr. Petkus Stasys
 Atlantas, žr. Bagdonas Povilas
 Audra (sl.) 77
 Audrūnas, žr. Žilys Povilas
 Augustinaitė-Šibailienė Ona 152, 155
 Augustinas Adomas 152, 173

Augustinavičius Bronius, sl. Pentinas 73
 Augustinavičienė 73
 Augūnaitė Matilda 183
 Augūnaitė Verutė 187
 Auryla Pranas 54
 Ausiukaitis V. 91
 Aužbikavičiai 69
 Aužbikavičius Vaclovas 66, 69
 Avelys Albinas 7

Babilius Jonas, sl. Ridikas 113
 Babilius 68
 Bagdonaitė Elena 19
 Bagdonaitė-Zeipartienė Zofija, sl. Žarija 13
 Bagdonas Alfonsas, sl. Arelis 159
 Bagdonas Petras, sl. Algirdas 13, 18
 Bagdonas Povilas, sl. Atlantas 18-21
 Balandis, žr. Veselis Juozas
 Balčiūnas Ignas 152
 Balašaičiai 115
 Balašaitis Bronius, sl. Benas 102
 Baltrušis Antanas 24
 Banionis Kęstutis 205, 211
 Banevičienė Genutė 121, 137, 140, 143
 Barauskienė 129
 Barčas 139
 Bardauskai 46
 Baršauskaitė Irena 143, 145
 Barškys J. 66
 Bartkus Petras, sl. Žadgaila 162-163
 Bartkus Jonas, sl. Vėjelis 34
 Batys Ž. 66
 Bedalis, žr. Alūza Bronius
 Benas, žr. Balašaitis Bronius
 Benamis, žr. Čėсна Ignas
 Beniulis Stasys, sl. Senelis 11, 14-15, 18, 77
 Berija 210
 Bernotas, žr. Kubilius Jonas
 Beržas, žr. Liškauskas N.
 Beržinskas Antanas 205

Bielskiai 23-24, 35, 37-38
 Bielskis Julius 37
 Bielskytė Vincenta 12
 Bielskytė-Kavaliauskienė Julija 22, 35, 37-40
 Bilda B. 81
 Bingelytė Ona 149
 Bitė, žr.Karbočius Bronius
 Bitinas, žr.Kisieličius Telesforas
 Blažys A., sl.Zigmas 109
 Blažys Jonas, sl.Klevas 116
 Bloznelis A. 72
 Borisevičius V. 33
 Borisevičius 67
 Briedis, žr.Jakaitis Vytautas
 Brinkis Z. 66
 Budginas V., sl.Drašutis 32, 67, 73
 Budrys, žr.Kybartas Vytautas
 Budreckis Simas, sl.Algirdas 49
 Bulka Juozas, sl.Skrajūnas, Žaibas 171-172
 Burba V. 74
 Burduladžė Šoto 213
 Burnys Jonas 224
 Buščekinas 140
 Butėnas Julijonas, sl.Stevė 218
 Butkus Simas 101
 Butkus V. 65
 Butkevičius Povilas 72
 Butkus Viktoras 146
 Butkevičius V. 103
 Butvilai 95

 Caforkienė-Radzevičiūtė Aleksandra, sl.Debesėlis 168
 Caforkus 168
 Chrošilov 206
 Cinauskas V. 176

 Čaplikas 202
 Čepkauskai 34
 Čekaitis A, sl.Džiugas 116

Čepkauskas Petras 161
 Čėponis Juozas, sl.Tauragis 98, 120-123, 125, 132-135, 139-140, 143
 Čėponytė-Dabašinskienė Jadvyga 139, 147
 Česlovas, žr.Kisieličius Telesforas
 Česnakas Jonas 138
 Česna Antanas, sl.Šilas 23
 Česna Ignas, sl.Žentas, Benamis 19, 24, 37, 49
 Čiapas 147

 Dabašinskas Jonas 139, 145, 148
 Dabašinskas Juozas 132
 Dabašinskas Feliksas 139
 Dabašinskai 147
 Dabašinskienė, žr.Čėponytė Jadvyga
 Dainauskas Pranas 205, 209
 Daktaras, žr.Jonikas Antanas
 Damanskis Vytautas, sl.Adomas 102
 Danilevičienė Z. 114
 Danilevičius Henrikas, sl.Vidmantas 105-107, 113-115
 Danguolė, žr.Vyšniūnienė Marta
 Darbutas 22-23
 Dargis Petras 67
 Daukantas T. 72
 Daukantas, žr.Norkus Fabijonas
 Daumantas 218
 Daukša Bronius 206
 Debesėlis, žr.Caforkienė-Radzevičiūtė Aleksandra
 Dėdė, žr.Montvydas Vladas
 Dėdė, žr.Venskų Alfonsas
 Diedukas, žr.Šibaila Juozas
 Dikinis 134
 Dikša Vytautas 45-46
 Dikšienė Julija 46
 Dinapas Vytautas 36
 Dinapai 38
 Dirginčius A. 106
 Dirginčiūtė, žr.Šimkienė Marija

Dirmauskaitė-Lotožienė Bronė 120, 132, 135
Dirmeikiai 18, 42
Dirsytė Adelė 188
Dmitruk Ivan 213
Dobrovolskis Juozas, sl.Ramūnas 112
Drašutis, žr.Budginas
Drevinskas Albinas 211-212, 216
Dukauskas Leonas 146
Dumauskaitė, žr.Dirmauskaitė-Lotožienė Bronė
Dušanskis 70
Džiugas, žr.Čekaitis A.

Eismontas V. 66
Enčeris J. 174
Endriukaitis Algis 217, 224
Erelis, žr.Markulis J.
Etmonas, žr.Montvydas Vladas
Evaldas, žr.Kmita Edmundas

Faustas, žr.Grybinas Aleksandras
Filipov Timofej 183

Gajauskas Balys 212, 223, 229
Gajauskas Jonas 25-26
Galbuogis Juozas 100
Galkauskas Jonas 214, 212
Galminai 49
Garbinas 80
Garbštas, žr.Ruibys Petras
Galbuogienė Marytė 130, 138
Gaškaite-Žemaitienė Nijolė 174-175, 180
Gavrilovas 183
Gečai 40, 47
Gečas Jonas 51
Gecevičius Kazys, sl.Karuzas 100
Gečas Steponas, sl.Plienias 51-52
Gediminas, žr.Gedvilas Antanas
Gediminas, žr.Ambrazaitis Kazys
Gedutis Alfonsas, sl.Jonukas 26-27

Gedutytė Aldona, sl.Gegutė 27-28
Gedvilas Antanas, sl.Gegužis, Gediminas 94
Gedvilas Stasys, sl.Bedalis 89
Gegutė, žr.Gedutytė Aldona
Gegužis, žr.Gedvilas Antanas
Giedraitis Antanas 113
Gintaras, žr.Misevičius Boleslovas
Gintautas, žr.Ivanauskas Vaclovas
Girdenis, žr.Žagaras J.
Girėnas, žr.Kvedys A.
Girskis A. 66
Gylis, žr.Jucius Aleksas
Goberienė A.
Granitas, žr.Jankauskas Antanas
Greičius Antanas 119
Greičius Kleopas, sl.Harimantas 115
Grevaldas, žr.Jankauskas Jonas
Griciai 35
Gricienė Marytė 42
Gricius Aleksas 79
Griežtas 160
Grigaitienė 138
Grigelytė Ona 130
Grigonis Leonardas, sl.Užpalis 163, 167-168
Grigorjeva Tamara 229
Grinis Stasys, sl.Vanagas 180
Grybinas Aleksandras, sl.Faustas 163
Grumudas Zigmas 209
Grunskis Stepas 212
Gruodutis, žr.Šibaila Juozas
Gudavičius-Gudaitis Napoleonas, sl.Julius 93, 95-96
Gulbinaitė 122
Gurskaitė Elytė 186
Gusarovas Grigorijus 16
Gustaitis Pranas 36, 38
Gutauskas Dainius 205, 211
Gutauskiai 125
Gutkauskas Danius 212
Gužas Vytautas, sl.Kardas, Mindaugas

89, 105-107, 115, 163
Gužauskai 42

Harimantas, žr.Greičius Kleopas
Henrikas, žr.Ivanauskas Vaclovas

Ilgūnas G.175
Indriulevičius Juozas 212, 222
Ivanauskas Aleksas 211, 216
Ivanauskas Petras 67, 72
Ivanauskaitė-Ennukson Eugenija 82-83, 85
Ivanauskas Vaclovas, sl.Vytenis, Gintautas 82-85, 87, 89-90
Ivanauskienė 174

Jablonskienė Olimpija 55
Jablonskis Stanislovas 54-55
Jackys Petras, sl.Algis 92
Jakaitis Vytautas, sl.Briedis 96, 101
Jakučiūnaitė Violeta 231
Jakutis Petras 32
Jankauskas 14
Jankauskas Antanas, sl.Granitas 115
Jankauskas Jonas, sl.Grevaldas 19
Jankūnas Povilas 16
Januševičius L. 68
Januškevičius Stasys 205, 207
Jarmala Stasys, sl.Audrūnas, žr.Ulevičius Vincas
Jasiulis 53
Jasiulis Vytautas 53-54
Jaška Zenonas 81
Jaudžemis Vladas 212, 220
Jaunutis, žr.Lukošius Napoleonas
Jaunutis, žr.Kvedys Alfonsas
Jocius 128-129
Jocius Izidorius 131
Jonča Vladas, sl.Vaidotas 116
Jokimaitė-Valantienė Stefanija 124, 137
Jokimas Kazimieras 127
Jokimas Zenonas 124, 127

Jokimienė Rozalija 124
Jokubauskaitė Aldona 56
Jokubauskas E. 65
Jokubauskas Leonas, sl.Paukštelis 56
Jokubka Vytautas 49
Jonikai 102
Jonikas Antanas, sl.Liutauras, Daktaras, Rolandas 102-108, 115
Jonikienė Kotryna 107
Jonkutė, žr.Vyšniūnienė Marta
Jonukas, žr.Gedutis Alfonsas
Jucevičius Antanas, sl.Rambynas 117
Jucevičius Julius 205, 212
Jucius Aleksas, sl.Gylys, Ulanas 94-95
Juknevičius Balys 202-203, 205, 207-209, 211-213, 216-217, 219-220, 223
Julius, žr.Gudavičius-Gudaitis Napoleonas
Juozaitis 78
Juozapaitis Petras 205, 211
Juras Jonas, sl.Karosas, Žilvinys 159, 169
Jurgaitis Vincas 47, 83, 90
Jurša Napoleonas 226-227
Jurušauskas Ričardas, sl.Kėkštas 212
Jusius 154
Justas, žr.Labanauskas
Juška Antanas 205
Juška Stanislovas, sl.Žilvitis 13
Juška 20
Juškai 45
Juškevičius Adomas 220
Juškevičius Stasys 211-212

Kačiūšis Antanas 140, 145
Kačiūšis Vincas, sl.Mečislovas 92
Kairaičiai 133, 139
Kairaitis Juozas 132, 134-135
Kairevičius Vincas 211
Kairys Antanas 212
Kairys Jurgis 12
Kairys Stasys 12

- Kalinauskas Jonas 211
 Kalinauskas Jonas 205
 Kalytis Bronius, sl.Liutauras 172
 Kaluginas 206
 Kamantauskas Algis 205, 209, 211
 Kaminskas 70
 Kanceravičius M. 154
 Kanišauskas Vacys 16
 Karabelnik 206
 Karaliūnas Vilius, sl.Viržius 159
 Karbočius Bronius, sl.Bitė 170
 Kardas, žr.Gužas Vytautas
 Karkauskas Bronius 212
 Karlikauskas 37
 Karmanov 183
 Karosas, žr.Meškauskas Vladas
 Karosas, žr.Jūras Jonas
 Karpas Antanas, sl.Sakalas 94-95
 Karpis L. 65
 Karuzas, žr.Gecevičius Kazys
 Karvelis Zigmąs 205
 Kasiulaitis Kazimieras 28, 31
 Kasiulaitis Povilas 28
 Kasparas K. 174
 Kasperavičius Ignas 79
 Kasperavičius Juozas, sl.Šilas, Visvydas, Angis 98, 113
 Kasperavičius Kazimieras 61
 Kašėta A. 175
 Katauskai 72, 74
 Katauskas Anupras 69
 Katauskas K. 69
 Katauskas V. 72
 Katkevičius Romas 214, 217, 224
 Katkus Kostas 211-212
 Kauneckas Pranas 93, 95-96
 Kazakevičius Albinas 204-205, 215
 Kazakevičius 67-68, 70
 Kazas, žr.Mileris Zenonas
 Kazlauskas Martynas 22
 Keliuotis 72
 Kemėžis Serapinas 205
 Keraitis S. 118
 Kentra Albinas 69
 Kentra Jonas, sl.Rūtenis 29-30, 69, 87
 Kentra, sl. Tigras 69
 Kentra Leonas, sl.Ťauras 69
 Kentrai 68
 Keršys, sl.Napaleonas 24
 Kėkšas, žr.Jurušauskas Ričardas
 Kiela Vytautas 217
 Kimštas Jonas, sl.Žalgiris 162, 167, 170-172
 Kinderevičius 211
 Kinsgaila A. 66
 Kirdeikis Zigmąs 220
 Kisieliųs Telesforas, sl.Bitinas, Česlovas 92
 Kisieliųs A., sl.Miškinis 94
 Kišonas Kostas 217, 224
 Kybartai 36
 Kybartas Ignas 34
 Kybartas Vytautas, sl.Budrys 34
 Klausutis, žr.Strazdas Vytautas
 Klevečka A. 115
 Klevas, žr.Blažys Jonas
 Klevas, žr.Žilys Povilas
 Klevas, žr.Pakalniškis Stepas
 Klioštoraitis J. 91
 Kmita Andrius, sl.Aidas 34
 Kmita 140
 Kmita Edmundas, sl.Evaldas 34, 36
 Kmitai 36
 Kojelis Stasys 211-212
 Kolyčius A. 66
 Kolomyjcevas
 Koncius Stasys 52
 Korsakaitė Onutė 132-133
 Košiai 72, 74
 Košienė J. 71
 Kožys D. 72
 Kraponas Gediminas 203
 Krilavičius Vaclovas, sl.Vytenis 215
 Kriščiūnas Martynas 204-205, 207, 211

Kriščiūnas Pranas 196
 Krivickas B. 171
 Krupavičius Mykolas 89
 Kubilius Jonas, sl.Bernotas 84, 113
 Kučkis 143
 Kudirka, žr.Trumpaitis J.
 Kukauskas Jonas 218
 Kumponas Adolis 212
 Kuodytė D. 175
 Kupstys Eugenijus 122, 128, 137
 Kurapka (sl.) 19
 Kušleika 225
 Kuznecov 183
 Kvedys Alfonsas, sl.Girėnas, Jaunutis
 93-94, 98, 101
 Kvestys Jonas 52
 Kvietkauskas J. 66 Kviklys B. 174

Labanauskas, sl.Justas 34
 Laktionovas Michailas 16
 Lakštingala, žr.Petkutė Irena
 Lakūnas, žr.Rekašius Edmundas
 Lankauskas Pranas 205, 211
 Lapinas, žr.Slušinskas Antanas
 Lapinskai 42
 Lastauskai 65
 Lašinis Augustinas 212
 Laugalaitis Zigmas 212, 216
 Laurinaitis J. 93
 Laurinavičius Antanas 130
 Laurinavičius Bronius 132-133, 137
 Laurinavičius Juozapas 136
 Laurinavičius Stasys 130, 134
 Laurinavičiūtė-Dabašinskienė Angelė
 130, 134, 139
 Laurinskas Leonas 88
 Lebedev 183
 Leonas, žr.Ivanauskas Vaclovas
 Levickas Kazys 117
 Levinskas Ignas 214, 218
 Liatukas Algirdas, sl.Vasaris 87
 Liekiai 115

Liepišev Fiodor 223
 Liesis Antanas, sl.Žiedas 170
 Liesys A., sl.Tvanas 165
 Liesys Bronius, sl.Naktis 162-163
 Lili 224
 Lingis A. 66
 Linksmutis, žr.Andriuška Kazys
 Liškauskas N., sl.Beržas 158
 Liudas, žr.Šimkus Kazys
 Liutauras, žr.Jonikas Antanas
 Liutauras, žr.Kalytis Bronius
 Lyras, žr.Nuobaras
 Lokys, žr.Nikžentaitis Kazys
 Lorentas Algirdas 226-227
 Lozoraitis Stasys 89
 Luganeckaitė-Košinskienė Konstancija
 47
 Lukauskas Liudas 18
 Lukauskas Pranas 20
 Lukoševičienė Stefa 46
 Lukoševičius Albinas 211
 Lukoševičius Stanislovas 46
 Lukošius Napoleonas, sl.Jaunutis 116-
 117
 Lukša Juozas, sl.Skirmantas 218
 Lukšys Juozas 207, 211

Maceinienė Julija 138
 Mackevičius Algirdas 217, 226-227
 Mackevičius 76
 Maironis 168
 Maksim 213
 Malinauskaitė Elzytė 142
 Mankus A. 118
 Mankutė 131
 Marčiulionis Jonas 205, 212
 Markulis J., sl. Erelis 88, 160-166
 Maršalas, žr.Milkintas Juozas
 Marti, žr.Martinavičiūtė Eugenija
 Martinavičiūtė Eugenija, sl.Marti 24
 Martinkai 34-35
 Martinkus 32-33

- Martišius 220
 Masaitis Albinas 217, 224
 Masalskiai 115
 Maselskis Vytautas 212, 220
 Masys, žr.Širkauskas
 Matakas Stasys 205
 Matulaitis Vytas 212
 Matulevičius Kęstutis 211
 Matuzevičius (Matuza) Algimantas 70, 72
 Matuzevičiūtė (Matuzaitė) Gražina 70, 72
 Matuzevičius Vygantas 72
 Matuzienė, žr.Račaitė Marcelė
 Mauras, sl.Stoškus Izidorius
 Maželis, žr.Starkus Jonas
 Mažintaitė-Budreikienė Danutė 140
 Mažintas Jonas 140, 145
 Mečislovas, žr.Kačiūšis Vincas
 Merainis, žr.Šibaila Juozas
 Merkys E. 65
 Meškauskas Antanas, sl. Meškutė 91, 98-100
 Meškauskas Vladas, sl.Karosas 91, 93, 193, 195
 Meškutė, žr.Meškauskas Antanas
 Miagi 212
 Mickytė 135
 Mieželis P., sl.Vilkas 159
 Mikas, žr.Žičkus Jonas
 Miklušis Alfonsas 159
 Mikniai 164
 Miknius Stanislovas 162-163
 Miknius Stasys, sl.Stambuolis 32-33, 36-37
 Mikutis Stasys 30
 Mikutis Vytautas 16
 Milaševičius A., sl.Ronis 89
 Milašius Benas 20
 Milašius, sl.Valerijonas-Liekarstva 78
 Mileris Zenonas, sl.Kazas 96-97, 100, 122, 125
 Milkintas Juozas, sl.Maršalas 94
 Mindaugas, žr.Gužas Vytautas
 Misevičiai 72, 74
 Misevičius Boleslovas, sl.Gintaras 92, 94, 101, 103
 Misevičius P. 72
 Mišeikis Vladas, sl.Tarzanas 27-28
 Miškinis, žr.Kisieličius A.
 Mocius Algirdas 226, 228
 Mockienė 65
 Mockus A. 65
 Mockus 79-80
 Mockus Izidorius, sl.Tautvydas 92
 Močalovas J.A. 117
 Monkus Petras, sl.Sidabras 13
 Montvydai 67
 Montvydaitė Danutė-Joana (Vaitkutė) 37-39, 43
 Montvydaitė-Giedraitienė Irena 9-10, 39, 41, 43, 47, 49
 Montvydaitė Kazimiera 5, 8
 Montvydaitė Petronėlė 5, 42
 Montvydas Algirdas 41, 43, 45
 Montvydas Kazimieras 5
 Montvydas Rimantas 41-43
 Montvydas Stasys 6
 Montvydas Vytautas 43, 45
 Montvydas Vladas, sl.Žemaitis, Etmonas, Dėdė 5, 7-8, 10-16, 18, 19-24, 26, 30, 32, 34-38, 40-42, 47, 49, 51-53, 56-59, 62-63, 73
 Montvydienė Bronislova 6, 37, 43-46, 62
 Morkūnas A., sl.Plienias 158-160
 Morkūnas Povilas, sl.Rimantas
 Murauskas Juozas, sl.Tigras 96, 98
 Mušinskas P.89
 Naglis Stasys 214, 217-218
 Naktis, žr.Liesys Bronius
 Napoleonas, žr.Keršys
 Narbutas K. 118

Narbutas P., sl.Rolandas, agentas "Vaidila" 112

Narbutas Stasys, sl.Saturnas, Apolinaras, Rytas 94

Naujalis Juozas 205

Naujokas 53

Nausėda Juozas, sl.Vaišnoras 115-116

Navaruskas Vincas 172

Navikas J.158

Nemčenko Nikolajus 183

Nemčenko Timofej 183

Nenorta Jonas 70

Nenortaitė Vitalija 70-71

Neringa, žr.Petkutė Irena

Nesterenko 182

Neverauskas Jonas 209, 211-212

Nevzorov 204

Nicmonas 38, 40, 51

Nikžentaitis Kazys, sl.Lokys 100

Nuobaras, sl.Lyras 88

Norkus Fabijonas, sl.Daukantas 108, 110

Norkus J. 94

Norkus Kazimieras 84

Norkutė Albina

Norkus P. 95

Orlova Chritia 183

Orlova Faina 183

Orlova Galia 183

Orlova Mavra 183

Orlov 183

Orlov Afanasij 183

Orlov Artamon 183

Otonas, žr.Ivanauskas Vaclovas

Oržakauskas Stasys, sl.Vėjas 100

Paganinis, žr.Undratis Stasys

Pakalniškienė Emilija 178, 184

Pakalniškis Alfonsas 182

Pakalniškis Stepas, sl.Klevas 176-178, 180, 182-183

Pakalniškytė Elena 176, 178

Pakalniškytė Janina 178, 184

Paukštelis, žr.Jokubauskas Leonas

Paulaitis Petras, sl. Aidas 22, 92, 219, 212

Pakalniškis 67

Papartis, žr.Pavalkis Antanas

Paleckis J. 74

Parnaruskas Juozas 89

Paršelis Vladas 101

Paškauskas Adolfas, sl.Vanagas, Plechavičiukas 98-100

Paškauskas Edvardas, sl.Žvaigždė 100

Paškevičius 157

Paulauskas 76

Paulauskas 131

Pavalkis Antanas, sl.Papartis 100

Pečiulionis 70

Pečiulis 141

Pečkaitis-Krapavickas Jonas 101

Peldūnienė Stasė 41

Peldūnas Ignacas 41

Pentinas, žr.Augustinavičius Bronius

Petkienė Marytė 73

Petkus 62

Petkus Stasys, sl.Ateitis 87

Petkutė Antanina 165

Petkutė Irena, sl.Vilnelė, Neringa, Lakštingala 47-49, 62 52-53, 55, 57

Petrauskas, žr. Montvydas Algirdas

Petrožius K. 66

Petrusevičius Algirdas 225-228

Pikelis Vaclovas

Pikoraitis 207, 211

Piliakalnis, žr.Zepkus Aleksas

Pipirai 24, 26

Pipiraitė Aldona 24

Plechavičiukas, žr.Paškauskas Adolfas

Plechavičius Povilas 66, 91, 100, 158

Plienias, žr.Gečas Steponas

Plienias, žr.Morkūnas Alfonsas

Pliumpa Albertas 217

Plunksna, žr.Andriuška Jonas
 Pocienė 141
 Pociūtė, žr.Ščepavičienė Liudovika
 Popovas 15, 16
 Poškus A. 66
 Povilaitis P. 93
 Preilauskai 117
 Preilauskaitė Onutė 117
 Preikša Antanas 205, 209, 211-212
 Proškus Albinas 212
 Pudžemytė Valerija 61
 Pukinskas Petras 212
 Pušis, žr.Šimkienė Marija Putinas,
 žr.Švelnys V.

Racevičius 30
 Radavičius Juozas 14-15
 Ragauskas Antanas 207, 209, 212
 Raila, žr.Streckas Juozas
 Rainys Zigmas 211
 Raitz Elza 187
 Rakauskaitė Elena 37
 Ralienė Elzbieta 6, 42-43
 Ralytė, žr.Montvydienė Bronislava
 Ramonas Mindaugas 212
 Ramonas P. 112
 Ramūnas, žr.Dobrovolskis Juozas
 Račas Petras 136
 Račienė Magdė 136
 Račiai 138
 Račaitė Marcelė 138
 Rašimaitė Kazytė 146
 Raila, žr.Stoškus Antanas
 Ramanauskas Alfonsas, sl.Vanagas
 163-164, 167-168, 171
 Rambynas, žr.Jucevičius Antanas
 Rambynas, žr.Rutkauskas Vincas
 Rancevas 183
 Razauskas Pranas 205
 Reimontas Juozas 37
 Rekašius Edmundas, sl.Lakūnas 78-79
 Rekašius Liudvikas (Liudas), sl.Vėtra

15, 19
 Rekešius Petras, sl.Žiogas 102
 Riabovas Viktoras, sl.Vytka 102
 Ridikas, žr.Babilius Jonas
 Rimantas, žr.Morkūnas Povilas
 Rimkevičius Antanas 205
 Rimkai 68
 Rinkevičius P. 183
 Rimkus Antanas 30, 67
 Rimkus Bronius 30,68
 Rimkus Steponas 30-31, 33, 35-36, 67-
 68, 73
 Rytas, žr.Narbutas Stasys 94
 Rytys 218
 Rolandas, žr.Narbutas P.
 Rolandas, žr.Jonikas Antanas
 Ronis, žr.Milaševičius A.
 Rubšytė, žr.Ūksienė Teresė 47-49, 51
 Rudienė V. 89
 Rugelis, žr.Streckas Juozas
 Ruibys Petras, sl.Žigas, Garbštas 113-
 115
 Rupšaitis Jonas, sl.Žilius 106-107
 Rupšlaukis A. 66
 Rusas 65
 Rustemas 170
 Rutkauskas Vincas, sl.Rambynas 94
 Ruzgas 203
 Rūkas, žr.Venckus Vladas
 Rūtenis, žr.Kentra Jonas

Sabaitienė 138
 Sajus Stasys 165
 Sakalas, žr.Širvyys Klemas
 Sakalas, žr.Karpas Antanas
 Sakalauskas Albertas 211
 Sakalauskas Kostas 211-212, 220
 Sakaliukas (sl.) 20
 Sakelis J. 72
 Saldatovas 40
 Samana, žr.Vitkutė Elena
 Sasnauskas P. 72

- Saturnas, žr.Strainys Jonas
 Saturnas, žr.Narbutas Stasys
 Saugūnas Alfonsas, sl.Vėtra 158-159
 Sergejkeno 208
 Senelis, žr.Beniulis Stasys
 Senis, žr.Veverskis Kazys
 Serva 20
 Sidabras, žr.Monkus Petras
 Simanavičius J. 100
 Simenkovai 12, 16, 41-42
 Siminaitė Jadžė 33
 Simonavičius Antanas 211-212
 Sinkevičius Jonas 205
 Sinkus 14
 Siutelaitė-Montvydienė Petronėlė 5
 Skirmantas, žr.Lukša Juozas
 Skyrelis Jonas 211
 Skrajūnas, žr.Bulka Juozas
 Slučka Antanas, sl.Šarūnas 170
 Slučkonis Jokūbas 152
 Slušinskas Antanas, sl.Lapinas 106-107
 Smetona 136
 Sragauskas Feliksas 15
 Stalinas 54, 81, 131, 204, 210
 Stambuoilis, žr.Miknius Stasys
 Stankūnaitė Anelė 188
 Starkauskas Arvydas-Juozas 220
 Starkauskas J. 175-176
 Starkus Jonas, sl.Maželis 105-107
 Stasiūnas Juozapas 159
 Stasiūnas Vytautas 156, 159
 Strainys Jonas, sl.Saturnas 84, 103
 Stralkienė Onutė 130
 Strazdaitis Petras, žr.Šibaila Juozas
 Strazdas Kazys 149
 Strazdas Vytautas, sl.Klausutis 180
 Streckas Juozas, sl.Raila, Rugelis 13
 Steikūnas 156
 Stepaičiai 101
 Stepaitis Vytautas 101
 Steponaitis V. 113
 Steponavičius E. 66
 Steponavičius Vytautas 217
 Stepšys K. 72
 Stevė, žr.Butėnas Julius
 Stibiriokas 150
 Stirna, žr.Urbonas Alfonsas
 Stirna, žr. Vilimaitė Izabelė
 Stirbys Vaclovas 37-38
 Stoniai 142
 Stonis Vytautas 142
 Stonytė Rozalija 141
 Stonkus 77
 Stoškus Antanas, sl.Raila 113, 116
 Stoškus Izidorius, sl.Mauras 118
 Stulgaitis A., sl.Vilkas 100
 Stulginskis Aleksandras 23
 Sukčius, žr.Aleksaitis Jonas
 Sungaila A. 66
 Surininas 192
 Svajūnas, žr.Vilčinskas Jonas
 Svirplys Petras 214, 224
 Šarūnas, žr.Slučka Antanas
 Šatkus A. 66
 Šcepavičius Juozas 139
 Šcepavičius Petras 139-140
 Šcepavičius Pranas 123, 141
 Šcepavičiūtė Elena 123, 139-140
 Šcepavičiūtė Genutė, žr.Banevičienė
 Šcepavičienė Liudovika 123, 141
 Šceponavičius Vytautas 214, 221
 Šerpetauskas Kazys 37
 Šibaila Juozas, sl.Diedukas, Merainis
 149-151, 154-175
 Šibaila Tomas 149, 152
 Šibailienė Ona, žr.Augustinaitė O. 169,
 172-173, 175
 Šibailos 150, 153-154
 Šilas, žr.Čėsna Antanas
 Šilas, žr.Kasperavičius J.
 Šimkienė-Dirginčiūtė Marija, sl.Pušis
 108-110
 Šimkienė Michalina 51
 Šimkus Antanas 108-110

Šimkus Bronius 54
 Šimkus Juozas 51
 Šimkus Kazys, sl.Liudas 92, 96-98, 100
 Šimkutė-Gečienė Apolonija 51
 Šimulynas Jonas 98-100
 Šimulynas Stanislovas 98, 100
 Širkauskas, sl.Masys 89
 Širvys Klemas, sl.Sakalas 218, 221, 224
 Šiugždinis Algis 205
 Šlėkta P. 40
 Šniuolis Viktoras, sl.Vytvytis 165, 168, 170, 220
 Šostakas Teodoras 91
 Šulskytė Aldona 47
 Šuopaitis Jeronimas 91
 Švedas 101
 Švelnys P., sl.Putinas

 Tališauskas Steponas 118
 Tališauskas Vytautas 118
 Tamašauskas Stepas 211-212
 Tamošaitis Mindaugas 92
 Tamošaitis Vytautas 92
 Tamošaitis 136
 Tarmu Hans 212
 Tauragis, žr.Čeponis J.
 Tauragis, žr.Veverskis A.
 Taraškevičius Vaclovas 168
 Tärzanas, žr.Mišcikis Vladas
 Tauras, žr.Kentra Leonas
 Tautvydas, žr.Mockus Izidorius
 Tautvydas Bronius 205, 207
 Tigras, žr.Kentra
 Tersiuukas 128
 Tervainis Rapolas 102
 Timinskis J. 110
 Toliušis Bronius 117
 Toliušis J. 117
 Tomkus-Tomkevičius Zigmas, sl.Žygimantas 77-79
 Trakimas 211
 Trakinskas Mečius 120, 122

Trakinskas 122
 Tribušauskas Juozas 205, 215
 Trumpaitis J., sl.Kudirka 114
 Tumas-Vaižgantas J.152
 Tvanas, žr.Liesys A.

 Uibo 224
 Ulanas, žr.Jucius Aleksas
 Ulevičienė Bronė 115
 Ulevičius Vincas (Stasys Jarmala, sl.Audrūnas) 115
 Undraitis Stasys, sl.Paganinis 108, 110
 Uoginčius Juozas 205-206, 212, 216-217
 Urbonai 95
 Urbonas Alfonsas, sl.Stirna 19
 Urbonas Leonas 212
 Urbonas Vincas 203
 Urbonavičiai 78
 Urbonavičiūtė-Einikienė I. 81
 Urbutis Bronius 142
 Urniežius Jurgis 10, 12-13
 Urniežiai 18 Urniežius Vytautas 59
 Urniežius Zigmas 59
 Užpalis, žr.Grigonis Leonardas
 Ūksienė Teresė 47-49, 51, 63

 Vaidila, žr.Narbutas P.
 Vaidotas, žr.Jonča Vladas
 Vaineikis Vytautas 220
 Vaišė Bronius 79-80
 Vaišnora 212
 Vaišnoras, žr.Nausėda Juozas
 Vaišvilai 67
 Vaitkevičius 205
 Vaitkutė, žr.Montvydaitė Danutė-Joana
 Valaitis Vladas 184
 Valančius Motiejus 154
 Valenta Jonas 205, 207, 211-212
 Valentienė-Molotokaitė Birutė 170
 Valerijonas-Liekarstva, žr.Milašius

Valiūnas Eduardas 159
 Vanagas, žr. Ramanauskas Alfonsas
 Vanagas, žr. Grinis Stasys
 Varanius Juozas 29
 Vasaris, žr. Liatukas Algirdas
 Vasiliauskai 20-21
 Vasiliauskas Antanas 17
 Vasiliauskas Blažiejus 17
 Vasiliauskas Justinas 17
 Vasiliauskas Vytautas 17, 19
 Vasiliauskienė Antanina 172
 Vašeikis K. 66
 Vaškeliene Morta 149
 Vaškevičius Jaunius
 Velička Vladas 125
 Venckus Vladas, sl. Rūkas 13
 Venskus Alfonsas, sl. Dėdė 13
 Veselis Juozas, sl. Balandis 99-100
 Venslauskas 122
 Veverskis A., sl. Tauragis 94
 Veverskis Kazys, sl. Senis 70
 Vėjas, žr. Oržakauskas Stasys
 Vėjelis, žr. Bartkus Jonas
 Vėtra, žr. Rekašius Liudvikas
 Vėtra, žr. Saugūnas A.
 Vičienė 141
 Vidmantas, žr. Danilevičius Henrikas
 Vienuolis (sl.) 22
 Vilčinskas Jonas, sl. Svajūnas, Algirdas 109, 111-112, 122
 Viksva, žr. Žičkus Jonas
 Vilkas Petras 76-78
 Vilkas, žr. Stulgaitis A.
 Vilkas, žr. Mieželis P.
 Vilnelė, žr. Petkutė Irena
 Vilimaitė Izabelė, sl. Stirna 167-168
 Virbickas Vytautas 211, 213
 Viržius, žr. Karaliūnas Vilius
 Visvydas, žr. Kasperavičius Juozas
 Vitkauskas 28
 Vitkienė O. 71
 Vitkus Kazimieras 69

Vitkus Mečislovas 64, 71-72
 Vitkus Pranas 65, 67, 71-72
 Vitkus Stasys 71-73
 Vitkus Vladas 71-73
 Vitkutė Elena, sl. Samana 47-49, 61
 Vitkutė Eugenija 71, 73-74
 Vyšniauskas Vytautas 217
 Vyšniūnas Vladas 80
 Vyšniūnienė-Jonkutė Marta, sl. Danguolė 76-81, 88
 Vytautas, žr. Aksamitauskas Juozas
 Vytkas, žr. Riabovas Viktoras
 Vytautas, žr. Žemaitis Jonas
 Vytenis, žr. Ivanauskas Vaclovas
 Vytenis, žr. Krilavičius Vaclovas
 Vyturys, žr. Vasiliauskas Vytautas
 Vytvytis, žr. Šniuolis Viktoras
 Volmeris 68

Zableckis, žr. Andriuška Vladas
 Zabulionis 157
 Zajančkauskas Vincentas 149
 Zdanavičienė 67
 Zdanavičius 67
 Zdanavičiūtė-Dargienė Lionė 67-68
 Zepkus Aleksas, sl. Piliakalnis 159
 Zekarauskas J. 28
 Žeringis 61
 Zigmąs, žr. Blažys A.
 Zubrys, žr. Žilys Antanas
 Zverev 185

Žadgaila, žr. Bartkus Petras
 Žagaras J., sl. Girdenis 109
 Žaibas, žr. Bulka Juozas
 Žaibas, žr. Žilys Vaclovas
 Žarija, žr. Bagdonaitė-Zeipartienė
 Žalgris, žr. Kimštas Jonas
 Žalias Velnias 160
 Žebrauskas J. 65-66
 Želvys Jurgis 228
 Žemaila B. 91

Žemaitis Jonas, sl.Vytautas 36, 89, 106,
112, 114, 134, 147, 161-164, 167-168,
170-172, 175
Žekienė Ona 180
Žentas, žr.Čėsna Ignas
Žičkus Jonas, sl.Mikas, Viksva 118-119
Žiedas, žr.Liesis Antanas
Žigas, žr.Ruibys Petras
Žilinskis V. 150
Žilius, žr.Rupšaitis Jonas
Žilys Antanas, sl.Zubrys 87
Žilys Povilas, sl.Audrūnas, Klevas 170,
172, 174
Žilys Vaclovas, sl.Žaibas 87
Žilvitis, žr.Juška Stanislovas
Žilvinys, žr.Juras Jonas
Žiogas, žr.Rekešius Petras
Žygimantas Augustas 154
Žygimantas Pirmasis 154
Žygimantas, žr.Tomkus-Tomkevičius
Žigmas
Žygelis 74
Žygūnas-Žalgiris 162
Žukas V. 67
Žvaigždė, žr.Paškauskas Edvardas

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abanas 178, 192	Balandiškaiai 165	Dolinka 210
Abchazija 192	Balandžiai 102	Dubininkai 149-150
Agurkiškės 72	Balininkai 154, 156-160, 172-173	Dubysa 67, 122, 131, 141, 146
Alanta 159	Balneliškaiai 108	Dubovka 202-204, 208
Alytus 149-152, 211, 213	Balniai 92, 103	Dubrovnyj 214
Alaušas 154	Baltgudija 142	Duseikiai 66
Altajus 157	Baravykai 61	Dukto miškai 162
Alsėdžiai 20-21, 37	Barkūnai 102, 106	Dzūkija 72, 213, 219
Alupis 61	Batakiai 82, 84, 104	Džezkazganas 81, 191, 212, 214
Amerika 67, 68, 184	Betygala 120	Fermų k. 118
Anglija 128	Bilionys 30, 32	Fiodorovka 208
Anykščiai 154	Biliūnai 98	
Antanava 112, 130	Beračkai 25	Ekibatūzas 202
Antakalnis 152	Berlynas 68	Elgėnas 195
Antroji Varėna 92	Beržė 67	Eržvilkas 84, 92, 96, 101-102, 104, 108, 112-113, 115-118,
Archangelskas 186	Biržuvėnų miškai 20,	
Ariogala 129	Brukai 41	Europa 66
Argentina 6,	Butkaičiai 101	
Akmena 32	Buitkiškiai 106, 108	Gargždutė 12,
Akstinai 142	Butrimai 101	Gatautiškė 5, 13, 15, 19, 39, 42
Akmolinskas (Celinog-radas) 113	Būdai 114	Gaurė 104, 116
Ataksas 206, 208	Čiobiškis 45	Gdanskas (Dancigas) 130
Aukštaitija 171	Čepaičiai 89-90, 118	
Avietiškaiai 101	Čiubai-Nora 208	Gediminiškė 30, 68
		Gerdvilai 174
Baden Badenas 89, 166	Dainiai 141	Girdvainiai 30
Bakučiai 142	Dargaitėliai 102	Girkalnis 130-131, 134
Balchašas 80, 113, 210, 229	Dirgėlai 67, 70, 73	Giruliai 146
Balchašlagas 229-231	Dievo Kėslo miškas 79	Globiai 93, 95-96, 100, 106
Balandinės miškas 102	Dirvonai 101-102, 104	
	Dovydu miškas 172, 174	

Griaužai 94, 131	202-204, 206, 208-210, 214	Komija 113
Griniaiai 168		Kotovicaiai 72,
Grinkiškis 162	Karklėnai 25, 36	Kraslag 193
Griškabūdis 98, 100	Karlagas 210, 230	Krasnaja Presnia 202
Gudeliai 168	Karsakiškio miškas 170-171	Krasnojarskas 184, 189, 192, 195
Igarka 101, 135, 195	Karakurai 130	Kražiai 13, 15, 22, 26, 36, 41, 68, 72-73
Irkutskas 184, 188	Karaliaučius 167	Krepštai 79
	Karciviškės 32, 35, 73	Kryžkalnis 147
Jakaičiai 101	Kareiviškių miškas 30-31	Kretinga 202
Janapolė 13, 15, 18, 20,	Karelija 16	Kubiliškė 117
Jaunodava 45, 49, 52-53	Kaunas 20, 30, 64, 65-68, 70, 72-74, 91, 113-114, 120-122, 131-132, 134, 136, 138, 142-144, 151, 152, 157, 159-160, 182, 183, 214, 216, 226	Kulių-Dauba 18,
Jerubiškė 92, 94	Kavarskas 158, 160	Kulautuva 142
Jonava 160	Kavoliai 92	Kunkojai 141-143,
Jonušiai 94	Kazachstanas 80, 202, 210	Kupiškis 173
Judrėnai 78	Kazanė 131	Kurkliai 149, 154, 157-159, 174
Jurbarkas 91-93, 96, 100-101, 103, 106, 108, 110-111, 113, 118, 129-130, 139, 198	Kazlag 193	Kuršai 18, 20
Juodaičiai 132-134,	Kejėnai 235	Kužiai 101
Jurbarkai 100	Kelmė 22, 24-26, 30, 34, 36, 59, 65, 68, 94	Kvėdarna 28, 61
	Kengyras 211, 210, 216	
Kalaima 195	Kėdainiai 152, 172	Labūnava 13,
Kalifornija 64	Kibiškiai 96	Laukuva 28, 30, 32, 46, 49, 61, 83-84, 90
Kaliningradas 79, 219	Kintai 139, 147, 148	Lauksoda 56, 76-79
Kalnėnai 45	Klaipėda 5, 8, 15, 20, 28, 30, 38, 45, 64, 74, 76, 80, 84, 139, 145-147, 166	Lazo 193
Kalniškiai 102, 106	Kolyma 118	Lekėčiai 70
Kalnujai 129, 133		Lenkija 72, 130, 149, 160
Kaltinėnai 23-24, 26, 30-33, 35-36, 51, 54-55, 61, 67, 69, 72-73, 89		Lietuva 5-6, 16, 28, 30, 32, 35, 42, 46, 56, 62, 64-66, 68-70, 72-73, 75, 82, 84, 90-92, 94, 96, 102, 114, 121, 130-131, 133, 145-146, 149-150,
Karabasas 204, 207-208, 210		
Karaganda 43, 80, 113,		

- 152, 161-163, 165, 166-172, 174-176, 178, 180, 183-184, 186, 189, 191, 193, 195, 196, 198, 201-202, 208, 210, 214, 216, 218-219, 220-221, 223, 226, 228-229
- Lingiai 23, 37
- Linkuva 30, 46,
- Liudvinavas 96-98, 101
- Lyduvėnai 146
- Los Angeles 64
- Lozana 64
- Luokė 13,
- Lukiškės 186, 202
- Lukšiai 72
- Lūksto ež. 5, 22, 40, 59
- Magadanas 183, 193, 196, 198, 211
- Magdeburgas 154
- Maikodukas 202, 208
- Mayo 64
- Marcinkonys 149-150
- Marijampolė 92, 100
- Marvelė 120
- Maskva 64, 81, 141, 154, 164, 166, 202, 208, 226
- Mažintai 28
- Mažeikiškiai 177, 182
- Medingėnai 47
- Medvėgalis 45
- Merkinė 72
- Michailovka 208
- Mikaičiai 130-131, 133,
- 162
- Mikutaičiai 102
- Milašaičiai 135
- Miliūnai 114
- Mosteikiai 94
- Molėtai 159
- Mordovija 204, 214, 219-220, 225-228
- Mumšelių miškas 165
- Naukaimis 96
- Nedingė 149-150, 152
- Nemakščiai 95
- Neris 70
- Nevardėnai 7, 62
- Nikolskas 43-44
- Norilskas 202, 204, 211
- Novaja Lelia 160
- Očemčiri 192
- Omskas 215, 220
- Openiškė 84
- Ozerlagas 193
- Pabaiskas 159, 177, 180, 182, 184
- Pagausantis 129
- Pagirgždutis 13,
- Pagiriai 117
- Pagrybė 69
- Pašaltuonis 101
- Pašilė 23, 26, 32, 36-38, 40, 184
- Pakarčemis 24, 32
- Palokystis 47, 49, 61
- Palachinas 192
- Palanga 65
- Paliepiei 122
- Paalsys 100
- Panemunė 98, 138
- Panerinės miškas 101
- Panevėžys 114, 136, 146, 152, 172-173, 186, 215
- Panoteriai 149, 154
- Papartynės miškas 84
- Pašilė 152, 179
- Pauliai 100
- Paupys 106, 116
- Paužuoliai 159
- Pavandenė 13, 15
- Pavidaujys 92, 96, 101
- Pažerai 101
- Pempiai 45,
- Permė 216
- Peterburgas 102
- Petropavlovskas 202
- Pikeliai 116
- Pilviškiai 161
- Piršėno ež. 154, 157
- Plateliai 14
- Plauginiai 140, 142-143, 145
- Plungė 14, 20, 37
- Početas 189, 192
- Podjuga 186
- Potma-Javasas 214
- Požerė 6, 61
- Pramedžiava 134
- Pušinės-Pareškečio

- p>miškas 13-15, 20, 22,
-
- Putvinskiai 40, 51
-
- Purviškių (Globių)
-
- miškas 108, 116-117
-
-
- Radviliškis 162, 165,
-
- 209
-
- Raguva 33, 36
-
- Rainiai 8, 72
-
- Raseiniai 35, 65, 82, 86,
-
- 94, 96, 98, 102, 108,
-
- 112, 116, 117, 128-129,
-
- 134, 136-137, 139-145,
-
- 170
-
-
- Raudgiris 34, 38
-
- Raudonė 96, 100
-
- Raudonėnai 100
-
- Ramygala 170, 172
-
- Ridikiškis 92
-
- Rietavas 38, 69
-
- Rinkšeliai 170
-
- Rotuliai 100
-
- Ropynė 113
-
- Rozalimas 220
-
- Rožaitėliai 134
-
- Rukšniai 102
-
- Rusija 5, 54, 136, 152,
-
- 197, 201
-
- Rutkiškiai 118
-
-
- Sakučiai 147
-
- San Franciskas 64
-
- Saratovas 152
-
- Seda 68
-
- Seimėanas 197
-
-
- Sendirviai 94
-
- Seredžius 91-92
-
- Sibiras 23, 75, 111, 129-
-
- 130, 135, 139-140, 143,
-
- 157, 172-173, 190, 192,
-
- 208, 214
-
-
- Skaudvilė 27-28, 68,
-
- 104, 117-118
-
- Skiemonys 159
-
- Skirsnemunė 96, 98,
-
- 100-101, 138
-
- Skirsnemuniškiai 100
-
- Slabada 139-141, 144-
-
- 145, 147
-
- Smolenskas 157
-
- Spaskas 217
-
- Standfordas 64
-
- Stakiai 96
-
- Staškūniškis 154-156
-
- Steplagas 230
-
- Skuodas 64, 74
-
- Sodalė 32
-
- Srednekamskas 193
-
- Sukiniai 183
-
- Spirgiai 13,
-
- Sverdlovas 160, 202
-
-
- Šakiai 109, 111, 145
-
- Šančiai 131
-
- Šaltuona 128
-
- Šatrija 19, 32
-
- Šešuoliai 159
-
- Šiaudinė 28
-
- Šiauliai 67, 168, 172,
-
- 220
-
-
- Šiaurė 219
-
- Šilalė 5, 13, 28, 30-32,
-
- 37, 39-40, 45, 49, 51, 54-
-
- 55, 61, 65-66, 68, 73
-
- Šilutė 33, 73-74, 147
-
- Šiluva 141, 143, 146-147
-
- Šimkaičiai 96, 98, 100,
-
- 102, 111, 130
-
- Šimonių giria 114
-
- Šitkinas 184
-
- Šubartinė 28, 33
-
- Šveicarija 64
-
- Švendrai 117
-
-
- Taišeats 188
-
- Taujėnai 160
-
- Tauragė 22, 30, 33, 68,
-
- 73, 82, 84, 95, 100-101,
-
- 104, 108, 113-115, 143,
-
- 146
-
- Teksasas 64
-
- Telvekai 101-102
-
- Telšiai 14-15, 18, 20, 22,
-
- 32, 56, 66, 68, 76-80,
-
- Temnikovskas 214
-
- Tirkšliai 74
-
- Tytuvėnai 118, 168
-
- Tuskulėnai 67
-
- Trakai 91, 156
-
- Trakiniai 157, 159
-
- Traksėdžiai 28
-
- Truskava 174
-
- Tverai 15,
-
- Tverijoniškės 146

Ugol Elgėnas 197-201

Ukmergė 73, 152, 154,
155-159, 161, 171, 174,
176-177, 179-180, 182-
186, 228

Ukraina 202

Uralas 53, 202

Utena 159

Užlaukis 29

Užpaliai 228

Užumakio miškas 160

Užuomedis 94

Užvarnis 116

Užventis 56, 59

Vadėnai 149-150

Vaičiuliškis 149, 154

Vaišvydava 215

Varėna 144

Varlaukis 84, 119

Vakarai 32, 42, 138, 144

Vaiškėnų miškas 24,

Vargiai 108

Varniai 6-8, 11-14, 16,
20-21, 23, 29-30, 37, 40,
42, 51-53, 59, 62, 65, 68,
70, 84, 89

Velskas 186

Vencloviškiai 100

Vepriai 160

Vėžlaukis 100,

Viachirevka 188

Viduklė 94, 116-117,
142, 147

Vilkaviškis 143,

Vilkiškiai 168

Vilnius 16, 22, 40, 53,
64, 67, 69, 72, 74, 94,
138, 143, 151, 158, 164,
182, 186, 192, 213, 220,
225-226

Virtukai 145

Vladimiras 219, 220,
223

Vokietija 14, 131, 138,
144, 149, 157

Vorkuta 142, 202, 204,
214

Zaciža 15

Zarasai 114, 157

Zdoniškė 15,

Žagarė 133

Žaliakalnis 122

Žarėnai 70, 76-77, 79

Želva 154, 159,

Želviai 56, 59

Žemaitija 12, 18, 21, 29,
38, 42, 46, 56, 64, 68,
72, 74, 113, 170, 221

Žemaitkiemis 159

Žibartonys 170

Žvirblaukis 118